

ODISEU
Periferii Nocturne

Seria „Periferii Nocturne” este coordonată de Adrian Majuru.

Editor: Călin Vlasie

Redactor: Adrian Majuru

Tehnoredactare: ART CREATIV

Coperta colecției: Andrei Mănescu

Prepress: Viorel Mihart

Ilustrația copertei: gravură de Pointevin-Skeleti,
Valabia începutului de secol XIX

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
BUCUR, BOGDAN

**Devălmășia valahă : 1716-1828 : o istorie anarhică
a spațiului românesc** / Bogdan Bucur ; pref. de Adrian
Majuru. - Pitești : Paralela 45, 2008

Bibliogr.

ISBN 978-973-47-0552-8

I. Majuru, Adrian (pref.)

94(498)"1716/1828"

Copyright © Editura Paralela 45, 2008

Bogdan BUCUR

Devălmășia valahă (1716-1828)

O istorie anarhică
a spațiului românesc

PARALELA 45

CUVÂNT-ÎNAINTE

„Devălmășia valahă” – o nefericită constantă istorică

„Periferia ca istorie” ar putea fi cel mai potrivit titlu pentru lucrarea de față; o temă care nu este detaliată doar din perspectivă spațial-temporală cât mai ales din perspectiva comportamental-patologică a locuitorilor. Pentru a realiza această completare autorul a folosit informații și interpretări de antropologie culturală, studii de sociologie, psihologie și patologii urbane; materiale de geografie umană și economică, de demografie, etnografie, mitologie, mentalități și istoria ideilor.

Volumul cuprinde mai multe tipologii de „periferie istorică” și în fiecare capitol sunt prezentate interpretări interdisciplinare care fac trimitere la reprezentarea domeniilor de mai sus. Prima parte a demersului abordează problema periferiei istorice din perspectiva spațialității și temporalității, luând drept cazuistică și orașul București.

Urmează apoi o secțiune foarte valoroasă despre mentalitate și comportament în Valahia secolului al XVIII-lea. Ruperea de ritm, realitatea antagonică dintre stăpân și sclav în societatea valahă, potențialul de vrăjmășie ades gratuită, lipsa meritocrației și dobândirea pozițiilor sociale prin „vorbe goale” și bani mulți. Iată reperele unei societăți zis fanariote, repere încă atât de prezente în cotidianul românesc de azi! Devălmășiei administrative și legislative i s-a adăugat și o continuă devălmășie sufletească. Corelarea acestor devălmășii în civilizația valahă, surprinsă cu naturalețe de autor, este ineditul demersului istoriografic prezent în volumul de față.

O monografie istorică a periferiei istorice din perspectiva cercetărilor interdisciplinare credem că reprezintă o noutate în literatura de specialitate. Pentru a susține acest demers complex și variat, Bogdan Bucur a folosit întreaga bibliografie la care a avut acces: documente de arhivă; documente editate; memorialistică; cotidiane și periodice; monografii; biografii; antologii; enciclopedii; planuri, hărți, atlase, catagrafii; dicționare; lucrări de specialitate; beletristică și diverse alte lucrări.

Lucrarea de debut a dlui Bogdan Bucur aduce în istoriografia românească o sinteză necartografiată și foarte greu de sintetizat în reperele atât de clare ale unui studiu istoric de anvergură, așa cum se conturează a fi volumul *Devălmășia valahă (1716-1828). O istorie anarhică a spațiului românesc*.

Adrian MAJURU

Am venit și eu la Târgoviște și văzând cele de acolo iată scriu și zic mai asemenea cu Iulius Cezar aceleași: am venit, am văzut, am plâns; fala universului este Țara Românească, frumusețea Europei este Țara Românească... Râurile tale curgătoare de aur, câmpiile dătătoare de aur, munții tăi foarte frumoși și dealurile foarte plăcute, plini de izvoare, plini de arbori, nu numai sălbatici, dar și cultivați, lucru de mirare. Păduri pline de umbră, stejari prea măreți, grădini prea mirositoare, câmpii prea desfătătoare, văi prea plăcute, râpi prea delicioase, locuri prea încântătoare, localități foarte mărețe, ogoarele tale prea regulate, șesurile tale foarte înflorite, pământul foarte roditor, produsele foarte mănoase. Nimic nu stă neproductiv, nu se află nefolositor, nu pare a fi de prisos. Câmpiile și munții sunt foarte de admirat. Fala universului Țara Românească, frumusețea Europei Țara Românească, râurile tale sunt vestite, iazurile tale sunt renumite. Livezile tale sunt pretutindeni, stupii tăi în tot locul, cu îmbelșugare vinurile tale, mierea ta în abundență și cu prisosință ceara ta și aleasă calitatea cerii tale, merele tale delicioase și nobile vinurile tale, ca frunzele boii, ca stelele oile și ca nisipul cailor. Căprioare câte voiești, capre sălbatice câte-ți plac, de iepuri și câini te sature, urși foarte mari, vulpi foarte frumoase și veverițe foarte multe... Bună-i Moldova, dar mai bună Țara Românească. Bună-i Polonia, dar mai bună Țara Românească. Bună-i Ungaria, dar mai bună Țara Românească. Bun e tot pământul, dar e mai bună Țara Românească... Fala universului Țara Românească, frumusețea Europei Țara Românească, măruntaiele ei sunt adevărate saline,

pântecele ei păcurărie; iar din sâni curge în adevăr miere și lapte și din coapsele ei apă, cu aur curat și lucitor. Pieptul îmbrăcat cu biserici, spațele cu mănăstiri, umerii săi cu grădini, puterile ocârmuirii sunt satele și palatele. Din frunte, ca din răsărit apare strălucitul București – auritul București – dulcele București – superbul și prea gloriosul scaun al domnilor și prea însemnat. Gloria domnilor, Țara Românească! mândria grecilor, Țara Românească, fala românilor, Țara Românească!

Dar nenorocita Țara Românească! Mănăstirile tale sunt acum fără călugări, călugării fără egumen, egumenii fără de Dumnezeu, Dumnezeuul tău fără de răzbunare, orașele și satele tale [ale Țării Românești] fără creștini, creștinii fără legi și legile fără temei. Om bun nicăieri, cei răi pretutindeni, desfrânați aici, tâlhari acolo, nedrepti deasupra, răpitori dedesupt, avari de-a dreapta, fuduli de-a stânga, lingușitori în urmă, mincinoși înainte, netrebnici în lăuntru, netrebnici în afară, netemători de Dumnezeu în tot locul, temători de Dumnezeu nicăieri. Invidia împărățește, avariția domnește. Lăudăroșenia se cinstește, desfrânarea place. Îmbuibarea se glorifică, nerușinarea domnește, trupul se zeifică, fecioria se disprețuiește, credința se alungă, smerenia se gonește, adevărul nu se aude, dreptatea nu se vede, mila s-a pierdut, rugăciunea s-a uitat, postul s-a lepădat, legea a slăbit, Evanghelia a încetat, iar Scriptura toată în tine este delăsată, profeții au murit și tot cuvântul drept; au fugit cele bune, goale sunt cele rele și toate rele. Gloria domnilor Țara Românească, faima grecilor, lauda românilor Țara Românească! Dar nenorocită Țara Românească, unde este sfințenia vechilor tăi arhierei? Unde măreția domnilor tăi de mai înainte? Unde slăvirea foștilor tăi boieri? Unde unirea și iubirea către aproape a creștinilor tăi de mai înainte? Pentru că s-a înmulțit nelegiuirea s-a șters iubirea

mulțimii. De aceea sunt acum pustii toate satele, ruinate palatele, părăsite mănăstirile, a dispărut acel mare număr de locuitori, s-au pierdut bogățiile boierilor, s-a micșorat cinstea egumenilor, s-a ridicat respectul arhierelor, s-a stins focul credinței, s-a uscat râul îmbelșugării, s-a vestejit floarea bunei viețuiri, s-a călcat simțul dreptății, s-a secerat firul dreptății; a căzut, a căzut Țara Românească, Politeia [orașul, cetatea] cea mare! De aceea acum domniile sunt anuale și obținute cu mii de pungi și mucareruri cu sutele; de aceea semeni zece și seceri una și câteodată nici una. Craiova [Oltenia] aproape că s-a turcit și Țara Românească se apropie. Vezi arătura, [semănătura], animale și cai, bălți, grădini și case, toate sunt turcești. Te plimbi și pe de o parte te bucuri de frumusețile Țării Românești, iar pe de alta te întristezi. Bisericele ruinate, descoperite, ajunse ocol de vite, grajd de cai, adăpostul tuturor animalelor, ruinate și vrednice de plâns. Te înveselești de locuri [ale naturii] și plângi din cauza ruinelor. Oamenii sunt și foarte puțini și foarte săraci, locuri vrednice de privit, locuri vrednice de jelit.

Scoală-te și vino boierule, vino, te rog, aicea la Târgoviște, unde adesea ai venit, cred și te-ai plimbat, unde și casele tale mai dăinuiesc încă. Îți vei aminti și vei plânge pe vestita ta de altădată Târgoviște, vechiul scaun de domnie. De bună seamă vei plânge, nu vei putea suferi privind pe acea faimoasă și măreață Curte cu totul ruinată, înaltele sale ziduri și grădina cea mirositoare plină de mărăcini, ciulini și scai. Vei lăcrăma de micșorarea patriei, vei zări sărăciți pe acei puțini compatrioți ai tăi și care suferă toate relele. Stau, frate, de multe ori și mă minunez, cum putem să mâncăm și să bem, pe când frații noștri drept credincioși sunt flămânzi și însetați și năpăstuiți de necredincioși? Mă mir cum putem să dormim și să nu ne trezim de țipetele

țaranilor, de bocetele femeilor, de plânsetele copiilor, de suspinele bărbaților, de strigătele săracilor ce se înalță la Dumnezeu! Vai! Cât s-ar rușina Brâncovenii de astăzi văzând încă o dată vii pe pământ pe Brâncovenii răposați, părinții noștri. O! Cât s-ar rușina Cantacuzinii de părinții lor cei răposați; de asemenea Dudeștii și Văcăreștii... Desigur văzând noi pe aceia și aceia pe noi, ne-ar zice așa; nu suntem noi părinții unor astfel de copii, iar noi am mărturisi și am zice: nu suntem noi copiii unor astfel de părinți virtuoși. Aceia sunt ai lui Dumnezeu, noi ai lui Mamona, aceia iubitori de virtute, iar noi urători de virtute, aceia creștini, noi Sardanapali, aceia iubitori de suflete, iar noi sensuali, aceia fala neamului, fericirea patriei, bucuria compatrioților, reputația între popoare, iar noi din contră. De aceea trebuie, fraților, de aceea se cade iubitorilor, de aceea mă rog și mă umilesc, boierilor, să ne schimbăm numele sau felul de viață. Tu o! rai al lumii, Țară Românească, dorit scaun al domnilor..., fală a românilor, ridică-ți ochii în jurul tău și privește pe fiii tăi, suspină și vezi, plângi și zărește și ajută! Părinte al cerurilor întărește pe credinciosul și milostivul domn, pe boieri întărește, pe locuitori îi binecuvântează, pe străini cârmuiește-i, alungă-i pe turci, pedepsește-i pe cei nedrepti¹!

---

¹ Fragmentul face parte dintr-o epistolă pe care Constantin Dapontes (fost secretar al domnului Constantin Mavrocordat, tuns ulterior în monahism sub numele de Chesarie) o adresează marelui vornic Constantin Dudescu la 18 august 1759. Cf. Constantin Dapontes. 1759. *Epistola lui Chesarie Dapontes către marele vornic Constantin Dudescu*. Publicată în „Biserica ortodoxă română”. În traducerea lui Constantin Erbiceanu. 1895. An XVIII. Nr. 10. pp. 856-862, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 383-386.

ÎNCEPUT DE CĂLĂTORIE PRIN „NOCTURNUL” VALAH

Călătorind prin lumea largă sau pur și simplu viețuind într-un perimetru „limitat geograficește”, oamenii din toate timpurile, străini vremelnic trecători sau băștinași „bine așezați la casele lor”, sunt de-a lungul unei vieți marcați, impresionați, surprinși să fie martori la o serie de evenimente (banale sau excepționale), fapte (mărunte sau grandioase) sau cunosc persoane (oameni de rând sau „oameni mari”) care le rețin într-un mod aparte atenția, din diferite puncte de vedere și din diverse considerente personale. Pentru fiecare important este totdeauna altceva: nașterea unui copil (care bucură părinții), un meteorit sau o cometă (pe cerul înstelat – care are darul de a înspăimânta), moartea violentă a unei rude apropiate (care poate să cadă victimă a unei epidemii de ciumă), vizitarea unei țări străine (caz în care atenția este reținută de o serie întreagă de probleme care compun imaginea de țară), cutremurarea pământului (și efectele sale dezastruoase), o iarnă geroasă (care are drept consecințe scumpirea produselor alimentare), o recoltă agricolă proastă (care compromite mărunta bunăstare a unei familii țărănești), foametea (ca urmare a unei secete prelungite), un incendiu (care dezafectează biserica parohială), teama de o iminentă invazie militară (din partea unui stat puternic vecin), achiziția unei Biblii de către un negustor veros (pentru a fi donată unui lăcaș de cult – pentru a avea „șansă” în negoț), ridicarea nesperată într-un rang boieresc (pentru cineva care nu avea dreptul) etc. Cu toate acestea, reunind cele mai diverse mărturii ale contemporanilor care au trecut împreună printr-o experiență comună de viață (într-un teritoriu dat și într-o perioadă de

țimp specificată) și de pe urma cărora au rămas memorii, însemnări documentare, jurnale de călătorie, diverse înscrisuri, în general opinii sau mărturii editate sau scrise sub o anumită formă, avem astfel posibilitatea de a recompune, chiar și în linii generale sau aproximative, atmosfera unei epoci, precum și percepția (subiectivă, desigur) preponderentă a celor care au făcut mențiuni cu privire la anumite fapte, evenimente sau personalități care le-au marcat într-un anumit fel existența.

Sub acest aspect al mărturiilor contemporane, secolul al XVIII-lea valah (1716-1828), peste care se suprapune în mare perioada domniilor fanariote (1716-1821), este marcat în primul rând de o serie de experiențe ticăloase, nefericite și nenorocite recurente (care au adus grave prejudicii, dacă nu chiar prejudicii insurmontabile în timp, dezvoltării armonioase și durabile a principatului valah pe termen lung, atât din perspectivă politică, cât și economică sau socială, precum și în materie de moravuri, maniere și mentalități), dintre care prima (absolut traumatizantă pentru memoria colectivă valahă) este de ordin politic (chestiunea domniilor fanariote – vezi în acest sens capitolul IV intitulat „Cărmuirea fanariotă”) și constă în exercitarea actului guvernamental în Țara Românească în mod tiranic, arbitrar și samavolnic de către niște străini – greci din Fanar puși exclusiv pe căpătuială la București, al căror unic obiectiv a fost administrarea coruptă a treburilor publice în statul valah (în dorința de a acapara și secătui resursele naturale și financiare de care dispunea Țara Românească pentru ca acestea să fie risipite în achiziții nemăsurate de lux, dar mai cu seamă în scopul licitării și contra-licitării permanente la Constantinopol a tronului valah).

La aceste probleme de ordin politic se adaugă altele de ordin social (care vor fi tratate în continuare), cum ar fi chestiunea aparent absurdă a depopulării masive a Țării Românești în veacul al XVIII-lea (care are cauze multiple, cea mai importantă fiind deficitul grav de securitate internă înregistrat de principatul valah în această perioadă), dat fiind faptul paradoxal că Țara Românească este percepută în epocă ca fiind îmbelșugată și rodnică din punct de vedere al înzestrărilor de către natură – un adevărat paradis natural (vezi

în acest sens capitolul I numit „Fala universului Țara Românească, frumusețea Europei Țara Românească! Dar nenorocita (pustiita și depopulata) Țara Românească!”).

La toate acestea se adaugă cumplitele calamități naturale, meteorologice și epidemiologice, dar mai cu seamă teribilele dezastre umane (provocate de nesfârșitele războaie, invazii militare, operațiuni de jaf și pradă desfășurate toate pe teritoriul valah, ultimele fiind pornite cu preponderență de la sud de Dunăre – un adevărat focar regional de instabilitate), care fac din „Valahia turcească” – „o țară cu desăvârșire despuiată, pustiită, jăfuită și arsă” în veacul al XVIII-lea fanariot. Atenția călătorilor străini, dar mai cu seamă interesul legitim al „lăcuiitorilor” sunt stârnite de spectacolul distrugător al incendiilor izbucnite în special în mediul urban și generatoare de mari pagube pentru avutul particular și obștesc adesea accentuate de numeroasele jafuri ale arnăuților și cătanelor domnești și ale Agiei, implicate în stingerea focului (așa cum este cazul din luna februarie 1718, când un astfel de incendiu, stârnit de vânt, pornește în București de la o „casă mică și proastă”, focul pustiind târgul până în margine, arzând „mănăstiri și case boierești și tot ce era înainte”², sau, la 28 august 1804, când un incendiu de proporții, pornit de la o spițerie din centrul orașului, din mahalaua Șelari, izbucnește pe la „8 ceasuri din zi” și întinzându-se cu repeziciune din cauza vântului, „au ars târgul tot până la 9 ceasuri din noapte”, astfel că de la Curtea Veche, unde au rămas în picioare doar cele două biserici – „Curtea Veche” și „Sfântul Anton” – și pușcăria, s-a întins spre Bărăție și „Sfântul Gheorghe Nou», pricinuid mari pagube hanului de aici, fiind arse mai multe biserici, între care și «Sfântul Dumitru de Jurământ»”³), de frecvente cutremure de pământ (care afectează case, biserici, mănăstiri sau clădiri publice mai cu seamă în București) și

---

² Marsillac de, Ulysse, 1999. *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*. București: Editura Meridiane. p. 172; *Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București din cele mai vechi timpuri până în anul 2000*, *Atlas-ghid*, 1999-2000, Volumul II, București. p. 220.

³ Marsillac, Ulysse de. 1999. *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*. București: Editura Meridiane. p. 172; *Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București din cele mai vechi timpuri până în anul 2000*, *Atlas-ghid*, 1999-2000, Volumul II. București. p. 220.

sucsesive ocupații și invazii militare austriece, țariste și otomane, momente în care orașele valahe, bisericile, mănăstirile, prăvăliile neguțătoresți și chiar curtea domnească sunt jefuite, prădate, devastate și incendiate fără milă (la 25 iulie 1737 turcii transformă Mitropolia în geamie de „să-nchina într-însa pașii”⁴, iar în luna mai 1769, un puternic detașament otoman trece Bucureștiul „prin foc și sabie” vreme de șase-șapte zile, mahalalele Colțea, Măcelari, Săpunari, Sfânta Ecaterina, Olari, Popa Nan, Broșteni, Oțetari ș.a. fiind prădate, oamenii batjocoriți, schingiuiți, împușcați sau tăiați cu iataganele⁵, de operațiunile de jaf și pradă ale cârjaliilor pașei rebel Pasvantoglu din Vidin (care în perioada 16-19 mai 1802 au trecut Dunărea în Oltenia și au prădat Râmnicu Vâlcea), de părăsirea frecventă a capitalei valahe de către „lăcuiitori” (timp în care orașul rămâne pustiu, în stăpânirea vagabonzilor, a „Crailor de Curtea Veche”, care jefuiesc și incendiază case, biserici, prăvălii⁶). Alte evenimente care marchează existența contemporanilor (mai cu seamă autohtoni) și îi determină să consemneze „teribile mărturii la care sunt fără voie martori ai istoriei” sunt perioadele de secetă prelungită, care adesea provoacă pustiiri și „o foamete cumplită” (în aprilie-august 1718, în București, în toate diminețile „se găsea oameni morți pe uliți de foame”, determinând locuitorii să se ascundă prin păduri⁷, iar în decembrie 1739, bucureștenii au înfruntat o foamete atât de cumplită, încât oamenii au ajuns „să se bată pentru o bucată de pâine”⁸), epidemiile de ciumă (care fac

⁴ Panaite, Viorel. 1997. *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*. București, Editura All.

⁵ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*, București, Editura Compania, p. 105.

⁶ Genilie, Iosif. 1835. *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă, a continentelor în general și a României în parte*. București: Tipografia lui Eliad. p. 220; Papazoglu, Dimitrie. 2000. *Istoria fondării orașului București*. București, Editura Minerva, pp. 113, 273, 277 n. 455, 480.

⁷ Samarian, Pompei G., 1932, *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciuma*. București: Institutul de Arte Grafice E. Marvan (Institutul de Seruri și Vaccinuri Dr. I. Cantacuzino. Monografii). pp. 30 și 70.

⁸ Potra, George. 1985. *Istoricul hanurilor bucureștene*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 59.

ravagii printre locuitori de-a lungul întregului secol al XVIII-lea și seceră în doar câteva luni mii de vieți omenеști), molima adusă, de obicei, de trupele otomane venite din Anatolia (la 1730 multe mahalale bucureștene rămân pustii, cum este aceea din jurul Bisericii „Sfântul Dumitru de Jurământ”⁹), invaziile de lăcuste care compromis recoltele agricole (în primăvara anului 1738 erau atât de multe lăcuste în Țara Românească încât oamenii le adunau cu lopețile¹⁰), inundațiile catastrofale (în iulie 1775 apele crescute ale Dâmboviței provoacă grave inundații în București „făcându-se multă pagubă, înecând case și oameni”¹¹).

Dincolo de aceste experiențe nefericite, care au traumatizat conștiința publică valahă în epocă (și dincolo de ea), începând cu pacea de la Kuciuk-Kainargi semnată în anul 1774 (prin care se încheie războiul ruso-turc purtat între 1768-1774, inclusiv pe teritoriul valah), monopolul politic și economic otoman asupra Țării Românești începe să slăbească, imperiul țarist începând să capete o influență din ce în ce mai consistentă în conducerea treburilor publice în statul valah (încep să fie deschise consulate la București), dar mai cu seamă în ceea ce privește modernizarea (în accepțiunea de europenizare) a moravurilor, manierelor și mentalităților înaltei societăți valahe (ca urmare a contactului nemediat existent între boierimea locală și ofițerii țariști perfect occidentalizați care a putut avea loc în frecventele perioade de ocupație militară a Țării Românești). În perioada cuprinsă între 1774-1828, călătorii străini remarcă îmbunătățiri consistente aduse stilului de viață (oriental) și preocupărilor preponderente ale boierimii valahe.

În această perioadă boierii încep să își trimită copiii la studii în școli apusene (după ce la 22 iulie 1774 boierii divaniți și mitropolitul

---

⁹ Samarian, Pompei G. 1932. *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciurma*. București: Institutul de Arte Grafice E. Marvan (Institutul de Seruri și Vaccinuri Dr. I. Cantacuzino. Monografii). p. 74; Țipău, Mihai. 2004. *Domnii fanarioți în Țările Române, 1711-1821. Mică enciclopedie*. București: Editura Omonia. p. 19.

¹⁰ Ionescu-Gion, G.I. 1998. *Istoria Bucureștilor*. București: Editura Mavios-Clio. Fundația Culturală „Gh.M. Speteanu”. p. 583.

¹¹ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 110.

Țării Românești îi înaintează domnului Alexandru Ipsilanti o anafora, prin care solicită să li se îngăduie pământenilor să meargă „prin alte țări pentru învățatură”¹²), se reorganizează Școala Domnească (Academia Domnească) de la „Sfântul Sava”, printr-un hrisov domnesc emis la data de 17 martie 1775 de către domnul Alexandru Vodă Ipsilanti (ca discipline de studiu se învățau greaca și latina, franceza și italiana, dar și poetica, retorica și etica, aritmetica, geometria, astronomia, istoria, geografia și filosofia¹³), este întemeiat prin hrisov domnesc în decembrie 1775 un azil (o „casă”) pe lângă Mitropolie pentru adăpostirea „celor săraci și nevoiași”, a „copiilor orfani și a văduvelor sărace”¹⁴. La 1 octombrie 1779 sunt inaugurate primele două cișmele publice din București (amenajate de domnul Alexandru Ipsilanti una lângă Mănăstirea Sărindar, alta în Ulița Boiangiilor) și a instalației de aducțiune a apei potabile prin oline de la izvoare din Giulești¹⁵. Se pot admira, în anul 1781, pentru prima oară focuri de artificii pe cerul capitalei (spectacol organizat în grădina din jurul Bisericii „Sfântul Elefterie Vechi” de către vornicul Pană Filipescu cu ocazia

¹² Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor*: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani. București: Editura Compania. p. 108.

¹³ Sălceanu, Simona. 2002. *Învățământul în București secolului al XVIII-lea*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XVI. p. 169; Pârnuță, Gheorghe. 1997. *Istoria învățământului și culturii din București (de la începuturi până la 1864)*. București: Editura Semne. p. 45; Grigoriu, Elena. 1997. *Pagini din istoria învățământului superior românesc de la Constantin Brâncoveanu la Alexandru Ioan Cuza*. București. pp. 130 și 132; Ionașcu, Ion. *Învățământul superior din București și ideologia iluministă înainte de 1821*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. VIII. p. 138.

¹⁴ Samarian, Pompei G. 1932. *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciurma*. București: Institutul de Arte Grafice E. Marvan (Institutul de Seruri și Vaccinuri Dr. I. Cantacuzino. Monografii). p. 115.

¹⁵ Fătu, Mihai. 1998. *Istoria Universității Tehnice de Construcții din București (1818-1998)*. București: Universitatea Tehnică de Construcții. p. 34; Vătămanu, Nicolae. 1973. *Istorie bucureșteană*. București: Editura Enciclopedică Română. p. 29; Georgescu, Florian. Cebuc, Alexandru și Daiche Petre. 1966. *Probleme edilitare bucureștene. Alimentarea cu apă. Canalizarea Dâmboviței. Asanarea lacurilor din nordul Capitalei*. București: Muzeul de Istorie al Orașului București. pp. 13 și 22; Căzan, Ileana. *Preocupări de modernizare a orașului București (1774-1929)*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XI. p. 129.

unui bal pe care marele boier valah îl patronează în reședința sa aflată în imediata apropiere a bisericii¹⁶). La 1784 se dansează pentru prima oară în București menuetul și cadrilul¹⁷. La 20 martie 1811 se înființează la Herăstrău, din ordinul generalului rus Steter, unul dintre comandanții trupelor țariste de ocupație, un club al boierilor (începând din acest moment, vor lua ființă în capitală numeroase cluburi în care se practicau jocurile de noroc cum sunt *whist*, panțarolă, pichet, faraonul mai ales, protagoniștii pierzând astfel nopți întregi, dar și averi imense pentru că se pariau sume exorbitante¹⁸). În această perioadă încep să se organizeze spectacole de teatru (între 1783-1784 o mică trupă italiană performează la București într-un teatru improvizat în grabă¹⁹, la 29 mai 1798 o altă trupă de comedieni francezi primește autorizație pentru organizarea unor spectacole de teatru în capitala valahă²⁰, în 1816 domnița Ralu Caragea improvizează la Palatul domnesc câteva reprezentații teatrale în limba greacă, pentru ca la 8 septembrie 1818 să aibă loc prima reprezentație în sala de teatru amenajată de domnița Ralu Caragea la Cișmeaua Roșie, pe Podul Mogoșoaiei²¹, în anul 1828 trupa germană condusă de Eduard Kraiwig prezintă la București câteva spectacole de operă și dramă²², iar italianul

---

¹⁶ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 114.

¹⁷ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 117.

¹⁸ Bălăceanu-Stolnici, Constantin. 1990. *Cele trei săgeți. Destine la confluența cu istoria – Saga Bălăcenilor*. București: Editura Eminescu. p. 129.

¹⁹ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 117.

²⁰ Zănescu, Ionel. *Teatrul Național din București*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XIV. p. 224.

²¹ Ionescu, Grigore. 1956. *București. Orașul și monumentele sale*. București: Editura Tehnică. p. 94; Papazoglu, Dimitrie. 2000. *Istoria fondării orașului București*. București: Editura Minerva. p. 237, n.225.

²² Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 184.

Ieronimo Momolo, fostul bucătar al lui Grigore al IV-lea Ghica, începe amenajarea unui teatru – construit din paiantă căptușită cu scânduri – pe proprietatea boierilor Slătineni de lângă Podul Mogoșoaiei, care – mai cu seamă după ce în decembrie 1852 se va construi pe Podul Mogoșoaiei Teatrul Național, zis pe atunci „Teatrul Mare” – va ajunge, prin opoziție, să fie cunoscut drept „Teatrul cel Vechi” sau „Teatrul Mic”²³). La 26 iulie 1813 începe construirea în București, a „spitalului nemernicilor” Filantropia (adică al oamenilor săraci, având o capacitate de 200 de paturi)²⁴. La 25 noiembrie 1815, pe străzile capitalei apare pentru prima oară afișul publicitar²⁵. În 1816, pentru prima oară în capitală, se organizează un bal mascat²⁶. În februarie 1816, în București, este menționată funcționarea mai multor cluburi pentru petrecerile boierilor²⁷. În noiembrie 1817, Constantin Caracaș, Răducanu Clinceanu și Dumitrache Topliceanu înființează în fosta tipografie grecească a lui Mavrogheni, la cișmeaua din capul Podului Mogoșoaiei, prima tipografie particulară din capitală²⁸. În aprilie 1825, un francez, Lagarde, deschide în București, lângă hanul de pe Podul Beilicului, un stabiliment de băi publice în care este

---

²³ Bacalbașa, Constantin. 1987. *Bucureștii de altădată*. Volumul I. București: Editura Eminescu. p. 55; Ioniță, Maria-Magdalena. 2000. *Casa și familia Capșa în România modernă, 1852-1950*. București: Publimpres. p. 91; Paraschiv, Ion și Iliescu, Tr. 1979. *De la Hanul Șerban Vodă la Hotel Intercontinental (pagini din istoria comerțului hotelier și de alimentație publică în București)*. București: Editura Sport-Turism. p. 91.

²⁴ Caracaș, Constantin. 1937. *Topografia Țării Românești și observațiuni antropologice privitoare la sănătatea și bolile locuitorilor ei. O veche monografie sanitară a Munteniei*. București: Editura Bucovina-I.S. Torouțiu. p. 152; Papazoglu, Dimitrie. 2000. *Istoria fondării orașului București*. București: Editura Minerva. p. 229, n.161;

²⁵ Giurescu, C.C (coordonator). 1992. *Istoria României în date*. Ediția II. Chișinău: Editura Crai Nou. p. 160.

²⁶ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 164.

²⁷ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 164.

²⁸ Simionescu, Dan. 1930-1934. *Din activitatea tipografică a Bucureștilor (1678-1830)*. În *Bucureștii vechi*. Buletinul Societății istorico-arheologice „Bucureștii vechi”. Anii I-IV. p. 131.

folosită apa curentă²⁹. În anul 1826 francezul Thierin de Meronville deschide prima librărie din București, mai mult, un cabinet de lectură care funcționa în palatul lui Dinicu Golescu de pe Podul Mogoșoaiei³⁰. În vara anului 1828, odată cu venirea rușilor, în București apar primele birje, numite până prin 1870 „trăsuri de birje” și care vor deveni, începând cu 1829, un mijloc obișnuit de transport public în capitală³¹.

În urma devastatorului incendiu din 28 august 1804, Constantin Ipsilanti poruncește să se ia măsuri de aliniere și de lărgire a ulițelor, astfel că în data de 8 septembrie 1804, se întocmește un plan de sistematizare a capitalei (care conține inclusiv măsuri de aliniere a caselor și de lărgire a ulițelor) și este adoptat un regulament privind regimul construcțiilor prin care se interzice construirea „cicmalelor, a pălimarurilor, a scăriilor, a tarăbilor” și a altor „scosuri” – balcoane orientale – care înaintau mult peste linia casei în uliță, ieșind în „lumina podului”, îngustându-l și împiedicând astfel circulația carelor³² și se interzice de asemenea construirea de prăvălii din lemn, încă majoritare la începutul secolului al XIX-lea și chiar la jumătatea acestuia, în detrimentul construcțiilor din zidărie, mult mai trainice (dar și mai costisitoare)³³.

---

²⁹ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 179.

³⁰ Anghelovici, Elisabeta. *Un catalog de librărie din București din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. V. p. 208; Tomescu, Mircea. 1968. *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*. București: Editura Științifică. p. 118; Theodorescu, Barbu. 1972. *Istoria bibliografiei române*. București: Editura Enciclopedică Română. p. 28.

³¹ Vătămanu, Nicolae. 1973. *Istorie bucureșteană*. București: Editura Enciclopedică Română. p. 40; Papazoglu, Dimitrie. 2000. *Istoria fondării orașului București*. București: Editura Minerva. p. 133.

³² Potra, George. 1961-1982. *Documente privitoare la istoria orașului București*. Volumul II. București: Editura Academiei. pp. 282 și 290; Vătămanu, Nicolae. 1980. *Catastih de bucureștean*. București: Editura Litera. p. 13; Zănescu, Ionel și Ene, Camelia. *Golești în documente bucureștene*. Partea II: 1800-1848. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XVI. p. 349 și 351.

³³ Marsillac, Ulysse de. 1999. *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*. București: Editura Meridiane. p. 172; *Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București din cele mai vechi timpuri până în anul 2000. Atlas-ghid*. 1999-2000. Volumul II. București. p. 220.

Pentru a diminua efectele catastrofale ale numeroaselor incendii care se produceau în capitală, în luna iunie 1814, domnul Gheorghe Caragea poruncește ca toți prăvăliașii bucureșteni să țină pregătite dinaintea prăvăliilor câte o cange, un topor, o scară și câte o putină de apă „totdeauna plină”, „ca să fie gata spre întâmplare și potolirea vreunui iangăn oricând se va întâmpla, ferească Dumnezeu”³⁴. La 6 iulie 1814 Divanul solicită printr-o anafora ca pe Podul Mogoșoaiei, de la Curtea Veche până la capul Podului, să se instaleze la fiecare șapte case „câte un stâlp lung de un stângen și jumătate (aproape 3 m) și în capul stâlpului să aibă câte un felinar și pe toată seara să se pună câte o lumânare”, în perioada 1828-1829, pe unele străzi din București fiind instalate felinare luminate cu lumânări de seu, cu untdelemn de categorie inferioară sau cu untură de pește, pentru ca în 1830 să înceapă o campanie masivă de amplasare de felinare pe cele patru ulițe principale ale orașului: Podul Mogoșoaiei, Podul Calicilor, Podul Târgului de Afară și Podul Beilicului (inginerul Moritz von Ott și arhitectul Josef Hartl primind însărcinarea așezării unor felinare și pe alte străzi secundare, cum sunt: Lipscani, Olari, Scaunele Vechi, Cavași, Covaci, Bărăție, Sfântul Sava, Sfinții Apostoli, Podul de Pământ, Radu Vodă, Lucaci, Jitniță ș.a.³⁵). La 1819 se hotărăște lărgirea ulițelor principale ale capitalei la 4 stângenii (aproape 8 m) „ca să poată îmbla carele, fără a se îmbulzi și a se izbi unul de altul”³⁶. La 30 septembrie 1825, Sfatul orașenesc al capitalei emite un act prin care oricine voia să construiască trebuia să obțină autorizația acestuia. Prin această măsură se încearcă nu numai

---

³⁴ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 161.

³⁵ Cebuc, Alexandru. *Contribuții la istoricul iluminatului din Capitală până în anul 1900*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. Volumul II. MMB. pp. 98-100; Ene, Camelia. *Documentar istoric și edilitar urbanistic privind zona Șelari – Pasajul Marchitanilor*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XIV. p. 197; Rucăreanu, Costin. 2001. *Începuturile electrificării în București – 1882-1886. Consemnate în documente ale epocii*. București: AGIR.

³⁶ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 168.

sistemizarea orașului, lărgirea străzilor și mai buna aliniere a construcțiilor, ci și fixarea unor tipuri de case și construcții³⁷. Pe 1 aprilie 1824 domnul Grigore Ghica aprobă propunerea arhitectului Hartl și a inginerului Freiwald de pavare a străzilor bucureștene cu piatră cioplită și de instalare a unui canal subteran pe Podul Târgului de Afară, între Biserica cu Sfinți și Dâmbovița. Pietruirea cu bolovani de râu (de la Poarta de Jos a Curții Vechi până afară din București, „unde se fac moșii”, „la cișmeaua din drumu’ Colintinii”) a drumului care făcea legătura directă între cetatea de scaun a Țării Românești și moșile din județul Ilfov ale domnului în funcție, va începe, conform proiectului, în luna aprilie 1824 și se va finaliza la data de 30 septembrie 1825. Pavarea străzilor bucureștene cu piatră de râu va continua într-un ritm intens pe toată durata domniei lui Grigore Ghica în Țara Românească (1822-1828), precum și în perioada regulamentară. La 13 septembrie 1826 locuitorii Podului Colței împreună cu inginerul Freiwald încheie un contract pentru înlocuirea vechiului pavaj de lemn, deteriorat, cu caldarâm nou din piatră. În 1830 începe pavarea ulițelor Covaci, Lipsani, Nemțească (actuala Smârdan) cu bolovani de râu, care înlocuiesc treptat vechile poduri de lemn. Străzile nu au trotuare, iar bolovanii sunt bătuți cu o ușoară înclinare spre mijlocul drumului pentru scurgerea apei³⁸. La 15 noiembrie 1829 începe o amplă campanie de modernizare edilitară a Bucureștilor, încurajată și susținută și de Pavel Kiseleff. Astfel, până la 1 ianuarie 1834, vor fi pietruite 13 străzi principale, se vor astupa cu balast 23 de „baltacuri”, se vor instala 200 de felinare și se vor pune în funcțiune 4 butii pentru stropit în lunile uscate de vară³⁹.

Întrucât achiziția de produse de lux și preocupările parazitare ale boierimii valahe au devenit manifestări recurente la sfârșit de

---

³⁷ Zănescu, Ionel. 1967. *Meșteri și arhitecți constructori în București primei jumătăți a veacului al XIX-lea*. În „Materiale de istorie și muzeografie”. Volumul XII. MMB. p. 82;

³⁸ Săndulescu, Paul I. 1936. *Istoricul pavajelor bucureștene. Studii și documente*. București. pp. 14-15; Vătămanu, Nicolae. 1980. *Catastih de bucureștean*. București: Editura Litera. p. 19; Stănculescu, Irina. 2000. *Apariția și evoluția denumirilor de străzi din București*. În „Materiale de istorie și muzeografie”. Volumul XIV. MMB. p. 141.

³⁹ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 188.

epocă pentru o întreagă clasă socială, la 8 august 1796, Alexandru Vodă Moruzzi interzice importul de carete, poruncind vameșilor, vătăfilor de plai și căpitanilor de margine, sub pedeapsa ștreangului, să oprească intrarea în țară a oricărei carete străine pentru a diminua astfel cheltuielile enorme pe care boierimea le făcea pentru achiziționarea unor asemenea articole de lux din Occident⁴⁰. La 13 martie 1797, printr-un pitac domnesc, Alexandru Ipsilanti interzice deschiderea de noi cafenele în București, deoarece înmulțirea acestora „nu este politiei și obștei de niciun folos, ci încă de stricăciune”. Nu este nici primul și nici ultimul domn care încearcă să stăvilească mulțimea nemăsurată a cafenelelor, precum și a cârciumilor⁴¹. La 7 ianuarie 1797, același Alexandru Vodă Ipsilanti poruncește marelui spătar și marelui agă să oprească jocurile de cărți din tractururi, cafenele și cârciumi, din cauza gâlcevilor pe care le provocau și a sărăcirii participanților. Porunca domnească n-a fost ascultată, fiind repetată în lunile martie și mai, dar fără niciun folos⁴². Întrucât pasiunea pentru jocurile de cărți era așa de puternică, atât de răspândită și adânc înrădăcinată în moravurile înaltei societăți bucureștene, conducând la ruina multora, pentru a stăvili această patimă, la 18 martie 1815, domnul Gheorghe Caragea interzice „crișul”, un joc de cărți primejdios prin sumele mari vehiculate. La data de 8 mai 1820, Alexandru Șuțu interzice practicarea „prin bălciuri și târguri”, ba chiar și în case particulare, a jocurilor de noroc „înșelătoare”, în special a „curelei”. Acestea vor continua însă să existe și chiar să se extindă⁴³.

La data de 26 august 1826 se produce ultima execuție publică în București. Ghiță Cuțui, căpitanul și Simion sunt spânzurați la

---

⁴⁰ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 135.

⁴¹ Căzan, Ileana. *Preocupări de modernizare a orașului București (1774-1929)*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XI. p. 130.

⁴² Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. p. 135.

⁴³ Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 – 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania. pp. 162 și 171.

capul Podului Târgului de Afară, deoarece, împreună cu alte persoane, se răzvrătiseră împotriva domniei. În ziua următoare trei dintre tovarășii lui Cuțui vor fi plimbați „cu pieile goale” prin târg și bătuți, după care vor fi trimiși la ocnă. Pedepsa cu moartea va fi desființată de Regulamentul Organic în iulie 1831⁴⁴. Odată cu aceasta se sfârșește o epocă.

Comentând pe marginea schimbărilor care sunt pe cale a se produce la sfârșit de epocă fanariotă, Charles Frédéric Reinhard, consulul general al Franței în principatele dunărene, menționează la 1807, într-un raport asupra Țării Românești și Moldovei, redactat la solicitarea împăratului Napoleon I Bonaparte, faptul că „îmbunătățirile sunt totuși reale și că e ușor să-ți dai seama de aceasta, dar sunt abia la început și departe încă de a-și exercita influența asupra masei națiunii” (aceste îmbunătățiri atingând exclusiv mediul urban și exclusiv clasa socială dominantă).

S-a trecut la construirea de noi clădiri, s-au întemeiat școli; s-a înființat o poștă regulată. Asprimea percepției impozitelor s-a mai îndulcit. Lăcomia subalternilor a fost îndulcită prin dreptul la apel; țăranii au putut să mai rusfle, existența și proprietate păreau a fi mai solid garantate. [În ciuda faptului că la mometul respectiv nu exista nicio relație de comerț directă între Franța și aceste două provincii] S-au făcut oarecari încercări mărunte în materie de [a importa] obiecte de lux [din Franța], tichii roșii, care se fabrică la Orleans, șampanie – și au reușit. Totuși, încă de pe acum, stofele fine, pânzeturile, rachiurile, unele sorturi de vin, mățăsurile, ceva gablonțuri și bijuterii ar putea găsi aici un debușeu asigurat. Țăranii sunt decăzuți și totuși de câțiva ani încoace țăranul are un cojoc mai bun, boierul a cumpărat fețe de masă și câteva cărți franțuzești⁴⁵.

---

⁴⁴ Cârjan, Lazăr. 2000. *Istoria poliției române de la origini până în 1949*. București: Editura Vestala. p. 55; Dianu, Gr.I. 1901. *Istoria închisorilor din România. Studiu comparativ – legi și obiceiuri*. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl. p. 46.

⁴⁵ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieurs. 30 Novembre 1807*. În *Revue historique du Sud Est Européen*. XII. pp. 36, 39-40, 239-241, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 258-259, 274-276.

CAPITOLUL I

VALAHIA CA PARADOX ISTORIC:

**„Fala universului Țara Românească, frumusețea Europei
Țara Românească! Dar nenorocita (pustiita și depopulata)
Țara Românească!”**

Pentru cine s-a aplecat cu atenție asupra memoriilor și notelor de călătorie întocmite de-a lungul întregului secol al XVIII-lea de diverși călători care au tranzitat Țara Românească, în toată această perioadă principatul valah apare ca un tărâm al contradicțiilor aproape perfecte, aproape insolvabile. Sunt contradicții de ordin politic (între o minoritate fanariotă pusă pe căpătuit, care guverna în mod arbitrar țara, și majoritatea valahă guvernată în mod despot), contradicții de ordin social (între luxul afișat ostentativ de marea boierime urbană fanariotă/fanariotizată și sărăcia extremă în care își ducea traiul mizer de fiecare zi majoritatea covârșitoare a populației rurale), contradicții de ordin arhitectural (între bordeiele țărănești insalubre, în lumea rurală, sau maghernițele din chirpici ale prăvăliașilor bucureșteni și casele din cărămidă pe care marea boierime începe să și le ridice cu ostentație pe Podul Mogoșoaiei spre sfârșitul secolului al XVIII-lea), contradicții de ordin vestimentar (între hainele de factură orientală purtate de majoritatea populației urbane și straiile nemțești care încep să își facă apariția pe la începutul secolului al XIX-lea) etc. Țara Românească este de-a lungul întregului secol al XVIII-lea un tărâm perfect al experimentelor sociale, politice, militare, diplomatice, al experimentelor în general de tot felul, un tărâm al tuturor posibilităților bântuit de

lipsa de securitate pentru toate categoriile sociale, al tuturor abuzurilor nesfârșite care atingeau adeseori sfere ale inimaginabilului. Un tărâm al contradicțiilor flagrante, adeseori insolvabile și aparent inexplicabile.

Prima dintre aceste contradicții flagrante care izbeau pe călătorul străin de cum a făcut primii pași pe tărâm valah avea în vedere contrastul teribil între binefacerile unei naturi paradisiace cu care Creatorul a înzestrat cu generozitate Țara Românească și depopularea masivă sau pustiirea principatului valah, zona rurală fiind cea mai afectată de fuga în munți, în păduri sau peste graniță a țăranilor de pe moșiile valahe, pământurile agricole rămânând astfel adeseori necultivate, în paragină.

Toți călătorii străini au remarcat cu entuziasm mulțimea nesfârșită de râuri, pâraie, lacuri și izvoare cu care divinitatea a îmbelșugat Țara Românească. Toți călătorii străini au menționat faptul că lacurile și râurile valahe sunt „pline de peștii cei mai gustoși”, iar „mulțimea și varietatea lor nesfârșită” „întrec orice descriere verosimilă”. A fost de asemenea remarcat caracterul roditor al câmpiilor valahe („blândețea climei și generozitatea solului”), udate de un număr mare de râuri și brăzdate de un număr „de mii de văi plăcute”. A fost de fiecare dată specificat în scrierile călătorilor străini faptul că o astfel de bogăție naturală a solului răsplătește, cu prisosință, „ostenelile plugarului”, iar „cultivarea unui astfel de pământ cere în general prea puțină grijă și muncă, pentru ca solul să dea din belșug tot felul de roade și de cereale”. S-a menționat că vița-de-vie crește pretutindeni în Țara Românească, vinul fiind „bun și din belșug”. O atracție deosebită pentru călătorii străini a fost reprezentată de faptul că adeseori în Țara Românească găsești păduri întregi de pomi roditori (peri, meri, cireși, vița-de-vie sălbatică și altele), iar „pâraiele care se prăvălesc din munți, cu un murmur dulce și plăcut, rostogolesc în câmpii o apă limpede și sănătoasă și scaldă, străbătându-le, văile cele mai încântătoare”, în fața ochilor înfățișându-ți-se „cea mai frumoasă priveliște care se poate închipui”.

Pepenii și, mai ales, pepenii verzi sunt așa de mari și de gustoși, încât întreceau tot ceea ce călătorii străini au declarat că au

văzut prin alte țări europene. Animalele, atât cele sălbatice, cât și cele domestice, constituie încă un element important în hrana și bogăția Țării Românești. Calitatea și frumusețea cailor din Țara Românească, mărimea și puterea boilor, fecunditatea vacilor, bogăția turmelor de oi și de capre sunt cunoscute și vestite în toată Turcia și în toate țările vecine. Vânat mare de toate felurile se afla în principatul valah din belșug, iar vânătorul găsește cu ușurință prilejul să-și exercite iscusința. Pădurile și munții mișună de: cerbi, căprioare, capre sălbatice, porci mistreți, iar câmpiile, mai ales, de iepuri ⁴⁶.

După descrierea entuziastă a unui astfel de belșug natural cu care Creatorul celest a înzestrat Țara Românească, toți călătorii străini își manifestă surprinderea pe care o resimt atunci când iau contact cu realitățile sociale ale principatului valah, cu depopularea masivă a zonelor mănoase de câmpie, cu fuga în păduri, în munți sau peste graniță a unui segment important din populația valahă, cu sărăcia și mizeria cruntă în care se zbate, în mijlocul unui adevărat paradis natural, majoritatea covârșitoare a populației rurale.

Este dureros că o țară atât de frumoasă [Țara Românească], cu un pământ atât de mănos, sub un cer atât de binefăcător și locuită de oameni cu un temperament foarte sănătos, să fie atât de puțin populată; sunt convins că ea [Țara Românească] ar putea să hrănească de 5 sau 6 ori mai mulți locuitori decât cuprinde acum și nenorocirea e că populația se rărește din ce în ce mai mult, mai ales de vreo 30 sau 40 de ani încoace ⁴⁷.

---

⁴⁶ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 7-14, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 145-148.

⁴⁷ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 19-20, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 149.

Și tot călătorii străini încearcă să găsească și explicații pentru această contradicție flagrantă, în acest sens putând fi invocate mai multe cauze: stăpânirea „prea aspră a turcilor”, dările excesive cu care domnul este obligat „să încarce țara” pentru a fi în stare să plătească tributul anual și pentru a-și cumpăra prieteni puternici la curtea sultanului care să îl susțină în domnie, „felul tiranic” în care sunt strânse aceste dări și abuzurile inimaginabile comise de boiernășimea locală cu aceste ocazii, asuprirea boierilor „care se răzbună pe supușii lor (mai ales pe pătura rurală a populației) de disprețul desăvârșit pe care li-l arată turcii”, numeroasele războaie pe care le-a purtat Poarta otomană pe teritoriul valah, de pe urma cărora „a pătimit îndeajuns Țara Românească”, folosită adesea ca teatru de luptă, „nelegiuirile și cruzimile nemaipomenite” pe care le fac trupele beligerante (otomane, țariste și habsburgice) în trecerea lor prin Țara Românească, în care „nu păzesc nici ordinea, nici disciplina, și calcă deopotrivă în picioare legile, religia și omenia, despre care ei n-au avut niciodată nici cea mai mică noțiune” și în sfârșit, ciurma pe care o aduc în principatul valah, „pășind” în urma armatelor străine de ocupație.

Toată această grămadă de rele nimicitoare, din care unul singur ar fi de ajuns ca să pustiască și să golească de locuitori până și țara cea mai înfloritoare, contribuie în egală măsură la depopularea Țării Românești, care sporește în fiecare zi, prin fuga permanentă a locuitorilor⁴⁸.

Evidențierea acestei contradicții flagrante între bogăția naturală a solului valah, îmbelșugarea și rodnicia pământurilor nord-dunărene, pe de o parte, și pe de altă parte, depopularea masivă a Țării Românești, sărăcia și mizeria extreme în care își duce existența subterană majoritatea populației valahe rurale, este remarcată chiar de la începutul secolului al XVIII-lea, odată cu intrarea

---

⁴⁸ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 19-20, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 149.

Olteniei în stăpânire habsburgică. În „Descrierea Olteniei” (aflată la acea vreme sub stăpânire habsburgică) realizată de către căpitanul austriac Friedrich Schwanz von Springfels și înaintată sub forma unui raport la 30 aprilie 1723 guvernului imperial de la Viena, împreună cu un registru al localităților din Oltenia indicate pe o hartă a regiunii, se menționează, pe un ton entuziast, că fosta Valahie Mică (actuală provincie austriacă) „este un pământ bine-cuvântat în privința tuturor plantelor și bucatelor”, are o iarbă deasă și grasă, un pământ mănos din care rodesc tot felul de grâne, poame, vin și vite de tot soiul, îndeosebi vite mari, oi, albine, porci și cai. Se specifică faptul că în Oltenia sunt păduri de fag și de stejar „care slujesc la îngrășarea multor mii de porci”, sunt „izvoare din cele mai limpezi în tot locul” și pești de toate felurile. Iarna valahă este, în percepția căpitanului austriac von Springfels, „întotdeauna blândă și nu ține mult”. Cade puțină zăpadă și adeseori chiar deloc în câmpie, astfel că vitele, caii și oile aproape că nu au nevoie de grajduri și nutreț de iarnă sau chiar deloc. Toamna, autorul constată existența multor pomi care înfloresc din nou și care „dau roade a doua oară”. Până și „privighetorile cântă toamna tot atât de vesel ca primăvara”. Despre oile valahilor căpitanul austriac von Springfels apreciază că trebuie știut că „au lâna cea mai aleasă din tot ținutul” și că în fiecare an se vând numai în Transilvania mai multe mii de saci de lână, căci cea din Ardeal „este prea aspră și nu se poate face din ea decât o dimie grosolană”. Vânat este de toate soiurile în Oltenia: cerbi, căprioare și porci mistreți; în munți: urși, râși, căprioare; tot felul de păsări sălbatice: fazani, găini de munte, potârnică, ierunci, dropii, lebede, găște sălbatice și rațe sălbatice se găsesc la Dunăre, cu miile.

Într-un cuvânt, acestei țări [Oltenia] nu-i lipsește nimic decât doar oamenii și aceasta pentru că și în timpul ultimului război⁴⁹ cu turcii a fost sărăcită de multe mii de oameni ridicați pe sus de aici de către tătari. Mai multe persoane care au fost de față la număratoarea prinșilor la Vidin și la Nicopole în ultimul război cu turcii mi-au spus că s-au numărat peste 130.000 de suflete cu

---

⁴⁹ Războiul austro-turc, 1716-1718.

mici și cu mari, care au fost duși în robie de către turci, din această țară [Oltenia] și din Banat, aceasta se poate vedea și în hărțile din județele Romanați, Jiul de Jos și Mehedinți, unde satele sunt foarte rare și însemnate [pe hărți] cu trăsături subțiri, căci și în acestea se găsesc puțini locuitori⁵⁰.

Mențiuni extrem de credibile (care au ca sursă corespondența oficială a ofițerilor armatei habsburgice), referitoare la depopularea masivă a Olteniei în această perioadă și la refugierea în munți a populației valahe autohtone din calea exceselor comise de trupele beligerante, sunt atestate documentar încă de la 10 septembrie 1716, când, într-o scrisoare-raport adresată generalului conte de Stainville (comandant militar suprem în Transilvania și Director Suprem al Olteniei), căpitanul austriac de Sainte-Croix (încartiruit la mănăstirea Tismana) consemnează că

tot poporul [valah] de la șes fuge de acolo și o ia spre munte de frica tătarilor, și că, pe oriunde te duci totul este pustiu, pe de o parte din cauza tătarilor, pe de alta din a husarilor noștri care au devastat toată țara [Oltenia] deja secătuită chiar fără de aceasta. Mi se scrie că anume husarii jefuiesc și fură în așa hal încât nici nu se poate descrie. Țăranii de teamă de a nu fi jefuiți se ascund în tot locul prin păduri și de aceea nu poate fi procurată subzistența nici măcar pentru trupele austriece dislocate aici⁵¹.

Starea de anarhie și de dezordine socială devine atât de critică în această perioadă în Oltenia habsburgică încât la 12 septembrie 1716, același căpitan austriac de Sainte-Croix, tot într-o depeșă-raport adresată generalului conte de Stainville subliniază faptul că boierii din Oltenia își exprimă îngrijorarea pentru securitatea lor și a familiilor lor și se tem că vor ajunge cu toții robi în proprietatea

---

⁵⁰ Căpitanul Friedrich Schwanz von Springfels. 1723. *Descrierea Olteniei*. Publicată de Eudoxiu de Hurmuzaki. 1897. *Documente privind istoria României*. Volumul IX. București. p. 644, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 75-76.

⁵¹ Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Rapoartele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei sub austriece*. Volumul I. 1716-1725. București. pp. 29-32, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 35-37.

și stăpânirea dușmanilor⁵². Două zile mai târziu, la 14 septembrie 1716, situația pare scăpată complet de sub controlul autorităților habsburgice de ocupație:

Toți țăranii [din Oltenia] au fugit din toate locurile și nu pot fi readuși sau căutați, din care cauză subzistența [armatei imperiale] începe să fie puțină și nu știu ce va mai fi mai încolo dacă nu va veni mai multă miliție germană aici, nu știu cum se va putea subzista⁵³.

La 20 august 1731, cu ocazia unei inspecții făcute în Oltenia habsburgică de către generalul conte Franz Paul von Wallis (comandant militar imperial austriac în Transilvania și Director Suprem al Olteniei între 1730-1737) însoțit de baronul von Rebentisch, după ce menționează că fosta Valahie Mică era odinioară frumoasă și binecuvântată cu tot belșugul, și în primul rând județul Jiul de Sus și Mehedinți (de unde nu s-a auzit mai înainte să fi fugit vreodată locuitorii), consemnează faptul că, în vremea din urmă,

s-a prefăcut într-un pustiu din vremea ultimului recensământ⁵⁴ și în afară de moșiile mănăstirilor și ale câtorva boieri, nu vezi în cursul unei călătorii de multe ceasuri nici un iugăr de pământ cultivat, și acolo unde se mai găsește vreun petec de vreun sfert de iugăr nu este nimic altceva pe el decât porumb. Apoi, în județul Mehedinți se vedeau la o mică depărtare și aproape la rând șapte sate fără de nici un suflet și fără nimic altceva decât doar ruinele caselor ce fuseseră ale locuitorilor fugiți și nu se auzeau de-a lungul întregului drum decât strigătele celor care

---

⁵² Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Rapoartele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austrieacă*. Volumul I. 1716-1725. București. pp. 33-35, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 37-38.

⁵³ Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Rapoartele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austrieacă*. Volumul I. 1716-1725. București. p. 37, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 39.

⁵⁴ Referire la recensământul fiscal, conștiința și impunerile pe anii 1729 și 1730.

mai rămăseseră pe loc sau care mai fugeau și care strigau ajutor împotriva cruntului recensământ⁵⁵.

Într-o scrisoare (nr. 149) redactată la Iași la 21 iunie 1739 de către secuicul Klemen Mikes și în care acesta se referă la timpul petrecut în Țara Românească, după ce autorul compară principatul valah cu o grădină de flori și remarcă încântat că nu poate admira îndeajuns frumusețea locurilor pe care le străbate omul călătorind de la București până la Iași, toate câmpiile fiind pretutindeni acoperite cu flori, astfel că până și „caii călcau numai pe garoafe și lalele”, după ce menționează că ar fi fost bine dacă tranzitarea Țării Românești ar fi fost scutită de frică, căci se temeau „să nu fie călcați de niscaiva vagabonzi”, căroro desigur le-ar fi putut arăta, în mod inutil, firmanul imperial otoman de liberă trecere pe care în mod evident nu l-ar fi luat în seamă, autorul constată în cele din urmă întristat:

Ce păcat că pământurile acestea frumoase și bogate sunt pustii!
Căci în decurs de două zile, doar o dată am dat peste locuințe omenești⁵⁶.

La 1740, industriașul și negustorul francez Jean Claude Flachat, aflat în tranzit prin Țara Românească, în drum spre Constantinopol, remarcă și el că principatul valah ar fi o țară frumoasă și mănoasă, dacă ar fi cultivată. Războaiele dese însă purtate pe teritoriul Țării Românești de imperiile vecine și atacurile tâlhărilor gonesc populația. Din această cauză ogoarele sunt puțin și prost lucrate⁵⁷.

---

⁵⁵ Generalul conte Franz Paul von Wallis și baronul von Rebentisch. 1731. *Inspekția făcută în Olenia*. Publicată de Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Volumul VI. p. 471, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 164.

⁵⁶ Klemen Mikes. 1739. „Scrisoarea nr. 149”. Publicată în *Analele Dobrogei*. 1923. An IV. Nr. 4. p. 111, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 202-203.

⁵⁷ Jean-Claude Flachat. 1766. *Observations sur le commerce et sur les arts*. Volumul I. Lyon. pp. 345-349, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 258-259.

Într-o *Schiță geografică despre Țara Românească și Moldova* întocmită, la 1769, de un evreu galițian rămas anonim, acesta este plăcut surprins de caracterul roditor al pământului Țării Românești. Între bogățiile naturale care prisosesc în principatul valah sunt menționate grânele, vinul și pepenii, frumoasele turme de oi, cirezile de vite și caii, precum și izvoarele sărate. Dar, și acest autor anonim remarcă pe un ton trist că numărul locuitorilor scade mereu din pricina birurilor grele, care-i fac [pe valahi] să-și părăsească țara în masă⁵⁸.

Într-o scrisoare expediată din Țara Românească de către abatele italian Lionardo Panzini la 1 decembrie 1776 se menționează faptul că Țara Românească este înconjurată de un lanț de munți bogați în fel de fel de zăcăminte de aramă, fier, de argint și de aur – care nu sunt exploatare –, precum și de ocne îmbelșugate care alcătuiesc o ramură foarte însemnată a veniturilor domnești. Restul principatului [Țării Românești] este o câmpie întinsă, udată de un număr necrezut de râuri și pâraie care curg în cea mai mare parte de la nord spre sud și dau o mare rodire pământului, care „din firea sa” este foarte bun pentru orice fel de cultură. Pe lângă aceste râuri, în Țara Românească, mai sunt remarcate o mare mulțime de iazuri și lacuri „care dau pești minunați și mulți”. Pe lângă aceste lacuri obișnuiesc boierii țării să-și construiască „casele lor de plăcere”. O mare parte din teritoriul țării este acoperit cu păduri mari și dese de stejari, brazi și alți copaci cu lemn minunat de bun atât pentru construcții mari, cât și pentru obiecte mărunte. Vânat este așadar din belșug în Țara Românească: mistreți, iepuri, câprioare, capre sălbatice, vulpi. Păsări de vânat sunt în număr mare în principatul de la nord de Dunăre (mai cu seamă potârnică și prepelițe) și au un gust „foarte ales”. Produsele Țării Românești „sunt îndeobște minunate și de o mare bunătate”, clima fiind temperată, iar „pământul mănos și bogat”, într-atât încât „țărani nu știu ce înseamnă să gunoiască sau să îngrașe pământul care este reîmprospătat în fiecare an în chip firesc de zăpezi și de ger”.

---

⁵⁸ *Schiță geografică despre Țara Românească și Moldova*. 1769. Publicată în *Revista istorică*. 1926. An XII. pp. 297-298, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 40-41.

Grânele, carnea, brânza, untul și orice soi de fructe potrivite cu clima nu sunt mai prețioase decât produsele asemănătoare din alte părți mai cunoscute ale Europei (occidentale). Vara „pepenii sunt cum nu se poate mai gustoși”, toamna și iarna, merele, perele și prunele sunt la fel de bune ca și în alte părți ale Europei (occidentale). În Țara Românească nu se cultivă prunele, acestea cresc de la sine în păduri, așadar sunt din belșug. Sunt păduri întregi de nuci care au nuci foarte bune⁵⁹.

După această descriere extrem de favorabilă și entuziastă a belșugului cu care divinitatea a înzestrat principatul valah, abatele italian Lionardo Panzini nu poate să își rețină surprinderea atunci când constată că o țară atât de favorizată de natură a ajuns în secolul al XVIII-lea „un obiect de milă”, pentru un străin și un european care se gândesc la „starea de ruină și de înjosire” în care se află principatul valah, „aflat la cheremul guvernului turc” și vândut chiar de acesta aceluia dintre fanarioți care licitează mai mult pentru obținerea tronului și totdeauna „lăsat pradă lăcomiei domnilor greci” pe care îi trimite, nu pentru a cârmui, ci pentru a prăda și a jefui. În asemenea condiții, apreciază abatele italian Lionardo Panzini, „este o mare minune că Țara Românească nu este lipsită cu totul de populație și nu este adusă încă în starea de a sluji drept locuință doar lupilor și urșilor”. De când Poarta a început să vândă la mezat, și pe termen scurt, această „biată” Țară Românească, aceluia dintre greci care oferea mai mult, „abia de poți crede asupririle, tiraniile, stoarcerile, ticăloșiile și cruzimile” de toate felurile pe care aceste „lipitori” (referirea îi vizează pe domnii fanarioți în general) le-au săvârșit pentru a se despăgubi repede de marile sume pe care le-au antamat la Constantinopol pentru cumpărarea domniei și deci pentru a grăbi îmbogățirea și pricopsirea mai înainte ca Poarta otomană să-i mazilească și să vândă altora același „privilegiu nedemn de a jefui nestingheriți” nefericitele principate dunărene. La aceste „nenorociri îndelungate și obișnuite” îndurate de Țara Românească s-a adăugat și pustiitorul

---

⁵⁹ Lionardo Panzini. 1776. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. pp. 166-167, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 214-215.

război ruso-turc dintre Rusia și Poartă (care s-a purtat pe teritoriul Țărilor Române în perioada 1768-1774 și care timp de șase ani în șir a avut ca teatru de lupte Țara Românească), care a avut drept rezultat distrugerea orașelor și satelor valahe, pustiirea ogoarelor, devastarea pădurilor, prăpăduri „exercitate tot atât de turci și de tătari, ca și de ruși și de cazaci”⁶⁰.

Pământurile cele mai frumoase, a căror rodnicie întrece orice închipuire, rămân de mai multe generații în părăsire, din lipsă de brațe de muncă spre a le pune în valoare. Atâtea orașe, care se găsesc însemnate pe hărțile vechi, nu mai sunt astăzi decât sate mici și sărăcicioase și din atâtea târguri și sate nu a mai rămas astăzi niciun semn și nicio urmă. Târgoviștea, vechea capitală a Țării Românești, a ajuns un sat mărunț locuit de 20 sau 30 de familii; Buzău, unul dintre cele două scaune episcopale ale acestei țări, a fost prefăcut în cenușă de ruși, astfel că episcopul este silit să stea la București. Toată această parte a țării, care se întinde spre miazăzi de București până la Dunăre, e aproape toată depopulată și cu pământul nelucrat din cauza năvălirilor necontenite, a măcelurilor și a pustiirilor pe care le făptuiau, în vremurile trecute turcii de dincolo de Dunăre, care treceau încoace [în Țara Românească] fără de nicio împotrivire pentru a face robi și a lua pradă, nimicind prin foc și pară tot ce le stătea în cale⁶¹.

Prin menționarea tuturor acestor amănunte, abatele italian Lionardo Panzini încearcă să elucideze o aparentă contradicție și nu anume cum de o țară care are 280 de mile în lungime de la apus către răsărit și 160 de mile de la miazănoapte la miazăzi, cu o așezare atât de prielnică și având din belșug produse naturale variate, nu cuprinde la momentul de față (1776) decât 70.000 de familii, adică puțin mai mult decât 200.000 de oameni. Înainte ca Țara

⁶⁰ Lionardo Panzini. 1776. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L’Europa Orientale”. II. Roma. pp. 167-168, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 215-216.

⁶¹ Lionardo Panzini. 1777. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L’Europa Orientale”. II. Roma. pp. 173-175, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 221-223.

Românească să fi fost atât de tiranic tratată de turci și de uneltele grecești ale tiraniei lor, ea număra peste 200.000 de familii. Dar, asupririle intolerabile exercitate de aceștia au silit pe cei mai mulți dintre locuitori să părăsească pământurile natale și să se adăpostească în Transilvania, în Banatul Timișoarei și în jurul Belgradului, unde se află mai mulți români decât sunt în Țara Românească însăși⁶².

În *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești* publicată la 1777 de Jean-Louis Carra, autorul menționează că pur și simplu nu cunoaște nicio țară în Europa (occidentală) în care câmpiile, dealurile și munții să fie „așa de minunat distribuiți pentru agricultură, podgorii și priveriște” ca în Moldova și în Țara Românească. În cele două principate dunărene „natura suspină neîncetat după cultivatorul mult așteptat”. Pământul șesurilor și dealurilor are în general „însușiri atât de favorabile, încât oriunde, fără deosebire, s-ar putea întemeia așezări umane”. „Munții sunt plini de tot felul de minerale. Râurile poartă aur și sunt foarte bogate în pești. Pădurile mișună de vânat, mai ales de căprioare și capre sălbatice. Dealurile sunt acoperite de toate speciile de copaci cunoscuți în restul Europei și de câteva ce ne sunt necunoscute”⁶³. Într-o astfel de țară însă nenorocitul țăran valah și moldav abia subzistă de pe urma muncii câmpului și în general nu are decât atât cât îi trebuie pentru a nu muri de foame.

Despotismul principilor greci a fost așa de crunt și de lipsit de judecată în aceste două principate [românești], încât neconținut trec familii de țărani munteni și moldoveni în Transilvania și Banatul Timișoarei [din Țara Românească], în Ucraina și chiar în Basarabia [din Moldova]. Am întâlnit chiar eu mai mulți care

⁶² Lionardo Panzini. 1776. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. pp. 167-168, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 215-216.

⁶³ Jean-Louis Carra. 1777. *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești*. Manuscris francez aflat în cartioanele Ministerului Afacerilor Străine din Paris. Volumul 13. „Mémoires et documents”. Fondul Turquie. Anii 1760-1839. Fol. 77, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 254.

fugeau în Polonia în luna aprilie din anul trecut. Aceste emigrări sunt atât de obișnuite în țările acestea încât, în cele din urmă domnul se va trezi cu totul lipsit de populație⁶⁴.

Iar atunci când populația valahă nu emigra peste hotare, din calea abuzurilor administrației fanariote sau din calea exceselor armatelor străine de ocupație, se refugia de fiecare dată în munți. Datorită acestor situații extreme cu care se confrunta populația civilă valahă de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, munții Țării Românești sunt în general mai locuiți decât câmpiile, cu toate că aceștia sunt în mod natural mai neproductivi. Despre practica locuitorilor de a se refugia în munți și de a părăsi ținuturile de câmpie, expuse „în timpul tulburărilor războiului” la toată urgia și distrugerile turcilor (care îi bănuiesc întotdeauna [pe valahi] a fi înțeleși cu dușmanii lor și îi supun, în consecință, la cruzimile cele mai neînchipuite), face vorbire, la 1778, și generalul locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr) în *Descrierea Țării Românești*.

În acele vremuri nenorocite [în care se poartă confruntări armate pe teritoriul Țării Românești], românii găsesc în munți un refugiu sigur împotriva mâniei tiranilor lor, care nu îndrăznesc să meargă să-i caute acolo, temându-se de cursele și de dârzenia celor care îi locuiesc. Potecile sunt aproape impracticabile și nu sunt cunoscute decât de oamenii care locuiesc obișnuit acolo⁶⁵.

Și Costantino-Guglielmo Ludolf apreciază, la 1780, într-un memoriu care cuprinde o prezentare generală a Țării Românești,

---

⁶⁴ Jean-Louis Carra. 1777. *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești*. Manuscris francez aflat în cartoanele Ministerului Afacerilor Străine din Paris. Volumul 13. „Mémoires et documents”. Fondul Turcie. Anii 1760-1839. Fol. 71v°, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 245-246.

⁶⁵ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 10-11, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 146.

că așezarea Țării Românești este „una dintre cele mai prielnice și mai plăcute și contribuie foarte mult la fertilitatea solului valah”. Lacurile, care sunt numeroase, produc mult pește. Despre principatul nord-dunărean se menționează că are produse de tot felul: miere foarte bună, multă ceară, vin, brânză și unt, care poate fi comparat cu cel din Germania. Pădurile sunt pline de vânat de tot soiul: cerbi, căprițe, mistreți, urși și lupi (care sunt foarte primejdioși iarna, dar, în afară de împrejurimile Bucureștilor, toate aceste animale se bucură de o tihnă desăvârșită). „Țara Românească este acoperită aproape în întregime cu cele mai frumoase păduri din lume”. Pe „golurile destul de însemnate, care se află între păduri, sunt pășuni foarte frumoase și iarba crește mai sus de brâu omului, dar nu este cosită decât în împrejurimile orașelor”, astfel că „iarba pe care vitele nu o pot paște putrezește în picioare și slujește ca îngrășămintă foarte bună pentru pământul care a produs-o”. În fiecare primăvară se văd coborând din munții Transilvaniei „un număr nesfârșit de vite”, aduse să se îngrășe în aceste „câmpii valahe roditoare”, „ceea ce dă un venit foarte însemnat domnului”. „Pământurile cultivate produc din belșug grâu foarte bun, orz și porumb”⁶⁶.

Dar, datorită despotismului, datorită asupririlor la care sunt supuși țăranii sub o cărmuire absolut arbitrară și așa de nesigură ca aceea a domnilor [Țării Românești], nu poți număra 100.000 de suflete în Țara Românească, o țară care ar putea hrăni milioane de locuitori. Țăranii valahi care locuiesc spre hotarul Transilvaniei au posibilitatea de a scăpa de jugul aspru al domnilor fanarioți, iar emigrațiile sunt foarte însemnate și trebuie să provoace chiar reclamații din partea domnilor, adresate guvernului imperial de la Viena⁶⁷.

---

⁶⁶ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*. București. pp. 348-349, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 439-440.

⁶⁷ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*. București. pp. 349-351, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 440-442.

Prin urmare, nici în concepția lui Costantino-Guglielmo Ludolf, nu există, pe de o parte, termen de comparație pentru rodnicia nespusă a pământurilor valahe, dar, pe de altă parte, „nimic nu este comparabil cu lenea țăranului”, care este pusă de călătorul străin pe seama racilelor cârmuirii și a despotismului domnilor. O țară atât de favorizată de natură, atât de bine așezată, atât de roditoare, ar trebui să fie foarte populată deoarece nimic nu-i lipsește și totul ar putea să contribuie la fericirea țăranului și a populației. Într-o astfel de țară, atât de generos înzestrată de Dumnezeu cu toate produsele trebuincioase,

țăranul valah nu se hrănește decât cu porumb, care, măcinat și fiert în apă sau frământat în chip de pâine, îi oferă, în accepțiunea lui Costantino-Guglielmo Ludolf, o hrană pe cât de grea, pe atât de vătămătoare. La aceasta, el adaugă icre, ceapă, usturoi, foarte rar ceva pește sărat, niciodată carne. Mă cutremur și acum când mă gândesc la mizeria acestor bieți oameni, ei mor de foame și domnii, mulțumiți să scoată banii care cad în partea lor, nu se ostenesc să încurajeze munca supușilor lor și să folosească generozitatea pământului; ei nu se gândesc că un pământ roditor lucrat cu grijă este izvorul principal de fericire al popoarelor⁶⁸.

În trecerea sa prin Țara Românească, în iulie 1786, lady Elizabeth Craven rămâne și ea plăcut surprinsă de bogăția naturală a principatului nord-dunărean și se referă, din această perspectivă, la Țara Românească ca la un giuvaer rău montat și se minunează la ce ar putea ajunge provincia valahă dacă ar încăpea pe mâini harnice și pricepute⁶⁹.

Această țară frumoasă, al cărei pământ și climă dau naștere unei producții luxuriante, a fost supusă de soartă unei puteri, care,

---

⁶⁸ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*. București. pp. 349-351, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 440-442.

⁶⁹ Craven, Lady Elizabeth. 1789. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elizabeth Lady Craven*. London. p. 319, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 726.

datorită nevoilor Porții, dacă nu a lăcomiei domnilor, stoarce fără milă băștinașii și smulge belșug chiar de la izvorul său, silind adesea pe nenorocitul român să fugă în munți, unde, un timp măcar, scapă de cruzimile ce le întâmpină din partea unei cârmuii tiranice, care îi pedepsește pe locuitori pentru lipsurile pricinuite tocmai de asupririle acelei cârmuii⁷⁰.

În *Observațiile sale istorice despre Țara Românească și Moldova* întocmite la 1788, și raguzanul Stephan Ignaz Raicevich menționează că dacă se ia în considerație întinderea celor două principate (moldav și valah) precum și „marea fertilitate a pământului și varietatea produselor”, este „neîndoios că populația este foarte rară”, și aceasta dovedește în mod evident că, în ciuda foloaselor pe care le oferă natura, „nu va fi niciodată o populație deasă acolo unde omul nu se bucură de o anumită libertate și de siguranța de a stăpâni, fără vreo asuprire, cele ce își agonisește prin munca și osteneala sa”. Dacă s-ar găsi aceste condiții în principate, „locuitorii ar fi deplin fericiți și numărul lor ar putea crește chiar îndoit și poate chiar mai mult, fără teamă că le-ar lipsi mijloacele de trai și că ar fi nevoiți să-și părăsească țara pentru a le căuta aiurea”, cum se întâmpla deja, în epocă, în țările europene suprapopulate⁷¹.

În aprilie-mai 1794, cu ocazia unei călătorii întreprinse prin Banat, Transilvania și Țara Românească, James Dallaway menționează că în timpul ultimului război austro-ruso-turc (desfășurat pe teritoriul valah în perioada 1787-1792), mănoasa Valahie a fost aproape secătuită de armata turcă însărcinată cu rechiziționarea alimentelor, astfel încât „nenorociții de săteni și-au părăsit turmele și s-au retras în munți”⁷².

⁷⁰ Craven, Lady Elizabeth. 1789. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elizabeth Lady Craven*. London. p. 314, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 724.

⁷¹ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 210-211, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 506-507.

⁷² Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr.Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. p. 470, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1215.

La 1807, într-un *Raport asupra Țării Românești și Moldovei* redactat la solicitarea împăratului Napoleon I Bonaparte, de către Charles Frédéric Reinhard (consulul general al Franței în Țările Române), autorul remarcă într-o notă de subsol că pe întinsele câmpii ale Țării Românești, de la un oraș la altul, timp de mai multe ore de mers, descoperi adesea un orizont necuprins, care nu pare locuit. Iar atunci când este locuit, locuințele sunt săpate în pământ, așa că propriu-zis vorbind, în vecinătatea drumurilor mari care tranzitează principatul, casele sunt îngropate⁷³.

În timpul războiului ruso-turc (derulat în perioada 1806-1812 pe teritoriul principatului valah), generalul conte Alexandre de Langeron, relatează că în momentul în care a preluat comanda armatei [țariste] dislocate în Țara Românească n-a găsit în Valahia nici furaje, nici provizii. Chinuți și jefuiți de slujbașii propriului guvern, copleșiți de corvezi și de transporturi – mai ales în timpul anului 1810 –, locuitorii semănaseră puțin și nu se puteau hrăni nici pe sine, cu atât mai puțin puteau susține din punct de vedere alimentar o întreagă armată țaristă de ocupație. Astfel,

s-a ajuns că țăranul și-a văzut luată ultima îmbucătură de pâine, iar satele din preajma Bucureștilor [au ajuns] ruinate și pustii⁷⁴.

La 27 iulie 1811, într-o scrisoare redactată la Giurgiu de către feldmareșalul Mihail Ilarionovici Kutuzov (comandantul suprem al armatei țariste de ocupație a Țărilor Române) și adresată generalului I.I. Steter⁷⁵, se menționează că, datorită asupririlor nemai-pomenite la care au fost supuși în chip nevolnic de către vistierie sau de către ispravnici, în data de 8 iulie 1811, toți locuitorii satelor

⁷³ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieures. 30 Novembre 1807*. În „Revue historique du Sud Est Européen”. XII. p. 35, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 258.

⁷⁴ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 190 și 322, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 340 și 348.

⁷⁵ Steter, Ivan Ivanovici, general maior în armata imperială rusă. Între septembrie și ianuarie 1811 a ocupat funcția de vicepreședinte al Divanului Țării Românești, iar în iulie 1811 a fost numit și guvernator militar al Bucureștilor.

Căineni, Segărinești, Robești și Greblești din județul Argeș au trecut, prin pasul Turnu Roșu și munții apropiați, în Transilvania și, deși vistiernicul a dat ispravnicilor dispoziția să se folosească de toate mijloacele pentru a-i convinge să se întoarcă la locurile lor de baștină până la data de 16 a lunii curente, încercările lor nu au avut niciun succes⁷⁶.

În *Memoriile*⁷⁷, întocmite la 1812, de către Pavel Vasilievici Ciceagov, general adjutant al Țarului rus Alexandru I și comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țara Românească și Moldova (în timpul războiului ruso-turc din perioada 1806-1812), autorul remarcă faptul că pământul Moldovei și al Țării Românești este printre cele mai roditoare în produse agricole și alimentare de tot felul, cum sunt grâul, porumbul, vița-de-vie, vitele, peștele, sarea gemă și apele sărate, lemnul, pieile, seul, mierea, ceara etc. a căror exploatare este generală dacă se exclude porumbul (sau cum mai este numit – grâul de Turcia) care se consumă în Țara Românească, fiind dacă nu unica, cel puțin principala hrană a locuitorilor. Fertilitatea porumbului este atât de mare, încât 12 zile de muncă ale bărbatului și ale femeii sunt de ajuns pentru a hrăni o familie formată din cinci persoane. Pavel Vasilievici Ciceagov remarcă faptul că nu există altă țară în Europa în care excedentul producției să fie așa de mare asupra consumului. Acestea sunt, în percepția generalului țarist, izvoarele inepuizabile ale acestei mine de aur, care este Țara Românească, și de care nimeni n-a știut să profite până azi și al cărei guvern paralizează exploatarea, îngăduind boierilor să pună mâna nepedepsiți pe cea mai mare parte

---

⁷⁶ Kutuzov, Mihail Ilarionovici. 1952. Документы. Volumul III. Publicat de L.G. Beskrovnâi. Moscova. pp. 518-519, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 427.

⁷⁷ Ca orice lucrare de asemenea factură, *Memoriile* sunt profund subiective, Pavel Vasilievici Ciceagov încercând să se poziționeze într-o lumină favorabilă. Se poate sesiza în *Memoriile* sale o anumită notă de credulitate și infatuare. Pe de altă parte, critica virulentă făcută diferiților comandanți ruși, sesizarea debandadei și a corupției din manutanțele armatei țariste de ocupație, ca și dezvăluirea necruțătoare a spoliei populației civile valahe, conferă textului valoare de document (cf. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 535).

a acestei bogății. În mod sigur Moldova, Țara Românească cu Basarabia și districtul Baia ar putea produce anual până la 20 de milioane de ruble argint, dacă administrația ar fi echitabilă, liberală și dacă ar fi eliberată de piedicile care-i îngreunează mișcările. Această sumă reprezintă o cincime din veniturile Rusiei. Genealogul Ciceagov se arată convins și de faptul că printr-o bună administrație, cele două Principate dunărene pot nu numai să asigure întreținerea unei armate de 50.000 de oameni, dar să furnizeze și sume considerabile pentru diverse alte nevoi⁷⁸.

În martie 1813, deplasându-se de la București la Pitești, August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, admiră într-o scrisoare redactată la București și adresată prietenului său Jules Griffith, în ciuda repeziciunii cu care se deplasa diligența sa, fertilitatea naturală a principatului vlah.

Câtă frumusețe! Nu-i lipsește pentru a fi cultivată decât populația și pentru a fi bine populată, numai un alt fel de cârmuire⁷⁹.

Traversând Țara Românească, venind dinspre Viena și mergând către Constantinopol, la 30 mai 1813, John Mac Donald Kinneir (căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor și agent diplomatic al guvernului britanic) remarcă și el faptul că pământul Țării Românești este roditor, dar provincia este puțin populată și aflată cu desăvârșire într-o situație vrednică de plâns. Traversând câmpia care se întinde de la Craiova până la București și Dunăre, cu toate că aceasta este cum nu se poate mai nimerită pentru cultivarea grâului, autorul rămâne surprins să constate că în mare măsură este nelucrată și nepopulată, războaiele dintre turci și ruși desfășurate pe pământ valah contribuind în mod consistent la

---

⁷⁸ Ciceagov, Pavel Vasilievici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*. Publicate de Ch.Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/București: Soccec et Co. pp. 385-386, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 549-550.

⁷⁹ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 349, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 572-573.

această pustiire a Țării Românești. Făcând aluzie la cumplitele abuzuri fiscale și la jafurile la care s-au dedat trupele de ocupație țariste în timpul războiului ruso-turc din 1806-1812, John Mac Donald Kinneir menționează că populația valahă atribuia această stare deplorabilă de lucruri dărilor excesive strânse de ruși și apreciază că plângerile locuitorilor „nu sunt cu totul lipsite de dreptate”⁸⁰.

Am mers la galop cea mai mare parte a călătoriei [de la Craiova la București] în mijlocul unei pustietăți, descriere care se potrivește celei mai mari părți din această nefericită țară, peste un strat de iarbă mărunță (căci nici vorbă nu era de vreun drum obișnuit), parte printr-o pădure, parte printr-o câmpie bogată și deschisă; peste tot se vedeau păducei, trandafiri, peri rămuroși, printre viță-de-vie sălbatică și flori diferite⁸¹.

Traversând Țara Românească, la 16 decembrie 1814, cu ocazia întoarcerii în patrie de la Constantinopol, căpitanul francez de geniu Thomassin, atașat militar pe lângă ambasadorul Franței la Înalta Poartă, remarca faptul că între Giurgiu și București se văd foarte puține terenuri cultivate, cea mai mare parte a acestei zone fertile de câmpie fiind acoperită de pajiști, mărăcini și crânguri. Iar explicația pe care căpitanul Thomassin o găsește pentru această situație constă în faptul că această parte de Valahie a avut întotdeauna foarte mult de suferit în timpul războaielor care au avut loc între ruși și turci pe teritoriul nord-dunăren, de aceea și este atât de puțin locuită și cultivată⁸².

În luna iunie 1828, locotenentul finlandez Berndt Johan Rosenström, călătorind prin Țara Românească, scrie în *Jurnalul* său că

⁸⁰ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. p. 17, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 598.

⁸¹ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. pp. 14-15, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 596-597.

⁸² Isar, Nicolae. 1981. *Les Principautés roumaines au début du XIXe siècle dans les récits des officiers français Guilleminot et Thomassin*. În *Analele Universității București. Istorie*. Anul XXX. p. 85, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 602.

de la București până la cetatea Hârșova, în apropierea punctului în care Ialomița se varsă în Dunăre, trecea prin ținuturi prădate și pustiite, bânuite de ciumă, sărăcite de război. Iar cu privire la orașul Slobozia, autorul menționează că era, la 1828, un morman de ruine⁸³.

Părăsind Moldova, în iunie 1829, și mergând vreo optzeci de verste prin Țara Românească, privirii scriitorului militar rus A.I. Mihailovski-Danielevski nu i se înfățișează decât stepe nemărginite care, întocmai ca o mare întinsă, i se par nesfârșite. Liniștea adâncă de pe întinsul lor este întreruptă numai de zumzetul a milioane de insecte care locuiesc în aceste șesuri valahe roditoare, care așteaptă numai brațul [de muncă] al țăranului pentru ca acesta să fie răsplătit însutit pentru munca lui.

Rareori am întâlnit pascănd vite sau câte un țăran trecând și aceste întâlniri îmi făceau o plăcere egală cu aceea pe care o simțeam atunci când în timpul unei îndelungate navigări pe mare, vedeam pânze albind în depărtare. Cele câteva sate pe lângă care am trecut erau molipsite de ciumă și în ele fume-gau focuri pentru a dezinfecța aerul: dar eu în decurs de câteva zile mă obișnuisem cu această priveliște, încât nu mă mai impresiona. În jurul meu se întind câmpii fără de sfârșit, care n-au fost cultivate de mâna omului poate de la crearea lumii sau poate erau odinioară populate, iar acum sunt cu totul pustii⁸⁴.

Aceeași realitate este remarcată, la 1830, și de către croitorul german P.D. Holthaus, care călătorind timp de patru zile prin Țara Românească (dinspre Câmpina înspre București) a înaintat doar printr-un ținut pusti, dar roditor, prin păduri dese de stejari, într-un șes întins, în mijlocul unor vii frumoase și a unor câmpii verzi⁸⁵.

⁸³ Bossy, Raoul V. 1937. *Mărturii finlandeze despre români*. București. p. 69, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 384.

⁸⁴ Mihailovski-Danielevski, A.I. 1893. În *Ruskaia starina*. Nr. 7-9 (iulie-august). pp. 189-190, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 409.

⁸⁵ Howitt, William. 1844. *Wanderings of a journeyman tailor through Europe and the East during the years 1824-1840*. London. p. 52, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 439.

În relatarea călătoriei sale prin Țara Românească, desfășurate în luna septembrie 1830, caretașul german Ernst Christoph Döbel menționează faptul că la carantina de la granița dintre Transilvania și principatul valah, paznicii austrieci aflând că acesta intenționează să se îndrepte pe jos spre Țara Românească, îl povățuiseră că trebuie să se aprovizioneze din belșug cu alimente și cel puțin cu mai multe pâini întregi, întrucât în pădurile întinse ale Țării Românești, prin care se călătorește cinci până la șase zile, nu se întâlnește nicio cârciumă, ci numai câte o colibă de cioban, din când în când, în care nu se putea căpăta nicio bucată de pâine, oricât de scump ar vrea să o plătească. Ernst Christoph Döbel va desconsidera acest înțelept sfat al grănicerilor austrieci.

Am crezut că își băteau joc de mine. Am socotit că este cu neputință să călătorești șase zile într-o țară europeană fără să găsești o casă unde să i se dea călătorului cel puțin pâine; și astfel eu cumppărasem alimente numai pentru o zi, căci și așa îmi căram greu bocceaua cu lucruri. Am ajuns seara la coliba unui cioban. Singurul aliment al acestor ciobani din pădure este mămăliga. Spre măhnirea mea, mi-am dat seama cât de nechibzuit fusesem să iau drept glumă bunul sfat al grănicerilor de la carantină⁸⁶.

După cum s-a putut remarca din pasajele anterioare, imaginea de țară a principatului valah de-a lungul secolului al XVIII-lea (1716-1828), în percepția contemporanilor, este puternic influențată de o perspectivă contradictorie, care contrapune, pe de o parte, binefacerile solului și belșugul natural revărsat cu generozitate asupra Țării Românești, iar pe de altă parte, pustiirea și depopularea masivă, în special în zona de câmpie a teritoriului nord-dunărean. Printre cauzele primordiale ale depopulării ar trebui poate menționate în primul rând incursiunile armatelor otomane, țariste și habsburgice care în tot acest răstimp au invadat și ocupat adeseori principatul valah, exploatarea fiscală sălbatică la care domnii fanarioți au supus Țara Românească, despotismul și

---

⁸⁶ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 23-24, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 449-450.

arbitrariul administrației corupte valahe, dar și valurile de epidemii, maladii și evenimente meteorologice extreme.

Nicio formulă plastică nu poate, credem, sintetiza mai bine contradicția paradisului pustiu decât *Raportul* din 1807 *asupra Țării Românești și Moldovei*, întocmit la solicitarea împăratului Napoleon I Bonaparte de către Charles Frédéric Reinhard, consulul general al Franței în Țările Române, în care autorul evidențiază ca nimeni altul contrastul izbitor și extraordinar care sălășluia în principatul valah, între binefacerile revărsate de natură și răul răspândit de om⁸⁷.

---

⁸⁷ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieures. 30 Novembre 1807*. În „Revue historique du Sud Est Européen”. XII. p. 126, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 264.

CAPITOLUL II

CĂLĂTORIND PRIN VALAHIA

A. Lipsa drumurilor și a podurilor peste râuri

Într-un memoriu redactat la 1780 de către Costantino-Guglielmo Ludolf care cuprinde o prezentare generală a Țării Românești (remarcând între altele faptul că principatul valah este acoperit aproape în întregime cu cele mai frumoase păduri din lume), autorul menționează caracterul mlăștinos al teritoriului nord-dunărean precum și faptul că drumurile sunt foarte obositoare și primejdioase pentru un călător străin.

De-abia găsești un drum printre aceste păduri atât de dese. [În Țara Românească] nu sunt nici poduri, nici șosele. Cele mai multe râuri trebuie să fie trecute fie înot, fie cu barca, sau pe plute, care sunt totdeauna în stare proastă⁸⁸.

Observații similare privitoare la deficiențele cu care se confrunta în epocă infrastructura de transport a Țării Românești face, la 1822, francezul F.G. Laurençon, care remarcă faptul că este vina administrației valahe că în Țara Românească nu sunt nici poduri și nici bărci (cu unele excepții) pe râuri.

---

⁸⁸ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*. București. pp. 348-349, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 439-440.

Se trece prin vad cu riscuri și primejdii, mai ales dacă a plouat la munte. Se știe că în 1812, generalul locotenent în armata rusă, Arcadi Alexandrovici Suvorov, fiul faimosului Suvorov, s-a înecat la Râmnic, în apa Buzăului, care de obicei e un mic torent. Se întâmplă adesea asemenea accidente⁸⁹.

La 1807, într-un raport asupra Țării Românești și Moldovei întocmit la solicitarea împăratului Napoleon I Bonaparte, Charles Frédéric Reinhard, consulul general al Franței în Moldova, remarcă faptul că după o ploaie trecătoare, drumurile valahe ajung de neumblat, transformându-se într-o tină moale. La un sfert de leghe de capitală, spre exemplu, trăsurile se înfundă în noroi și la poalele munților țăranul, după ce și-a deshamat caii, așteaptă răbdător să se zvânte drumul⁹⁰.

Nici în preajma adoptării Regulamentului Organic, în anul 1830, situația nu pare sub nicio formă schimbată sub aspectul traversării apelor curgătoare, care tăiau căile de tranzit valahe prin vadul râurilor (în lipsa podurilor). Venind de la Brașov, pe valea Prahovei, drumul trecea, la 1830, „peste deal și vale, prin râpe, mocirle și vaduri de rîu“, astfel încât croitorul german Peter Dietrich Holthaus, originar din Westfalia și supus prusac, a fost nevoit ca „în patru zile“, cât a durat călătoria, „să trecem prin apă de 72 de ori fiindcă în țara asta nu sînt poduri”⁹¹.

---

⁸⁹ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. p. 20, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 31 n.66.

⁹⁰ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieurs. 30 Novembre 1807*. În „Revue historique du Sud Est Européen”. XII. pp. 34-35, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 257.

⁹¹ Pippidi, Andrei. 30 iunie 2007. *Încă un călător de pe vremuri. În Dilema Veche*. Anul IV. Nr. 177. <http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=177&cmd=articol&id=6011,01.06.2008>.

**B. Un mijloc „primitiv” de transport public:
căruța valahă de poștă (fără arcuți și „dotată”
cu un balot de paie în loc de banchetă)**

Într-o scrisoare redactată la București în luna ianuarie 1813 de către August Marie Balthazard Charles Pelletier, conte de Lagarde, și adresată prietenului său Jules Griffith, autorul remarcă faptul că de la Călărași (pe care îl descrie ca fiind „un amărât târgușor românesc”) și până la București călătorești într-un fel de căruța plină cu paie (în loc de banchetă), așezată pe patru roți mici „fără obezi”, având înhămați patru cai cu frânghii în loc de hamuri. Întrucât într-un astfel de atelaj încapă cu greu chiar și o singură persoană, această situație obligă să se folosească tot atâtea căruțe câți călători și câte cufere sunt⁹².

În același an, 1813, la 30 mai, John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor și agent diplomatic al guvernului britanic, care călătorea de la Viena la Constantinopol (tranzitând astfel Țara Românească), străbate drumul de la Craiova până la București tot într-o astfel de căruța de poștă (în care de abia încăpea, cu dificultate, o singură persoană) și remarcă faptul că prin stăruința șefilor de poștă din Țara Românească a fost încărcat nejustificat la plată (cu șaptezeci de piaștri), întrucât aceștia au insistat să-i pună șase cai la trăsură, cu toate că aceasta ar fi putut să fie trasă cu ușurință de unul singur.

Ca de obicei, niște funii înlocuiau hățurile, iar cei trei surugii ai mei n-aveau nici pantofi, nici ciorapi în picioare; tot restul îmbrăcăminții lor era alcătuit dintr-o cămașă albă, o pereche de ȋtari și o căciulă din blană de miel⁹³.

---

⁹² Conte de Lagarde, August Marie Balthazard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 318, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 562.

⁹³ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. pp. 14-15, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 597.

La 1826, tranzitând principatul valah cu căruța valahă de poștă de la Dunăre până la București, ofițerul britanic Sir James Edward Alexander după ce menționează că a fost înăbușit de praf călătorind prin Țara Românească, stând pe paie (în loc de banchetă) la două picioare deasupra pământului, în niște căruțe joase de poștă (pentru o singură persoană) care n-aveau arcuri, așezate pe patru roți și trase de patru cai mici, dar puternici, care alergau cu o repeziciune nebunească peste bolovani, remarcă faptul că a întâmpinat în Țara Românească

cele mai proaste condiții de transport care se pot închipui, menite a scoate și sufletul afară din trupul unui păcătos⁹⁴.

În primăvara anului 1827 (prin lunile martie-aprilie), căpitanul de marină englez Charles Colville Frankland remarcă faptul că a părăsit Bucureștii cu patru căruțe, fiecare fiind trasă de câte patru cai mici și condusă de către un surugiu cu înfățișare sălbatică, ce scotea chiote ascuțite pentru a conduce caii.

Aceste căruțe mici au o înălțime cam de un picior și jumătate de la pământ și constituie mijloacele de transport cele mai primitive și mai neasemuite din câte am văzut sau auzit. Așezat pe o legătură de fân [în loc de banchetă], ești târât cu o iuțeală nemaipomenită prin bălți și râulețe, tufișuri și gropi, zguduindu-te de moarte prin violența și repeziciunea mișcării. Cu toate neplăcerile și starea deplorabilă în care te afli, nu poți să nu râzi de felul caraghios în care îți cauți și nu-ți poți găsi locul, stând când ghemuit jos pe mănunchiul de fân, când picior peste picior, și când lungit pe spate cu picioarele ieșite afară, cu primejdia de a fi sfârâmate de copitele cailor ce galopează; praful și noroiul îți sar în ochi, nas, urechi, cravată, păr și pe toate părțile trupului⁹⁵.

---

⁹⁴ Alexander, Sir James Edward. 1827. *Travels from India to England comprehending a visit to the Burman Empire, and a journey through Persia, Asia Minor, European Turkey in the years 1825-1826*. London. p. 249, apud *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 155-156.

⁹⁵ Frankland, Charles Colville. 1829. *Travels to and from Constantinople, in the years 1827 and 1828; or a personal narrative of a journey from Vienna, through Hungary,*

C. Spațiile publice de cazare: hanurile (puține și insalubre) și stațiile de poștă (pline de purici)

O problemă fundamentală evidențiată de absolut toți călătorii străini care au tranzitat principatul valah în secolul al XVIII-lea, o reprezintă lipsa hanurilor sau a spațiilor de cazare care să ofere găzduire străinilor aflați în tranzit prin Țara Românească, fapt remarcat în ianuarie 1813 și de August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, care menționează că în București, ca și în Turcia „nu se știe ce e un han”⁹⁶. În realitate, în Țara Românească existau hanuri, iar în București și la Craiova cu atât mai mult, însă acestea aveau mai degrabă rosturi comerciale, fiind folosite preponderent drept spații comerciale, de vânzare și expunere a produselor, dar și de stocare a mărfurilor (datorită condițiilor sporite de siguranță), cazarea străinilor, în condițiile unui flux relativ redus de călători străini care tranzitau Țara Românească în această perioadă, obișnuindu-se a se face în casele particularilor. În lipsa unor atare condiții de cazare pe întregul cuprins al Țării Românești, călătorii străini sunt nevoiți cel mai adesea să înnopteze în mijlocul naturii, în jurul unui foc de tabără, cel mai adesea în pădure, ținând cont de faptul că relieful valah era, la acea dată, majoritar împădurit. Atunci când, în mod excepțional, în București sau la Craiova puteau înnopta într-un han, condițiile de cazare remarcate de toți călătorii străini „nu erau nici bune și nici sigure”. O mărturie în acest sens, din iunie-iulie 1794, aparținând englezului John Bacon Sawrey Morritt, scoate în evidență faptul că

Transylvania, Wallachia, Bulgaria, and Roumelia, to Constantinople; and from that city to the Capital of Austria, by the Dardanelles, Tenedos, the Plains of Troy, Smyrna, Napoli di Romania, Athens, Egina, Poros, Cyprus, Syria, Alexandria, Malta, Sicily, Italy, Istria, Carniolia, and Styria. London: Editura Henry Colburn. pp. 39-41, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 282.

⁹⁶ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 319, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 562.

hanul din București în care înnoptase călătorul străin era aidoma cu o „casă smintită” [adică în mare neorânduială, zgomot și lipsă de confort]⁹⁷. În preajma anului 1818, William Wilkinson, consul general britanic în Țările Române, remarcă faptul că până și în capitală „rar se pot găsi locuințe la particulari”, însă problema cazării călătorilor străini pare să înceapă să își găsească o rezolvare viabilă către sfârșitul domniilor fanariote în principatul valah, prin edificarea „numai foarte târziu a unui hotel la București, care este de foarte mare folos călătorilor, fiind bine mobilat și foarte înzestrat cu toate înlesnirile cerute”, un german⁹⁸ fiind proprietarul și directorul acestui hotel⁹⁹.

Până către sfârșitul secolului al XVIII-lea, când în principatul valah își fac apariția stațiile de poștă, singura alternativă la înnoptatul în pădure o reprezenta, cu excepția marilor orașe (București și Craiova), găzduirea oferită de un particular. Astfel, la 1740, tranzitând Țara Românească, industriașul și negustorul francez Jean Claude Flachet, aflat în drum spre Constantinopol, menționează că „în casele particulare¹⁰⁰ valahe în care eram găzduiți, eram poftiți în odăi mari a căror mobilă consta din două sau trei sofale, care la dormit nu sunt mai moi decât podeaua.”

Cred că mai bine se simțeau caii noștri în grajdurile încăpătoare în care au fost închiși, decât noi pe sofale, unde am avut mult de îndurat din pricina insectelor. Mâncare nu se dă. Fiecare e silit să meargă să cerșească alimente, care se plătesc foarte scump.

⁹⁷ Morritt, John Bacon Sawrey. 1794. *Scrisori din Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Marindin, G.E. 1914. *The Letters of John B.S. Morritt of Rokeby, descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794-1796*. London. p. 61, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1239.

⁹⁸ Este vorba de vienezul Brenner care a ridicat un hotel la București, numit mai târziu „Hôtel d'Europe”, pe ulița nemțească (Lipscanii) în apropiere de biserica Stavropoleos (Cf. Potra, George. 1985. *Istoricul hanurilor bucureștene*. București. p. 149).

⁹⁹ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. p. 92, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 628.

¹⁰⁰ Descrierea este, după câte se pare, a unei case de țară înstărite, care nu putea fi decât una boierească.

Am fost nevoiți să mâncăm din merindele pe care le aveam pregătite, pentru că nu aveau aici de vânzare decât pâine neagră¹⁰¹.

Dacă industriașul și negustorul francez Jean Claude Flachat este nemulțumit de condițiile de cazare oferite la 1740, foarte probabil de o casă boierească valahă de țară dotată totuși cel puțin cu odăi mari, să vedem dar care sunt impresiile de călătorie privitoare la acest subiect ale lui Alexandre Maurice Blanc de Lanautte, conte d'Hauterive, care prin februarie-martie 1785 călătorește dinspre Constantinopol, prin Țara Românească, înspre Moldova, în suita noului domn al Moldovei, Alexandru Mavrocordat Firaris (recent înscăunat de către Poarta otomană în tronul moldav), și care, deplasându-se de la Slobozia¹⁰² la Grădiștea¹⁰³, nu găsește cazare decât într-un bordei țărănesc valah, și asta numai după ce a răătăcit timp de o oră de-a lungul unui râu¹⁰⁴ înghețat, împotriva vântului, la nimereală, din colibă [în colibă] spre a cerși un loc de înnoptare.

Trebuie spus că într-un spațiu strâmt de zece picioare în toate direcțiile, dormim claie peste grămadă trei călători, opt servitori, două femei, trei țărani, doi copii, care se înlocuiesc unul pe altul cu plânsul, un câine care îi însoțește, pisici, găini, găște, cinci sau șase cojoace și patru cufere. Colac peste pupăză, un turc din alaiul nostru a murit astăzi de ciumă, de care s-a îmbolnăvit la Silistra. Frigul, plictiseala, deznădejdea și câteodată foamea sunt și ele prezente. Iată diferite feluri de a muri¹⁰⁵.

La 1780 avem prima descriere a unei stații valahe de poștă. Mențiunea îi aparține arheologului și numismatului italian Domenico Sestini, care, după cum consemnează în memoriile sale de

---

¹⁰¹ Jean-Claude Flachat. 1766. *Observations sur le commerce et sur les arts*. Volumul I. Lyon. pp. 345-349, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 258-259.

¹⁰² Orașul Slobozia, localitate din județul Ialomița.

¹⁰³ Grădiștea, sat și comună în județul Brăila.

¹⁰⁴ Râul Buzău.

¹⁰⁵ Ubicini, Abdolonyme. 1877. *Journal inédit d'un voyage de Constantinople à Jassi, capitale de la Moldavie, dans l'hiver de 1785, par le Comte d'Hauterive*. În *Revue de géographie*. Tome II. pp. 214-237, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 685.

călătorie, ajunge în satul Găești, în județul Vlașca, unde face un popas și trage la căpitanul [de poștă] de acolo, care îi pune la dispoziție locuința lui (în fapt stația de poștă Găești), care

era aproape decentă dar nu de tot, căci am petrecut noaptea puțin cam rău, din cauza unui mare număr de insecte care și în românește se numesc purici și tovarășul nostru [de drum] Padre Virgilio care trebuia să fie mereu mai înclinat spre răbdare, părea cel mai desperat dintre toți de un asemenea neajuns¹⁰⁶.

La 1794 (prin lunile aprilie-mai), James Dallaway remarcă și el faptul că în Țara Românească nu sunt hanuri¹⁰⁷, iar stațiile de poștă nu oferă înlesniri, cu excepția cailor, foarte mici și slabi, care rareori sunt folosiți pentru trasul trăsurilor¹⁰⁸.

O altă descriere a stațiilor de poștă valahe îi aparține lui John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor și agent diplomatic al guvernului britanic, care la 30 mai 1813, călătorind dinspre Viena către Constantinopol prin Țara Românească, remarcă faptul că menzilirile valahe erau foarte mici și construite din lemn, așezate în pădure, unde un număr oarecare de cai erau întreținuți fără nicio cheltuială, deoarece aceștia găseau hrana într-o pășune sălbatică de care era plină toată țara¹⁰⁹.

Prin lunile martie-aprilie 1827, călătorind prin Țara Românească, căpitanul de marină englez Charles Colville Frankland, menționează că în localitatea rurală Daia stația de poștă este amplasată într-o colibă săracă și murdară, în care autorul a fost

¹⁰⁶ Sestini, Domenico. 1815. *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Viena*. Florența. pp. 16-17, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 343.

¹⁰⁷ Se face referire la hanurile pentru călători înlocuite în oarecare măsură cu stațiile de poștă sau menzilirile, hanurile din București având rosturi mai mult comerciale.

¹⁰⁸ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. p. 473, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1218-1219.

¹⁰⁹ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. p. 15, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 597.

nevoit să poposească peste noapte, fiind, ca de obicei, chinuit de insecte (noaptea) și suferind de pe urma zguduirilor căruței (ziua)¹¹⁰.

O descriere completă a interiorului unei stații valahe de poștă ni s-a păstrat din anul 1797 (lunile martie-aprilie), iar relatarea îi aparține lui Philip Jackson. Pe durata călătoriei de la București la locul de carantină [de la Turnu Roșu, la granița dintre Țara Românească cu Transilvania] Philip Jackson ajunge, seara târziu, la o căsuță sărăcăcioasă de poștă în care locuia „căpitanul de poștă”, un omuleț morocănos, cu o nevastă tânără, trupeșă și frumoasă și care, conform aprecierilor călătorului străin, alcătuiau un cuplu cât se poate de potrivit.

Într-o mică oală de tinichea gazdele valahe fierbeau câteva boabe de fasole; din fericire, proviziile noastre erau mai consistente, căci dacă am fi fost nevoiți să ne ospătăm din sărăcia lor, cu siguranță că am fi rămas flămânzi; apoi, când ne-am retras să ne odihnim, ce uimire pentru mine să constat că patul nostru era un prici lat, pe care mai întâi s-au întins căpitanul de poștă și tânăra lui soție, ca două scrumbii pe o tarabă, iar la celălalt capăt, ca să fiu mai exact, la picioarele lor, tovarășul meu și cu mine; bătrânul soldat și una din călăuze s-au culcat la picioarele noastre și tot așa până când toată lumea și-a găsit un loc¹¹¹.

Ceea ce l-a uimit însă în cel mai înalt grad pe Philip Jackson a fost familiaritatea tinerei sale gazde feminine, o femeie, apreciată de călătorul englez ca fiind „cu adevărat atrăgătoare” și care, înainte

---

¹¹⁰ Frankland, Charles Colville. 1829. *Travels to and from Constantinople, in the years 1827 and 1828; or a personal narrative of a journey from Vienna, through Hungary, Transylvania, Wallachia, Bulgaria, and Roumelia, to Constantinople; and from that city to the Capital of Austria, by the Dardanelles, Tenedos, the Plains of Troy, Smyrna, Napoli di Romania, Athens, Egina, Poros, Cyprus, Syria, Alexandria, Malta, Sicily, Italy, Istria, Carniola and Styria*. London: Editura Henry Colburn. pp. 39-41, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 282.

¹¹¹ Jackson, Philip. 1797. *Relatarea călătoriei prin Țara Românească și Transilvania*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1987. *The Balkan Travel of Philip Jackson in 1797*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. An XXVI. Nr. 1-2. pp. 104-105, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1284-1285.

de a se culca, s-a dezbrăcat în văzul tuturor străinilor, rămânând foarte repede într-un costum nu departe de cel al „mamei noastre Eva”. Nu a roșit deloc și nicidecum nu i s-a părut că lucrul pe care îl făcuse ar fi fost mai necuviincios decât acela pe care îl face un bărbat atunci când își dezbracă haina. Fiind obosit, Philip Jackson menționează în memoriile sale că a adormit foarte curând la picioarele gazdei sale valahe, situație pe care o descrie drept „destul de jenantă”, chiar și pentru un bărbat zdrobit de oboseală, așa cum era autorul la momentul în cauză. Fiind foarte aproape de granița dintre principatul valah și Transilvania austriacă, autorul nu își poate reține satisfacția că în curând avea să părăsească o țară pe care o considera barbară [Țara Românească] pentru a intra pe teritoriul unui aliat și prieten creștin.

CAPITOLUL III

VRĂJMĂȘIA VREMURILOR.

VALAHIA – „LĂCAȘ AL GROAZEI”

A. Zavere, răzmerițe, războaie, invazii militare, operațiuni de jaf și pradă

*Căci în vreme de 24 de ani, de 4 ori ne-am lăsat casele și tot avutul, fugind în străinătate, și când ne-am întors, am găsit toate desființate*¹¹².

Ceea ce marchează distinctiv secolul al XVIII-lea față de alte perioade istorice comparabile este poate lipsa cronică de securitate pe care o resimte în mod acut spațiul public al Țării Românești și mai cu seamă „biata raia valahă”. În această perioadă confruntările militare dintre imperiile vecine (toate fiind purtate pe teritoriul valah cu efecte negative asupra dezvoltării durabile a Țării Românești), invaziile militare permanente asupra teritoriului valah și abuzurile la care se dedau armatele de ocupație (care prejudiciază populația civilă), operațiunile de jaf și pradă organizate de bande de tâlhari proveniți de la sud de Dunăre (teritoriu otoman aflat sub jurisdicția unor pașale care îndrăzneau să nesocotească autoritatea sultanului), toate acestea se succed cu o repeziciune alarmană, alterând grav prin consecințele lor nefaste calitatea vieții, și așa

---

¹¹² Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva. p. 164.

precară, trăită în permanentă incertitudine și insecuritate în Țara Românească. Între 1716 și 1829 au loc nu mai puțin de 6 confruntări armate între puterile beligerante vecine Țării Românești (toate manifestând deschis pretenții imperiale de stăpânire asupra teritoriului nord-dunărean): între 1716-1718 (război austro-turc), 1735-1739 (război austro-ruso-turc), 1768-1774 (război ruso-turc), 1787-1792 (război austro-ruso-turc), 1806-1812 (război ruso-turc), 1828-1829 (război ruso-turc). La toate acestea se adaugă operațiunile de jaf și pradă pentru care sunt responsabile anumite formațiuni militare neregulate (care se alăturau de fiecare dată, în caz de război, unuia sau altuia dintre combatanți) cum sunt tătarii, arnăuții albanezi, pandurii olteni, precum și celelalte populații alogene de la sud de Dunăre care invadau Țara Românească în scopul de a tâlhări principatul valah ori de câte ori aveau prilejul. În contextul destrămării Imperiului Otoman, la toate acestea se adaugă și incursiunile prădalnice la nord de Dunăre ale guvernatorilor rebeli de provincii turcești care îndrăzneau să nesocotească autoritatea sultanală de la Constantinopol, pașa de Vidin – Pazvantoglu sau aianul independent de Rusciuk – Mustafa Bairaktar.

În fața valurilor neconținute de violențe, distrugerii, „pustiiri”, incendieri, războaie și omoruri pe care populația autohtonă le-a îndurat cu stoicism, singura alternativă care rămânea „lăcuitorilor” era fuga în păduri, în zonele retrase de munte sau peste graniță, în Transilvania și chiar la sud de Dunăre, în spațiul otoman. Călătorul străin William Eton este martor, la 1777, la o astfel de fugă în păduri și în munți a „lăcuitorilor” orașului Galați, îndată ce se zvoneste sosirea apropiată a unei armate turcești, pentru ca populația autohtonă să își pună la adăpost „viețile netrebnice” și să își ascundă puținele lor lucruri mai de preț.

Eu însumi am fost martor al spaimei moldovenilor într-o asemenea împrejurare. Fiind prizonier în 1778 la Galați, am fost trezit într-o noapte de strigăte de femei și de zgomotul pregătirilor făcute de orașul întreg pentru a fugi la zvonul [care s-a dovedit în cele din urmă a fi neîntemeiat] apropierei unei armate turcești. Am aflat atunci că orice familie avea o căruță și unul sau mai mulți cai pentru a scăpa în caz de primejdie. Soldații turci,

chiar dacă stau puțin timp într-un loc, fac atâta pagubă, încât nenorociții de moldoveni și de munteni, când se întorc la casele lor, după ce s-au retras acești monștri, nu pot, vreme foarte îndelungată, să-și reclădească casele și să-și facă rost de sămânță și de alte lucruri necesare pentru a-și cultiva ogoarele și viile pe care turcii le-au scos din rădăcini¹¹³.

Acesta este motivul pentru care teritoriul Țării Românești le apărea călătorilor străini care au tranzitat principatul valah de-a lungul secolului al XVIII-lea drept depopulat masiv, deși, în mod paradoxal, natura paradisiacă și abundentă ar fi trebuit să constituie o garanție a traiului bun al populației autohtone pe aceste meleaguri.

Începutul de secol al XVIII-lea este marcat în Țara Românească odată cu instalarea domniilor fanariote în tronul voievodal valah, dar și de o confruntare militară austro-turcă (între 1716-1718) purtată inclusiv pe teritoriul valah, care s-a soldat cu pierderea Olteniei de către Țara Românească în favoarea Imperiului Habsburgic. Într-un raport întocmit de căpitanul austriac de Sainte-Croix (încartiruit la mănăstirea Tismana – în Oltenia ocupată de austrieci) și adresat la 2 septembrie 1716 generalului conte de Stainville (comandantul militar imperial austriac în Transilvania și Director Suprem al Olteniei) este descrisă succint starea de insecuritate absolută care domnea la acea dată în fosta Valahie Mică, menționându-se în acest sens faptul că în Oltenia „nu se aude decât de jafuri și tâlhării făptuite chiar contra celor mai mari boieri”¹¹⁴. Prezentând detaliat această situație critică, la 10 septembrie 1716, căpitanul de Sainte-Croix precizează faptul că

pe oriunde te duci [în Oltenia] este totul pustiu, pe de o parte din cauza tătarilor, pe de alta din a husarilor noștri care au devastat toată țara deja secătuită chiar fără de aceasta. Mi se scrie că anume husarii jefuiesc și fură în așa hal încât nici nu

---

¹¹³ Eton, William. 1809. *A Survey of the Turkish Empire*. Ediția a 4-a. Londra. pp. 288-289, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 281-282.

¹¹⁴ Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Rapoartele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei sub austrieci*. Volumul I. 1716-1725. București. p. 25, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 34.

se poate descrie. Țăranii, de teamă de a nu fi jefuiți, se ascund în tot locul prin păduri și de aceea nu poate fi procurată subzistența pentru trupele [austriece] de aici¹¹⁵.

Într-un raport întocmit la 14 septembrie 1716, același căpitan de Sainte-Croix insistă asupra comportamentului complet neadecvat al trupelor de cavalerie maghiare aflate sub comandă austriacă în Oltenia, care împotriva oricărei așteptări „au alergat ici și colo după jaf și pradă”¹¹⁶.

Cu privire la efectele distrugătoare ale aceluiași pustiitor război austro-turc (1716-1718), un alt căpitan austriac, Friedrich Schwanz von Springfels, într-un material numit *Descrierea Olteniei* întocmit la solicitarea guvernului imperial austriac și înaintat la Viena la 30 aprilie 1723 împreună cu un registru al localităților din Oltenia indicate pe o hartă a regiunii, se menționează faptul că odinioară Craiova a fost o localitate foarte cunoscută datorită comerțului care se făcea în Oltenia. Autorul deduce că în trecut comerțul trebuie să fi fost înfloritor în fosta Valahie Mică, iar provincia prosperă economic, datorită existenței, în capitala Băniei, a unui depozit permanent al companiei orientale de comerț (o clădire lungă cu pereți de cărămidă, bine închisă și numită han)¹¹⁷. Dar în urma războiului austro-turc (1716-1718) purtat pe teritoriul Olteniei

toate aceste clădiri au fost toate arse¹¹⁸ de turci în timpul ultimului război astfel că din ele au rămas doar zidurile¹¹⁹.

---

¹¹⁵ Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Rapoartele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austriece*. Volumul I. 1716-1725. București. pp. 29-32, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 35-37.

¹¹⁶ Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Rapoartele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austriece*. Volumul I. 1716-1725. București. p. 37, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 39.

¹¹⁷ Hanul a fost construit de către egumenul mănăstirii Hurez, care percepe negustorilor o chirie anuală pentru odăi.

¹¹⁸ Se menționează că ulterior, odată cu intrarea Olteniei sub stăpânire austriacă, aceste clădiri au fost din nou refăcute și utilizate drept magazii pentru cartierul comandantului provinciei.

O altă relictă care amintea încă de război la 1723, la 5 ani deci de la sfârșitul acestuia, era mănăstirea Strehaia (destul de bine clădită, cu biserica izolată în mijlocul unei curți înconjurată de clădiri înalte, cu două caturi, cu odăi boltite, pivnițe bune și bine închise), dar care

în timpul războiului din urmă cu turcii au fost arse cu desăvârșire de tătari¹²⁰.

În județul Romanai, care la acea vreme avea drept reședință de județ localitatea Caracal (ajunsă un biet târg după 1718), se afla și localitatea Brâncoveni, „locul de obârșie” al domnului Constantin Brâncoveanu, unde

a fost un palat mare [ctitorie voievodală], dar care a fost devastat de către tătari în timpul ultimului război¹²¹.

Într-un alt *Raport* austriac *despre Oltenia* întocmit la 1727 de către generalul conte Charles de Tige (Karl von Tige), comandant militar imperial austriac al Transilvaniei și Director Suprem al Olteniei (între 1725-1730), se precizează faptul că această „provincie nenorocită” [Oltenia] a fost adusă în așa hal (atât ca urmare a războiului austro-turc purtat între 1716-1718 inclusiv pe teritoriul valah, cât mai ales ca urmare a proastei administrări habsburgice), încât este o adevărată jale s-o vezi atât de părăsită și de nelocuită.

Voi păstra tăcere asupra uciderilor, tiranizărilor și fraudelor și a altor grozăvii înspăimântătoare la care au fost supuși bieții români¹²². Din regiunea aceasta [Oltenia] nu mai este nimic

---

¹¹⁹ Căpitanul Friedrich Schwanz von Springfels. 1723. *Descrierea Olteniei*. Publicată de Eudoxiu de Hurmuzaki. 1897. *Documente privind istoria României*. Volumul IX. București. p. 631, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 58-59.

¹²⁰ Căpitanul Friedrich Schwanz von Springfels. 1723. *Descrierea Olteniei*. Publicată de Eudoxiu de Hurmuzaki. 1897. *Documente privind istoria României*. Volumul IX. București. p. 633, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 62.

¹²¹ Căpitanul Friedrich Schwanz von Springfels. 1723. *Descrierea Olteniei*. Publicată de Eudoxiu de Hurmuzaki. 1897. *Documente privind istoria României*. Volumul IX. București. pp. 634-635, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 64.

¹²² Se face referire la populația românească din Oltenia, provincie aflată la acea dată sub stăpânire habsburgică.

vrednic de luat în seamă, decât la Brâncoveni, pământ fiscal, unde se găsea un palat măreț, distrus recent de tătari, ce fusese zidit odinioară de principele Constantin Brâncoveanu¹²³.

Dintr-un alt document (*Scurtă descriere a mănăstirilor celor mai însemnate și a locurilor mai apărute din Oltenia austriacă, împărătească*) întocmit de colonelul inginer militar I.C. Weiss la 1731, reiese faptul că mănăstirea românească Tismana a fost ocupată în anul 1717, în timpul confruntărilor austro-turce, de turcii veniți de la Orșova, și care au fost călăuziți pe teritoriul valah de câțiva haiduci¹²⁴ localnici care, pactizând cu turcii, i-au trădat pe cei [rămași] în mănăstire.

Turcii au ocupat mănăstirea și i-au ars acoperișul și au măcelărit pe ceilalți haiduci, care se aflau acolo [și care nu au trădat], și pe călugări, afară de cei care și-au găsit scăparea într-o peșteră sau groță săpată de natură în stâncă¹²⁵.

În ceea ce privește distrugerile cauzate principatului valah între 1735-1739 (ca urmare a desfășurării războiului austro-ruso-turc purtat inclusiv pe teritoriul Țării Românești), într-o însemnare din epocă, datată 12 septembrie 1737, se precizează faptul că

s-au prădat Târgoviștea și s-au arsu, în vremea când au venit catanele [austriece] aici în țară, în zilele lui Costandin Nicolae¹²⁶ voevod¹²⁷.

Într-o scrisoare (nr. 154) expediată din București la data de 23 octombrie 1739 (în momentul în care războiul austro-ruso-turc,

¹²³ Generalul conte Charles de Tige (Karl von Tige). 1727. *Raport despre Oltenia*. Publicat de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austriece*. Volumul II. București. pp. 210-213, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 154-156.

¹²⁴ Termen folosit pentru luptătorii neregulați din rândul populației creștine băștinașe care s-au ridicat la luptă contra turcilor.

¹²⁵ Colonelul inginer militar I.C. Weiss. 1731. *Scurtă descriere a mănăstirilor celor mai însemnate și a locurilor mai apărute din Oltenia austriacă, împărătească, anexată planurilor și prospectelor*. Publicată în *Arhivele Olteniei*. 1928. An. VII. p. 284, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 187.

¹²⁶ Constantin Mavrocordat, în a treia sa domnie în Țara Românească (1735-1741).

¹²⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 70.

purtat inclusiv pe teritoriul valah între 1735-1739, se terminase, iar pacea fusese deja semnată la Belgrad) de către secuicul Klemen Mikes în care acesta se referă la timpul petrecut în Țara Românească, acesta precizează că la București

mă tem de cazaci, căci deși e pace¹²⁸, totuși multe sute de inși, părăsind armata [țaristă] au trecut înapoi ca să prade¹²⁹.

Cu privire la securitatea drumurilor publice valahe, într-o notă de jurnal de călătorie, datată 27 iunie 1740, întreprinsă în Țara Românească de doi meșteșugari germani, Andreas Jäschke și Zacharias Hirschel, la numai un an de la terminarea războiului austro-ruso-turc (1735-1739), se face mențiunea că pe drumul dintre Câmpulung și București

nu se poate călători pe jos din pricina apelor mari și a tâlharilor numeroși¹³⁰.

O informație similară referitoare la aceeași lipsă de siguranță a spațiului public valah ne este furnizată, tot la 1740, și de industriașul și negustorul francez Jean Claude Flachet, care la data enunțată tranzitează Țara Românească, într-o caravană bine păzită (alături de alți negustori occidentali), în drum spre Constantinopol, luând astfel contact cu realitățile valahe.

Ar fi greu să te poți lipsi de escortă [în Țara Românească]: călătorul e veșnic hărțuit de tâlharii români, turci și unguri. Acești hoți sunt foarte numeroși; e foarte primejdios să te dăpârtezi singur de oraș. Am petrecut zile întregi în codri mari și întunecoși fără a lăsa armele din mână. Nu găsești în cale decât sate păcătoase, locuite de greci, hoți de meserie, care împânzesc drumurile ca să jefuiască pe trecători. Uneori chiar se strâng

---

¹²⁸ Se face referire la pacea cu care s-a încheiat războiul austro-ruso-turc, care s-a purtat pe teritoriul Țărilor Române în perioada 1735-1739.

¹²⁹ Klemen Mikes. 1739. *Scrisoarea nr. 154*. Publicată în *Analele Dobrogei*. 1923. An IV. Nr. 4. p. 116, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 206.

¹³⁰ Andreas Jäschke și Zacharias Hirschel. 1740. *Călătoria în Țara Românească*. Publicată de Hans Petri. *O scrisoare necunoscută a domnitorului Constantin Mavrocordat din anul 1740*. *Analele Academiei Române*. M.S.I. III, t. XXII (1939-1940), Mem. 8. p. 206, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 249.

laolaltă și se năpustesc asupra caravelor, când își închipuie că vin pe neașteptate și că nu li s-ar putea împotrivi. Eram peste o sută de oameni, greci, români, turci și ieniceri, toți bine înarmați, cu toate acestea eram întotdeauna cu ochii în patru, ceea ce nu era de prisos, căci acești tâlhari au avut în mai multe rânduri îndrăzneala să ne hărțuiască la trecători ale căror poteci le cunoșteau mai bine ca noi. Noi mergeam în grup strâns. Carele noastre erau mereu înconjurate de călătorii care urmau pe jos. Era vai de cel care ar fi făcut greșeala să se depărteze de ele. Niciodată nu mi s-a părut o călătorie atât de lungă¹³¹.

O mărturie privind înrâncenarea cu care a fost purtat inclusiv pe teritoriul valah războiul austro-ruso-turc (1735-1739), lasă la 1746 (lunile iunie-august) și mitropolitul Neofit din Creta al Ungrovlahiei, care la data menționată întreprinde o călătorie prin Țara Românească pentru a inspecta starea mănăstirilor și a moșilor mitropolitane. Ajungând în orașul Pitești, în care „s-a purtat în timpurile trecute războiul dintre turci și austrieci¹³²”, turcii având drept conducător pe Murtaza, pașă cu două tuiuri, iar austrieii pe un colonel oarecare și pe fiul unei contese¹³³, mitropolitul însemnează în jurnalul său de călătorie că

în acest război au învins turcii și colonelul [austriac] a fost ucis și capul său a fost adus la București, și l-am văzut și noi, și încă două-trei căruțe de capete de-ale austrieilor¹³⁴.

Ajungând la mănăstirea Câmpulung, mitropolitul Neofit Cretanul al Ungrovlahiei remarcă faptul că, înainte de purtarea războiului austro-ruso-turc (între 1735-1739) pe teritoriul valah, se făcea în această localitate un târg însemnat care era cunoscut chiar și în Europa, fiindcă se adunau în fiecare an negustori „ca la 20.000 sau 30.000 de oameni”. Tocmai pentru a putea servi în

¹³¹ Jean-Claude Flachat. 1766. *Observations sur le commerce et sur les arts*. Volumul I. Lyon. pp. 345-349, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 258-259.

¹³² Războiul austro-ruso-turc din 1735-1739, încheiat prin pacea de la Belgrad.

¹³³ Locotenentul conte Bárkozy, trimis cu 600 de oameni la Pitești.

¹³⁴ Mitropolitul Neofit din Creta. 1746. *Condica mitropolitului Neofit*. Biblioteca Academiei Române, ms.rom. 2106. F. 6v°, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 340.

chip optim acestor rosturi comerciale, mănăstirea [Câmpulung] avea și un han unde se ținea târgul, acesta fiind înconjurat cu un zid de piatră, înăuntrul căruia erau și foarte multe prăvălii.

Acum însă [târgul] nu se mai face, fiindcă s-au stricat în timpul tulburărilor, [iar] prăvăliile au fost dărâmate din temelie cu zid cu tot din ordinul împărațesc [al turcilor] în timpul războiului trecut între turci și austrieci, fiindcă acolo se întărise Gillani¹³⁵, generalul austrieilor, cu oastea sa¹³⁶.

În *Memoriile* sale (1767-1769), baronul francez François de Tott, care în această perioadă tranzitează Țara Românească, descrie și el, ca de altfel și Constantin Dapontes¹³⁷ (tuns în monahism sub numele de Chesarie), „prădăciunile, pustirile, robiriile și strivirile¹³⁸” suferite de principatul valah de pe urma trupelor turcești cobeligerante în războiul ruso-turc, derulat între 1768-1774 (inclusiv în spațiul românesc), „care [trupe otomane] nu avuseseră altă grijă de fapt decât să[-și] distrugă propria lor țară” (în accepțiunea că Țara Românească se afla sub dominație otomană).

Nu este pe lume grozăvie pe care să nu o fi făptuit-o acești turci și, asemenea soldaților fără frâu, care în timpul jefuirii unui oraș nu se mulțumesc să rânduiască totul după cheful lor, ei mai umblă și după succese din cele mai puțin vrednice a fi dorite, câțiva spahii își îndreptaseră [în Țara Românească] atentatele până și asupra bătrânului rabin al sinagogii, precum și a arhiepiscopului ortodox¹³⁹.

---

¹³⁵ I.F. Gyláni von Lászy, general austriac însărcinat în iulie 1737 să ocupe regiunea muntoasă a Țării Românești.

¹³⁶ Mitropolitul Neofit din Creta. 1746. *Condica mitropolitului Neofit*. Biblioteca Academiei Române, ms.rom. 2106. F. 22v°, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 342.

¹³⁷ Fost secretar al domnului Constantin Mavrocordat.

¹³⁸ Constantin Dapontes. (după) 1777. *Descrierea geografică a Daciei*. Publicată în *Biserica ortodoxă română*. În traducerea lui Constantin Erbiceanu. 1890. An XIV. pp. 358-359, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 389.

¹³⁹ Baronul François de Tott. 1785. *Mémoires du baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*. Amsterdam. II. pp. 104-105, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 616.

Despre excesele („sub orice închipuire”) făptuite cu ocazia trecerii sau stabilirii în Țara Românească a unei armate turcești în timp de război, „prădând și pustiind țara și adeseori distrugând sate întregi și măcelărind pe locuitorii lor lipsiți de apărare”, face vorbire la 1777 și William Eton care menționează faptul că aceste acte de barbarie la care se dedau permanent „hoardele nedisciplinate” otomane au constituit întotdeauna un subiect însemnat de plângeri din partea locuitorilor autohtoni¹⁴⁰.

Vorbind despre consecințele nefericite ale războiului ruso-turc (derulat între 1768-1774 inclusiv pe teritoriul valah) și despre suferințele multiple suportate de populația autohtonă, Jean-Louis Carra scoate în evidență, la 1777, în *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești* deteriorarea calității vieții în Țara Românească și scumpirea produselor cerealiere datorate efectelor negative ale războiului asupra cultivării pământurilor.

Înainte de ultimul război¹⁴¹, o kilă de grâu nu valora decât 2 piaștri turcești, adică 5 livre franceze; o kilă de secară, un piastru, iar jumătate kilă de orz, un piastru. Toate aceste produse aproape că și-au îndoit prețul de când s-a făcut pace [în anul 1774]¹⁴².

În *Raport cu privire la Oltenia* întocmit de colonelul în armata habsburgică Karl Friedrich von Magdeburg, la 1778, sunt menționate lipsurile cu care se confrunta Valahia Mică la câțiva ani de la terminarea pustiitorului război ruso-turc (derulat între 1768-1774 și care a afectat grav spațiul valah).

---

¹⁴⁰ Eton, William. 1809. *A Survey of the Turkish Empire*. Ediția a 4-a. Londra. pp. 288-289, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 281-282.

¹⁴¹ Se face referire la războiul ruso-turc care s-a purtat pe teritoriul țărilor române în perioada 1768-1774.

¹⁴² Jean-Louis Carra. 1777. *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești*. Manuscris francez aflat în cartioanele Ministerului Afacerilor Străine din Paris. Volumul 13. *Mémoires et documents*. Fondul Turcuic. Anii 1760-1839. Fol. 71v^o -72, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 246.

De cai este mare lipsă pretutindeni, căci aceștia au fost luați cu desăvârșire în ultimul război. Și când mai răsare un cal bun, atunci este cumpărat pentru domn¹⁴³ și vândut de acesta rușilor. Ovăz aproape că nu poate fi găsit în țară. E mare lipsă de vin, căci în ultimul război au fost devastate toate viile. Cum toate orașele și satele au fost arse și devastate în ultimul război, localitățile actuale sunt într-o stare de plâns. Un mare număr de sate a fost așa de grav pustiit în ultimul război, încât abia de se mai poate recunoaște locul unde au fost¹⁴⁴.

Într-o scrisoare expediată din Țara Românească la 2 februarie 1777 de către abatele italian Lionardo Panzini sunt precizate distrugerii și pierderi suferite de teritoriul nord-dunărean inclusiv în plan cultural și spiritual prin deteriorarea gravă a unor biblioteci mănăstirești și lăcașuri de cult, ca urmare a faptului că principatul valah a fost teatru de luptă, între 1768-1774, pentru imperiile beligerante otoman și țarist. Un astfel de exemplu este „marea mănăstire” Văcărești edificată de principele Nicolae [Mavrocordat], unde este de altfel și înmormântat ctitorul și căreia [la moartea sa] acesta i-a lăsat „biblioteca sa aleasă, plină de cărțile cele mai bune, în edițiile cele mai valoroase, și de câteva manuscrise”.

Dar această bibliotecă a suferit vicisitudini de tot felul, mai ales în timpul ultimului război, când rușii și alții, după pilda lor, au luat pe furiș un număr foarte mare de cărți și aproape toate manuscrisele¹⁴⁵.

Dar și în alte mănăstiri din Țara Românească erau constituite biblioteci asemănătoare, deși nu la fel de bine înzestrate (cum era biblioteca mănăstirii Văcărești), însă prevăzute cel puțin cu un

---

¹⁴³ Alexandru Ipsilanti, domn al Țării Românești (1774-1782).

¹⁴⁴ Colonelul Karl Friedrich von Magdeburg. 1778. *Raport cu privire la Oltenia. Descriere a așa-numitei Valabii Mici aflătoare între Transilvania, Dunărea – de la Orșova până la Nicopole – și râul Olt și a condițiilor sale politice și naturale*. Publicat în *Arhivele Olteniei*. 1928. An VII. pp. 442-444, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 271-272.

¹⁴⁵ Lionardo Panzini. 1777. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În *L'Europa Orientale*. II. Roma. pp. 172-173, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 220-221.

număr foarte mare de cărți grecești și de manuscrise privitoare la „întâmplările și istoria Principatului [Țării Românești]”.

Dar astăzi au ajuns de puțină însemnătate, fiind jefuite în mai multe rânduri și s-au pierdut mai ales manuscrisele, spre paguba acestei țări¹⁴⁶.

Conform unei însemnări din epocă care surprinde momentul în care „în anulu 1787, avgust 14, s-au vestit războiul între Poarta Othomanicească cu împărăția Austriei” și deci debutul unei noi conflagrații austro-ruso-turce (purtate între 1787-1792 inclusiv pe teritoriul valah cu aceleași efecte distructive asupra spațiului nord-dunărean), Țara Românească este curând ocupată succesiv atât de trupele otomane („viind în primăvară mulțime de turci atât în Craiova, cât și în București, și au umplut toată țara, neputând nimeni din lăcuiitori a să mișca din locurile lor”), cât și de „oștile Austriei” („care la leat 1787, octomvrie 28, au venit într-această zi, intrând în Craiova”). Încă o dată sunt scoase în evidență teribilele excese la care se dedau de fiecare dată mai cu seamă trupele otomane de ocupație.

Au trecut vezirul cu puteare mare de turci pe la Rușava în Țara Nemțească și au făcut multă stricăciune, jăfuind și robind, din care robi adunând mulț copii și feate în Craiova, pre mulți i-au răscumpărat unii din boeri și neguțatori¹⁴⁷.

Într-o altă consemnare din epocă, datată 5 noiembrie 1788, Dionisie Eclesiarhul („ot episcopia Craiovii”) surprinde momentul (fiind captiv în mănăstire) în care trupele austrice invadează teritoriul valah și atacă o mănăstire ortodoxă.

Ocoliți fiind și împrejurați de cumpliti voluntiri nemțești, cu foc cumplit ne-au ars toate zidurile, bucatele și altele ale mănăstirii dinprejur¹⁴⁸.

---

¹⁴⁶ Lionardo Panzini. 1777. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În *L'Europa Orientale*. II. Roma. pp. 172-173, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 220-221.

¹⁴⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 18-19.

¹⁴⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 78.

În același an 1788, dintr-o altă mențiune documentară din epocă, este descris momentul în care

au venit cătanele [austriece în Țara Românească] și s-au făcut răzmiriță și au intrat turcii în Moeci de au tăiat mulți oameni¹⁴⁹.

Un an mai târziu, la 24 mai 1789, „fiind răzmeriță rea de turci”, Dumitrache al popei Gheorghe de la „Besereca” Domnească din Târgoviște surprinde într-o consemnare din epocă intrarea în fosta capitală a Țării Românești a trupelor otomane.

Și cându eram în case la mitropolie, au venit mulțime multă de turci aici în Târgoviște, care n-amu mai pomenitu niciodată¹⁵⁰.

La 15 decembrie 1789, Gheorghie proegumen Fereș (fratele lui Nectarie egumen) menționează faptul că

făcându-să catane din Țara Rumânească dupe suptu poala muntelui la împăratu nemțăscu, păza la Gura Lotrului și trecea hoțește peste munte și prăda mănăstirile Bistrița, Hurez, Arnota, și li-au dat focu și li-au luat toate dobitoacele, după cum și satelor împrejur¹⁵¹.

Abuzurile săvârșite de trupele combatante inamice pe teritoriul valah erau încurajate și chiar răsplătite adesea de cele mai înalte autorități politice ale Țării Românești. Astfel, în timpul războiului austro-ruso-turc (1787-1792), sub „stăpânirea domnului Necolae Mavroghene, orânduit de împărăția otomanicească cu mulți ostași turci asupra nemților”, avea „acia bătălie pă vârful munților” și „pă cine găsea, măcar și creștin, îl tăia, îi lua capul și îl duce la Mavroghene”. Domnul valah răsplătea cu generozitate aceste acte de bravură ostășească, oferind „celanguri dă argint și capoate roșii”, chiar dacă printre victime erau și „dă ai noștri”¹⁵².

Printre consecințele pregnante constatate de mai toți călătorii străini care au tranzitat în această perioadă Țara Românească și care au fost opera trupelor austriece staționate în București în timpul războiului austro-ruso-turc (dintre 1787-1792), s-a numărat

¹⁴⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 78.

¹⁵⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 78.

¹⁵¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 80.

¹⁵² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 80-81.

și distrugerea prin incendiere¹⁵³ a noului palat domnesc („castel mare și grozav de frumos¹⁵⁴”) ctitorit, nu cu mult timp în urmă, în Dealul Spirii de Alexandru Ipsilanti. Într-o scrisoare (a XI-a) expediată din București la 9 august 1793 de către Heinrich von Reimers, autorul, orientându-se după amplasarea zidurilor cu care era împrejmuit vechiul palat voievodal mistuit de foc, remarcă înconjurul destul de mare al palatului de odinioară¹⁵⁵.

Într-o călătorie efectuată în iunie 1792 în Țara Românească, și care i-a permis englezului William Hunter să ia contact cu tristele realități valahe postbelice (prin raportare la războiul austro-rusoturc desfășurat între 1787-1792, recent încheiat la acea dată), acesta menționează faptul că localitatea Râmnicu Sărat înainte de război fusese un oraș considerabil, constând din șase sau șapte sute de case, pe care turcii, înainte de retragerea lor, dintr-un pur capriciu, le-au redus la cincizeci. Un caz perfect similar este reprezentat de orașul Buzău. Călătorul englez este informat de ispravnicul de Buzău (în casa căruia înnoptează într-o seară) că în orașul Buzău se aflau cu doi ani în urmă, adică la 1790, mai bine de două mii de case și că orașul fusese adus în starea unui sat nenorocit așa cum se prezenta la momentul vorbirii (în 1792) de către turci care, înainte de a părăsi orașul, i-au dat foc și i-au jefuit pe locuitori.

Am fost nevoiți să petrecem noaptea în casa unui boier [în satul Mărăcineni, județul Buzău], care, cu câteva luni mai înainte, fusese devastată de turci care, ca să-și arate disprețul, o folosiseră drept grajd¹⁵⁶.

¹⁵³ Se face referire la Curtea Nouă, ridicată de Alexandru Ipsilanti la 1775-1776 în apropierea mănăstirii Mihai Vodă pe Dealul Spirii, incendiată de cătanele austriece la 14/25 decembrie 1789.

¹⁵⁴ *Trecerea de la Moghilev la Giurgiu*. Manuscrisul original publicat în revista „*Á Betsi Magyar Merkurisnak*”. Nr. LXIII. 8 august 1794. p. 981, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1085.

¹⁵⁵ von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. p. 126, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1168.

¹⁵⁶ Hunter, William. 1796. *Travels in the year 1792 through France, Turkey and Hungary to Viena*. London. pp. 311-312 și 314-315, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1099-1100.

Acestea fiind spuse, William Hunter nu pare deloc surprins să constate că în tot timpul războiului austro-ruso-turc (1787-1792) turcii erau priviți cu mai multă groază în Țara Românească și decât austriecii și decât rușii, și nu fără motiv, apreciază autorul, căci în toate locurile unde au fost turcii cvartiruiți, aceștia au lăsat în urma lor semne de pomină ale lăcomiei și brutalității lor.

Într-o scrisoare (a X-a) expediată din București la data de 29 iulie 1793, nu mult după ce a părăsit principatul moldovean prin Focșani și îndreptându-se înspre capitala Țării Românești, Heinrich von Reimers remarcă faptul că, de-a lungul drumului pe care el îl străbătea, se puteau lesne constata, ca „tristă pomenire” a recent încheiatului și sângerosului război austro-ruso-turc (1787-1792), mai multe mănăstiri distruse.

Orașul [Râmnicu Sărat] a suferit atât în ultimul, cât și în penultimul¹⁵⁷ război foarte mult de la turci, după cum o dovedesc în chip vădit ruinele zidurilor caselor de odinioară ce se află împrăstiate peste tot locul. Și la Buzău am văzut biserici distruse, ca și alte clădiri¹⁵⁸.

Din *Scrisorile și fragmentele de jurnal privind Banatul, Transilvania și Țara Românească* întocmite de Robert Stockdale în lunile iunie-august 1794, când a tranzitat teritoriile locuite de români, aflăm cum se prezentau periferiile și împrejurimile capitalei la doi ani de la terminarea cumplitelui război austro-ruso-turc (desfășurat în perioada 1787-1792).

Înainte de a ajunge la București, călătorii trec prin satul Bolintin, unde poposesc într-un conac boieresc părăsit de stăpânul său și devastat în timpul războiului austro-[ruso-]turc, când trupele [austriece] își aveau cartierul în apropiere. Nu am găsit decât pereți goi și am dormit pe un divan de lemn cocoțat într-un colț al unei odăi goale. Pentru a avea de mâncare, am trimis în tot

---

¹⁵⁷ Se face referire la războiul ruso-turc care s-a purtat pe teritoriul țărilor române în perioada 1768-1774.

¹⁵⁸ von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. p. 115-118, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1163-1164.

satul și chiar o milă sau două dincolo de el, iar drept bucătărie am avut focul aprins în curte¹⁵⁹.

În preajma anilor 1800, principatul valah se va confrunta cu una dintre cele mai grave amenințări la adresa securității sale interne. „Lunga și trista problemă de la Vidin” va avea ca personaj central un „înverșunat răzvrătit” pașă otoman numit Pazvantoglu¹⁶⁰, care, refuzând să mai recunoască autoritatea sultanului de la Constantinopol, prin acțiunile sale arbitrare și ilegale, coroborate cu eforturile infructuoase ale Porții de a-l nimici, a copleșit, a înspăimântat și a prigonit ani la rândul Țara Românească. Într-o scrisoare diplomatică, datată 24 decembrie 1800 (pe stil vechi), expediată de viceconsulul rus la București, Luca de Kiriko către consulul rus Vasili Feodorovici Malinovski și în care este descrisă în amănunt întreaga situație, se precizează faptul că Pazvantoglu dicta legea în Țara Românească, că l-a amenințat în mai multe rânduri pe domnul¹⁶¹ Țării Românești și pe caimacamul¹⁶² lui de la Craiova, pe care l-a și adus cu forța de la Craiova la Vidin, când acesta a încercat, din porunca Porții, să-i refuze lui Pazvantoglu proviziile pretinse de acesta pentru trupele lui și a sfârșit prin a declara slujbașilor valahi că el trata Țara Românească ca pe propria sa magazie și că, în afară de livrările în grâne stabilite, își rezerva dreptul de a lua din principatul valah de preferință banii domnului și grânele locuitorilor ei ca un vechi și bun vecin și, în pofida

---

¹⁵⁹ Stockdale, Robert. 1794. *Scrisori și fragmente din jurnalul privind Banatul, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. pp. 597-598, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1246.

¹⁶⁰ Osman Pazvantoglu (1758-1807), pașă de Vidin, influențat de spiritul tradiționalist al vechii organizări a Imperiului Otoman din vremea sultanului Suleiman I Magnificul (1520-1566), denumită *Nizâm-i Kadim* (Vechea ordine), s-a împotrivit reformelor preconizate de sultanul Selim al III-lea spre a moderniza statul, declanșând o răsccoală separatistă în Bulgaria.

¹⁶¹ Alexandru Moruzi, în a doua sa domnie în Țara Românească (1799-1801).

¹⁶² Se face referire la Caimacamul Craiovei, funcție care între 1799 și 1800 a fost ocupată de biv vel postelnicul grec Nicolae, epirot din Zagori.

khat-i-șerifurilor¹⁶³, capitulațiilor¹⁶⁴ și a tratatelor imperiale¹⁶⁵ care existau în favoarea Țării Românești, făcându-și-o tributară în mod odios. La 24 decembrie 1800 (pe stil vechi) Pazvantoglu emite pretenția ca Țara Românească să-i procure toate merindele și furajele hotărâte din vechime în folosul Vidinului și să i se satisfacă toate cerințele, amenințând cu aducerea arnăuților din Albania și a Kârdjaliilor spre a prăda și pustii principatul valah și a stăpâni pe români¹⁶⁶.

Această situație tristă de haos social pentru Țara Românească este confirmată și din alte depeșe diplomatice. La 15 noiembrie 1800, într-un raport adresat de către ambasadorul Spaniei la Constantinopol, Don Ignacio Maria cavaler del Corral y Aguirre ministrului spaniol de stat Mariano Luis de Urquijo, se menționează că Pazvantoglu s-a făcut stăpân pe întreaga Bulgarie. Valahia Mică [Oltenia] este pustie din cauza terorii pe care o împrăștie [Pazvantoglu], și chiar din București au plecat multe familii din aceeași cauză¹⁶⁷. Câteva luni mai târziu, la 4 februarie 1801, același ambasador al Spaniei la Constantinopol, Don Ignacio Maria cavaler del Corral y Aguirre raportează următorului ministru spaniol de stat Pedro de Cavallos faptul că trupele de bandiți ale lui Pazvantoglu atacă, fură și devastează totul în calea lor și că același lucru îl fac și rămășițele mizerabile ale armatelor turcești, pe care Pazvantoglu le-a înfrânt, și care s-au împrăștiat și făptuiesc mii de

¹⁶³ „Scriere ilustră” – poruncă a sultanului purtând mențiunea: „Se va executa întocmai”.

¹⁶⁴ „Vechi tratate” prezentate de boierii Țării Românești cneazului Orlov la Congresul de pace de la Focșani (august 1772).

¹⁶⁵ Tratatе încheiate de Poartă cu Imperiul Habsburgic la Șistov (24 iulie/4 august 1791) și cu Imperiul Rus la Iași (29 decembrie 1791/9 ianuarie 1792).

¹⁶⁶ Scrisoarea viceconsulului Luca de Kiriko către consulul Vasili Feodorovici Malinovski. 1800. Publicată de Eudoxiu de Hurmuzaki. 1974. În *Documente privind istoria României*. Serie nouă. Volumul IV. Rapoarte diplomatice ruse (1797-1806). București. Documentul 172. pp. 299-301, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1340-1343.

¹⁶⁷ Papahagi, Valeriu. 1947. *Un diplomat spaniol la București în 1801: Don Ignacio Maria del Corral y Aguirre*. În *Revista istorică*. Volumul XXXIII. Nr. 1-12. p. 27, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 83.

excese. Oastea pe care domnul Țării Românești a ridicat-o și a condus-o fără succes contra lui Pazvantoglu s-a împrăștiat și ea și s-a întors în București în dezordine, fără căpetenie, nedisciplinată și dedată tot unor astfel de fărădelegi, astfel încât ministrul Republicii Batave la Constantinopol (care se găsea la acea dată în capitala Țării Românești), negustorii și toată lumea bogată se pregăteau să-și ridice casele și să caute, prin fugă, un singur adăpost! Până și din armata lui Pazvantoglu s-au format cete de tâlhari pe care nu le pot potoli nici energia și nici disciplina introdusă de această căpetenie propriilor sale trupe¹⁶⁸.

Aici, în București, toată lumea este foarte îngrozită. Boierii, săracii și bogații se tem să nu aibă vreo surpriză de la armata lui Pazvantoglu și, în timpul nopții, își expediază familiile și averile. Se zice că hanul tătar [din Bugeac], care s-au unit cu armata lui Pazvantoglu, a trecut Dunărea și că se găsește încoace în împrejurimile Bucureștilor. Kara Mustafa, care era înconjurat în Craiova într-o mănăstire grecească, a fost eliberat cu toți oamenii săi și se zice că vine aici să pună foc, să ardă Bucureștii și să nimicească pe toți aceia pe care îi va găsi în interiorul orașului¹⁶⁹.

La 3 decembrie 1801, din jurnalul de călătorie al lordului englez William Cavendish Bentinck, care tranzitează în această perioadă Țara Românească, aflăm că Pazvantoglu, un tâlhar cu 800 de oameni, care în trecut a fost primit cu fast de către domnul Alexandru Moruzi la București, mai mult decât atât, fiind răsplătit și cu un caftan, ținut pe socoteala Țării Românești și găzduit la Craiova, îl amenința acum pe noul domn¹⁷⁰ valah că va porni spre capitală ca s-o jefuiască, dacă nu i se vor plăti cei 300.000 de piaștri

---

¹⁶⁸ Papahagi, Valeriu. 1947. *Un diplomat spaniol la București în 1801: Don Ignacio Maria del Corral y Aguirre*. În *Revista istorică*. Volumul XXXIII. Nr. 1-12. p. 31, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 83-84.

¹⁶⁹ Papahagi, Valeriu. 1947. *Un diplomat spaniol la București în 1801: Don Ignacio Maria del Corral y Aguirre*. În *Revista istorică*. Volumul XXXIII. Nr. 1-12. pp. 29-30, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 86-87.

¹⁷⁰ Mihail Șuțu, în a treia sa domnie în Țara Românească (1801-1802).

pretinși și pe care domnul Țării Românești, după aprecierile lordului britanic, va trebui să-i plătească, deoarece nu dispune de forță militară să i se opună¹⁷¹.

Din memoriile de călătorie ale medicului militar englez William Wittman, ne este cunoscut faptul că, la 1 iunie 1802, cei mai însemnați locuitori ai Bucureștilor și consulii puterilor străine au fost nevoiți să fugă din capitala valahă ca urmare a înspăimântătoarei amenințări ce o reprezentau la acea vreme cârjali și trupele lui Pazvantoglu, din pricina cărora Țara Românească era pârjolită și tâlhărită cumplit. Pentru a nu panica populația civilă, domnul țării mai rămăsese încă pentru câteva clipe în capitală cu puțini dintre curtenii săi, însă în seara zilei de 1 iunie 1802 toată lumea a fost pusă într-o mare încurcătură la aflarea știrii sosite din București, potrivit căreia domnul și oamenii săi au luat-o la fugă la vestea apropierii și amenințărilor lui Pazvantoglu¹⁷².

Distrugerile cauzate Țării Românești (și mai cu seamă Olteniei), la 1800, când „s-au ars Craiova de Cara Mustă, în zilele tiranului Pazmangi pașa¹⁷³”, spaima suferită de populația valahă autohtonă care s-a văzut nevoită să-și abandoneze casele „la leat 1802, și au trecut Țara Muntenească în țara de sus a europenilor, împreună cu domnului său Mihai voevod Șuțul¹⁷⁴” de teama cârjailor lui Pazvantoglu, precum și amenințările proferate cu îndrăzneală de pașa de Vidin la adresa autorităților de stat valahe au apăsător pentru multă vreme memoria colectivă valahă. Multiple însemnări autohtone fac referire la anul 1802, când, dintr-o sursă

---

¹⁷¹ Bentinck, William Cavendish. 1801. *Diary of Continental Travels* (jurnal manuscris). Publicat de Trevor J. Hope. 1974. *The Journey of an English Aristocrat through the Balkans in 1801: the Travel Diaries of Colonel, Lord William Bentinck, M.p.* În *Revue des études sud-est européennes*. XII. Nr. 4. p. 574, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 124-125.

¹⁷² Wittman, William. 1803. *Travels in Turkey, Asia Minor, Syria and across the Desert into Egypt during the years 1799, 1800, and 1801, in company with the Turkish army, and the British Military Mission*. London. pp. 467-468, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 130-131.

¹⁷³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 25.

¹⁷⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 25.

documentară la 22 mai 1802¹⁷⁵, dintr-alta la 19 mai 1802¹⁷⁶, „pe aciastă vreme s-au spart Bucureștii de frica cârjalilor și să întâmplare și fuga boerilor din București și de la Craiova la Brașov și pe la Sibiiu de frica turcilor, a Pasmangiului¹⁷⁷”. Într-o altă însemnare din epocă aparținând lui Nicolae, logofătul episcopiei Argeșului, datată 15 mai 1802, se menționează faptul că

dintr-o spaimă a unui turcu hoț, anume Manaf Ibraim, carele prădând și arzând multe orașe i sate de dincolo de Dunăre, spreindu-se lăcuiorii din București, s-au strămutat tot orașul, încă și domnul țării, Mihai vodă Șuțul, ce domnea aicea, trecând domnul și toată boerimea în cetatea Brașovului, unde am fugit și noi șazănd acolo doao luni deplin, până din porunca împărătiască au venit măriia sa Alexandru Șuțu voevod din Moldova aicea în București și au strânsu țara la loc. Dar au păzit Dumnezeu și s-au oprit venirea acelui vrăjmaș și hoț turcu de n-au venit până la București. Iar peste Olt, pe unde au ajuns, au dat foc, au robrit pre unii, au jăfuit, încât au rămas țara de peste Olt prăpădită¹⁷⁸.

Un an mai târziu, în conformitate cu o mențiune documentară aparținând preotului Tănase de la schitul Spițovăluș și datată 18 mai 1803, pe când

au lovit cârjalii Turtucaia și au peritu și creștini mulți, femei și fete mari s-au zătonitu sârbi și turci cu băjeniile în Țara Rumânească¹⁷⁹.

În relatările sale privind războiul ruso-turc (din 1806-1812) care stătea să înceapă, generalul conte Alexandre de Langeron face și el referire la acest episod al abandonării¹⁸⁰ Bucureștilor de către

¹⁷⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 25.

¹⁷⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 84.

¹⁷⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 320.

¹⁷⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 26.

¹⁷⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 26.

¹⁸⁰ Episodul referitor la fuga din București a boerilor de frica turcilor din decembrie 1806, este confirmat într-o însemnare din epocă și într-o sursă autohtonă, mai precis de Ilarion, cântăreț la mănăstirea Sinaia (Cf. Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 29).

„lăcuiitori” (când „au trecut boeri în Țara Ungurească”), de teama trupelor rebelului Mustafa Bairaktar, unul din cei mai vestiți tâlhari din Bulgaria, răsculat împotriva Porții, și care se făcuse singur aian independent de Rusciuk, care a ocupat la 30 noiembrie/12 decembrie 1806 capitala valahă (voind să jefuiască Țara Românească) mai întâi cu cinci sute de oameni, apoi cu două mii (între oamenii săi aflându-se și temutul Mahmud Tiranul). În consiliul de la București ținut de ofițerii turci care ocupaseră Bucureștii, Mahmud Tiranul a propus să se dea foc sau să se jefuiască toate casele de țară din oraș și toate mănăstirile din preajma capitalei și apoi să se retragă la Rusciuk. Acest proiect barbar ar fi fost dus la îndeplinire dacă nu ar fi fost zădărnicit de generalul rus de infanterie Miloradovici, care fusese informat cu privire la intențiile prădalnice ale turcilor de o delegație trimisă în taină de locuitorii capitalei valahe pentru a-i solicita ajutorul.

Seara, arnăuții i-au făcut o mică atenție [generalului Miloradovici – perceput drept eliberator și salvator al orașului București], care merită să fie amintită pentru a da o idee despre moravurile acestor neamuri barbare. Îndată ce au aflat că locuința principelui Grigore Ghica¹⁸¹ a fost destinată găzduirii generalului rus, [arnăuții] au strâns toate capetele de turci pe care le tăiaseră și le-au așezat pe două rânduri pe poartă, pe scări și în pridvorul casei. Au pus câte o lumânare aprinsă în fața fiecărui cap. Întorcându-se foarte târziu acasă, a fost dus în triumf de către arnăuți. A văzut de departe iluminarea și a fost încântat. Dar când a intrat în curte și a văzut acest spectacol îngrozitor, era gata să-și piardă cunoștința. N-a mai vrut să locuiască în acest palat însângerat și n-a revenit aici decât peste câteva zile, după ce a fost spălat și curățat¹⁸².

---

¹⁸¹ Grigore al IV-lea Ghica, viitorul domn al Țării Românești (1822-1828). Casa lui se afla pe Podul Mogoșoaiei, fiind apoi reședință domnească a lui Ion Gheorghe Caragea Vodă, după incendierea Curții domnești.

¹⁸² Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 114-117, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 317-319.

Dar excesele comise de trupele otomane regulate sau rebele pe teritoriul valah în timpul războiului ruso-turc (din perioada 1806-1812), nu se limitează la intenția de prăduire și de incendiere a capitalei în luna decembrie 1806. La 17 ani de la incendierea și prăduirea orașului Buzău de către turci, la 1790, în timpul războiului austro-ruso-turc desfășurat între 1787-1792, care l-au adus „în starea unui sat nenorocit”, tânărul pașă Ceapan oglu¹⁸³, la porunca nazărului otoman de Brăila, invadează Țara Românească la 1807 cu 3.000 de călăreți în intenția de a-l captura pe principele domnitor Constantin Ipsilanti, care „avea de gând să părăsească principatul valah și să se stabilească în Rusia”. Ceapan oglu, potrivit mărturiei generalului conte Alexandre de Langeron, deși nu a izbutit să îl răpească pe domnul Constantin Ipsilanti, „a capturat însă câteva trăsură din escorta principelui, a sugrumat câțiva nefericiți locuitori ai Buzăului și a ars orașul – care pe atunci era foarte întins¹⁸⁴”.

Acest episod nefericit prin care a trecut Buzăul la 1807 este confirmat și într-o consemnare autohtonă, datată 5 iunie 1807, în care se menționează că „era frică multă la toată lumea” și „fiind băjanie forte în Țara Rumânească, au robii turcii târgul Buzăului și sate multe de pe câmpu, și au tăiat neguțători mulți la târgul Buzăului și s-au robitu oameni la partea câmpului¹⁸⁵”.

La leat 1807, fiind răzmiriță muscali cu turcii s-au întâmplat de au eșit turcii brăileni și au venit la Buzău, unde au făcut mari stricăciuni, tăeri, robii, foc. Iar eu, scăpând din episcopie, cu nasul tăiat, am venit până aici la Pin. Ilarion ierodiacon¹⁸⁶.

La 8 august 1811, dintr-o dispoziție dată de feldmareșalul Mihail Ilarionovici Kutuzov (comandantul suprem al armatei țariste de ocupație a Țărilor Române) generalului I.I. Steter, se poate desprinde reacția abuzivă și severă a comandantului suprem

¹⁸³ Avea 21 de ani în 1807 și era deja pașă cu trei tuiuri.

¹⁸⁴ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 137-138, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 327-328.

¹⁸⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 87.

¹⁸⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 86.

al armatei țariste de ocupație față de împotrivirea târgovețimii bucureștene privind plata dării anuale impuse pe prăvălii pentru satisfacerea necesităților armatei imperiale ruse.

Pe frunțașii instigatori, ca persoane care au îndrăznit să dea dovadă de comportare nesupusă față de dvs., dar mai ales pe Băltărețu, să-i expediați sub pază sigură în cetatea Kamienet-Podolsk. Fără să opriți măsura întreprinsă de a strânge darea după prăvăliile târgoveților din București, [...] dacă cineva se va opune acestei măsuri, să-i interziceți orice comerț, sigilând mărfurile și prăvălia în conformitate cu dispozițiile date de mine. De altfel, dacă cineva dintre acești târgoveți [bucureșteni] instigat de alții [neguțători] nesupuși se va opune și va închide prăvălia sa, acela imediat să fie luat sub pază, aducându-i la cunoștință că puterea, autoritatea cu care am fost investit de către Majestatea Sa Imperială i se va aplica cu toată severitatea, el putând fi condamnat chiar la moarte¹⁸⁷.

Cât privește starea de anarhie și insecuritate cronică care domnea în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc (din perioada 1806-1812), aceasta este afirmată explicit la 22 mai 1811 chiar de către feldmareșalul Mihail Ilarionovici Kutuzov (comandantul suprem al armatei țariste de ocupație a Țărilor Române) într-un raport întocmit la București și adresat țarului rus Alexandru I.

Consider de datoria mea să raportez Majestății Voastre că încă cu mult înainte de venirea mea aici au fost constatate în aceste Principate jafuri pe drumurile mari și în alte locuri, efectuate, după cum se observă până acuma, în cea mai mare parte prin atacul săvârșit asupra caselor locuitorilor și atacul pe drum. Pe cât se poate constata, această samavolnicie este săvârșită de către pandurii dezertori din campania trecută [din anul 1810] și de către cârjalii trecuți împreună cu bulgarii [în Țara Românească] de pe malul drept al Dunării. Ei trec în Banat și de acolo, prin munți, intră în Valahia Mică pentru jaf. Se întreprind acțiuni

---

¹⁸⁷ Kutuzov, Mihail Ilarionovici. 1952. Документы. Volumul III. Publicat de L.G. Beskrovnâi. Moscova. pp. 532-533, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 429-430.

eficiente pentru nimicirea acestor răufăcători cu toate mijloacele de care dispune guvernul [valah] de aici¹⁸⁸.

Între alții, și consulul francez la București, Ledoulx, remarcă și el situația extrem de dificilă sub raport economic pe care o traversa Țara Românească în cursul anului 1811 datorită situației anarhice din țară complet scăpată de sub controlul autorităților. Diplomatul francez nota în acest sens că Valahia se afla „în starea cea mai deplorabilă”, contribuțiile pe care Divanul le-a încasat pentru întreținerea armatei țariste de ocupație fiind de 4 ori mai mari decât cele din vremea fanarioșilor. Un țăran care nu avea decât doi boi și o căruță ajunsese să plătească până la 40 de piaștri ca dare lunară, iar cheltuielile pe care le făcuse vistieria valahă pentru întreținerea armatelor țariste de ocupație, până la sfârșitul anului 1809, ajunseseră deja la 3 milioane (de taleri)¹⁸⁹, ceea ce secătuisese complet Țara Românească. Dintr-o dispoziție dată de feldmareșalul Mihail Ilarionovici Kutuzov (comandantul suprem al armatei țariste de ocupație a Țărilor Române) generalului F.F. Erteli¹⁹⁰, la data de 10 august 1811, se desprinde starea de extremă mizerie în care războiul ruso-turc (1806-1812) adusese pe „lăcui-torii” Țării Românești. Potrivit acestei dispoziții, se prevedea că armata țaristă de ocupație va trebui să fie asigurată cu provizii de furaje și grâne „pe cât este necesar să le obținem de aici din Țara Românească”.

În același timp, trebuie să mă preocup să nu ajungem la secătuirea țărilor în grâne, pentru a preveni situația din anul trecut [1810], când locuitorii mureau de foame¹⁹¹.

¹⁸⁸ Kutuzov, Mihail Ilarionovici. 1952. Документы. Volumul III. Publicat de L.G. Beskrovnâi. Moscova. p. 388, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 419.

¹⁸⁹ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Volumul XVI. p. 849, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 429.

¹⁹⁰ Fiodor Fiodorovici Erteli, general de infanterie în armata rusă.

¹⁹¹ Kutuzov, Mihail Ilarionovici. 1952. Документы. Volumul III. Publicat de L.G. Beskrovnâi. Moscova. p. 540, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 431.

Despre consecințele dezastruoase, pentru Țara Românească în ceea ce privește purtarea războiului dintre Rusia și Turcia (dintre 1806-1812) pe teritoriul valah, face vorbire la 1812, în *Memoriile* sale, Pavel Vasilievici Ciceagov, general adjutant al țarului rus Alexandru I și comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țara Românească și Moldova, când mărturisește faptul că administrația principatului valah ajunsese în această perioadă „într-un asemenea hal de dezordine că foametea s-a făcut simțită în Țara Românească, provincia poate cea mai fertilă din Europa”.

Au urmat molime și mortalitatea a sporit enorm. Am putut vedea, după date autentice, că între 1 mai 1809 și 1 mai 1810, au trecut prin spitale mai mult de o sută de mii de bolnavi a căror întreținere a costat mai mult de șapte milioane de ruble. S-a pierdut de asemenea un număr uriaș de cai ai armatei, care au murit din lipsă de furaje, iar cei rămași erau atât de sfâșiați, că nu [mai] erau buni de nimic¹⁹².

Excesele și neglijențele teribile ale trupelor țariste dislocate în Moldova și Țara Românească „care i-au exasperat pe locuitori”, au ajuns, potrivit *Memoriilor* generalului Ciceagov, până și la urechile țarului rus Alexandru I, care, după ce a luat cunoștință de un lung memoriu conținând plângerile nefericiților locuitori ai Moldovei și Țării Românești împotriva practicilor armatei generalului Kutuzov, ar fi exclamat textual: „Nu mai pot suporta asemenea orori”. În momentul sosirii la post a recent numitului comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țările Române, generalul Pavel Vasilievici Ciceagov, acesta menționează că în fața tuturor reclamațiile făcute cu privire la abuzurile săvârșite de către armatele țariste aflate sub comanda sa supremă, feldmareșalul Kutuzov răspundea cinic: „Le voi lăsa [valahilor și moldovenilor] ochii ca să plângă!”¹⁹³.

---

¹⁹² Ciceagov, Pavel Vasilievici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*. Publicate de Ch.Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/ București: Socce et Co. pp. 370-371, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 543.

¹⁹³ Ciceagov, Pavel Vasilievici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en*

După șase ani de conflict ruso-turc purtat pe teritoriul valah, în Memoriile lui Pavel Vasilievici Ciceagov, generalul adjutant al țarului rus Alexandru I și comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țara Românească și Moldova în timpul războiului ruso-turc (1806-1812), avem o imagine fidelă asupra decadenței și dezastrelor care cuprindea, la 1812, întregul spectru vizual valah.

Înainte de a ajunge la București, am băgat de seamă că multe locuințe erau părăsite și am aflat că unii proprietari ca să scape de rechiziții, reînnoite mereu de autorități și de veșnicele jigniri din partea soldaților [ruși], s-au retras în afara țării, că alții rătăceau prin păduri. Aceste emigrări aveau loc mai ales în timpul cantonării trupelor. Disciplina era atât de slăbită, încât jaful era, ca să spun așa, la ordinea zilei. Militarii luau de la negustori aproape tot ce le plăcea și m-am silit să aplic pedepse exemplare unor soldați care, făcând parte din garda mea de onoare, își permiseseră să ridice provizii din case învecinate cu a mea. Și încă nu-mi era totdeauna cu puțință să curm aceste excese. Într-o zi, un vinovat a fost pus la arest, dar găsind mijlocul să evadeze, s-a pus sub protecția consulului francez, unde am fost silit să-i tolerez vinovăția. Trebuie să te miri de dezmățul soldatului când comandantul suprem [Kutuzov] făcuse din București o a doua Capua, când nu se ocupa decât de plăcerile lui? Risipitor cu daruri pentru amantele sale până a le scuti prietenii și protejații de vămile stabilite la Dunăre și care ofereau un adevărat izvor de bogăție prin drepturile considerabile plătite de caravanele venite de la Adrianopole, drepturi devenite sterpe și prin această contrabandă autorizată și prin delapidările slujbașilor care apucau restul; în fine, acest comandant suprem [Kutuzov] se jena atât de puțin de purtarea lui, încât într-o zi a ridicat, printr-un acolit, pe unul din membrii Divanului Țării Românești, soțul uneia dintre amantele sale, și l-a scos din țară¹⁹⁴.

1812. Publicate de Ch.Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/București: Socet et Co. pp. 358-360, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 536-357.

¹⁹⁴ Ciceagov, Pavel Vasilievici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en*

Odată încheiată conflagrația otomano-țaristă (care s-a desfășurat între 1806 și 1812 inclusiv pe teritoriul valah cu consecințe dintre cele mai nefaste pentru viața și proprietățile „bieților lăcuitorilor”), deși Țara Românească nu a mai înregistrat invazii militare din partea trupelor armate ale imperiilor vecine până la Revoluția lui Tudor Vladimirescu, problemele nu au luat însă sfârșit pentru principatul valah (și mai cu seamă pentru Oltenia). Căci, potrivit mărturiei lui Dionisie Ecclesiarhul, din „Cronograful Țerei Rumânești”, „la leatul 1815, la Genarie, s’a făcut mare turburare de către Turcii din cetatea Ostrovului într’aceste 5 giudețe, pricinuind că nu li se dă și cetății lor zahare și sare, precum se dă cetății Diului, și alte pricini găsând, și eșând o sumă de Turci din cetate, au cuprins două giudețe, Mehedinți și Gorj, puind ei ispravnicii și zapcii să le strângă zahareaoa și să o ducă la cetate, și fiindu-le gândul cu hotărâre să vie și în orașul Craiovei să prade pe boeri și pe neguțători, și viind Turcii până la Străhaia, acolo la mănăstire tăbărând, au luat al mănăstirii tot ce au găsit”.

Orășeanii înștiințându-se de această mare nevoie turcească, au fugit toți în toate părțile, cu mic cu mare, scoțându-și boerii calabalăcurile și familiile, și negustorii mărfurile, de s’au presfîrat în țeară și peste Olt, că era și porunca domnului caimacam să se ridice orășeanii să fugă, și așa s’a spart orașul, rămânând casele goale, ear crailor le părea bine. Și înștiințându-se Măriea sa vodă de spargerea orașului și de încutropirea giudețelor a scris pașii dela Diu și haianul Oreaovei, ca mai în pripă să trimită oaste să stea Turcilor ostroveni împotrivă, și au și venit de le-au eșat înainte, și au început a face război cu dâșii de i-au zăticnit a nu putea veni să prade orașul; dar până a veni Turci mai mulți să-i gonească și să-i scoată din țeară, ostrovenii au prădat lăcuitorii într-acele două giudețe, de au luat grâu, orz, miere, unt, și vite den destul, și le-au băgat în cetate. Ear pe de altă parte, pătimia lăcuitorii din partea muntelui, de pandurii

---

1812. Publicate de Ch.Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/București: Socec et Co. p. 381, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 545-546.

rumâni, că se făcuse hoți, și omora și ardea oameni și-i prăda, și au prădat și mănăstirile muntelui. Era într'acea vreme o mare nevoie, mai rău decât în răsmiriță. Dar încă ce trăgea bieții creștini în vremea de eamnă pe ger de le ducea zaharelele în Mehedinți și aci în oraș, făină, orz, lemne, fân, și altele¹⁹⁵.

Un alt moment tensionat în istoria socială a principatului valah este reprezentat de anul revoluționar 1821, care, în virtutea manifestărilor abuzive ale actanților principali (în mare parte populație autohtonă – panduri olteni), dar mai ales prin violența consecințelor actelor la care s-au dat aceștia (omoruri de vieți omenesti valahe și distrugeri de bunuri obștești) nu se deosebește în liniile sale generale de războaiele sau ocupațiile militare care au avut ca protagoniste armatele străine aparținând imperiilor vecine și care, de-a lungul întregului secol al XVIII-lea au invadat permanent teritoriul Țării Românești. Începând chiar de la „1821, ghenar întâi”, sursele autohtone menționează că „au început zavera a să da pe țară, capul zaverii fiind în Moldova domnu Ipsilant, [iar] în Țara Românească domnu Tudor” și, ca de fiecare dată, „s-au făcut multe jafuri boerilor¹⁹⁶”. Dintr-o însemnare din epocă aparținând lui Ilie Izbășescu, aflăm că

la leat 1821, s-au sculat apostasie în toată Țara Rumânească un sluger Tudor și în țara Moldovii un fecior a lui Ipsilantu, ciungu, și au prădat pă toți boerii și negustorii, Ipsilantu din Moldova până în București, și Tudor din Mehedinți toate județele și până în București, cu mulțime de olteni panduri și cu arnăuți, iar Ipsilantu numai cu greci mavrofori. Atunci au fugit toți boerii și negustorii în Brașov¹⁹⁷.

Interesant este faptul că izvoarele interne insistă asupra nelegiuirilor și fărădelegilor făptuite chiar de oastea lui Tudor (alcătuită în mare parte din olteni panduri – deci populație autohtonă valahă), dar mai cu seamă, se accentuează asupra caracterului de

¹⁹⁵ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 211-212.

¹⁹⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 316.

¹⁹⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 44-45.

ilegitimitate a autorității (denumită în termeni de apostazie) revendicate în mod ilegal de „unu Tudor” care „s-au sculat de s-au pus domn cu sabiia¹⁹⁸” (însemnare autohtonă datată 15 aprilie 1821). La 28 ianuarie 1821, spre exemplu, „un [oarecare] sluger Tudor Vladimirescu ot Vladimir sud Mehedinți s-au sculat cu câțiva oameni și au mers la județul Mehedinților”, luând în mod ilegal, desigur, și „pă unul din ispravnicii de la acel județ, legat, și l-au dus la Baia de Aramă¹⁹⁹”. Într-o consemnare documentară localizată la Pitești și datată 24 martie 1821, se specifică faptul că la data precizată „s-au început [în Țara Românească] goana asupra boiarilor țării, jăfuindu-să de la mic până la mare, începându-să răzmăriță, comandir fiind dumnealui sluger Theodor ot Cerneț”, moment în care „am fugit și noi de la Plăviceni, trăgând mare necaz pă drum cu frica jacmanilor și cheltuială²⁰⁰”. Într-o mențiune din epocă, popa Iacov de la Buicești însemnează „întru această sfântă carte că la leatu 1821 din luna lui februarii întâi s-au sculat slugeriu Tudor de au scos pe toți boierii din Țara Rumânească, din care pă unii din ei i-au și omorât²⁰¹” – un fapt deosebit de grav indiferent de circumstanțe.

Întrucât în luna martie 1821 zavera lui Tudor ajunge și în capitala Țării Românești, dintr-o însemnare a lui Manolache, ispravnicul moșiei Valea Ursoaii, ne este cunoscut faptul că „s-au făcut răzmeriță în București” și „s-au spartu Bucureștii si rău s-au jăfuitu țara” în perioada în care „s-au strămutat toată Țara Rumânească [peste graniță în Transilvania] de frica lor și toate împărățiile s-au temut de ei²⁰²”. Gheorghe, dascăl la mănăstirea Căldărușani, menționează și el faptul că în luna martie 1821 „au fugitu toți boerii [Țării Românești la Brașov] în Țara Ungurească”, iar „în urmă s-au băjănit toată țara²⁰³”.

---

¹⁹⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 36.

¹⁹⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 37.

²⁰⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 36.

²⁰¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 41-42.

²⁰² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 35-36.

²⁰³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 42.

O lună mai târziu, primăvara, urmează represiunea otomană începută, potrivit însemnării logofătului Ioan Diudiu, în mai 1821, când „au venit chihaia beiu cu turci în București²⁰⁴” și „pe mulți [dintre pandurii lui Tudor și dintre grecii lui Ipsilanti] i-au tăiat prin bună dreptate²⁰⁵”, fiind finalizată, conform unei alte mențiuni documentare autohtone, aparținând lui Vasile Ciocordia, în august 1822, când „s-au făcut domn banu Grigorie Ghica”, după „multe sfărâmări și vărsări de sânge, ce să urmasse de turcii²⁰⁶”. Intervenția otomană în Țara Românească a fost marcată, ca de obicei, de „multe omoruri”, precum și de faptul că „s-au vărsat mult sânge de rumân²⁰⁷”, iar „mulți creștini au perit dă turci, cu nume dă zavergiu”, în condițiile în care „frica turcească au gonit în Brașov pă boeri și mai pă toți²⁰⁸”.

La leat 1821, avgust, la 6 ale aceștii luni, au urmat mare spaimă în tot Bucureștii, pentru că vedeai pre toate drumurile pre turci cu căpățâni de arnăuți în mâini și plin de alte jafuri. Care au perit mulțime de creștini de cei ce nu era vinovați la acest fel de lucrul, ci atunci, în turburare fiind, nu mai alegea. Iară arnăuții, cei ce mai rămăsese, s-au închis în biserică la Olteni ca să-și izbăvească viața de moarte. Care acolo s-au arsu toți. Iară cei mai mulți dinprejurul acelui ținut, toți au pătimit jafuri caselor sale, încât mulți au rămas scăpătați întru mare sărăcie²⁰⁹.

Popa Iacov de la Buicești consemnează și el „ca să știe și să să pomenească” ororile prin care au trecut lăcașurile ortodoxe de cult în timpul intervenției represive otomane în Țara Românească, din primăvara-vara anului 1821, când „ajungându vremea pân în lune lui mai, scăpă dă unii din boeri în Țara Turciască și au venit cu turcii de au cuprinsu toate orașele și toată Țara Rumânească” și „au bajucurit toate bisăricile”.

---

²⁰⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 42.

²⁰⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 43.

²⁰⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 49-50.

²⁰⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 308.

²⁰⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 316.

²⁰⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 47.

De care au bajucurit și aciaștă sfântă mănăstire a Motrului, jefuind-o de toate odorările ce au avut și toate cărțile le-au arsu și le-au tăiatu și le-au datu pe apă și le-au înneccatu, numai scă-pându această sfântă carte, un Octoicu și un Minei²¹⁰.

Cu privire la teribilele acte de tâlhărie, omor și distrugere comise în această perioadă pe teritoriul valah de zaverzii autohtoni sau alogeni (panduri olteni, arnăuți albanezi, greci mavrofori, dar și de multe alte populații sud-dunărene mânate în Țara Românească doar de perspectiva jafului²¹¹), o mențione străină de care trebuie ținut cont (și care validează mărturiile interne) îi aparține francezului F.G. Laurençon, care tranzitează Țara Românească în anul 1822 și care este surprins să constate că pandurii olteni și arnăuții din oastea lui Tudor Vladimirescu jefuiseră și incendiaseră în preajma Bucureștilor mai multe sate și câteva conace (printre care și palatul de la Mogoșoaia aparținând domnului Constantin Brâncoveanu). Mai mult decât atât, acești panduri zdrențăroși (pe care autorul îi compară cu niște adevărați *sans-culottes* ai Țării Românești), aveau cu toții obiecte prețioase de vânzare, întrucât jefuiseră peste tot, fapt ce nu mira pe nimeni.

---

²¹⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 41-42.

²¹¹ În ceea ce privește lipsa de securitate a drumurilor publice în Țara Românească în această perioadă și permanenta amenințare pe care o reprezentau diferitele grupări de tâlhari alogeni stabiliți pe teritoriul valah, sunt de luat în considerare observațiile francezului F.G. Laurençon asupra Țării Românești, care a tranzitat principatul valah la 1822. Autorul menționează faptul că „în Țara Românească nu există armată regulată. Poliția fiind inexistentă sau aproape inexistentă în această țară, trebuie să te gândești că nu ești în siguranță călătorind. În fiecare primăvară, drumurile însemnate, pădurile, munții mișună de tâlhari de toate neamurile. Vin din Bulgaria, din Serbia și din Albania să-l jumulească pe călător, dacă nu-l și ucid. Multe asemenea căpetenii de tâlhari, între alții faimosul căpitan eterist Ianachi Farmaki, au luat parte la tulburările din 1821. Arareori îndrăznesc totuși să atace pe străini, convingși fiind că ar avea de a face cu oameni bine înarmați și care știu să se apere ceva mai bine decât românii” (Cf. Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 19-20, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 30-31).

Mai mulți mi-au oferit pentru 40-50 de piaștri șaluri care valora în 1.200 și 1.500 de piaștri, blănuri de preț, bijuterii, ceasuri pe nimic²¹².

Dacă toți acești oameni [arnăuți albanezi și panduri olteni din oastea lui Tudor Vladimirescu] nu erau plătiți, trebuiau cel puțin să fie hrăniți. Și cum nimeni nu s-a îngrijit de acest aspect, aceasta s-a făcut, ca de fiecare dată, de altfel, pe socoteala nenorocitului de țăran. Bietului țăran valah i se lua făina, vinul, într-un cuvânt toate proviziile. Bande de arnăuți băteau satele și aduceau zilnic cirezi de boi, turme de oi, de porci și o mulțime de păsări de toate soiurile. Țăranii astfel jefuiți, maltratați, văzându-și casele distruse, lucrurile prăpădite, vitele căzute pradă acestor tâlhari, fugeau în păduri și în munți cu femeile și cu copiii lor, târând după ei mizeria și disperarea.

Nu voi aminti decât ce trebuia dat zilnic pentru bucătăria principelui Ipsilanti: 50 de ocale carne de vacă, 30 de ocale carne de oaie, 20 de ocale carne de porc, 24 păsări (ca găini, rațe), 50 pâna la 60 de pâini. Fără a pune la socoteală untul, ouăle etc. Ceilalți ofițeri aveau aceeași rație în mod corespunzător. Se va socoti poate ridicol că am intrat în asemenea amănunte, dar am făcut-o ca să arăt paguba îngrozitoare care se făcea în țară prin aceste tăieri necugetate de vite. Într-un cuvânt, era o învălmășeală, un prăpăd de necrezut. Se știe că în Țara Românească se produce mult vin: când arnăuții găseau o pivniță într-un sat, ei începeau firesc să se îmbete, apoi, din răutate, desfundau butoaiile ca să irosească vinul²¹³.

---

²¹² Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 76-77, 83 și 85, *apud* Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 48, 50 și 51.

²¹³ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron

În cele din urmă, conchide autorul francez (vădit uimit de dimensiunea jafurilor, omorurilor și tâlhăriilor de care a fost cuprinsă Țara Românească în anul 1821, despre care F.G. Laurençon afirmă, că prin raportare chiar la năvălirile repetate din trecut ale turcilor la nord de Dunăre, aceștia „nu săvârșiseră niciodată nici a suta parte din grozăviile făptuite de această armată nedisciplinată și alcătuită din drojdia tuturor neamurilor”), „cu cât te gândești mai mult, cu atât nu poți să nu crezi că acest pretins război (eteria grecească și revolta pandurilor lui Tudor) nu era decât un pretext care să camufleze jaful și tâlhăria. Arnăuții, atât de iuți când nu era nimic de temut, atât de iscușiți în a prăda satele și a jefui pe țărani, la apropierea unei primejdii adevărate (armatele otomane) păreau înlemniți și abătuți²¹⁴”.

Atunci s-au văzut scene de tâlhărie de un soi nou (în cazul celor zece mii de oameni ai lui Ipsilanti care au fugit fără să tragă un foc în fața a două mii de turci). Cei care erau călări și înarmați jefuiau pe cei dintr-ai lor care erau pe jos. Părea că orice sentiment de umanitate se stinsese în inima acestor nemernici. Rămâi înspăimântat dacă socotești numărul de familii [din Țara Românească] nenorocite, ruinate, pierdute pe vecie, în aceste locuri altă dată atât de mănoase și de bogate și azi devastate de sabie și foc²¹⁵.

---

imprimeur libraire. pp. 86-89 și 98, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 51-52 și 56.

²¹⁴ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 86-89 și 98, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 51-52 și 56.

²¹⁵ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 107 și 111, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 58-59.

Ultima mare conflagrație cu care se încheie secolul al XVIII-lea este războiul ruso-turc (1828-1829), desfășurat ca și precedentele inclusiv pe teritoriul valah, cu consecințele negative știute de acum pe care le presupune de fiecare dată un astfel de eveniment nefecit. Potrivit unei însemnări autohtone din epocă, în aprilie 1828, „s-au făcut răzvrătire la București și au fugit boerii și măriia sa Grigorie Ghica voevod [în Transilvania], că era să robiască turcii Bucureștii”. Deși Bucureștii au scăpat încă o dată neatinși de furia otomană, căci atunci „cându au fostu să între [turcii] în București, au trimis Dumnezeu mila și au venit muscali și au luat pă turci la goană și au scăpat orașul Bucureștilor nescricat de turci”, nu toate localitățile valahe s-au bucurat de aceeași soartă. În ceea ce privește, spre exemplu, „satele du pă marginea Dunării” turcii „la multe locuri au făcut stricăciune și au luat mulți robi²¹⁶”.

Sentimentul de insecuritate care a marcat de la un cap la altul întregul secol al XVIII-lea este și de această dată adus iarăși în discuție, în septembrie 1830, de către caretașul german Ernst Christoph Döbel, care în *Relatarea călătoriei sale prin Țara Românească*, menționează faptul că pădurile și toate localitățile din Țara Românească sunt pline de tâlhari ce călăresc pe cei mai buni cai, furați de ei²¹⁷.

**B. Evenimente meteorologice extreme (aducătoare de lipsă de bucate, foamete și adesea chiar moarte):
iernile grele valahe, lungi și geroase, timpurii sau târzii**

O primă și consistentă categorie de însemnări sunt cele referitoare la iernile grele valahe, geroase și lungi, care necesitau provizii suplimentare (mai cu seamă) din partea populației rurale, greu încercate și așa de greutatea inerente ale unei vieți nesigure, trăite cel mai adesea într-o mizerie și o sărăcie materială cruntă, punând

²¹⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 95.

²¹⁷ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. p. 36, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 455.

astfel de fiecare dată la grea încercare rezistența fizică a majorității populației țărănești valahe de a supraviețui (în condițiile penuriei cronice de produse alimentare).

Una dintre primele ierni grele ale secolului al XVIII-lea consemnate atât în memoriile de călătorie ale străinilor surprinși la acea dată în tranzitarea Țării Românești, cât și în însemnările autohtone, a fost iarna anului 1740. Într-o scrisoare (nr.155) din 15 martie 1740 expediată din București de către secuiul Klemen Mikes și în care acesta se referă la timpul petrecut în Țara Românească, autorul menționează faptul că

aici [la București] e o iarnă grozavă. A început la 18 octombrie și de atunci zăpada a crescut în fiecare zi și frigul s-a făcut mai cumplit. [...] Nimeni nu-și mai amintește de o iarnă atât de grea. Aici e mare scumpete și lipsă. Pe stradă oamenii își smulg pâinea unii de la alții. S-a întâmplat de multe ori să fi stat la masă și să nu am pâine. Nu este de mirare, căci nu se aduce nimic de nicăieri; iar aici totul e înghețat tun: apa, moara și morarul. [...] Acum închei, căci să scrii e o adevărată pedeapsă. Mai la fiecare literă trebuie să apropii pana de foc să se dezghețe cerneala. Și focul e ca vai de el, căci de multe ori și el îngheață. Lemne găsești foarte rar și scump, deși se apropie primăvara, dar pe aici viforăște ca și cum abia acum ar începe iarna²¹⁸.

Consemnarea secuiului Klemen Mikes este adevărată și de o însemnare autohtonă aparținând unui oarecare „Iordache logofăt” care menționează că

la leat 1740 au fost iarnă mare foarte, cât au murit multe dobitoace. Și au fost scumpete în toate, că au ajunsu carul de fân taleri 25 și ocoa de făină câte bani 12, ocoa de vin bani 15. Viile din Târgoviște foarte rău s-au surpat și vița au degerat. Și au fost și vijălie cu furtună prea grea, încât mulți oameni au murit, care pre unde i-au găsit²¹⁹.

---

²¹⁸ Klemen Mikes. 1740. *Scrisoarea nr.155*. Publicată în *Analele Dobrogei*. 1923. An IV. Nr. 4. pp. 116-117, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 207.

²¹⁹ Corfuss, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 117-118.

Într-o însemnare manuscrisă (probabil moldavă) din epocă se face referire la anul 1783 „când a căzut iarna cea mare cu trii viscole”. Zăpada a ajuns atunci până la streșinile caselor „di nu putea ieși oameni den casă [...], cari oameni, câte de 50-60 de ani de bătrâni, n-au fost apucat iarnă ca aciasta”²²⁰. Această iarnă grea a succedat unui alt an (1782) dificil de asemenea pentru principatul valah, despre care raguzanul Stephan Ignaz Raicevich menționează la 27 august [1782], în *Notițele sale despre Țara Românească* că mizeria generală creștea [în Țara Românească], că lumea fugea de peste tot, că lipseau grânele și iarba pentru turme.

Un bou care [înainte] valora 15 piaștri se vinde acum cu 6, o vacă ce se vindea [înainte] cu 10 piaștri, acumă [se vinde] cu 2 sau 3, o oaie [se vinde] cu 3/4 piaștri. Căldura, ajunsă la 30 de grade Réaumur, a ars cu totul iarba și seceta continuă²²¹.

Într-o mențiune din epocă aparținând lui Dimitrie biv vel armaș din Cotești, autorul face referire, printre altele, și la anul 1787, despre care afirmă că „au fost iarnă foarte grea”, și în care, la 15 martie 1787, „au dat viscol” care „au ținut 3 zile”²²².

La 15 noiembrie 1789, Nicolae Bucșănescu, într-o însemnare din epocă, menționează că

au dat o furtună cu zăpadă doao zile și o noapte și într-această furtună au căzut bășaca Colții și turnurile de la trei mănăstiri²²³.

O altă iarnă foarte grea a fost și în anul 1795, când, potrivit însemnării lui Dimitrie biv vel armaș din Cotești, „felurimi de vite au perit”²²⁴. Dintr-o altă consemnare din epocă, referitoare la același an nefast 1795, aflăm că

au fost foamete pre lume la leat 1795, în zilele lui Alixandru Muruzu vodă, [când] au fostu ocao de grâu părăle 12, iară de porumbu părăle 10, iară meu părăle 8²²⁵.

²²⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 120.

²²¹ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Volumul XIX. p. 45, apud *Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 517.

²²² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 243.

²²³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 123.

²²⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 124-125.

²²⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 124.

Această ultimă mărturie este confirmată și de Manole „ero-diiac zugrav” din mahalaua bucureșteană Silvestru, cel care menționează faptul că în Țara Românească

la leat 1795, iunie 12, era foamete foarte gria, că mulți din creștini au și murit de foame, că unii au mâncat țărâțe, iară mai mulți și coajă de copaci [pe care] o amesteca cu țărâțile în loc de pâine și cu aceia își lungia viața. Chila de grâu taleri 50 și porumbul taleri [...] de pâine parale 8, iar de [...] orie parale 20, mălai oca parale 8²²⁶.

Și pentru ca imaginea dezastrului alimentar suferit de Țara Românească în această perioadă să fie completă, ar mai trebui cunoscut faptul că nici anul anterior lui 1795 nu a fost deloc unul îmbelșugat. Astfel, într-o însemnare a aceluiași Dimitrie biv vel armaș din Cotești, se menționează că și

la leat 1794, septemvrie 6, în zilele mării sale Alexandru Moruzu voevod, întâia domnie a mării sale în Țara Românească, al doilea an, în partea țării noastre [prin] mai toate părțile au fost lipsă de bucate²²⁷.

La 10 martie 1797, Manolache logofăt consemnează un vifor cum „nu s-au mai pomenit”.

Au dat vifor foarte iute, cât au fostu foarte omor multu de dobitoace în partea câmpului. Că au ținut trei zile și trei nopți vântu cu zăpadă din munte. Iar la câmpu au bătut crivățu cel glumeț și au omorât oi, cai, boi de la pluguri, unde i-au apucat peste câmpu, și oameni și ciobani și hergheliegii. 2 oameni și 2 băețandri [...] au murit și ei degerați²²⁸.

Și de parcă n-ar fi fost suficient, în același an 1797, au început a bate piatra de la Turnu Roșu până la Moldova, tot pe suptu munte. Și au ucisu tot și au prăpădit. Că era piatra tot ca ou de găină. Și pomii i-au prăpădit cu tot. Că era vijălie și potop foarte tare, cât să sperieseră oamenii că or să pie cu toții²²⁹.

²²⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 173.

²²⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 124-125.

²²⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 125-126.

²²⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 125-126.

O altă „iarnă foarte grea” a fost, atât din punct de vedere meteorologic, cât și fiscal, potrivit unei însemnări a lui Asănache, fiul lui Jipa Lîpianu mazil, iarna anului 1799, când „s-au dezlegat văcărîtu de nemilostivu domn Io Gheorghe Angurli²³⁰ voivod, de vacă, de bou i de cal po taleri 2”, care însă nu a mai apucat a strînge banii, fiind „tăiat” de turci²³¹.

La 9 martie 1808, „luni noaptea spre marți, fiind oștirea rusească aici în Țara Rumânească, veniți de un an, au început viscol de au înghețat Buzăul de trecea cară cu ori ce povară”.

Și nefiind nici notreț, au perit mulțime de dobitoace de ger și de foame și mulți oameni au murit degerați pă drumuri²³².

La aceeași iarnă grea a anului 1808 face referire și Petru Popovici din Aștileu, când menționează că

au fost moarte mare pă marhă, de au murit vacile de boală gre²³³.

Într-o însemnare din Stelnică aparținând unui oarecare Vasile este amintită o altă iarnă grea, iarna anului 1812, când la 29 martie „au datu un viscol de au murit meii mocanilor toți”. O zi mai târziu, la 30 martie 1812, „au dat un mare vifor cu ploe și a murit mulțime de oi și de mei”²³⁴.

Fost-au ernă grea [la leat 1812]. Au degerat vii, pomi, grâu, orzu de toamnă²³⁵.

Această iarnă grea a anului 1812 a succedat unui alt an prost din punct de vedere alimentar pentru populația valahă, căci

în acest an [1811] s-a întâmplat o foamete grozavă, încât a ajuns pâinea un leu și porumbul 24 de parale, secara 40 parale, și cea mai mare parte din popor mîncă și coji de arbori²³⁶.

²³⁰ Constantin Gheorghe Hangerli, domn al Țării Românești (1797-1799).

²³¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 106.

²³² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 128-129.

²³³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 129.

²³⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 131.

²³⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 174.

²³⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 130.

Și iarna anului revoluționar 1821 a fost una „rea”. „La 40 de mucenici au dat viforu foarte rău”²³⁷, iar la 13 martie 1821, potrivit unei însemnări a unui oarecare preot Panait, „au înghețat Dunărea și Borcea de da[o] ori și au dat o ploe și un vifor și au murit multe cai și oi și omene au murit”²³⁸.

La 15 februarie 1823, într-o însemnare de epocă a lui Asanache Lipianu, se menționează că „s-au fostu datu de la Dumnezeu mare iarnă încă de la Sfântu Necolae” din anul 1822, „la care au fostu mare nevoe în vite, fiind lipsă de fân, fiinducă cât fân s-au făcut [și] s-au aflat [în Țara Românească], s-au luat după poruncă de s-au dus la București, în zilele domnului Gligorie vodă Ghica”²³⁹. O altă mențiune de epocă referitoare la același an greu, 1823, întărește autenticitatea mărturiilor lui Asanache Lipianu:

La leat 1823 în sâmbăta sfântului și dreptului Lazăr au fostu iarnă grea și lipsă de fân, cât și vite²⁴⁰.

O categorie aparte de însemnări sunt cele privitoare la caracterul timpuriu sau târziu al iernilor valahe, afectând astfel în mod grav recoltele aflate încă pe câmp toamna și deci nestrânse (în cazul iernilor timpurii) sau aflate în stare de înmugurire primăvara (în cazul iernilor târzii).

O atare consemnare, referitoare la o iarnă timpurie, aparținând unui oarecare preot „Andrieu cel mai păcătos”, datează din octombrie 1804, când

în zilele domnului nostru Io Costandin Alexandru Ipsilant vovod s-au întâmplat pentru păcatele noastre de au ninsu pe struguri și au cules oamenii viile, că au rămas dealurile jumătate neculese, și boală la vite²⁴¹.

La aceeași toamnă geroasă a anului 1804 se referă încă o însemnare din epocă, atunci când se menționează faptul că,

²³⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 42.

²³⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 136.

²³⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 137.

²⁴⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 137.

²⁴¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 127-128.

tot într-acest leat [1804], toamna, au căzut zăpadă mare la deal, fiind cele mai multe vii neculese²⁴².

O altă mențiune documentară face referire de astă dată la o primăvară geroasă. Astfel, la 23 aprilie 1814, „în zilele lui Ioan Gheorghe Caragea vodă, au nins zăpadă de doa palme” și drept consecință negativă „au ajuns ocao de rachiu taleri 2”²⁴³.

Într-o sâmbătă, la 22 septembrie 1817,

au dat lapoviță cu ploae rece foarte, fiind potgoria neîncepută²⁴⁴.

O iarnă târzie este menționată de către Ion Albean (din Albenii Birnici) din județul Gorj, la 22 mai 1824, când „în zilele domnului a toată Țara Rumânească Grigorie Ghica vodă”

au bătut vântu mare, adecă austru. Au nins munți până la țară. Și au căzut brumă mare de au uscat viile și iarba, cât și alte legumuri din grădini²⁴⁵.

C. Distrugătoarele cutremure de pământ

Un alt element care a generat spaime teribile în epocă datorită consecințelor sale teribile în ceea ce privește deteriorarea avutului obștesc și privat, alterarea calității vieții și zdruncinarea gravă a existenței „obișnuielnice”, a fost reprezentat de mișcările tectonice ale solului. Cutremurele prin intensitatea, frecvența și consecințele lor netrebnice (care au zbuciumat, pentru categorii foarte largi de populație, viața de fiecare zi, și așa suficient de amară și nefericită) au reprezentat, de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, un factor primordial generator de insecuritate pentru Țara Românească.

O primă atestare documentară a unui „foarte cumplit” cutremur, despre a cărui intensitate sursele istoriografice contemporane fac vorbire în sensul că „cine [ar putea] să nu se spaimânte

²⁴² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 235.

²⁴³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 132.

²⁴⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 134.

²⁴⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 137.

de astfel de cutremur”, se întâmplă într-o zi de miercuri, la 8 mai 1738, „la 5 ore ziua, pe când domnea Costantin vodă Mavrocordat” în Țara Românească, „încât n-au putut oamenii să-și mai amintească, când s-a ruinat clopotnița bisericii și au căzut trei coloane de la Foișor și s-au zdruncinat casele monastirei Cotroceni”²⁴⁶.

La același eveniment tectonic face, foarte probabil, referire și o altă însemnare din epocă, deși datată ușor diferit, la 31 mai 1738, „la 3 ceasuri din zi”, dar tot într-o zi de miercuri, fiind urmat de alte două replici „la 6 ceasuri” când „s-au mai cutremurat mai încet” și „la 10 ceasuri tot într-acea zi” când „iar s-au cutremurat” pământul. Și pentru ca tabloul nenorocirilor abătute peste nefericita Țară Românească să fie complet, „în urma cutremurului au mai trecut o săptămână și au început a muri oamenii de ciumă prea foarte groaznic”²⁴⁷.

Mai 31, leat 1738, miercuri la 3 ceasuri din zi, s-au cutremurat pământul foarte tare, încât multe bolte și ziduri ale mănăstirilor și ale caselor au crăpat. Încă unile au și căzut aici în București. Iar afară multe biserici și bolte s-au surpat de tot și pământul pe alocurea s-au despicat și au eșit apă cu miros de iarbă de pușcă și de pucioasă²⁴⁸.

Într-o însemnare de epocă aparținând lui Dimitrie biv vel armaș din Cotești, este remarcat, la data de 5 martie 1787, într-o vineri, „la 5 ceasuri din noapte”, un alt eveniment tectonic, când „s-a cutremurat pământul forte tare”, fiind urmat „peste un ceas” de o replică, când „iarăși s-au cutremurat”²⁴⁹.

Doi ani mai târziu, la 1789, ca urmare a cutremuru[lui] ce s-au făcut la sfânta și cuvioasa Paraschiva, multe mănăstiri, biserici care s-au zdruncinat²⁵⁰.

²⁴⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 238-239.

²⁴⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 241.

²⁴⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 240.

²⁴⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 243.

²⁵⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 316.

Un alt eveniment tectonic este menționat la data de 27 martie 1790, în vremea când „să afla stăpânitor Țării Rumânești mărirea sa prințul nemțeascu, fiind răzmeriță, având bătaie cu împăratu turcului”.

La leatu 1790, marti[e] 26, marți săara, la 2 ceasuri din noptă, în Săptămâna cea luminată, s-au cutremuratu pământu însă au făcutu chituri groznice de tare ce s-au cutremuratu²⁵¹.

Într-o mențiune documentară aparținând dascălului Costandin, ipodiacon la mănăstirea Bistrița, se precizează faptul că

la leatu 1793, noemvrie 26, s-au cutremurat pământul de s-au surpat casă²⁵².

Manolache și Gheorghe Sersești fac și ei referire, într-o însemnare din epocă, la un „foarte cutremur mare, cât să spărieze creștinii”.

Să să știe de când s-au cutremurat pământul într-o sfântă duminică, la doo ceasuri din zi. Apoi la un ceas iar s-au cutremurat mai binișor în duminica a cincea a sfântului post. Iar când au fost miercuri, a treia zi, în răvârsatul zorilor, iar s-au cutremurat mai încetinel. Apoi în zio de Paști, ca la șase ceasuri din zi, iar s-au cutremurat, în zilele prea înălțatului domn Costandin Gheorghe Angearliu voivod, la leat 1798, în luna martie 18²⁵³.

Toamna, la 14 octombrie 1802, „marți la 7 ceasuri din zi”, într-o „zi de sărbara, în zio de cuvioasa Paraschiva”, „au fost un cutremur mare, care au ținut aproape un cias necurmat, cât au căzut și turnul Colții din București [și] multe case, biserici, [și] au zdrobit mai toate binalile mari”²⁵⁴. Prin consecințele sale nefaste, acesta a fost unul dintre cele mai mari evenimente de natură tectonică din istoria Bucureștilor. Aceasta este și explicația pentru care mărturiile privitoare la acest cutremur „foarte tare și înfricoșat, cât multe ziduri s-au sfărâmat, biserici, case” sunt extrem de numeroase. Cutremurul din 14 octombrie 1802 a rămas pentru multă vreme în

²⁵¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 244.

²⁵² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 244.

²⁵³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 246-247.

²⁵⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 307.

memoria bucureștenilor pentru că a afectat grav structura de rezistență și soliditatea unei părți consistente a monumentelor de arhitectură ale capitalei. „Atuncea s-au surpat” și Colțea din București²⁵⁵, au căzut multe biserici și case, mănăstiri mari și foisorul mic²⁵⁶, iar potrivit unei însemnări din epocă aparținând lui Ilie Izbășescu, „pământul a crăpa[t] și au ieșit apă și păcură”²⁵⁷.

Potrivit unei alte mărturii oculare, aparținând preotului Stan Irimie din Săcele (Brașov), aflat în București ca să cumpere „pei”

la anul 1802, octomvrie 14, eram în București și mă uitam la Colțea, când s-au cutremurat pământu și s-au frânt turnurile la biserici și casele. De atunci e Colțea jos²⁵⁸.

Într-o însemnare documentară contemporană aparținând unui oarecare Costandin, se menționează faptul că

la leat 1802, octomvrie 14, la 7 cesuri din zi, s-au cutremurat pământul foarte înfricoșat, cât și tâmpla sfintei mănăstiri Aninoasei s-au ruptu de amândoo părțile cât băgai mâna. Și pe alte locuri multe biserici și case s-au sfărâmat până și Colțea din București și alte case multe, mari și mici în București și în toate orașile cele di prinprejuriu din Țara Rumânească și Nemțească, cât acest rând de oameni n-au pomenit așa cutremur înfricoșat²⁵⁹.

Mihail postelnicul din handjacul Cretei se referă și el, într-o mențiune documentară din epocă, la marele cutremur din 1802, care a dărâmat „monăstiri și case” și în urma căruia „a crăpat pământul și a ieșit apă și catran amestecat”.

Atunci s-a ruinat și biserica Margineni și toate casele și s-au ucis și doi oameni, un preot al bisericeii, numit Sofronie, și un ȝigan camaraș, numit Anastasie²⁶⁰.

²⁵⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 25.

²⁵⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 247.

²⁵⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 247.

²⁵⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 248.

²⁵⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 250.

²⁶⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 250.

Nicolae, logofătul episcopiei Argeșului, însemnează „spre aducerea aminte, atât a noastră, celor ce am văzut cu ochii, cât și a celor în urma noastră, să pomenească marea puteare dumnezeiască” că la 14 octombrie 1802

s-au cutremurat pământul foarte tare, încât au căzut multe turnuri du pe la sfintele besearici, iar alte din besearici au căzut de tot. Aici, în București, s-au ruptu și turnul cel înalt Colțea, care era podoaba orașului, iar din casele boerești și din cele de obște prea puține au scăpat zdravene. Însă acest cutremur s-au întâmplat la 3 pol ciasuri din zi, iar de ar fi fost în vremea adunării norodului la rugăciune (precum era și zi de praznic), s-ar fi făcut groaznică moarte. Sau de ar fi ținut mai mult, poate că să strica și pământul cufundându-se, căci la multe locuri s-au desfăcut pământul, eșind năsip și apă²⁶¹.

Chiar și după trecerea a 18 ani de la evenimentul tectonic din anul 1802 sunt cunoscute referințe privitoare la acest teribil cutremur.

Am găsit la o carte scrisă cu mâna zicându că la leat 1802, octomvrie 14, s-au cutremurat pământul foarte tare, cât multe sfinte mănăstiri s-au dărâmat până în pământ și case boerești cu totul s-au sfărâmat și pre alocurea rău au crăpat pământul și au eșit apă neagră ca păcura și împruțită, cât să spăriase lumea, că copaci da cu vârfurile în pământ. Că foarte doream pentru leatul acesta ca să știu în ce vreme au fost acea minune și găsindu-l acum, îl însemnai la această carte a mea, cu mâna de țărână, eu robul lui Dumnezeu Ioan Diuidiu logofăt, când eram dascăl la Cotarca Mică, la leat 1820, iunie 20²⁶².

În februarie 1813, un călător străin, August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, aflat în tranzit prin București, descrie un astfel de cutremur la care este martor ocular în corespondența cu prietenul său Jules Griffith.

---

²⁶¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 250-251.

²⁶² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 248.

O zdruncinătură îngrozitoare m-a trezit azi-noapte; țipetele pe care le auzeam din toate părțile m-au silit să mă scol. Sunasem ca să aflu cauza acestui tumult, când o a doua zdruncinătură, mai violentă încă decât prima, mi-a arătat că pământul se cutremura în jurul meu. Servitorii au venit să-mi ceară să ies imediat afară deoarece casa vecină se prăbușise și aceeași soartă o amenința și pe a noastră. M-am îmbrăcat în grabă și am alergat la frumoasa mea văduvă [Catinca Slătineanu, născută Filipescu], pe care am găsit-o în grădina ei luminată de imense masalale. Am fost foarte surprins văzând-o atât de puțin speriată de acest dezastru. „Doar prima noapte și primul mort”, mi-a spus ea râzând, „au putut trezi spaima oamenilor. Aceste zdruncinături sunt destul de dese la București. Noi nu numim cutremure decât pe acelea care distrug o parte din oraș”²⁶³.

„Mare turburare au fost”²⁶⁴ și la 28 ianuarie 1821, „într-o vineri noaptea spre sâmbătă, la 9 ceasuri din noapte, în zilele răposatului întru fericire domn Io Alexandru Nicolae Șuțu voevod”²⁶⁵, când

s-au cutremurat pământul pentru păcatele noastre, dându-ne semnu a ne pocăi, că iată stă la uși cel ce vine nu zăbovește²⁶⁶.

În noaptea de miercuri spre joi, la 13 noiembrie 1829, „la 11 ciasuri din noapte, s-au cutremurat pământul foarte tare, încât s-au sfărâmat ziduri de case, sobe și pereți dă casă au căzut”²⁶⁷ și „s-au dărâmat și Colțea și alte biserici”²⁶⁸. Potrivit însemnării lui Ioan, fiul preotului Theodor din satul Păulești, „au fost [un cutremur]

²⁶³ Conte de Lagarde, August Marie Balthazard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 331, *apud* *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 567.

²⁶⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 36.

²⁶⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 37.

²⁶⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 45.

²⁶⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 263. Însemnarea este consemnată la data de: „1829, noemvrie 15”.

²⁶⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 261.

foarte mare, că și besereca ce den vale au crăpat foarte tare pe denuntru și pe den afară toată”²⁶⁹.

Despre același „mare și înfricoșat cutremur, care nu s-au mai pomenit” din 13 noiembrie 1829, „când să prăznuiește sfântul apostol Filip și Lăsata secu de postol Nașterii lui Hristos” și când „s-au întâmplat mari pagube, surpând multe sfânte biserici și case”²⁷⁰ își amintește nostalgic, într-o însemnare peste timp, și un oarecare Ioniță.

Să fie știut că la leat 1829, noemvrie 13 au fost unu mare cutremur, cât noi eram mai cu toți îngroziți de moarte. Și eu eram ca de doozeci de ani²⁷¹.

D. Morbiditate și mortalitate: ciuma, holera și alte boli endemice

Mortalitatea endemică infantilă (preponderent estivală²⁷² – din numărul mare de nou-născuți, cei mai mulți, aproximativ 50%, mureau în primele luni de la naștere și în cei dintâi ani de copilărie), decesele adulților (mai frecvente iarna din cauza epidemiilor virotice), speranța scăzută de viață (durata medie de viață a fost calculată pentru secolul al XVIII-lea valah la 30 de ani), posibilitățile cu totul precare (cvasiînexistente în Țara Românească) ale rețelei medico-sanitare de a înfrunta maladiile curente, nivelul înăpoi al instrucției igienice, gradul extrem de sărăcie și mizerie în

²⁶⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 262.

²⁷⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 262.

²⁷¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 263.

²⁷² Anotimpul favorabil de manifestare a bolilor endemice [în Țara Românească], conform opiniei generale atestate la 1812 de generalul adjutant rus Pavel Vasilevici Ciceagov, totodată și comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țara Românească și Moldova, în timpul războiului ruso-turc (1806-1812), era vara, din luna iulie până în septembrie (Cf. Ciceagov, Pavel Vasilevici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*. Publicate de Ch.Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/București: Socet et Co. p. 382, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 546-547).

care trăia și se hrănea (complet deficitar și inadecvat majoritatea populației), toate acestea sugerează complexitatea unui tablou tenebros al morbidității și mortalității în veacul al XVIII-lea valah²⁷³.

La 1780, Costantino-Guglielmo Ludolf, în *Memoriul*, care cuprindea o prezentare generală a Țării Românești, aprecia că bolile principale care bântuiau la acea vreme principatul valah și mai ales Bucureștii, erau frigurile (datorate emanațiilor mlaștinilor, bălților, ostroavelor și apelor stătătoare pe care le formaseră Dâmbovița și afluenții acesteia), scorbutul (datorat căldurii și posturilor lungi) și boala venerică (care, după cum apreciază autorul, făcea mare prăpăd, șederea rușilor [în Țara Românească] contribuind în mare măsură la propagarea acestei boli). Populația autohtonă valahă se vindecă arareori cu totul de o boală (venerică) atât de crudă și care atingea însuși izvorul vieții. Oamenii simpli și săraci aveau leacurile lor, dar ele nu erau destul de puternice pentru a se tămădui definitiv, astfel încât boaleau și își târau o viață tristă care tot nu-i învăța minte. Cei care aveau însă bani alergau la medicii străini²⁷⁴.

În *Memoriile* sale, generalul adjutant rus Pavel Vasilievici Ciceagov (comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țara Românească și Moldova în timpul războiului ruso-turc din perioada 1806-1812), aprecia, la 1812, că principalele cauze generatoare ale bolilor care afectau grav starea de sănătate a majorității populației valahe erau totuși cunoscute și puteau fi remediate: marele număr de mlaștini și de maidane (mai cu seamă în București); faptul că aproape toate ulițele din orașe (inclusiv în capitală) nu aveau scurgere pentru apă și nici canalizare, astfel încât reziduurile menajere și conținutul oalelor de noapte erau aruncate în stradă și bălteau sub pavelele din lemn, răspândind o duhoare pestilențială; căldura excesivă din timpul zilei și răcoarea umedă din timpul nopții. De asemenea, în anotimpul estival, fructele

---

²⁷³ Lemny, Ștefan. 1990. *Sensibilitate și istorie în secolul al XVIII-lea românesc*. București: Editura Meridian. pp. 118-120.

²⁷⁴ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*. București. p. 354, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 445.

începeau să se coacă și erau întotdeauna culese cum dădeau în pârg. Căldura făcea ca oamenilor să le placă să se scalde în tot cursul zilei, fără alegere și în felul acesta nădușeau. Se vede de aici, concluzionează generalul rus, că unele din cauzele acestor boli puteau fi evitate prin măsuri drastice, ca secarea bălților și defrișarea terenurilor virane²⁷⁵.

Nicio boală nu a întrecut însă spectrul înfricoșător al ciumei izgonite în secolul al XVIII-lea din Occident și care s-a abătut cu cruzime asupra teritoriilor din răsăritul Europei. Imperiul otoman era unul dintre focarele permanente de contaminare cu ciumă, boală care a devenit endemică la sfârșitul secolului al XVIII-lea în Țara Românească. Armatele străine de ocupație, cele ruse îndeosebi, au adus cu sine de fiecare dată acest flagel mai ales în timpul campaniilor din 1769-1774 și 1806-1812²⁷⁶, iar în perioada 1828-1834 a fost adusă holera. Ceea ce multiplică efectele mortale ale unei epidemii de ciumă în Țara Românească era inacțiunea autorităților. Conform *Memoriilor* generalului adjutant rus Pavel Vasilievici Ciceagov (comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țara Românească și Moldova în timpul războiului ruso-turc din perioada 1806-1812), după pilda turcilor, care respectau ciuma ca trimisă din ceruri și care nu făceau nimic pentru a-i opri urmările distrugătoare, moldovenii și valahii, plini de aceleași prejudecăți, așteptau fără mijloace de precauție acest flagel și i se supun cu resemnare²⁷⁷.

La 13 octombrie 1716, conform raportului căpitanului austriac de Sainte-Croix (încartiruit la mănăstirea Tismana – în

---

²⁷⁵ Ciceagov, Pavel Vasilievici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*. Publicate de Ch.Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/București: Socec et Co. p. 382, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 546-547.

²⁷⁶ Lemny, Ștefan. 1990. *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*. București: Editura Meridiane. p. 120.

²⁷⁷ Ciceagov, Pavel Vasilievici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*. Publicate de Ch.Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/București: Socec et Co. p. 382, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 546-547.

Oltenia ocupată) adresat generalului conte de Stainville (comandantul militar imperial austriac în Transilvania și Director Suprem al Olteniei) se precizează faptul că domnul Țării Românești²⁷⁸ s-a îndepărtat de București, datorită ciumii care bântuie orașul, într-un loc mlăștinos, la o zi bună distanță de capitală, în care două dintre străzile principale au fost izolate din cauza epidemiei de ciumă²⁷⁹. O altă mențiune care să confirme manifestarea teribilei maladii a ciumei pe teritoriul valah la începuturile domniilor fanariote în Țara Românească provine dintr-o însemnare din epocă și face referire la anul 1717, marcat de ciumă și foamete²⁸⁰. Șerban, staroste de negustori, întărește și el, la 16 august 1719, mențiunile documentare privitoare la existența ciumei pe teritoriul principalului valah în această perioadă.

Într-o duminică fiind, la 3 ciasuri de noapte, la Mostiște, s-au născut fiica noastră ce dentâi, Anița, botezând-o măriia sa doamna Marica a răposatului bun domnu Costandin Brâncoveanu voevod, aflându-se fugită de frica ciumii [care bântuia la acea dată Țara Românească] la satul mării sale la Obilești²⁸¹.

La 1723, în „Apologia²⁸²” publicată de către medicul Mihail Schendos van der Beck, medic personal al domnului Țării Românești, Nicolae Mavrocordat, și (pretins) arhimedic²⁸³ al întregii Valahii, se specifică faptul că, la 1719, bântuia în Țara Românească molima blestemată [ciuma] care, după obiceiul popoarelor barbare²⁸⁴, nefiind stăvilită de nicio măsură politică sau sanitară, a

²⁷⁸ Nicolae Mavrocordat în prima sa domnie în Țara Românească (decembrie 1715-noiembrie 1716).

²⁷⁹ Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Rapoartele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austriei*. Volumul I. 1716-1725. București. p. 162, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 41.

²⁸⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 171.

²⁸¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 172.

²⁸² Text extrem de critic la adresa domnului Țării Românești, Nicolae Mavrocordat, cu care Mihail Schendos van der Beck a avut un diferend.

²⁸³ Titlu inadecvat și inexistent la acea dată, însușit în mod incorect de Mihail Schendos van der Beck.

²⁸⁴ Între aceste popoare barbare Mihail Schendos van der Beck îi include și pe valahi.

secerat în scurtă vreme cu cea mai mare iuțeală multe mii de oameni. Și se părea că nu-l va cruța nici chiar pe domnul Nicolae Mavrocordat. Căci ciuma pusese stăpânire până și pe gineceul lui – după ce îi căzuseră jertfă mai multe concubine și eunuci²⁸⁵ – și amenința cu rele mai mari pe cei aparținând unor practici neier-tate, și chiar pe domn, nespus de desfrânat, de o fatală necum-pătare – expus frigurilor rele datorită constituției sale mult slăbite de plăceri nelegiuite²⁸⁶.

Într-o însemnare din epocă, se specifică faptul că la doar o săptămână de la evenimentul tectonic din data de 31 mai 1738, care „au cutremurat pământul foarte tare”,

au început a muri oamenii de ciumă prea foarte groaznec²⁸⁷.

Într-o altă mențiune din anul 1756 se face precizarea că ciuma „să cheamă morte groznică” și că la acea dată

au murit [oamenii] de ciumă forte rău, la care lucru îi mânca câini pe creștini²⁸⁸.

Doi ani mai târziu, în luna iulie 1758, într-o mărturie semnată Barbu logofăt, acesta însemnează că „eram fugit dă ciumă”²⁸⁹.

La 15 mai 1765, Neagoe logofăt relatează că atunci

când eram eșți la Piatră de ciumă ne călcase și pă noi focul și era lovit Ion al moș popa Adam și au și murit²⁹⁰.

La 1792, în momentul tranzitării Țării Românești de către un medic maghiar anonim, tocmai în timpul sosirii acestuia în București [în luna septembrie 1792], principatul valah era bântuit de o nouă epidemie de ciumă [izbucnită la București în luna iulie

---

²⁸⁵ Formulă inadecvată, în Țara Românească neexistând eunuci în serviciul domnilor valahi.

²⁸⁶ Mihail Schendos van der Beck. 1723. *Apologia adversus Mavrocordati sycphantias*. Publicată parțial de J.Chris. Engel. 1804. *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*. Halle. Volumul IV, 2. p. 11, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 82.

²⁸⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 241.

²⁸⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 172.

²⁸⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 173.

²⁹⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 173.

1792 și durând până la începutul anului 1793]. În memoriile sale publicate ulterior, medicul maghiar mărturisește întristat că nu a putut să-și exercite meseria de medic (deși ar fi intenționat să o facă „cu curaj”) deoarece valahii sunt așa de brutali, încât dacă în vreo casă în care a umblat un doctor se întâmplă cumva să moară cineva, toți oamenii din casă împreună cu doctorul sunt puși într-o căruță și duși pe câmp la o distanță de un ceas de oraș și sunt obligați să rămână acolo șapte săptămâni²⁹¹.

Dionisie Ecclesiarchul, în *Cronograful Țerei Rumânești*, referindu-se la prima domnie valahă a lui Alexandru Moruzi Voievod (1793-1796), menționează faptul că „fost-a în zilele acestui Domn mare omor de ciumă, murind în București zece mii de oameni, bărbați, mueri, bătrâni și tineri, după arătarea cu catastișe de către vătașii ciocilor, asemenea și la Craiova a murit ca la doauă, trei mii, și se întinsese boala ciumii prin toate orașele și satele Țerii”²⁹².

Petrache logofăt menționează la 31 octombrie 1795, într-o însemnare din epocă, că

fiind boala ciumii în toată Țara Rumânească s-au spart toate orașele²⁹³.

Populația (mai cu seamă cea urbană, care dispunea de resursele financiare necesare) se refugiază din calea epidemiei de ciumă (din anul 1795), încercând să se pună la adăpost la mănăstirile retrase din munți sau în alte locuri îndepărtate.

Dumnealui medelniceru Costache Otetelișanu și dumnealui vistieru Anghel au venit la leat 1795 aici la sfânta mănăstire Coziia²⁹⁴, pentru ciumă, ce era într-acea vreme²⁹⁵.

---

²⁹¹ *Trecerea de la Moghilev la Giurgiu*. Manuscrisul original publicat în revista *Á Betsi Magyar Merkuriusnak*. Nr. LXIII. 8 august 1794. p. 981, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1086.

²⁹² Dionisie Ecclesiarchul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 14-16.

²⁹³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 173-174.

²⁹⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 173-174.

²⁹⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 174.

Depășite ca de fiecare dată de situație și speriate de amploarea pe care o cunoaște epidemia de ciumă din anul 1795, autoritățile se hotărăsc în cele din urmă să acționeze pentru stoparea flagelului prin aducerea moaștelor Sf. Visarion considerat a fi tămăduitorul ciumașilor. Conform însemnării lui Manole „erodiiacoz zugrav” din mahalaua Silvestru, la 12 iunie 1795,

a venit sfântul cap al sfântului Visarion al doilea rând în București, adus fiind de poliție cu multă cheltuială pentru frica ciumii²⁹⁶.

În relatarea călătoriei pe care Philip Jackson o întreprinde în Țara Românească și Transilvania în anul 1797 (în lunile martie-aprilie), venind dinspre Constantinopol, unde nu auzise mai nimic despre o posibilă epidemie de ciumă care să afecteze țările supuse sultanului, ba mai mult dându-i-se de înțeles, după cum afirmă autorul însuși, că Țara Românească n-ar fi fost la acea vreme bântuită de ciumă, iată de ce, odată ajuns în București și cazat la un han din capitală, Philip Jackson se arată surprins de faptul că o doamnă tot de origine engleză murise de ciumă, cu mai puțin de o lună înainte, chiar într-una din camerele în care urma să fie instalat grupul de călători englezi din care făcea parte și autorul. Deși călătorul englez își propusese să nu se lase intimidat de niciun flagel, mai exact de flagelul cumei, autorul, după cum singur menționează, nu s-a temut niciodată atât de mult ca în timpul tranzitării Țării Românești în anul 1797²⁹⁷.

Într-o însemnare aparținând lui Asănașe Lipianu se menționează faptul că

la leat 1812, fost-au ciumă mare²⁹⁸.

În observațiile pe care francezul F.G. Laurençon le face în anul 1822, asupra Țării Românești, este enunțat faptul că, ciuma

²⁹⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 173.

²⁹⁷ Jackson, Philip. 1797. *Relatarea călătoriei prin Țara Românească și Transilvania*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1987. *The Balkan Travel of Philip Jackson in 1797*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. An XXVI. Nr. 1-2. p. 104, *apud* *Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1283.

²⁹⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 106.

din 1812 a ucis numai în București douăzeci și patru de mii de locuitori²⁹⁹.

Un an mai târziu,

la leat 1813, de la luna lui iunie ciumă groaznică au fost în toată Țara Rumânească³⁰⁰. De la Preobrejenie au fost ciumă și au murit mulțime de oameni. Sfânta prepodomna Paraschiva s-au găsit morți 1.111³⁰¹.

La 1 august 1813,

s-au spart Bucureștii de ciumă. Și au fost ciumă mare, cât altă dată spun că n-au mai fost, și au ținut până la mart[ie], leat 1814³⁰².

Cazuri de ciumă au fost înregistrate și în anul 1814, an în care „au fost ciuma cea mare”³⁰³, fiind menționate cazuri de persoane care de teamă de a nu fi contaminate se refugiau din calea epidemiei.

La leat 1814, februarie 23, luni seara la 2 ceasuri din noapte, s-au născut fiu nostru Ioan în sat Ceptura, aflându-ne băjănari de înfricoșată năprasnică bola ciumii³⁰⁴.

Despre „ciuma lui Caragea” face vorbire și Dionisie Ecclesiarchul în *Cronograful Țerei Rumânești*, când menționează că „la leatul 1814, în zilele acestuit domn (Ioan Gheorghe Caragea), s’a întâmplat boala ciumii, și în earnă au început a muri oamenii aici în Craiova, însă nu prea mulți, dar de frica morții au fugit toți în toate părțile și s’a spart orașul, rămânând casele pustii, numai cioclii și craii podurilor le cerceta, mai vârtos pimnișile cu butile le lua seama, ear în București a murit mulțame de norod, acolo era bucuria cea mai mare a cioclilor și a crailor după ulițe.”

²⁹⁹ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. p. 33, *apud* Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 35.

³⁰⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 174.

³⁰¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 174.

³⁰² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 316.

³⁰³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 313.

³⁰⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 175.

Și preste Dunăre nenumărat norod de oameni au murit, de au rămas orașe și sate de tot pustii, și până în primăvară pela Aprilie s'a milostivit cel ce pururea este milostiv, Dumnezeu, de a poruncit boalei năprasnice de a încetat a nu mai muri³⁰⁵.

Dintr-o însemnare din epocă a lui Asănache Lipianu aflăm că „au fost mare ciumă” și în anul 1815³⁰⁶, când „la leat 1815, dechemvrie 8, ciuma au lovit târgul Râmnicului”.

În memoriile sale referitoare la călătoria efectuată, în 1824, prin Țara Românească, capelanul anglican Robert Walsh descrie panica care domnea pretutindeni în București în momentul în care ciuma se instalase cu violență în oraș. În București hanul era închis și niște porți solide fuseseră puse la gangul de intrare. Cancelaria domnească și toate locurile publice erau închise, iar negustorii nu mai făceau nicio tranzacție comercială. Toți cei care aveau puțină părăsiseră orașul și toți cei care nu o aveau se închiseseră în casele lor și nu mai aveau contact cu nimeni. Casele în care erau consemnate cazuri de ciumă erau foarte numeroase și se deosebeau de celelalte necontaminate prin faptul că ușile și ferestrele erau ferecate³⁰⁷.

Ultima mare epidemie care afectează Țara Românească în secolul al XVIII-lea este „molima holerii”³⁰⁸, când „la leat 1831 mulți au murit din creștini”³⁰⁹. Uimitor și înfricoșător era rezezi-ciunea cu care odată infestat evolua boala.

Muria oamenii grabnic numai în doo trei casuri, îi apuca o vărsătură, urdinari [...] care prididea cu lăsare de sânge și alte picături³¹⁰.

Într-o însemnare din epocă a logofătului Anghel Tufă se menționează faptul că la 1831,

³⁰⁵ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 210-211.

³⁰⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 107.

³⁰⁷ Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. London. pp. 201-202 și 204, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 101 și 102.

³⁰⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 175.

³⁰⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 317.

³¹⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 308.

au urmat boala holera morbos, care au urmat în toată lumea, și au murit aproape de o a zăcea parte din norod, țiind numai de la martie până la septemvrie³¹¹ și mulți boeri și arhierăi au murit³¹².

Într-o atestare documentară a unui oarecare Ioan se precizează că

La leat 1831, vara pre vremea seceri, s-au întâmplat o boală foarte groaznică, ce se numea holer morbus, care această boală nu s-au mai pomenit, și au fost pe față a toată pământul, de care mulți au căzut du pe cai pre drumuri și au murit, de care boală li să schimba chipurile și să făcea foarte grazneci³¹³.

E. Invaziile de lăcuste și consecințele lor teribile: compromiterea culturilor agricole

Calitatea precară a vieții și traiul greu cu care valahul de rând se confrunta în mod curent în veacul al XVIII-lea (din multiple cauze tratate pe larg de-a lungul acestui material), erau compromise și de activitatea nocivă și dăunătoare a unui inamic cu care era foarte dificil de luptat, cu atât mai puțin de învins. Invaziile de lăcuste aduceau de fiecare dată cu sine ogoare distruse, culturi agricole compromise, lipsă de bucate, lipsă de furaje pentru (animale) și foamete.

Într-o însemnare din epocă, aparținând unui oarecare Anastasie monah, se menționează faptul că la 16 iunie 1746

au venit lăcuste în Țara Rumânească, și era banița de mălai taleri 1 și de grâu taleri 1 pol³¹⁴.

Un an mai târziu, la 6 august 1747, conform unei mențiuni documentare a unui alt prelat, popa Costandin,

au venit lăcustele și au mâncat toate sămănăturile³¹⁵.

---

³¹¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 175.

³¹² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 176.

³¹³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 175-176.

³¹⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 167.

„În zilele luminatului și prea înălțatului nostru domnu Io Alexandru Ioan Ipsilant voevod și stăpânitor a toată Țara Rumânească”, conform unei însemnări din epocă, la 19 august 1780,

fost-au în zilele acestuia domnu lăcuste foarte multe în toată vremea cât au fost domnu în Țara Rumânească³¹⁵.

Într-o precizare documentară aparținând lui Nicolae, logofătul episcopiei Argeșului, în anul 1779, au fost

secetă și lăcuste [în Țara Românească]³¹⁶.

La 25 iulie 1782, raguzanul Stephan Ignaz Raicevich, secretar pentru limbile „frânțești”³¹⁷ al domnului Alexandru Ipsilanti (între 1775-1782) și agent consular al Imperiului Austriac în Principatele Române (între 1782-1786), în *Notițele sale despre Țara Românească*, apreciază că Țara Românească este, aproape pretutindeni, devastată de lăcuste, făcându-se simțită lipsa de alimente.

În ultimele trei zile a lipsit pâinea la piață, orzul lipsește cu desăvârșire. Untul și tot seul au fost expediate la Constantinopol și au sosit porunci urgente ca să se trimită grânele noi în mare cantitate³¹⁸.

„Mare stricăciune la bucate” au făcut lăcustele și în luna august a anului 1824³²⁰. Un an mai târziu, la 20 mai 1825, conform unei însemnări aparținând lui Ilie Izbășescu,

mișină de lăcuste piste tot pământul. Și din porunca lui Gligore Ghica voevod au pornit porunci în toate județele, scriindu ispravnicilor că zapcii plășilor făcea salahori și puneă dă le omora cu felurimi de meșteșuguri. Și nici într-un chip n-au stătut mijloc a le omori, pă de o parte le omora și pă urmă sumă rămânea. Aceste lăcuste le-am văzut cu ochii miei, unile mici și negre ca furnicile, și altele galbene și mai mari³²¹.

³¹⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 296.

³¹⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 167-168.

³¹⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 121.

³¹⁸ Limbile france: italiana și franceza.

³¹⁹ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Volumul XIX. p. 23, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 510.

³²⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 168.

³²¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 168.

F. Incendiile – o amenințare permanentă la adresa avutului particular și obștesc (mai cu seamă în mediul urban)

În domnia acestui domn (Constantin Ipsilant voevod), întru al doilea an la 1804³²², s'a întâmplat în București la o spițerie ce era în mijlocul orașului, din lucrarea cu foc a doftoriilor, s'ar fi aprins unsorile sau spirturile, și luând foc spițeria cu doftoriile, a început a arde foc groaznic, și suflând un vânt despre răsărit s'au început a aprinde și alte case, și lând putere mare focul, nu putea folosi niminea să-l stingă, înălțându-se flacăra focului în văzduh foarte groaznic, și sporind focul dela casă la casă, a sosit la prăvălie cu mărfuri și la băcăni în puterea târgului, și atunci mai groaznic împuțernicindu-se focul, că-ci se învâl-văta din buțile cu unt de lemn, și din buțile cu rachiuri, spirt, și din prafuri barut, cât mari trăsnete se făcea, și sgomot mare era; dar cine poate spune țâpetele și strigările oamenilor și a muerilor, că-și lua copii în brațe și de mână, și fugia țipând, și nu știa încotro să fugă de fum și de dogorârea focului. O! vai ce jale! că nu era foc arzând o casă sau două, măcar și zece, ci tot târgul care s'a mistuit, 5, 6 sute de case, spun că s'a fost văzând focul cale de 6 ceasuri. Mărfurile negustorilor se tăvălia prin picioarele oamenilor, ear arnăuții și cătanele domnești și spătărești și ale agăi, care avea poruncă să dea năvală să stingă focul, ei se încărca de postavuri și alte materii și mătăsuri, și fugia fiind noapte, că focu s'a aprins zioa la șapte ceasuri din zi, și a ținut până a doua zi ear până la 7 ceasuri, când milostivul Dumnezeu a poruncit cu minune unui norișor ce era deasupra focului, de a plout și a stătut și vântul, și s'a mai muiat flacăra focului, și ajungând focul la zidurile hanului Șerban-vodă, se opria focul cu flacăra în zid. Deci mai sporind a ploa mai tare, și aruncând apă și din tulumbe, l-au potolit. Dar tot a fumegat din temeliiile caselor focul o săptămână, și am văzut cu ochii mei, lucru jalnic și vrednic de plângere, care cuprinde pre om mirare, că și parii sau țepile podului de pe Dâmboviță, ce au fost, au ars până în fața apei. O doamne prea-milostive, îndrăsnesc a zăce că este mare mila ta, dar adaog a grăi că este mai mare mânia și urgia ta, pentru păcatele noastre cele multe³²³.

³²² În textul original se menționează în mod cronat anul 1806 (pentru momentul izbucnirii incendiului) și anul 1804 (pentru începutul domniei lui Constantin Ipsilanti pe tronul valah). Corect este 1804, respectiv 1802.

³²³ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomei”. pp. 125-127.

Incendiile au reprezentat de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, mai ales pentru mediul urban, o amenințare permanentă la adresa integrității avutului material privat și public al comunității valahe. În București, mai cu seamă, acolo unde erau concentrate cvasitotalitatea capitalurilor bănești și imobiliare ale celor mai bogați oameni din Țara Românească (mari boieri și mari negustori). De asemenea tot în capitală erau concentrate, în jurul uliței Lipscanilor, prăvăliile înșesate cu mărfurile cele mai scumpe ale neguțătorilor toptangii, casele de bancă ale cămătarilor și zarafilelor alogeni, hanurile care ofereau adăpost călătorilor aflați în tranzit, precum și construcțiile (adesea proprietăți private ale titularului dregătoriei) care adăposteau instituțiile administrației publice centrale. Toate acestea, inclusiv pavajul străzilor în București, erau construite în cele mai multe cazuri din lemn. Într-o țară acoperită în proporție covârșitoare de pădure, lemnul era desigur materialul de construcție cel mai accesibil. Dar și cel mai perisabil sub influența diverselor intemperii ale vremii. Istoria Bucureștilor este imposibil de separat de istoria incendiilor și a cutremurelor care au modificat de fiecare dată, din punct de vedere urbanistic, în chip drastic, configurația edilitară a capitalei.

Este suficient numai dacă ne gândim la peripecțiile prin care a trecut palatul domnesc (o clădire, prin simbolurile sale de putere asociate în mod incontestabil, emblematică pentru capitala Țării Românești) pentru a înțelege frământările care au contorsionat Bucureștii de-a lungul vremurilor. La 1794, tranzitând Țara Românească, pictorul italian de origine evreiască Luigi Mayer constată că reședința oficială a domnilor Țării Românești se afla în vechime la Curtea Veche, distrusă și aproape dezafectată după incendiul din 1719 și cutremurul din 1738. Alexandru Ipsilanti [domn al Țării Românești, între 1774-1782] a clădit Curtea Nouă de pe Dealul Spirii, devenită reședință domnească, care și aceasta a ars sub ocupația austriacă, în 1790-1791³²⁴. Ulterior este refăcută și va servi

---

³²⁴ *Views in Turkey in Europe and Asia, comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine*. Selected from the Collection of sir Robert Ainslie, Drawn by Luigi Mayer and engraved by William Watts. Published March 1st 1801, by the Proprietor, William Watts. London. p. 8, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1227-1228.

drept centru administrativ al puterii politice valahe doar până la 21 decembrie 1812, când, la numai zece zile de la instalarea în domnie a lui Ioan Gheorghe Caragea,

s-au aprins casile domnești Mihaiu Vodă și au ars de tot, sâmbătă noaptea spre duminică, la 12 ceasuri din noapte. Și au arsu cu înfricoșat foc tot învelișu caselor, întrând focul și prin unele din odăile de desuptu³²⁵. Și s-au mutat vodă i cu haremu noaptea în casile lui Scarlat Ghica, și apoi s-a mutat, făcându-se curte casile lui Costache Ghica și ale Grigorașcului³²⁶.

Același eveniment nefericit, din decembrie 1812, este relatat câteva zile mai târziu, în ianuarie 1813, și de către August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, prietenului său Jules Griffith, într-o scrisoare pe care o expediază din București.

La ceasurile cinci de dimineată, un zgomot asurzitor m-a trezit pe neașteptate. Am crezut că orașul era prădat; în odaie străluccea o lumină extraordinară. Am alergat la fereastră și am văzut, chiar în fața mea, palatul³²⁷ domnului Țării Românești în flăcări. Așezat pe un deal, îmi evoca Vezuviul în toată urgia sa; limbile de foc ce se revărsau de acolo amenințau să aprindă întreg orașul. Clădit aproape numai din lemn, Bucureștiul era amenințat să ia foc din toate părțile. M-am îmbrăcat în grabă și am fugit să văd mai de aproape această nouă calamitate. Măsurile de salvare au fost luate fără zăbavă și bine ticluite. Pompierii, purtând un fel de cască și o haină romană urcau fără frică pe acoperișurile dogoritoare și intrau în camerele cuprinse de flăcări pentru a salva ceva mobile; dar cu toate silințele lor, focul se întindea cu repeziciune. Toți locuitorii [Bucureștilor] erau în picioare; era lumină ca în amiaza mare. Puțin după aceea ni s-a spus că focul a fost stăvilat, dar că palatul cu tot ce era în el căzuse pradă flăcărilor³²⁸.

³²⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 28-29.

³²⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 315-316.

³²⁷ Este vorba despre Curtea Nouă din Dealul Spirii.

³²⁸ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre*

Ca urmare a acestui incendiu care a cuprins Curtea Nouă din Dealul Spirii, aceasta va fi definitiv abandonată și va rămâne multă vreme în memoria bucureștenilor și în toponimia capitalei fiind cunoscută drept Curtea Arsă. Dar nici construcția care avea să fie utilizată ulterior drept reședință domnească nu avea să se bucure de o soartă mai bună. Dintr-o însemnare din epocă, datată 18 august 1825, aflăm că și reședința primului domn pământean, care a urmat domniilor fanariote, a fost cuprinsă de flăcări la jumătatea celui de-al treilea deceniu al veacului al XIX-lea.

Leat 1825, august 18, au ars casele mării sale lui Grigore Ghica³²⁹.

Dar nu doar palatul domnesc este cuprins de flăcări în București. Focul nu face discriminare între palate domnești, case boierești, prăvălii negustorești sau bordeie țărănești. Într-o mențiune documentară din epocă, la 2 noiembrie 1766,

sâmbătă dimineată, s-au aprins prăvăliile Herescului în Târgul Cucului de au ars de tot, mergând și măriia sa Scarlat Ghica voevod la foc³³⁰.

Dar poate unul dintre cele mai distrugătoare incendii cu care s-au confruntat Bucureștii a fost „iangănul cel groaznic³³¹” din 28 august 1804, când, într-o duminică, „s-au aprinsu Bucureștii și au arsu Târgu din Năuntru totu, 1900 de case, cu prăvălii cu totu”, fiind cuprinse de flăcări³³².

Una dintre cele mai precise descrieri oculare ale dezastrului repercutat asupra capitalei valahe și datorat „marelui foc din 1804” îi aparține aceluiași neobosit Nicolae logofăt al Episcopiei Argeșului care însemnează cu lux de amănunte toate distrugerile provocate Bucureștilor de către acest nefericit eveniment.

adressées à Jules Griffith. Paris. pp. 321-322, apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 563-564.

³²⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 235.

³³⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 298.

³³¹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 247.

³³² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 233.

1804, avgust 28 dni, duminică la 8 ceasuri din zi, s-au aprins foc de la o spițarie din sus de Căvafi pe ulița cea mare ce merge spre hanul lui Șarban Vodă, arzând prăvăliile de rând pe amândoa părțile până în răspântiia cea mare de la hanul Șarban Vodă și spre casele vornicului Muruz până drept casele sărdarului Polizu, iar în jos până în mănăstirea Sf. Gheorghie, arzând și hanul Sf. Gheorghie cu biserica și pe din afară de zidul mănăstirii, câte prăvălii au fost împrejur, toate au arsu, cum și ulița unde să vinde oale, cu rachieriile i alte prăvălii din Târgul Cucului. Și din Șanvaragii au apucat focul pe ulița ce merge spre hanul lui Hagi Dimitrachi Papazoglu până lângă acest han. Asemenea au apucat focul și pe ulița Boiangiilor, arzând iarăș pe amândoa părțile cu Bărăția până în podul cel mare al Târgului de Afară. Apoi au apucat spre Pușcărie, arzându iarăș de rând cu Pușcăria i cu beserica Pușcării. Au arsu toate casele i prăvăliile ce să făcuse de curând în Curtea Domnească cea Veche i Beserica Domnească, trecând focul până la parte din sus a Curții Vechi Domnești. Încă și de acolo au trecut focul peste pod, arzându câteva prăvălii. Au arsu și podu du peste Dâmboviță de la Poarta din Sus, trecând până lângă baia mitropoliei. Această arsură de foc nu s-au mai făcut altă dată în București, poate într-alte vremi trecute; încât mulți din lipticani i alți neguțatori s-au stins cu totul. Că și pe unde aruncase din mărfuri prin pivnițe boltite, întrându focul, le-au arsu. De către acest fel de certare dumnezeiască să ne rugăm milostivului Dumnezeu să ne ferească. Am însămnat pentru ca să fie spre pomenirea celor ce n-au văzut o jalnică ticăloșie ca aceasta. Mănăstirea Sf. Gheorghie, încă fiind stricată foarte rău din cutremurul ce mai sus arătat [din anul 1802], într-acest an să isprăvise și i să drea-sese cele stricate, rămâind numai sf. băserică să să dreagă, iar din focul acesta poate va urma trebuința a să prefăce de iznoavă, slăbindu-se zidul de arsura focului mai mult precum era slăbit de cutremur. Acest foc s-au întâmplat, aflându-se domn țării măriia sa Costandin Ipsilant voevod întru al doilea an al domniei mării sale³³³.

---

³³³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 233-234.

Sfârșitul secolului al XVIII-lea găsește Bucureștii drept teatru al încă unui incendiu devastator, „patru sute noosprezece” case fiind cuprinse de flăcări „pă podu Beilicului”, la 23 aprilie 1823, adică exact „în zioa de Sfântul Gheorghe”, când „s-au făcut un focu care n-au mai fostu de când s-au făcut Bucureștii”³³⁴.

G. (Atât de) puținii ani buni...

În monumentala sa operă, *Însemnări de demult*, care a constituit un material bibliografic fundamental în conturarea imaginii veacului al XVIII-lea, din perspectivă autohtonă, Ilie Corfus menționează un număr extrem de redus de însemnări neechivoc pozitive referitoare la traiul bun al populației valahe, la siguranța zilei de mâine (lipsite de evenimente violente – războaie, invazii militare), la belșugul alimentar, la hrana îndestulătoare a populației rurale, la ieftinătatea produselor comercializate în Țara Românească sau la productivitatea ridicată a recoltelor agricole.

Astfel, despre anul 1756 se face referire într-o mențiune din epocă:

au fost foarte bogat de grâu, orz, porumb, vin, mei și alte³³⁵.

La 27 august 1796, Manolache logofăt ot Star-Chiojd (din județul Prahova), simte nevoia să însemneze

pentru ca să știe de cându s-au făcut bucate multe și au fostu efișug în toată lumea, cât nu mai avea unde le pune, atâta să făcuse de multe³³⁶.

Doi ani mai târziu, la 1798, este menționată o iarnă blândă, fiind „căldură iarna ca și vara”, iar „pământul n-au înghețat nici-decum”, ceea ce a anticipat un an agricol bun, marcat de o recoltă îmbelșugată („berichet de bucate era”)³³⁷.

³³⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 235.

³³⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 119.

³³⁶ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 125.

³³⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 126.

CAPITOLUL IV

STĂPÂNI ȘI SCLAVI

*Stihul protosinghelului Naum Râmniceanu („Tânguirea
Țărei Valahiei asupra jafului și dărăpănării ce i-au făcut
streinii tâlhari greci”)*

*O! Maică sfântă dreptate
Grăbește de unde ești,
Vezi a mea strâmbătate,
Celor rei să răsplătești.
Cerurilor di'nălțime
Rogu-ve să vă plecați,
Ș'a reuței mulțime
De-asupra mea ridicăți.
Arătați milostivire
La al meu cumplit suspin,
Și de este răsplătire
Spălați-mi al meu venin.
Nu mi-au mai ramas putere,
Nici unde să năzuesc,
M'au pătruns a mea durere
Și cunosc că me toposes.
Eu fără fățărnicie
Pe streini i-am priimit,
Fără ai ști de vrăjmași mie,
Ca p'a mei fii i-am iubit.
Am vrut să nu fii hrănitore
La nemernici și fugari,*

*I-am ajutat cu mijloce
În tot chipul d'ajutor,
Socotindu-i fii de pace,
Iar nu hoți resvrătitori,
Izgoniți fiind de silă,
D'alor țară pribegiți,
Au aflat la mine milă,
Ca ș'ai mei fii prea iubiți.
Și mai mult de cât se pote
I-am îmbrățișat pe toți.
Le-am făcut scăpări la tote,
Neștiindu-i că sunt hoți.
Le-am fost mumă cu dorire
Cestor varvari blestemați,
Nu le-am făcut deosebire
De-ai mei fii adevărați.
N'am știut că vreodată
Mi s'ar face vendetori,
N'am știut c'oi fi înșelată
Și-mi vor fi omorători.
Toți în loc de mulțămită
Prin taină au uneltit,*

*Ca niște lupi pe o turmă
P'ai mei fii i-au prăstiat
Gonindu-i din urmă 'n urmă,
De mine i-au depărtat,
Toți năvalnici cu urgie
Asupra'mi au fost porniți,
Ai mei fii cu vrăjmășie
Sunt de dâșii risipiți.
S'au silit ca se desparte
Mamă, tată de fecior,
Au înstreinat departe,
Chiar pe frate de-așa sor,
Au batjocurit feciore,
Și femei între bărbați,
Au necinstit or ice stare,
Lăsându-i goi, despoiați.
Au prădat Biserici sfinte,
De nimic s'au spăimântat,
Au necinstit în cuvinte,
Pre cerescul Împărat.
Lăcașul lui cel pre mare,
Varvari l'au desvălit,*

*Și maică îngrijitoare,
Făr' ai ști că sunt tâlhari.
I-am primit părințește,
Pe flămând, gol, însetat
Și ei acum tâlhărește
De tot m'au dărăpănat!*

*Să mă vadă propădită,
După ce i-am fost cinstit.
A me răni pân' la morte
Asupra'mi au cugetat,
M'au slăbit cu totul forte,
Nădejde n'am de scăpat.*

*Cu o simeție tare
Aceștia au nelegiuit³³⁸.*

**A. Stăpânul duplicitar: „prim despot al țării” (în plan intern)
și „ultim sclav al seraiului otoman de la Constantinopol” (în
plan extern)³³⁹**

Un prim aspect asupra căruia au insistat îndelung în mărturiile lor, întocmite de-a lungul tranzitării principatului valah, în secolul al XVIII-lea, călătorii străini, a fost reprezentat de modalitatea complet atipică (în percepția occidentală) în conformitate cu care era exercitată guvernarea în Țara Românească. Condiția internă a domnului fanariot (de „mic despot trufaș”) căruia îi erau permise toate excesele (de ordin fiscal, judiciar, administrativ) față de oricare dintre supușii săi (indiferent de rangul acestora sau de poziția lor socială), excese de la care niciunul dintre domnii fanarioți nu s-a dat înapoi, au determinat de fiecare dată călătorul străin să deplângă soarta nefericită a populației autohtone „care a avut nenorocul să geamă sub un astfel de jug”. Și mai spectaculoasă era însă, pentru un călător care tranzita Țara Românească venind dinspre Europa Occidentală, condiția externă a domnului fanariot în ierarhia imperială otomană de putere (de „suspūs slugarnic” care se înjosea teribil în fața tuturor înalților dregători turci, lăsându-se cu umilință călcat în picioare de către aceștia, atât el, cât și țara pe care, în mod oneros, era chemat să o păstorească). Această dublă ipostaziere contradictorie a stării domnului fanariot (de „sclav umil” în plan extern și totodată „tiran trufaș” în plan intern)

³³⁸ Erbiceanu, Constantin. 2003. *Cronici grecești care au scris despre români în epoca fanariotă*. București: Editura Cronica. pp. LIX-LX.

³³⁹ Formularea îi aparține doamnei Maria Holban. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Extérieures. 30 Novembre 1807*. În *Revue historique du Sud Est Européen*. XII. p. 35, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 257-258.

este una dintre imaginile cele mai puternice care a marcat imaginarul străinilor de-a lungul secolului al XVIII-lea.

Una dintre cele mai credibile mărturii referitoare la incertitudinile care amenințau permanent stabilitatea precară a unui domn fanariot pe tronul valah este consemnată la 1740, moment în care industriașul și negustorul francez Jean Claude Flachat călătorește prin Țara Românească în drum spre Constantinopol, tranzitând inclusiv capitala valahă. După ce este primit în audiență la palatul domnesc de către Constantin Vodă Mavrocordat, la despărțire, fiind condus, potrivit obiceiului, până la ieșirea din București de către unul dintre secretarii³⁴⁰ greci ai domnului³⁴¹ (cu care călătorul francez a intrat într-un contact amical), acesta, într-o izbucnire neașteptată de sinceritate,

cu ochii umezi m-a îmbrățișat șoptindu-mi la ureche să nu mă gândesc niciodată a mă întoarce [în Țara Românească]: „Copiii mei”, adaugă el, „rătăcesc, ca și Dumneavoastră, departe de familia lor: nu știu ce le pregătește soarta. Eu am avut nenocorul de a mă așeza la București: domnul merită respectul și toată dragostea mea; dar într-o Curte atât de zbuciumată totul e aparență lingușitoare, nimic nu este adevărat: aici am îmbătrânit; soarta mea nu-i mai bună; nu-mi mai rămân decât păreri de rău. Domnul vi s-a părut într-o situație strălucită; el este însă expus la mai multe lovituri decât Dvs. sau și poate nu peste mult timp îl veți vedea umilit de soartă la Constantinopol, dacă vă veți opri acolo, oricât ar fi el de vrednic de rangul său înalt. Vă doresc să nu cunoașteți niciodată din proprie experiență că a te lega de soarta celor mari înseamnă să te încarci cu lanțuri, ce-i drept, de aur, dar totuși foarte grele... Sunteți tânăr, vă vorbesc așa cum aș dori să se vorbească copiilor mei³⁴²”.

---

³⁴⁰ Ar putea fi vorba de Anton Epis, unul dintre secretarii lui Nicolae Vodă Mavrocordat.

³⁴¹ Constantin Vodă Mavrocordat, în timpul celei de-a treia domnii în Țara Românească (1735-1741).

³⁴² Jean-Claude Flachat. 1766. *Observations sur le commerce et sur les arts*. Volumul I. Lyon. pp. 350-351, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 259.

După această prezentare succintă a condiției extrem de firave a domniei fanariote (făcută chiar de un grec), jalonând de la o clipă la alta între mărire și decădere și atârând permanent de capriciul sultanal sau al vreunui alt înalt dregător otoman, același secretar grec (probabil Anton Epis) al domnului Constantin Vodă Mavrocordat, într-un mod aparent complet paradoxal, încearcă în continuare (după cum deja mai făcuse anterior în alte câteva rânduri) să-i dezvăluie călătorului francez Jean Claude Flachat reaua-credință a grecilor cu care acesta avea să aibă de-a face la Constantinopol și din rândul cărora erau selectați domnii fanarioți care conduceau la acea vreme „nefericitele principate dunărene”, încearcă să-i „dezgolească sufletul nemernic al grecilor”, în care duplicitatea se ascunde sub aparențele plăcute ale sincerității și naivității. Totdeauna sub aparențe lingușitoare grecii, menționează iarăși subsecretarul grec al domnului fanariot Constantin Vodă Mavrocordat, se folosesc mai bine ca oricine în lume de cuvintele unei prietenii amăgitoare, care te fac să cazi pe nesimțite în capcană.

„Fiți bănuitor, neîncrezător și scump la vorbă [cu grecii], fără a fi aspru și necioplit”, îmi spunea [subsecretarul grec al domnului fanariot Constantin Vodă Mavrocordat] adeseori. „Va trebui să vă feriți la fiecare pas de vreo cursă³⁴³”.

Un alt francez, Charles-Claude de Peyssonnel, consul al Franței la Canee (Creta), care tranzitează Țara Românească la sfârșitul anului 1758/începutul lui 1759, călătorind pentru a-și ocupa postul în care de curând fusese numit, remarcă faptul că sultanul otoman numește și mazilește după bunul său plac pe cei doi voievozi [ai Țării Românești și ai Moldovei], care la acea dată nu mai erau decât niște simple pașale otomane cu două tuiuri (egali în rang cu guvernatorii turci de provincii otomane), însă de religie creștină (și bucurându-se totuși de unele privilegii onorifice, subsecvente calității lor de șefi de stat – chiar în condițiile autonomiei extrem de limitate pe care o aveau sub fanarioți Țările Române –, privilegiu pe care, cu toate acestea, nu le aveau nici pașalele cu trei tuiuri

---

³⁴³ Jean-Claude Flachat. 1766. *Observations sur le commerce et sur les arts*. Volumul I. Lyon. pp. 351-352, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 259.

sau vizirii otomani). Acești domni fanarioți erau aleși la acea dată de obicei din rândul a patru familii grecești care scot aceste domnii la mezat și care nu au altă grijă decât să și le smulgă unui altora. În reprezentarea consului francez de Peyssonnel domnii fanarioți din Țara Românească și Moldova se află în cea mai grozavă înjosire și tremură la apariția celui mai mic dregător turc sau tătar, motiv pentru care, având orgoliul astfel rănit, se răzbună pe popor pentru starea de umilință în care au fost aduși și se străduiesc, în consecință, să scoată de la moldoveni și de la munteni, prin cele mai strigătoare stoarceri, sumele care să acopere peșcheșurile imense ce sunt tot mereu siliți să le facă pentru a se pune bine cu ocrotitorii lor de la Poartă și a se menține în scaun. Moldovenii și muntenii, sătui de vexațiile lor, ar dori ca guvernul otoman „să binevoiască să pună capăt acestei fantome de libertate ce le-a păstrat și să le dea niște pașale”³⁴⁴, a căror cârmuire ar fi mult mai blândă și mai ușoară decât cea a acestor mici tirani încrezuți, dintre care niciunul nu se socoate mai prejos de cel mai puternic monarh al globului³⁴⁵.

La 1777, tranzitând Țara Românească și Moldova, călătorul englez William Eton face și el aprecieri cu privire la venalitatea guvernământului fanariot exercitat într-un mod excesiv de fraudulos de domnii greci în Țara Românească și în Moldova. Despre acești domni fanarioți William Eton afirmă că își cumpără dregătoriile cu sume foarte mari de bani, și pentru a se menține în scaunele lor domnești, sunt siliți să facă neconținut daruri celor care îi pot susține la Constantinopol, căci pe lângă plângerile făcute permanent de boierimea autohtonă împotriva guvernării lor prădalnice și samavolnice, alți greci urzesc mereu intrigi la Poartă pentru a-l determina pe sultan să-i mazilească, urmând ca ei să le ia locul. Domnii fanarioți trebuie așadar să strângă sume foarte mari de bani în timpul extrem de limitat cât se găsesc la conducerea

---

³⁴⁴ Afirmație cu totul neîntemeiată, însă ea scoate în evidență starea de nenorocire în care fuseseră aduse Țările Române în perioada fanariotă, care ajunseseră cele mai oropsite provincii ale Sultanului.

³⁴⁵ de Peyssonnel, Charles-Claude. 1787. *Traité sur le commerce de la Mer Noire*. Volumul II. Paris. p. 239, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 407.

Țărilor Române pentru a face față astfel tuturor acestor cheltuieli exorbitante și pentru a trăi din belșug cât se găsesc în funcție împreună cu numeroasa suită a credincioșilor lor (care îi urmează de la Constantinopol la București sau la Iași) și, pe lângă toate acestea, pentru a-și asigura un trai sigur și strălucit după ce vor fi maziliți de sultan și rechemati la Constantinopol (acolo unde păstrează în casele lor de ochii lumii o palidă strălucire a fastului domnesc din perioada în care erau domni la București sau la Iași).

Este ușor de înțeles cât de mult trebuie să sufere nenorocitele victime ale despotismului lor cât sunt aceștia în slujbă din pricina birurilor necesare pentru a răspunde unor asemenea cereri hrăpărețe. Locuitorii Țării Românești și ai Moldovei sunt mult mai asupriți decât, poate, orice alt popor din Imperiu[l] Otoman, [iar aceștia] nu ar putea să îndure asemenea asupriri dacă pământul lor n-ar fi atât de roditor. Boierii sunt siliți să dea bani domnului și ei, în schimb, asupresc poporul prin tot felul de exacțiuni, în afară de dările publice care merg îndată în punga domnului și care sunt înmulțite la nesfârșit și stoarse cu cea mai mare strășnicie; aceste dări, care nu sunt în raport cu prosperitatea poporului, îl împovărează peste orice închipuire; oamenii cârtesc, dar trebuie să se supună și să plătească³⁴⁶.

Raguzanul Stephan Ignaz Raicevich, secretar pentru limbile „frânțești” al domnului Alexandru Ipsilanti (între 1775-1782) și agent consular al Imperiului Austriac în Principatele Române (între 1782-1786), în *Observațiile istorice* pe care le face, la 1788, în mod avizat (întrucât a petrecut o perioadă lungă de vreme pe pământ valah), *despre Țara Românească și Moldova*, sesizează cu uimire atitudinea umilă pe care o adoptă un grec ajuns domn al Țării Românești în relația sa cu un înalt dregător otoman. Întrucât în vecinătatea Țării Românești și a Moldovei se găseau la data respectivă cetățile turcești Hotin și Bender, comandate de pașale cu trei tuiuri pentru a ajunge să își ia în primire posturile (în care au fost numiți de sultan la Constantinopol), aceste pașale otomane

---

³⁴⁶ Eton, William. 1809. *A Survey of the Turkish Empire*. Ediția a 4-a. Londra. pp. 287-288, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 281.

erau nevoite să străbată Țara Românească și Moldova, prilej cu care căutau de regulă să facă o vizită „prietenilor lor, domnii acestor țări”. Dar domnii fanarioți făceau tot ce le stătea în putință pentru a se sustrage unei asemenea „dovezi de cinste” care îi costa de fiecare dată foarte mult și care îi înjosea foarte mult în ochii supușilor lor, căci trebuind să vadă pe pașă, domnul grec este nevoit mai întâi să-i iasă în întâmpinare turcului. De îndată ce-l văd de la distanță pe pașă, domnul fanariot descalecă și se apropie cu multă supunere pentru a-i săruta turcului poalele hainei, domnul grec mergând pe jos în întâmpinarea turcului până ce acesta descalecă. Ajunși la palatul domnesc, domnul fanariot nu se așază până ce nu a fost pofțit, de mai multe ori, sau chiar i s-a poruncit aceasta de către pașă, stând până atunci în poziția cea mai incomodă și mai umilitoare, adică cu genunchii îndoiți. Iar dacă turcul nu este prea politicos sau prietenos îl poate lăsa pe domnul fanariot să stea astfel, în această poziție umilă, tot timpul vizitei în care înaltul dregător otoman își ia mereu aerul de stăpân și oricâte extravagante ar face, ele trebuie îndurate cu răbdare de către grec pentru că într-o zi acel pașă poate să ajungă mare vizir și să-l facă să plătească scump orice lipsă de respect³⁴⁷.

În atare condiții, potrivit generalului locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr), „singura grijă, singura îndeletnicire, singura știință” pe care o au domnii [fanarioți], conform *Descrierii Țării Românești* pe care generalul țarist o întocmește la 1778, se mărginește la a ști să se păzească de rezultatul intrigilor și uneltirilor de la Curtea din Constantinopol, la a nu da niciun prilej de invidie unor stăpâni trufași și neghiobi și la a căuta permanent mijloace cu care să satisfacă mereu lăcomia nesățioasă a unui mare vizir sau a altor dregători însemnați de la Poartă. Ideea de „a face fericirea acestor popoare”, apreciază Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr), „n-a putut să pătrundă niciodată în sufletul unui domn” [fanariot], iar „o politică nemiloasă și barbară” (pe care o adoptă Imperiul Otoman față de Principatele Române) „nu

---

³⁴⁷ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 174-175, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 505-506.

îngăduie turcilor să rabde existența unui popor luminat, bogat și înfloritor la hotarele sale”. Desele revoluții din serai, schimbările tot atât de dese ale domnilor, războaiele, dezmățul fără frâu al soldățimii turcești pe teritoriul Țărilor Române, toate acestea au contribuit la starea deplorabilă în care se găseau în timpul domniilor fanariote Țara Românească și Moldova³⁴⁸.

Unul dintre cele mai expresive și mai sugestive portrete din care se desprinde un adevărat index al metodelor hrăpărețe și frauduloase utilizate de către fanarioți pentru a ajunge să dobândească în mod oneros domnia în Țara Românească sau în Moldova, aparține generalului conte (francez) Louis-Alexandre Andrault de Langeron. La 1790, pe lângă detaliile de ordin militar privind campaniile făcute în serviciul Rusiei pe care generalul conte de Langeron le menționează în jurnalul său, acesta consemnează explicit faptul că, fără teama de a fi bănuir de exagerare sau învinovățit de calomnie, „nu există pe pământ neam de ticăloși mai respingători decât fanarioții (pentru care posturile de domni ai Moldovei și ai Țării Românești sunt singura lor țință din cea mai fragedă copilărie), cei, pe care călătorul francez îi consideră a fi intermediarii, uneltitorii și adeseori făptuitorii tuturor crimelor care sunt săvârșite zilnic la Constantinopol sub o cârmuire otomană sângeroasă” (pentru care nicio idee de morală sau religie nu temperează cruzimea dregătorilor săi, toți – chiar și cei mai înalți demnitari – ieșiți din pleava cea mai de jos a societății și care nu se pot menține în „existența lor de o zi” decât prin distrugerea sau asasinarea rivalilor lor politici). Pentru a ajunge domni în Țara Românească sau în Moldova, „nu există josnicie de la care acești fanarioți să se dea în lături”. „Dacă un frate, un unchi, un văr sau chiar un tată ajung o piedică în calea ambiției lor, otrava sau securea călăilor îi scapă de ei, căci dacă nu poți distruge tu însuși pe omul care îți face umbră, îl denunți și de la un denunț până la

---

³⁴⁸ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 29-30, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 153-154.

ucidere, la Constantinopol, nu este decât un pas”. Venalitatea³⁴⁹ fiind calea recunoscută pentru ocuparea posturilor publice, fanarioții se ruinează ca să ajungă într-un astfel de post public și apoi „fură și jefuiesc pentru a-și reface averea. Un domn nou numit pleacă de la Constantinopol cu datorii de două sau trei milioane de piaștri, iar după patru, cinci sau șase ani de domnie se întoarce (dacă de la Constantinopol i se dă răgaz să agonisească) cu cinci sau șase milioane avere”. De obicei el este însă „izgonit, surghiunit sau tăiat după câțiva ani de înfruptare”, de regulă atunci când se află în capitala imperială otomană că și-a agonisit o avere „pe care turcii vor de îndată să poată să pună mâna”. Conform aprecierilor generalului conte de Langeron, pentru acești domni fanarioți calea de a se îmbogăți este foarte simplă. Pe de o parte, fură sau confiscă proprietățile supușilor lor (valahi sau moldavi), acoperind aceste atrocități sub pretextul unei trădări sau al unei corespondențe cu străinătatea sau sub oricare alt motiv încă și mai puțin plauzibil și împart acest câștig (obținut în mod oneros) cu înalții demnitari otomani. Pe de altă parte, vând la mezat toate funcțiile subalterne (cele de ispravnici ai județelor fiind cele mai bănoase și mai căutate) din cele două principate dunărene boierilor din Moldova și din Țara Românească care plătesc foarte scump pentru aceste posturi. Boierii din Țara Românească sau din Moldova se îndatorează pentru a putea cumpăra aceste dregătorii pe care domnii fanarioți le licitează anual (tot așa după cum și grecii fac datorii la Constantinopol pentru a avea dreptul, în calitate de domni, de a le vinde), iar mai apoi acești boieri care și-au cumpărat prin mituire funcțiile publice „vin să stoarcă cu o cruzime nemaipomenită (asemănătoare doar cu nerușinarea lor) pe nenorociții locuitori ai județelor lor, ale căror plângeri sunt întotdeauna înăbușite, dosite sau chiar pedepsite prin schingiuri”.

Care trebuie să fie situația acestor domni care nu pot ajunge la ținta dorințelor lor decât prin crime, sacrificii sau josnicii și care

---

³⁴⁹ Autorul menționează că nașterea nu le conferă grecilor fanarioți niciun drept de a se ridica la demnitatea de domni ai Moldovei și ai Țării Românești, ci numai darurile făcute miniștrilor turci.

văd neconținut în fața ochilor lor, gata pregătite pentru ei, sabia călăului sau instrumentele de tortură de care numai arareori scapă? Un european, un om născut într-o țară civilizată nu-și poate închipui [...] această viață mereu obsedată de groază sau de plănuierea unei fărâdelegi. Aceasta este totuși viața fanarioților; și s-au putut auzi copii de zece ani spunând: ce-mi pasă dacă mi se va tăia capul la 30 de ani, dacă voi putea să fiu domn la 25 de ani? Slugărnicia lor față de turci, mai exagerată încă și mai revoltătoare decât aceea a robilor, nu poate fi zugrăvită închipuirii decât dacă a putut fi văzută cu ochii³⁵⁰.

Tranzitând Țara Românească și Transilvania, în tovărășia ambasadei turcești care mergea în Franța, în primăvara anului 1802, colecționarul de antichități și mineralog englez, Edward Daniel Clarke, remarcă ticăloșia și corupția sistemului politic valah și faptul că ocuparea celei mai înalte poziții de putere în ierarhia de stat valahă era determinată exclusiv de țăria pungilor cu bani și de iscusința în mânăuirea artei mituirii dregătorilor otomani. Totuși, menționează călătorul englez,

nu-și poate nimeni închipui o sclavie mai nenorocită decât condițiile în care trăiește un domn al Țării Românești. Acest domn nu este numai silit să se înjosească prin cea mai abjectă supunere față de sultan (care pentru cea mai mică bănuială sau supărare îl lipsește totodată de putere, avere și viață), dar mai este nevoit să se încovoie în fața tuturor creaturilor din preajma Curții [otomane] și îndeosebi a dregătorilor greci ai Porții, a căror lăcomie este silit să o satisfacă prin daruri ce nu mai conținesc. Nu este niciodată lipsit de numeroși dușmani care stau la pândă ca să-l răstoarne. Cu toată râvna și cu tot prețul scump care se plătește totuși pentru această demnitate, ea nu rămâne decât arareori în stăpânirea unui domn mai mult de doi sau trei ani, căci ori de câte ori are nevoie Poarta de bani, domnul Țării

---

³⁵⁰ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 72-73, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 935-936.

Românești este depus și alungat, ca lucrul cel mai natural, și domnia este iarăși vândută celui ce dă mai mult³⁵¹.

Niciuna dintre mărturiile anterioare nu rezumă însă într-o manieră atât de precisă ambiția mistuitoare de mărire și dorința de a parveni a grecilor așa cum reușește, în luna martie 1813, August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, într-o scrisoare expediată din București și adresată prietenului său Jules Griffith, când citează un dialog pe care l-a purtat la Constantinopol, probabil cu foarte tânăra beizadea Grigore Șuțu, fiul domnului fanariot Mihail Șuțu (de trei ori domn al Țării Românești între 1783-1786, 1791-1793, 1801-1802).

Să fiu prinț domnitor ca tatăl meu numai douăzeci și patru de ceasuri; după scurgerea acestui termen, să-mi și zboare capul și soarta va fi făcut destul pentru mine³⁵².

De aceea, pentru a satisface o atare ambiție, grecii pretendenți la unul dintre cele două tronuri moldo-valahe nu stau niciodată pe gânduri în ceea ce privește alegerea mijloacelor. „Fiul uneltește împotriva tatălui, tatăl își denunță fiul; familii dezbinat urzesc în taină distrugerea aliaților lor. Dacă este în Fanar vreo aparență de prietenie, aceasta nu se menține decât atâta timp cât o cimentează interesul comun³⁵³”.

După ce în pasajele precedente am încercat să reconstruim o fotografie fidelă asupra modului în care călătorii străini percepeau relația de „subordonare abjectă și înjositoare” a domnului fanariot

---

³⁵¹ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Vienna*. London. pp. 256-257, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 58-59.

³⁵² Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 370, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 581-582.

³⁵³ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 370, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 581-582.

(pe care intrigile grecești, banii și favoarea Porții otomane l-au ridicat în mod oneros la înalta demnitate de voievod al Țării Românești și pe care o altă intrigă îl putea oricând distruge făcându-l astfel să se întoarcă la nimicnicia sa anterioară sau poate și mai jos) față de preaputernica capitală imperială otomană (Constantinopol), vom încerca în continuare să urmărim tipul de cârmuire (apreciată drept excesiv de despotică, venală și prădalnică) exercitată de acești „mici tirani trufași” odată instalați în tronurile voievodale de la București sau Iași, în ciuda situației lor precare. Într-o formulă sintetică, consulul general al Franței în Țările Române, Charles Frédéric Reinhard, într-un raport întocmit (la solicitarea împăratului Napoleon I Bonaparte) asupra Țării Românești și Moldovei, a reușit, la 1807, printr-o metaforă admirabilă să descrie succint caracterul arbitrar al cârmuirii fanariote în veacul al XVIII-lea³⁵⁴.

Cât despre administrația acestor țări, singurul său obiectiv, singurul său mobil e de a încasa, de a spori și de a înmulți dările. [Țara Românească și Moldova] sunt două moșii întinse care trebuie exploatate și nu cultivate. Se culege fără să se semene și se taie crengile pomului ca să-i ia rodul³⁵⁵.

Tranzitând Țara Românească, la 1801, Vince (Vincenz) Batthyány, conte de Nemetujvár face observații cu privire la forma de cârmuire „tiranicească” a Țării Românești care legitimează o autentică piramidă a samavolnicilor în stat („cei mari” manifestând atitudini despotice și trufașe față de „cei mici”, care la rândul lor sunt despoți aroganți față de inferiorii lor ș.a.m.d.).

---

³⁵⁴ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieures. 30 Novembre 1807*. În „Revue historique du Sud Est Européen”. XII. p. 35, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 257-258.

³⁵⁵ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieures. 30 Novembre 1807*. În „Revue historique du Sud Est Européen”. XII. p. 34, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 257.

Domni care își datoresc rangul lor intrigilor din serai sau făgăduielilor care nu se pot împlini fără ca ei să-și jefuiască țara, [domni] care tremură mereu din cauza lăcomiei sau a capriciilor marelui vizir, boieri care sug nepedepsiți măduva supușilor lor, pentru ca ei înșiși să fie storși iarăși ca niște bureți plini [de către domni], niciun fel de limite bine stabilite pentru actele autorității oficiale, niciun organ al voinței obștești, o ignoranță grosolană, trândăvie și superstiție, nu sunt oare acestea caznele cele mai grele pe care le-a putut aduna mânia soartei asupra unui popor [în speță cel valah]?³⁵⁶

La 1788, raguzanului Stephan Ignaz Raicevich, secretar pentru limbile „frânțești” al domnului Alexandru Ipsilanti (între 1775-1782) și agent consular al Imperiului Austriac în Principatele Române (între 1782-1786), scotea în evidență atitudinea nespus de arogantă adoptată de domnul fanariot față de toți supușii lui din țară (indiferent de rang), imitând astfel comportamentul insolent pe care mai marii zilei de la Constantinopol îl manifestau la rândul lor față de un astfel de grec trufaș și ambițios. Despotul fanariot, precizează Stephan Ignaz Raicevich, adoptă o morgă de mare solemnitate față de supușii săi care au nenorocul să geamă sub un astfel de jug, încât chiar și un boier, când se apropie de domn, se înfățișează tremurând și cu o comportare mai mult decât servilă (imitând perfect atitudinea înjositoare pe care o arborează grecul fanariot față de ceilalți dregători otomani).

Am văzut pe mulți [dintre boieri], când se ridică draperia de la ușă și intrau la audiența dorită [la domn], cum își făceau semnul crucii, cerând ajutorul sfântului lor ocrotitor. Numai câtorva dintre cei mai aleși [boieri ai Țării Românești] li se îngăduie să sărute mâna [domnului], de obicei, obișnuiesc să sărute picioarele sau poalele hainei [acestuia]³⁵⁷.

---

³⁵⁶ Batthyány, Vincenz. 1810. *Reisen nach Konstantinopel in Briefen*. Ediția I. Pesta. pp. 254-255, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 92.

³⁵⁷ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 160-166, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 503-505.

Cu privire la venalitatea domniei fanariote, domnii dispun și dăruiesc [în Țara Românească și Moldova] după bunul lor plac pământurile și satele care aparțin domniei, astfel că le-au înstrăinat pe toate prin această risipă făcută în interesul lor particular. [Domnii] îi schimbă după bunul lor plac (de regulă anual) pe toți cei care ocupă dregătoriile. Din acest motiv, este necrezut de mare numărul celor cu titluri de boierie, deoarece domnii, fie din favoare, fie pentru banii pe care îi iau dregătorii, „conferă în fiecare zi titluri de boierie și se știe chiar cu aproximație cât costă fiecare”. Fiecare domn aduce cu el de la Constantinopol un număr mare de greci, cărora le încredințează dregătoriile cele mai bănoase. De la cea mai mare dregătorie (fie ecleziastică, fie civilă) până la cea mai mică, titularii posturilor au dreptul „să despoaie poporul mai ales atunci când domnii nu le plătesc lefuri”.

Într-un cuvânt, Țara Românească și Moldova sunt adevăratul Peru al grecilor³⁵⁸.

În ceea ce privește caracterul despotice al domniei fanariote, domnii sunt stăpâni pe viața și pe averea supușilor lor, putând pune, în mod arbitrar, ca aceștia să fie bătuți la falangă, să fie aruncați în vreo închisoare, într-o mănăstire izolată, să fie puși în fiare și, uneori, într-un acces de mânia, putând fi bătuți cu buzduganul (chiar în timpul ședințelor de divan) pe care domnii îl țin mereu la îndemână.

De mai mulți ani încoace a fost închis la mănăstirea Sinaia un boier de origine greacă, despre care se credea că fusese capul unei conspirații împotriva domnului [grec la origine]. Slujitorul grec, care era însărcinat cu arestarea lui, nu s-a mulțumit numai să-l pună în fiare și să-l hrănească cu pâine și cu apă, dar, printr-un rafinament de cruzime, a pus să i se coasă hainele pe el pentru ca să fie chinuit de infecție și de viermi³⁵⁹.

---

³⁵⁸ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 160-166, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 503-505.

³⁵⁹ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 160-166, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 503-505.

Faptul că populația Țării Românești este oprimată de impozitele arbitrare și excesive la care este supusă de rapacitatea agenților fiscali ai domnului fanariot (al cărui singur scop și permanentă preocupare este strângerea a cât mai mulți bani posibil în cel mai scurt timp) constituie un aspect sesizat, la 8 noiembrie 1792, și de Sir William Sidney Smith, care într-o dare de seamă (raport) asupra Țării Românești, menționează faptul că, de regulă, domnul fanariot izbutește să-și plătească datoria contractată la Constantinopol pentru uneltille necesare obținerii tronului și părăsește tronul voievodal de la București cu o avere considerabilă, în pofida marilor cheltuieli pe care este forțat să le facă pentru menținerea Curții sale și pentru darurile destinate mai marilor Porții (daruri care, având în vedere marea distanță care-l separă de capitala Imperiului Otoman, constituie singura modalitate de a combate intrigile celor ce se străduiesc să-l înlăture din domnie). Odată înscăunat și fără speranța rămânerii în această situație suficient timp, nu este de mirare că domnul fanariot nu face mai nimic benefic pentru Țara Românească.

Cele mai necesare și mai ușor de adus îmbunătățiri constau în construirea de drumuri și poduri, înlăturarea morilor de apă pentru ca acestea să nu împiedice navigația pe râuri, ca în prezent, precum și introducerea unor noi unelte de lucru, ca și de instalații industriale utile țăranilor, precum și fierăstraiele hidraulice, care să prevină risipa inutilă a chereștelei, făcută cu obiceiul prin care se tăia cu securea numai o singură scândură din fiecare copac³⁶⁰.

---

³⁶⁰ Hope, Trevor J. 1980. *Interesele britanice în Europa de sud-est și în regiunea Dunării de Jos la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (anexele tezei de doctorat). București. pp. 275-276, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1075-1076.

B. Caracterul duplicitar: „arogați și asupritori față de supușii lor” – „mișei și târători față de mai marii lor”³⁶¹

Iar noi numai ne naștem și putrețim în oraș, așteptând mila stăpânirii câte cinci și zece ani, sau până ne va veni rândul, sau până când să va milostivi stăpânirea, sau până vom ajunge întru acea vârstă la care ni să cuvine să dobândim acea boierie care o cerem cu doozeci de ani mai nainte, sau până când vom afla mijlocul prin care putem a o dobândi. [...] acum ni să întâmplă de moștenim moșii părintești, și peste puțini ani le și vindem, fără de a ști în care parte de loc au fost. Și unii le pierd fără de a li se întâmpla pagube în neguțătorii, fără de a înmulți venituri la alte moșii, fără de a bate măcar un cui la o ulucă a casii, fără de a trăi în bișugare de argintării, mese mari și slobode, giuvaeruri și alte deosebite podoabe ale casii, fără de a face la scăpătați deosebite milostenii, ci numai împodobindu-ne ca niciun bărbat din toată Evropa³⁶².

Un alt pilon legitim de interes pentru toții străinii care au tranzitat principatul valah, de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, sunt actorii boierești principali de care se înconjură domnul fanariot în exercitarea cârmuirii Țării Românești, dregători cărora domnul le acorda încrederea sa și totodată autoritatea de a guverna despotic, în numele său, peste un segment de „biată” Țară Românească. Boierii valahi pe care străinii îi cunosc (cu ocazia călătoriilor pe care le întreprind prin Țara Românească) și cu care interacționează în mod direct sunt descriși în aceleași tonalități critice ca și domnul fanariot, atât sub aspectul gravelor deficiențe

³⁶¹ Formularea îi aparține generalului locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publié par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 20-22, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 150-151.

³⁶² Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva. pp. 116-117.

de caracter (fiind sesizate mecanisme comportamentale inacceptabile pentru un om cu „simțăminte engleze”, pentru a prelua fericita formulare a lordului William Cavendish Bentinck), cât și în ceea ce privește acțiunea politică (adeseori oneroasă, despotică, venală, abuzivă).

La 1727, în „Raportul despre Oltenia” pe care îl întocmește generalul conte Charles de Tige (Karl von Tige), comandant militar imperial austriac în Transilvania și Director Suprem al Olteniei (1725-1730), cu ocazia unei inspecții pe care acesta o întreprinde în fosta Valahia Mică în perioada în care această provincie valahă era sub stăpânire habsburgică, acesta remarcă faptul că boierii olteni au căpătat o serie de deprinderi oneroase sub cârmuirea trecută (de până la 1718) pe care au avut-o sub turci, de la care „au învățat să se împotrivescă cu șiretlicuri și înșelăciune”³⁶³.

Despre aceste „deprinderi ticăloase” ale marii boierimi valahe, pe care le observase cu foarte mult timp în urmă și generalul conte austriac Charles de Tige (Karl von Tige), face vorbire, la 1778, și generalul locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr), când afirmă că oamenii de la Curtea din București, persoanele bogate și în general mari dregători ai Țării Românești

sunt mișei și târători față de mai marii lor, de o mândrie de nesuferit față de inferiorii lor, pentru bani fac orice, sunt intriganți, puși pe uneltiri, lipitori nemiloase ale poporului, asupritori ai celor slabi, aspri față de supușii lor și tirani în casele lor. Într-un cuvânt, au toate trăsăturile despotismului sub care stau și ei încovoiați. Sclavul nu știe să se poarte decât ca un tiran față de aceia pe care soarta i-a adus sub puterea lui³⁶⁴.

---

³⁶³ Generalul conte Charles de Tige (Karl von Tige). 1727. *Raport despre Oltenia*. Publicat de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austriei*. Volumul II. București. pp. 210-213, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 154-156.

³⁶⁴ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 20-22, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 150-151.

40 de ani mai târziu, la 1818, William Wilkinson, consulul general britanic în Țările Române, constată, asemenea generalului conte de (von) Tige, la 1778, că boierii Țării Românești [sunt] puțin capabili de mari virtuți. Banii sunt singurul lor stimulent, iar mijloacele pe care le folosesc pentru a-i dobândi, apreciază diplomatul britanic, nu oglindesc eforturile unei munci susținute și nici nu sunt înfrânate de vreun scrupul de conștiință. În Țara Românească, unde faptele mârșave săvârșite din obișnuință sunt încurajate și apreciate la nivel social, iar actele de lăcomie sunt socotite drept dovezi de îndemânare și iscusință, corupția principiiilor și caracterul spoliator al ocupanților principalelor dregătorii în stat nu pot decât să ajungă norme universale de conduită în spațiul public. În percepția diplomatului britanic risipa, lăcomia, ostentația și avariția sunt trăsături de caracter care dominau, la acea vreme, boierimea valahă.

Mulți boieri au datorii care întrec valoarea tuturor proprietăților lor, dar creditul lor personal nu suferă din această cauză și ei nu au nicio clipă de supărare pentru o astfel de situație ruinătoare. Calitatea de boieri îi ocrotește de urmărirea creditorilor, și speranța de a căpăta slujbe bănoase din al căror venit să-și poată îndrepta situația financiară îi liniștește și îi îndeamnă să-și urmeze mai departe traiul lor nesocotit. Unii se întemeiază pe ruina lor pentru a cere mereu slujbe; și când creditorii au recurs adeseori la domn ca să-l silească să intervină, ei arată că plata datoriilor lor atârnă de punerea lor în slujbă. În sfârșit capătă slujba și datoriile rămân tot neplătite. Când li se pune sechestru pe proprietățile lor, se străduiesc să dovedească că acestea le-au venit prin căsătorie; și cum legea respectă zestrea, le scapă de vânzarea la mezat³⁶⁵.

Despre coruperea criteriilor de promovare în demnități publice în timpul domniilor fanariote face vorbire și generalul

---

³⁶⁵ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 131-133, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 638-639.

locotenent von Bauer (Bawr), care consemnează faptul că, în ceea ce privește înălțarea în rang a boierilor și împărțirea slujbelor, deși aceste decizii au atârnat întotdeauna de voința suverană a domnului valah, totuși, în vechime, se întâmpla foarte rar ca promovarea în rang să se producă „din senin sau să se treacă peste rând”. În ultimul timp însă slăbiciunea domnilor fanarioți, nevoia de a face pe plac, în același timp, și turcilor și grecilor și românilor, și, mai cu seamă, venalitatea slujbelor au înmulțit titlurile boierești și totodată au multiplicat mijloacele de a parveni prin accederea la o dregătorie.

Acesta este mersul obișnuit al statelor în declin, o falsă strălucire și titluri goale înlocuiesc realitatea, oamenii caută să se mângâie de pierderile lor reale prin dobândirea unor distincții iluzorii. Soldații de odinioară care apărau țara împotriva atacurilor și asupririi au lăsat locul unor oameni de nimic, ajunși, care fac paradă de titluri pompoase. Curtea domnului devine tot mai numeroasă și mai strălucitoare pe măsură ce [în țară] sporește depopularea și asuprirea³⁶⁶.

Într-un raport privitor la Oltenia, întocmit de colonelul în armata habsburgică Karl Friedrich von Magdeburg, la 1778, autorul sesizează venalitatea criteriului în funcție de care sunt distribuite funcțiile publice în statul valah și care presupune „oferirea de daruri”.

Dregătoriile țării se schimbă neconținut și sunt încredințate unora ce plătesc mai mult, așa că niciun slujbaş nu poate fi sigur nicio clipă că nu va fi scos din slujba sa³⁶⁷.

---

³⁶⁶ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. p. 50, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 162-163.

³⁶⁷ Colonelul Karl Friedrich von Magdeburg. 1778. *Raport cu privire la Oltenia. Descriere a așa-numitei Valahii Mici aflătoare între Transilvania, Dunărea – de la Orșova până la Nicopol – și râul Olt și a condițiilor sale politice și naturale*. Publicat în *Arhivele Olteniei*. 1928. An VII. p. 444, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 273.

La 1780, într-un memoriu care cuprinde o prezentare generală a Țării Românești, Costantino-Guglielmo Ludolf, menționează că la drept vorbind, în Țara Românească și în Moldova, pur și simplu, „este un adevărat jaf” cauzat de faptul că toți oamenii sunt întotdeauna „ahțiați” după funcțiile publice și uneltesc mereu pentru a lua locul celui care este în slujbă (prin puterea mitei), căci fiecare slujbă este aducătoare de foarte mulți bani celui care o deține, nu atât prin nivelul de salarizare cu care este remunerată oficial exercitarea dregătoriei respective, cât mai cu seamă datorită „unei mulțimi nesfârșite de abuzuri intrate în obicei”. „Domnul caută să se îmbogățească, dregătorii săi au aceleași gânduri ca și el, astfel că fiecare vără mâna în tingire pentru a scoate bucata cea mai mare”.

Oamenii care nu au avut însă nicio slujbă, nici ei, nici strămoșii lor, sunt priviți cu dispreț de boieri, de aceea stau în fața lor cu cea mai mare smerenie, dar dacă domnul le încredințează vreo slujbă, ei ajung la rândul lor de un ifos de nesuferit; aceasta este adevărata fire a oamenilor din ziua de azi, ei sunt rând pe rând slugarnici și îngâmfăți³⁶⁸.

Raguzanul Stephan Ignaz Raicevich observă, la 1788, faptul că lipsa de ocupație și vanitatea au introdus la București „o modă foarte ciudată”, toți boierii (cu slujbă sau fără slujbă) ajungând să își petreacă dimineața la Curtea domnească, „făcând cerc și stând de vorbă”. De această boală a inactivității și a parvenitismului s-au molipsit până și negustorii, astfel că cel care nu se duce să-și piardă vremea în acel club trece drept un om de rând. Până și servitorii au ajuns să se fâlească că sunt „feciori de boier de la Curte”, adică servitori ai unui boier care ține de Curte și sunt în stare să părăsească pe un stăpân care nu merge la Curte (doar pentru acest motiv). În Țara Românească, observă Stephan Ignaz Raicevich, „omul cel mai de jos”, cu puțini bani, are șansa de a deveni boier

---

³⁶⁸ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d' Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*. București. pp. 351-352, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 442-443.

și astfel hamali și grăjdari transformați în boieri se adresează unul altuia între ei cu „cinstite boier” pe românește sau „Evieniasu” pe grecește, adică „boieria voastră”.

În anul 1775, un boier muntean, cu numele Cândescu³⁶⁹, făcând un complot, domnul pentru a-și arăta autoritatea, după ce a pus să-l aresteze, a poruncit să-l îmbrace cu hainele unui țăran, care se afla acolo din întâmplare, silind pe acesta să ia hainele boierului, care scos din boierie, a fost bătut în văzul tuturor și pus în fiare. Teama și uimirea țăranului la început, apoi vanitatea și îndrăzneala sa au stârnit râsul privitorilor și în această ținută s-a dus țăranul să facă vizită banului Filipescu³⁷⁰, boier de primul rang și stăpânul lui, care, crezând că-l boierise domnul, așa cum se răspândise zvonul, l-a pus să șeadă lângă el și l-a tratat cu cafea. Comedia n-a durat mult, căci după prânz falsul boier a fost dezbrăcat și i s-au dăruit 50 de piaștri³⁷¹.

În tușe extrem de negative descrie și generalul conte Alexandre de Langeron (participant la războiul ruso-turc din 1806-1812) „imoralitatea excesivă” a dregătorilor valahi, „ticăloșia lor copleșitoare și respingătoare pentru omenire”, „josnicia, lăcomia, cruzimea și slugărnicia lor față de turci”, autorul afirmând că „nicio descriere nu se poate apropia de adevăr când zugrăvești pe slujbașii din Țara Românească”, noțiunile de ordine, de dreptate, de cinste și de onoare fiind complet străine slujitorilor valahi.

Toate slujbele se cumpără [în Țara Românească], adică se plătește dreptul de a săvârși orice crimă fără să fii pedepsit. Fiecare slujbă îmbogățește în scurt timp pe acel care o capătă și după un an trebuie s-o părăsească și s-o lase altuia – căci acesta e încă unul din abuzurile acestui guvern [valah] monstruos – ca un dregător să nu rămână niciodată mai mult de un an într-o slujbă oarecare; atunci acesta vine la București, unde se dedă unui lux

³⁶⁹ Se face referire la marele paharnic Ioniță Cândescu.

³⁷⁰ Se face referire la marele ban Pană Filipescu.

³⁷¹ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 163-164 și 173, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 504-505.

tot atât de deșănțat pe cât de prost gust, risipește repede rodul jafurilor sale și, după doi ani de trândăvie, mai cumpără o slujbă și se îmbogățește din nou, pentru ca să se întoarcă în capitală, spre a desfășura același lux. Iată cercul vicios al boierilor din Țara Românească³⁷².

Generalul conte de Langeron întărește o dată în plus validitatea afirmațiilor sale critice la adresa imoralității reprezentanților clasei politice valahe, mărturisind că acestea sunt adresate în deplină cunoștință de cauză (generalul țarist de naționalitate franceză petrecând un timp îndelungat în Țara Românească la început de secol al XIX-lea), în condițiile în care deficiențele comportamentale grave imputate dregătorilor valahi nu pot fi totuși adresate chiar tuturor slujbașilor fără nicio excepție.

Am cunoscut printre boieri, în număr mic e adevărat, oameni foarte stimabili, foarte delicați, foarte corecți³⁷³.

Referindu-se la această stare de fapt aparent contradictorie între comportamentul vicios (sub toate aspectele) de care se face responsabilă majoritatea boierimii valahe și cele câteva excepții fericite pe care Alexandre de Langeron le-a întâlnit la București, autorul menționează faptul că deși boierii din Țara Românească, sunt buni, duioși, chiar prea timizi³⁷⁴ și au în general spirit și calități pentru afaceri, generalul țarist și conte francez evidențiază faptul paradoxal (care pune în umbră aceste calități umane aparente pe care le au dregătorii valahi) potrivit căruia, la București, fiecare boier este dușmanul tuturor celorlalți și de îndată ce unul dintre ei capătă o slujbă publică, toți ceilalți se dezlanțuie împotriva lui, fără să țină seama „nici de legătura de rudenie, nici de legătura de

---

³⁷² Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 182-184, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 335-338.

³⁷³ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 182-184, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 335-338.

³⁷⁴ Potrivit aprecierilor generalului conte Alexandre de Langeron, timiditatea boierimii valahe trebuie pusă pe seama „fricii de sabia turcească pe care o văd mereu atârnată deasupra capetelor lor”.

prietenie”. În acest sens, încercând să găsească o explicație care să justifice „imoralitatea locuitorilor”, Alexandre de Langeron mai degrabă este tentat să „acuze guvernul venal, apăsător și barbar sub care gem cele două țări, Moldova și Țara Românească”, decât propriile înclinări (perverse) ale populației autohtone.

Boierii sunt mai curând de plâns decât de condamnat. Sub altă conducere decât despotismul stupid și atroce al turcilor, ei ar fi cu totul altfel decât ceea ce sunt. Cu alte exemple decât cele pe care le au neîncetat în fața ochilor, cu mai multă instruire și civilizație ar ajunge curând ceea ce sunt și alte neamuri și poate mai buni decât multe dintre ele, dar atâta vreme cât vor fi ținuți în sclavie de o nație [turcească] de monștri ignoranți și fanatici, ei vor rămâne mereu ceea ce sunt³⁷⁵.

Într-o notă de subsol pe care generalul conte Alexandre de Langeron o întocmește mai târziu pe marginea memoriilor sale redactate cu ocazia participării la războiul ruso-turc (1828-1829), autorul constată, la 1828, „când am venit din nou să conduc trupe [țariste] în Țara Românească”, cu uimire, dar și cu vădită încântare, „schimbările foarte sensibile” care s-au produs „în moralul boierilor”, dar și faptul că o nouă generație politică valahă o înlocuise pe cea veche, pe care generalul țarist și conte francez o cunoscuse în vremea anteriorului război ruso-turc (1806-1812), generație nouă „din care mulți membri fuseseră crescuți în Franța și Germania și care promite cele mai salutare îmbunătățiri”.

Am fost copleșit de toți acești boieri fără deosebire cu dovezi de afecțiune și de încredere și le voi păstra o recunoștință veșnică. Efectiv m-am atașat de ei în cele zece luni cât a durat șederea mea în Țara Românească³⁷⁶.

---

³⁷⁵ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 182-184, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 335-338.

³⁷⁶ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. p. 184, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 337.

La 1813, în luna februarie, într-o scrisoare pe care August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, o expediază din București prietenului său Jules Griffith, autorul prezintă modul în care funcționa în epocă divanul Țării Românești („alcătuit din mitropolit, spătar, vistier, logofăt, ban, din vornicii de Țara de Sus și de Țara de Jos, din slujitorii ostășești și din alți câțiva mari dregători, care după vechiul obicei ar fi trebuit să fie români din naștere sau naturalizați”) și descrie atmosfera în care se derulau ședințele acestui „consiliu suprem” (la care participă în mod direct), în care se hotărau, sub președinția domnului, în ultimă instanță pricinile înfățișate de tribunalele inferioare.

Am avut curiozitatea să mă duc în această sală de audiență să văd pe domn ținându-și curtea de judecată; nu mică mi-a fost mirarea să văd că grecii nu se apropiau de el decât făcându-și semnul crucii cu tot atâta evlavie ca și când ar fi atins pragul unei catedrale. Dar ce să-ți spun de înfățișarea acestui divan și de respectul slugarnic pe care boierii îl arată domnului lor! Părea că toți au luat ca deviză acest proverb românesc: „Sunt foarte puține ierburi agățătoare care, tot târându-se, să n-ajungă să găsească un sprijin”. Acești greci atât de încrezuți, înșirați în tăcere în atitudinea cea mai umilă, socotesc o mare cinste să-i sărute poala caftanului; îngenuncheați la picioarele acestui suveran de o zi, ei păreau ba îngroziți de o privire, ba încântați de un zâmbet. Cum să nu se îmbete asemenea oameni de puterea lor faptică³⁷⁷!

Despre aceeași autoritate domnească, în general, dar mai cu seamă, despre modul în care exercitarea legală a atribuțiilor care le reveneau boierilor divaniți în special, ar fi putut limita excesele domnești, face vorbire, la 1818, și William Wilkinson, consulul general britanic în Țările Române. În aparență, precizează diplomatul britanic, domnul Țării Românești are o autoritate absolută

---

³⁷⁷ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. pp. 329-330, *apud Călători străni despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 566-567.

în stat. Totuși, atunci când impune populației contribuții extraordinare și când stabilește cum se vor percepe acestea, semnăturile majorității membrilor Divanului sunt cerute numai ca o simplă formalitate, căci deși lipsa acestora ar anula legalitatea acestor acte, ele sunt totuși duse la îndeplinire cu tot atâta strășnicie.

În orice cauză importantă, când părerile membrilor Divanului se întâmplă să fie în unanimitate contrare aceleia a domnului sau potrivnice dorințelor lui, hătărârea este amânată, și membrii Divanului sunt invitați, în particular, să se pronunțe potrivit vederilor domnului. Cum ei știu că împotrivirea le-ar atrage alungarea și dizgrația, este destul de obișnuit, în asemenea împrejurări, ca să manifeste, la sesiunile următoare ale Divanului, o părere direct opusă aceleia pe care o înfățișaseră mai înainte³⁷⁸.

Această posibilitate a îndepărtării nejustificate din funcție, precum și a promovării nemotivate în funcție produce în mod firesc o mare încurcătură în rezolvarea treburilor obștești și o instabilitate continuă. Motivul pentru care toate marile familii boierești valahe „se luptă pentru aceste dregătorii cu lăcomia cea mai lipsită de măsură” precum și explicația pentru care acestea „nu iau niciodată în considerație lipsa lor de capacitate pentru vreo ramură oarecare a funcțiilor publice” este „câștigul, țelul lor de căpetenie”. William Wilkinson descrie, la 1818, un astfel de ceremonial al numirii într-o dregătorie publică la curtea valahă, devenit fapt obișnuit sub Ioan Gheorghe Caragea datorită preschimbării și licitării anuale a tuturor titlurilor boierești din Țara Românească.

La toate promovările sau numirile se face o anumită ceremonie la Curte. Are loc o dată sau de două ori pe lună, când domnul, așezat pe un tron înalt, aduce verbal la cunoștința candidatului, care este introdus de primul postelnic, rangul sau slujba la care l-a ridicat. I se pune apoi pe umeri un caftan și el înaintează cu cel mai mare respect și sărută mâna domnului. Este apoi dus

---

³⁷⁸ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 48-50, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 609-610.

acasă cu una din trăsurile Curții sau călare pe unul din caii domnului (potrivit noului său rang) și este însoțit de nespus de mulți ciohodari, care poartă livreaua Curții și cărora le dă un bacșiș foarte mare³⁷⁹.

C. Abuzul instituționalizat

Iar nu ca pe la noi, unde îmi trebuie bârtie de voi să înșir numele acelor trântăroși și cu picioarele goale, sau streini sau pământeni, care, făr' de avere de o sută lei, au ajuns, în puțini ani, milionști cu palaturi și cu moșii, întocmai ca familiile ce le agonisesc în vreme de două-trei sute ani, și nu ajută nici patria, nici trebuințele orașului, cu niciun mijloc, măcar să dea din averea lui dintr-o mie una; ci strâng numai din averea norodului, făr' de a se folosi și norodul de la ei. Și, în scurt timp, după acelea care știu, când chiar eu am fost în slujbele patriii, zic că toți acești mulți speculanți, stăpânirea cu toți cei din prinprejură-i, și, făr' de deosebire, toate treptele dregătorilor, de la mare până la cel mai mic, necontent și făr' de milostivire, zleiesc toată sudoarea norodului, făr' de a pricinui niciunul acestui neam, acestor frați, folos măcar cât bobul de mei³⁸⁰.

Nu vom insista de-a lungul acestui capitol asupra tuturor abuzurilor care au marcat existența statală a principatului valah și nici nu ne vom propune să elaborăm un index al fărădelegilor care au vexat populația Țării Românești de-a lungul întregului secol al XVIII-lea. Tot ceea ce vom încerca să scoatem în evidență sunt cele câteva cazuri, pe care le putem considera exemplare pentru a demonstra funcționarea abuzivă, samavolnică și coruptă a

---

³⁷⁹ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 55-58, apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 614-615.

³⁸⁰ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva. pp. 35-36.

instituțiilor publice valahe în perioada supusă analizei noastre, care au reținut atenția contemporanilor, fiind consemnate în jurnalele de călătorie ale străinilor care au tranzitat principatul valah în secolul al XVIII-lea sau în însemnările autohtonilor.

Cazuistica I. Abuzuri otomane

Principala modalitate în care s-a realizat de-a lungul secolului al XVIII-lea exercitarea stăpânirii suzerane otomane asupra Țării Românești a luat forma apăsării fiscale excesive și a cruntei exploatare economice. Într-un memoriu asupra stării finanțelor, comerțului și puterii militare a turcilor întocmit de către ambasadorul britanic la Poartă, Henry Grenville, la solicitarea secretarului de stat britanic George Dunk, conte de Halifax, din data de 26 martie 1765 și înaintat, la Londra, la data de 12 iunie 1766, noului secretar de stat Charles, duce de Richmond, se precizează faptul că Țara Românească plătește în fiecare an ca haraci [Porții otomane] 620 de pungi și 120 de pungi de fiecare Bayram. Fiecare dintre cele două principate dunărene mai plătește încă 120 de pungi la luarea în stăpânire de către domni (la început de mandat) și sunt obligate să întrețină pe socoteala lor 6.000 de oameni din trupele [otomane] regulate. Iată tot ceea ce plătesc, în mod oficial, anual vistieriei [otomane] Țara Românească și Moldova, și suma este desigur foarte neînsemnată (prin raportare la volumul încasărilor vistieriei valahe) cu toate că, la început, când ele au devenit tributare sultanului otoman nu plăteau decât 50 de pungi pe an. În pofida neînsemnatății tributului lor, apreciază diplomatul britanic, nu există în toate domeniile sultanului provincii mai oropsite, nici supuși mai nefericiți și de plâns, fără însă ca domni să se îmbogățească, iar vina este numai a grecilor înșiși, cei care sunt întâlniți în toate urzelile³⁸¹ de la Poartă.

Trebuie admis că dacă există vreo nație care pentru păcatele ei merită să stea în robie, aceasta e a grecilor, care se nimicesc

---

³⁸¹ Subiectele veșnice de „zâzanie, gelozie și ambiție” între grecii constantinopolitani sunt permanent aceleași: tronurile celor două principate dunărene (Țara Românească și Moldova), precum și postul de patriarh de Constantinopol, singurele demnități la care au acces grecii în cadrul Imperiului Otoman.

între ei și-și fac răul cel mai de neînchipuit. Ei nu pot obține aceste Principate decât prin daruri și corupție³⁸².

Pentru a ajunge să ocupe atât de tânjita demnitate de domn al Țării Românești, grecii din Fanar trebuie să plătească în avans 120 de pungi vistieriei [otomane] și nu pot strânge această sumă decât plătind 25% dobândă, aceasta fiind camăta obișnuită pe care o plătesc domnii pentru sumele luate cu împrumut de la cămătarii constantinopolitani și „care se achită dinainte pentru primul an de domnie”. Pentru a acoperi aceste cheltuieli fără măsură, dar și pentru a se menține în scaunul lor, „nu există stoarcere pe care să nu fie siliți s-o folosească spre a potoli atâtea scorpii înfometate a căror pradă sunt”.

Domnul Țării Românești, mazilit³⁸³ în ultima vreme, oferă o pildă grăitoare: plângerile foarte întemeiate împotriva administrației sale sunt nemaipomenite și între altele el a pus să fie plătit haraciul de două ori pe an. Asemenea mijloace violente spre a se menține în domnie constituie totdeauna cauza prăbușirii lor; de abia un nou domn urmează altuia mazilit pentru fărădelegile lui, când și încep intrigile printre greci spre a-i găsi un urmaș. Poarta, care are interes să mențină dezbinarea între greci, câștigă însă prin deasa schimbare a domnului. Cele 120 de pungi pe care le plătesc de fiecare Bayram nu sunt decât un impozit recent pe care și l-au impus domnii înșiși din frica de a nu fi maziliți, deoarece numai pașalele propriu-zise sunt confirmate de fiecare Bayram în guvernămintele lor. De câțeva vreme numai, domnii Moldovei și ai Țării Românești, de frica vreunui competitor, cer de fiecare Bayram caftanul (semnul de confirmare). Dregătorii Porții se lasă bine mituiți înainte de a-l acorda; Poarta îl acordă și ea și mazilirea urmează numaidecât după

³⁸² Grenville, Henry. 1965. *Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman*. Publicat de Andrew S. Ehrenkreutz. Ann Arbor, The University of Michigan Press. pp. 39-40 și 72-73, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 651-652.

³⁸³ Este vorba de Ștefan Racoviță, domn al Țării Românești (26 ianuarie 1764-18 august 1765) care a fost mazilit de către Poarta Otomană în urma abuzurilor scandaloase care au generat așa-numita răscoală a breslelor bucureștene (a „rufeturilor”) din 13 mai 1765.

și niciodată înaintea Bayramului. Domnii maziliți trăiesc totdeauna în pribegie; cei mai bine tratați trăiesc pe Bosfor în conacele lor, unde pun să fie numiți „Măria Ta” de către servitorii și slujnicele lor³⁸⁴.

Aproximativ 40 de ani mai târziu, la 1807, situația rămâne neschimbată, însă capătă mai multă concretețe contabilă, în accepțiunea că între 71% și 79% din veniturile colectate anual la vistieria valahă luau drumul Constantinopolului (pe cale oficială sau neoficială), potrivit unui raport asupra Țării Românești și Moldovei întocmit de către Charles Frédéric Reinhard, consulul general al Franței în Țările Române, la solicitarea împăratului Napoleon I Bonaparte. La 1807, veniturile Țării Românești erau evaluate de către diplomatul francez undeva la 5.000.000 – 5.500.000 de piaștri. Obligațiile și cheltuielile oficiale datorate Porții otomane de către Țara Românească (în virtutea *hatișerifurilor* sultanale) erau la acea dată: 1. tributul sultanului, în valoare de 619 pungi (309.500 de piaștri), 2. ploconul de Bairam, în valoare de 90.000 de piaștri și 3. Richiabia, în valoare de 40.000 de piaștri, totalizând 439.500 de piaștri (adică mai puțin de 10% din volumul veniturilor colectate anual de către vistieria valahă). La aceste cheltuieli oficiale se adăugau însă cele neoficiale, cum erau 4. darurile obișnuite, în cuantum de 760.000 de piaștri, 5. cheltuieli anuale pentru păstrarea tronului (pentru menținerea în domnie), în cuantum de 750.000 de piaștri și 6. cheltuielile de numire ale unui nou domn (adică avansurile și darurile pe care este obligat să le facă pretendentul fanariot la domnie spre a-i înlătura pe ceilalți competitori la tron), în cuantum de 2.000.000 de piaștri, totalizând 3.510.000 de piaștri (adică între 63% și 70% din volumul veniturilor colectate anual de către vistieria valahă). Totalul obligațiilor fiscale datorate de către Țara Românească, pe cale oficială sau neoficială, vistieriei otomane și demnitarilor otomani la 1807 erau în cuantum de 3.949.500 de piaștri (ceea ce reprezintă între 71% și 79% din veniturile anuale

---

³⁸⁴ Grenville, Henry. 1965. *Observations sur l'état actuel de l'Empire Ottoman*. Publicat de Andrew S. Ehrenkreutz. Ann Arbor, The University of Michigan Press. pp. 39-40 și 72-73, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 651-652.

ale Țării Românești). Dacă luăm în considerație și faptul că administrația internă a Țării Românești (pentru plata salariilor dregătorilor și ale percepților fiscali însărcinați tocmai cu încasarea dărilor) cheltuia anual aproximativ 800.000 de piaștri, este evident în acest caz că „investițiile pentru dezvoltare”, dezvoltarea infrastructurii sau oricare alte îmbunătățiri aduse calității vieții „lăcuiitorilor” erau „pe ultimul plan și aproape nule” de-a lungul secolului al XVIII-lea, în timpul domniilor fanariote³⁸⁵.

Dar pe lângă această crâncenă exploatare fiscală a Țării Românești de către Poarta otomană trebuie ținut seama și de efectele prădătoare în plan material ale exceselor de ordin economic și ale fărâdelegilor săvârșite pe teritoriul valah de către turci sau chiar de către greci veniți însă de la Constantinopol (cu diverse însărcinări). Astfel, în fiecare an, primăvara, negustorii turci (dar mai ales greci), prevăzuți cu firmane ale Porții, veneau în cele două principate dunărene ca să cumpere oi (între 500.000 și 600.000), pentru care plăteau prețul care le convenea, vexând și asuprind păstorii valahi sau moldavi după cheful lor, fără ca domnul sau alți dregători să îndrăznească a interveni și a se împotrivi deoarece oricare dintre acești negustori, întorcându-se la Constantinopol, se considera că este în stare să strige în mijlocul pieței că domnul Țării Românești sau al Moldovei este un trădător care se înțelege cu rușii sau germanii și nu le-a permis să cumpere oi pentru ca poporul lui Mahomed să moară astfel de foame. Cum o acțiune de acest fel, foarte lesne de produs, ar prilejui la Constantinopol o răscoală, care ar putea aduce mazilirea sau moartea unui domn grec „prea cu râvnă”, nimeni nu îndrăznește să pună capăt acestei dezordini.

Am observat că – în mod constant – acești negustori, deși cei mai mulți tot greci, asemenea domnilor, sunt cei care umilesc trufia domnească a fanarioților și se cred persoane mai

---

³⁸⁵ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieures. 30 Novembre 1807*. În „Revue historique du Sud Est Européen”. XII. pp. 133-141, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 268-272.

importante decât ei, fiind sprijiniți de ienicerii cărora le furnizează rația de carne, precum și de mulți dregători [otomani] însemnați, care își au partea lor din acest câștig, [...] și chiar de sultanul însuși. Mai este încă un fel de negustori numiți kapanlâi. Aceștia sunt un amestec de greci și turci. Ei vin cu scrisori de la marele-vizir și cumpără [din Țara Românească și Moldova] brânză, unt, miere, seu, ceară, pastramă la prețul care le convine. Vara trag în porturile Galați și Brăila, așezate pe malurile Dunării, un număr de vase turcești care aparțin lazilor ce navighează de la Trapezunt și care sunt toți ieniceri, cele mai obraznice canalii care se pot închipui, în stare de a săvârși tot felul de excese, făcându-și o glorie din a asasina prin trădare. Muntenii și moldovenii sunt siliți să-și trimită toate grânele în aceste două târguri, unde negustorii de speța acestora le cumpără după cum vor ei, atât în ceea ce privește prețul, cât și măsura. De obicei, bieții țărani sunt foarte mulțumiți când se pot întoarce vii și nevătămați în bordeiele lor și sunt foarte fericiți când aduc ceva bani. De obicei, ciurma contribuie în acest timp să facă șederea în cele două porturi încă și mai primejdioasă³⁸⁶.

Cazuistica II. Abuzuri domnești

Abuzurile săvârșite de domni acoperă, așa după cum este și firesc, o scală de manifestări „tiranicești” și samavolnice cu mult mai largă prin comparație cu excesele (în principal de ordin fiscal și economic) de care se face responsabilă Poarta otomană. Analizând comportamentul abuziv în exercitarea mandatelor încredințate de sultan domnilor fanarioți, se poate constata că împilările fiscale la care era supusă „biata raia valahă” sunt însă, de departe, dominante. Atât de presantă și de vitală, pentru existența „lăcuitorilor”, era problema impozitelor excesive sub oblăduirea fanariotă, încât, potrivit unei mărturii, din 1799, aparținând teologului sas Friedrich Murhard, În Țara Românească se judecă bunătatea

---

³⁸⁶ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 120-123, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 499-500.

unui domn numai după cum aşază mai multe sau mai puține dări³⁸⁷.

Într-un text redactat la 1801 de către Vince (Vincenz) Batthyány, conte de Nemetújvár, ne este înfățișată, într-o manieră stilizată, dar extrem de sugestivă pentru spiritul epocii, lipsa de interes sau de preocupare a domnului fanariot, în genere, nu numai pentru administrarea întregului principat valah, dar nici măcar pentru un fapt cu mult mai simplu, o cutumă vlahă, care presupunea, potrivit aprecierilor aristocratului maghiar, ca orice domn al Țării Românești să se îngrijească să planteze măcar o grădină și să construiască măcar o vilă la țară.

Domnul³⁸⁸ de acum nu a făcut-o încă; este aici abia de un an; dar grădinile predecesorilor săi au pierit în parte, iar celelalte sunt neînsemnate. Dară fără îndoială că lipsa de piatră, de locuitori pricepuți și ținutul îndeobște șes, care nu este umbrat de niciun crâng și nici străbătut de vreun pârâu limpede, fac aproape cu neputință să se facă aici ceva care să mulțumească pe cunosător³⁸⁹.

Într-o scrisoare expediată, la 2 februarie 1777, din Țara Românească de către abatele italian Lionardo Panzini, autorul menționează faptul că domnii [fanarioți], „care au urmat unul după altul ca fulgerul” pe tronul valah, „au făcut tot ce era cu putință pentru a pustii, săraci și asupra această țară nenorocită [Țara Românească], în parte din incapacitate, în parte din șiretenie”. Pentru a se menține mai multă vreme [în domnie] sau pentru a se înapoia în scaun, grecii din Fanar făceau Porții propuneri tot mai

---

³⁸⁷ Murhard, Friedrich. 1799. Bruchstücke aus dem Tagebuch einer Reise von Hermannstadt nach Bukarest – im J. 1799. pp. 217-336. (fragmente și rezumate din textul original) Publicate de Johann Chr. Engel. 1804. *Geschichte der Walachei nebst der historischen und statistischen Literatur beyder Länder*. Erster Theil, Halle. pp. 82-83, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1337-1338.

³⁸⁸ Alexandru Moruzi, domn al Țării Românești (1799-1801).

³⁸⁹ Batthyány, Vincenz. 1810. *Reisen nach Konstantinopel in Briefen*. Ediția I. Pesta. p. 253, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 92.

avantajoase, căutau sume tot mai mari de bani ca să mulțumească „lăcomia nesățioasă” a înalților dregători otomani, „urzeau neconținut intrigi” pentru a atrage mazilirea principelui recent numit de către sultan, duceau, în sfârșit, un război reciproc de intrigi și de uneltiri care „se întorcea în întregime spre dauna țării, care era obiectul ambiției lor”. Poarta nu obișnuia la început să ceară domnilor nimic altceva decât tributul anual și o sumă foarte mare [de bani] la înscăunarea fiecărui nou domn, ca preț al vânzării administrației principatului către noul domn.

Rivalitățile reciproce, care domneau de mai multă vreme între Mavrocordați și Racovițești pentru domnia Țării Românești, au operat în mod atât de nefericit, încât unul dintre ei a sugerat cel dintâi Porții, ca la fiecare trei ani să ceară confirmarea în domnie, pentru obținerea căreia se obliga să plătească Porții și miniștrilor ei sume excesive de bani. Rivalul său, pentru a-i lua locul, a propus să fie cerută acea întărire la fiecare doi ani, însoțind-o de aceleași condiții bănești. Un al treilea a oferit în același fel să fie cerută în fiecare an. În sfârșit, un al patrulea a sugerat să fie cerută la fiecare șase luni. Vă las să socotiți ce sume uriașe căutau să smulgă bieților români pentru a face față cheltuielilor pentru aceste confirmări. În același fel, haraciul, care la început, când Țara Românească s-a pus sub ocrotirea Porții, cu puțin mai înainte de sfârșitul veacului al XV-lea, era stabilit la 12.000 de galbeni ungurești sau 50.000 de aspri, s-a ridicat treptat și din voința arbitrară a miniștrilor Porții și prin oferta voluntară a domnilor fanarioți, care, de la Nicolae Mavrocordat încoace, au râvnit la cârmuirea acestei țări, la 1.000 de pungi sau 500.000 piaștri. În aceeași măsură au crescut și darurile și peșcheșurile către miniștrii Porții, căci singurul mijloc pentru a-i interesa și a-i face să acționeze erau banii³⁹⁰.

La același fenomen al fiscalității excesive face referire, la 1778, generalul locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von

---

³⁹⁰ Lionardo Panzini. 1777. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. pp. 173-175, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 221-223.

Bauer (Bawr), cel care explicitează motivația pentru care au crescut exponențial birurile în timpul domniilor fanariote. Inițial, Constantin Vodă Mavrocordat, vrând să pună ordine în finanțele publice ale Țării Românești și să facă totodată ceva concret pentru ca impozitele să devină mai suportabile de către populație, a solicitat, la 1739, întocmirea unei catagrafii a tuturor locuitorilor [Țării Românești] „prin peceți sau bilete tipărite”. Mavrocordat a desființat, în același timp, vechile dări, care se strâneau sub diferite nume, în diferite momente ale anului, și le-a statornicit [cumulându-le pe toate] la 10 lei de familie, plătibili în patru termene [de-a lungul unui an fiscal]. Această reformă fiscală inițiată de Constantin Mavrocordat a determinat apariția termenului de „sfert”, care înseamnă „pătrime” și care inițial reprezenta cele patru momente de peste an în care se plătea birul datorat statului.

În 1741, Mihail Racoviță a înființat sfertul al cincilea, iar Constantin Mavrocordat, după ce a luat [pentru a patra oară] frăiele domniei [Țării Românești], a adăugat un al șaselea [sfert], în anul 1744. Grigore Ghica³⁹¹ a mai impus să i se plătească, în afară de sferturi, ploconul bairamului și „lipsa” sau deficitul de la sferturi, numiri inventate pentru a justifica această împovărare enormă a sarcinilor și impozitelor. În timpul domniei lui Matei Ghica (1752-1753), a lui Constantin Racoviță (1753-1756), a lui Constantin Mavrocordat (1756-1758) suma plătită ca sferturi a mers mereu descrescând; în schimb, a fost mărit numărul lor atât de mult, încât până la urmă erau tot atâtea sferturi câte luni [în an] și, câteodată chiar, aceste luni au trebuit plătite îndoite. În 1758, Constantin Mavrocordat, luând seama la numărul enorm de sferturi într-un singur an, le-a adus iar la rânduiala de mai înainte și le-a numit socoteli generale. Urmașul său [la domnie], Scarlat Ghica (1758-1761) a micșorat suma și a înmulțit iar numărul sferturilor. El a pus să se strângă

---

³⁹¹ Grigore al II-lea Ghica în timpul celei de-a doua domnii în Țara Românească (1748-1752).

sferturi în fiecare lună și a izbutit prin acest mijloc să adune sume mari [de bani] în anii 1758 și 1759³⁹².

Exemple concrete de astfel de excese (mai cu seamă fiscale și economice care au afectat în principal segmentul majoritar de populație rurală) se întâlnesc în Țara Românească la tot pasul de-a lungul întregului secol al XVIII-lea. Astfel, în *Apologia*, publicată la 1723 de către medicul Mihail Schendos van der Beck, medic personal al domnului Nicolae Mavrocordat al Țării Românești și pretins „arhimedic³⁹³ al întregii Valahii”, se menționează faptul că sub cârmuirea acestui domn fanariot, valahilor, în ale căror case goale domnea sărăcia și cărora li se ridicaseră nu o dată toate lucrurile gospodăriei pentru plata dărilor peste măsură de apăsătoare impuse de Nicolae Mavrocordat, „scârbiți fiind de o așa viață, erau siliți să cheme moartea într-ajutor”. Mihail Schendos van der Beck, care a părăsit Țara Românească ca urmare a unui diferend personal avut cu domnul Nicolae Mavrocordat³⁹⁴, mai precizează faptul că domnul fanariot (pe care autorul îl cataloghează drept „Sardanapal învățat să viețuiască în chip rușinos în mijlocul dezmațului voluptăților cu niște moravuri nelegiuite, ba chiar monstruoase, prin care a pângărit cu totul demnitatea de voievod”) „se lăuda că s-a născut sub zodia lui Mercur, adică acea

---

³⁹² Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 72-73, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 174-175.

³⁹³ Funcție inexistentă la acea vreme în Țara Românească.

³⁹⁴ Cronicarul Radu Popescu și totodată marele vornic al domnului Nicolae Mavrocordat, „fiind în cinstea și în dragostea Măriei sale”, după cum singur declară în *Cronica lui Nicolae Mavrocordat* pe care acesta o întocmește și în care preamărește domnia voievodului fanariot pe care l-a slujit ca mare vornic în Divanul valah, pare aparent a contrazice mărturia doctorului Mihail Schendos van der Beck și menționează că „domnul iaste înțelept, blând și bun și iubește pre toți, așijderea și boiarii iubii pre Măria sa, văzând bunătatea și dragostea Măriei sale ce arăta cătră ei”. Cf. Academia Română (selecția textelor, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de Dan Horia Maziliu). 2004. *Cronicari munteni*. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă/Editura Univers Enciclopedic. pp. 784 și 828.

constelație care dă degete lungi și ascute mintea pentru înșelătorii și furt”. Sub domnia lui Nicolae Mavrocordat,

cei săraci umpleau închisorile unde erau pedepsiți pentru vina de a fi săraci în timp ce acest zămislator de sărăcie și totodată căznitor al săracilor³⁹⁵ zmulgea nenorociților chiar și cele mai slabe mijloace de trai și-i lovea pe cei mai bogați după placul său, el [Nicolae Mavrocordat] jefuia într-atâta pentru chefurile sale fondul de bani al marelui sultan ce-i era încredințat, încât ai fi crezut, după marile sale jafuri, că este născut pentru pradă. Țara Românească, deși se simțea atât de vrednică de plâns sub [Nicolae] Mavrocordat, a plecat grumazul cu o răbdare care a durat trei ani și dacă n-ar fi sperat că acest burete, care se umflase peste măsură cu toate prăzile din țară, avea să fie stors în curând, depărtând vătămarile asupra vieții și soartei locuitorilor încovoiați sub acea povară a birurilor, încă de mult i-ar fi adus lipsa la deznădejde, și deznădejdea la îndrăzneală³⁹⁶.

În timpul domniei lui Ștefan Mihai Racoviță, între 1764-1765, apăsarea fiscală ajunge la un asemenea nivel în Țara Românească, potrivit unei însemnări autohtone din epocă, încât „lăcuitorii din județul Mehedinți au dat jalbă la domnie, cum că sunt încărcăți la bir peste puțința lor” de către „boeriul domnii mele Mihalachi biv vel sardar, ispravnic ot sud Mehedinți”, motiv pentru care aceștia sunt nevoiți „a trage biro cu fugiții” și a se pune la adăpost în județul Muscel³⁹⁷.

Într-o altă consemnare valahă din epocă aparținând lui Voicu (poreclit Marvstoi), fiul lui Ianache din Godeni, datată 5 octombrie 1768, „în zilele prea înălțatului domn a totă Țara Rumânească Alixandru [Ghica] voivod”, între 1766-1768, „au venit chemări de oaste”, începând războiul ruso-turc, Țara Românească trebuind să contribuie la efortul de război otoman, astfel că „am

³⁹⁵ Referirea îl vizează direct pe Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești.

³⁹⁶ Mihail Schendos van der Beck. 1723. *Apologia adversus Mavrocordati sycphantias*. Publicată parțial de J.Chris. Engel. 1804. *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*. Halle. Volumul IV, 2. pp. 12-13, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 83-84.

³⁹⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 11.

făcut un car cu patru boi bun și l-am dat în mâna lui Gheorghe sin Ion Ceauș și s-au dus la o cetate la Voziia în Țara Tătărăscă”.

La anul de la mântuirea lumii leat 1769, octomvrie, au început turci a să găti de război cu Moscu. Și am dat noi, satu Godeni, de la octomvrie până la februarie 3 zaharale de grâu și am făcut 3 cară cu boi de oste și am dus tot într-acele zile 11 cară de chires-tele la Giurgiul³⁹⁸.

La 1778, potrivit unui raport cu privire la Oltenia întocmit de colonelul în armata habsburgică Karl Friedrich von Magdeburg, se menționează faptul că „atenția principală a domnului Alexandru Ipsilanti se îndreaptă într-acolo ca să tragă la el cât mai curând cu putință toți banii din toată țara și, de aceea, a pus chiar ca toate proviziile, care înainte erau cumpărate de negustorii greci împreună, să fie cumpărate de către slujbașii districtelor și duse peste Dunăre în provinciile turcești și speculate acolo”.

Și pentru ca să fie siliți toți locuitorii să-și vândă produsele lor domnului, ei sunt opriți cu toții de a-și desface [direct] produsele peste Dunăre³⁹⁹.

În timpul celei de-a doua domnii a lui Alexandru Vodă Ipsilanti în Țara Românească (între 1796-1797), potrivit unei însemnări autohtone din epocă a lui Ion logofăt Miclescu, din 1797, „au venit cu tot răul, că omeni trăgea nădejde de bine, iar elu au venit cu totul răul, că era birurile, deseteană și potuveazi și butuci și zahara”.

Cându au venit domnul Io Alixandru Ipsilant voivodu, la setevrie 7 zile, cu totă domniia lui au venit și au luotu și caii de poști⁴⁰⁰.

---

³⁹⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 11-12.

³⁹⁹ Colonelul Karl Friedrich von Magdeburg. 1778. *Raport cu privire la Oltenia. Descriere a așa-numitei Valabii Mici aflătoare între Transilvania, Dunărea – de la Orșova până la Nicopole – și râul Olt și a condițiilor sale politice și naturale*. Publicat în „Arhivele Olteniei”. 1928. An VII. p. 444, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 272.

⁴⁰⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 21-22.

Într-un raport consular rus adresat ambasadorului Bulgakov de către Ivan Ivanovici Severin, consulul rus la București, la 20/31 iulie 1786, se menționează faptul că țărani din Țara Românească încep să fugă, ca urmare a zvonului că în curând se va impune cea de-a patra dare⁴⁰¹, în timpul domniei lui Nicolae Mavrogheni (1786-1790). O lună mai târziu, la 16/27 august 1786, potrivit unui alt raport consular, situația devine din ce în ce mai dramatică, domnul Nicolae Mavrogheni solicitând încasarea și celui de-al cincilea sfert pentru anul în curs (1786).

În privința pâinii, am început să suferim foarte mult, fapt pentru care am fost nevoit să fac o întâmpinare, pentru că toate națiile strigau și smintelile nu mai au capăt. Limitându-mă la atribuțiile mele, pot afirma că despotismul [domnului Mavrogheni] sporește din oră în oră și Valahia are de conducător un tiran. Se spune că se va impune și a cincea dare. Sărmanul popor și fără de aceasta își vinde vitele pentru achitarea ultimei dări [al patrulea sfert pe anul în curs]. Ce să mai spun, decât că toată lumea din oraș se miră și de-abia așteaptă momentul ca Dumnezeu să-i izbăvească de un asemenea om odios⁴⁰².

Dionisie Eclesiarhul, în *Cronograful Țerei Rumânești*, referindu-se la prima domnie valahă a lui Alexandru Moruzi Voievod (1793-1796), menționează faptul că „fost-a în zilele acestui Domn mare omor de ciumă, murind în București zece mii de oameni, bărbați, mueri, bătrâni și tineri”, iar în vară „venit-au și lăcustele în țeară, de au făcut mare stricăciune în bucate, fost-a și secetă de a pricuiuit lipsă de bucate dincoace de Olt în partea câmpului mai mult”. În ciuda greutăților cu care se confrunta „biata Țară Românească”, sub ocârmuirea acestui domn fanariot, Alexandru Moruzi „a găsit privilegiu cum să câștige bani, că nu-i era destul venitul domniei, și strângând mult grâu de zaharea de pe unde găsea, plătind șapte lei

---

⁴⁰¹ Eudoxiu de Hurmuzaki. 1962. *Documente privind istoria României*. Volumul I. *Rapoarte consulare ruse (1770-1796)*. București. p. 370, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 660.

⁴⁰² Eudoxiu de Hurmuzaki. 1962. *Documente privind istoria României*. Volumul I. *Rapoarte consulare ruse (1770-1796)*. București. pp. 381-382, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 661.

chila, apoi îl vindea în București la pitari cu 40 lei chila, fiindcă oprise să nu se cumpere din altă parte grâu, numai dela magazia domnească să se cumpere de a face pâne în București”.

Și cu porumb încă făcea negustorie, încă a luat și bani de pe la toate mănăstirile cele mari din țeară cu cuvânt de împrumutare, să cumpere porumb să dea la oamenii cei lipsiți de bucate, însă porumb a cumpărat și l-a vândut oamenilor cu bani îndoiti și întreiți, și banii mănăstirilor nu i-a mai dat nici decum, ci i-a înghițat el. Scumpetea sporea și se înălța toate la preț, și banii se suia, banii nemțești și cei turcești. Domnind acest vodă Moruzi, trei ani sau patru, i-a venit mazilie și s'a dus cu adunare multă de avuție, fiind foarte măestru a strânge bani, îngreuind și dăj-dile raielor⁴⁰³.

„Plângeri de la toată lumea împotriva fostului domn Constantin Hangerli⁴⁰⁴” aude, la 1799, teologul sas Friedrich Murhard, pe când se afla în Țara Românească. Nemulțumirea populației fusese cauzată mai cu seamă de ultima impunere fiscală, în plină „iarnă foarte grea”, de 10 piaștri de fiecare vită cornută⁴⁰⁵, ceea ce îi adusesese pe supuși aproape de disperare și ar fi pricinuit și uciderea domnului fanariot de către turci⁴⁰⁶. Dintr-o consemnare autohtonă din epocă aparținând lui Manolache logofăt ot Star-Chiojd (Prahova), aflăm că „era întristare mare în toată țara de suptu stăpânirea lui”, întrucât „la leat 1798, Io Alecsandru Costandin Angearliu voivod, singur el s-au pusu fără de știirea împărății și au scos oerit îndoitu, apoi văcărit de vită taleri 2 și hârtii”⁴⁰⁷. Drept consecință, la 8

⁴⁰³ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 14-16.

⁴⁰⁴ Constantin Hangerli, domn al Țării Românești (1797-1799), ucis de turci în București la 18 februarie 1799.

⁴⁰⁵ Se face referire la văcărit, desființat de mai multe ori cu blestem chiar de patriarhul de la Constantinopol.

⁴⁰⁶ Murhard, Friedrich. 1799. *Bruchstücke aus dem Tagebuch einer Reise von Hermannstadt nach Bukarest* – im J. 1799. pp. 217-336. (fragmente și rezumate din textul original) Publicate de Johann Chr. Engel. 1804. *Geschichte der Walachei nebst der historischen und statistischen Literatur beyder Länder*. Erster Theil, Halle. pp. 82-83, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1337-1338.

⁴⁰⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 105-106.

februarie 1799, „marț au venit mazălie domnului Costandin Hangeri, iar vineri, februarie 18, au venit un turc peșchergiu de la Țarigrad și i-au luat capul în casele domnești la Mihaiu Vodă”. Potrivit unei mențiuni documentare autohtone aparținând lui Nicolae, logofătul episcopiei Argeșului,

acest domnu între altele au scos și văcăritul, plătind lăcuiitorii și toată boerimea și sfânta mitropolie, episcopiile și toate mănăstirile de toată vita mare și mică câte taleri doi și bani treizeci. Care această dajde ce fusăse și mai nainte de mulți ani era oprită cu greale legături. Iară acest domnu, nebăgând în seamă legăturile acestea, încă până a nu strânge și a istovi acești bani din toată țara, în grabă i-au venit această urgie asupra. Că după ce i-au luat capul, i-au tras trupul afară, jos, la capul scării domnești, despuiat, numai i-au lăsat izmenile pentru acoperirea trupului, și așa l-au privit norodul ce să adunase. Capul l-au dus la Țarigrad, iar trupul noaptea l-au dus și l-au îngropat la mănăstirea Sfântul Spiridon cel Nou. Toți cei ce vor ceti să zică: „Dumnezeu să-l ierte”⁴⁰⁸.

Dar, acest exces fiscal al „nemilostivu[lui] domn Io Gheorghe Angurli voivod”, moment în care, potrivit lui Asănache, fiul lui Jipa Lipianu mazil, „s-au dezlegat văcăritu de vacă, de bou i de cal po taleri 2, la leat 1799” nu ar fi putut să existe dacă nu s-ar fi găsit „2 boeri, anume Necolae Brâncovanu i a lui Scarlat Câmpineanu” care singuri, din toată boierimea valahă, au contrasemnat hrisovul domnesc. Însă „nu au apucat a strânge și l-au tăiat”⁴⁰⁹. Momentul acestei impunerii fiscale excesive din vremea domniei lui Constantin Hangerli a rămas pentru multă vreme în memoria colectivă a populației valahe, atât prin caracterul înalt prădător al acestei măsuri fiscale domnești (emblematică pentru viziunea fanariotă prădalnică asupra administrării treburilor publice în Țara Românească), cât mai ales prin măsura aparent „reparatorie” pe care Poarta otomană o întreprinde imediat prin îndepărtarea domnului fanariot din domnie (atât politic, cât și fizic). Ilie Izbășescu „la leat

⁴⁰⁸ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 24-25.

⁴⁰⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 106.

1799, februarie 18, vineri, la cinci ciasuri din zi” a fost de față când „au tăiat pă Angerlău, domn al Țării Românești”.

Și m-am dus și eu de l-am văzut cu ochii mei, unde îl târâse gialatul, jos la capul scării, la curtea lui Mihaiu Vodă cea Noă⁴¹⁰.

Despre faptul că mitropolitul, episcopii și boierii veliți „nu îndrăsnesc a iscăli” anafora domnească prin care „se pune dajde pe țeară, nu cu nume de văcărit, ci cu nume de gorștinărit”, Dionisie Ecclesiarhul, în *Cronograful Țerei Rumânești*, menționează „cumcă această dajde grea văcăritu s’a oprit cu mare blestem și cu groaznică afurisenie, cu cărți patriarhicești și cu crisoave domnești de mai înainte vreme, care cărți și crisoave se găsesc la mitropolie”. În ciuda opoziției în masă a clasei conducătoare valahe față de această samavolnică anafora domnească, „spun unii că patru boeri mari, lăcomindu-se la bani, au iscălit, banul Nicolae Brâncoveanu și Cornescu și alți doi”.

Nesățiosul domn a chemat pe vreo câți-va din boerii cei mari pre carii a dovedit că sunt mai lacomi la bani, și a zâs: boerii mei, primiți a iscăli că veți fi cinstiți de către domnia mea și să primiți din vistieria domniei mele unul câte 20 pungi de bani milă domnească⁴¹¹.

„Întunecatulu domnulu Ionu Costandinu Gheorghe Agialuncu voivodu”, care prin măsurile sale fiscale extreme „au prăpăditu lumea” a ajuns chiar și obiect de blestem pentru fețele bisericești valahe (e drept, după moartea acestuia), în condițiile în care este de notorietate atitudinea obedientă pe care a manifestat-o permanent clerul ortodox față de reprezentanții puterii lumești. „Costandin sinu popa Dima, prinu porunca sișii sale părintelui Iosifu Peșterianu” însemnează la 20 februarie 1799 faptul că în Țara Românească „totă lumea blestema, tote babele blestema”.

---

⁴¹⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 23.

⁴¹¹ Dionisie Ecclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 90-95.

Și nu i-au ajutat milostivu Dumnezeu cumu arfireii n-au îndrăz-nitu să dezlege iară lege, să nu-i putrezească trupu ca auciuoia și ca heru să fie afurisu de cei sfinți părinți di Nachiaia⁴¹².

Aprecieri deloc măgulitoare face și generalul conte Alexandre de Langeron, participant la războiul ruso-turc din 1806-1812, care s-a desfășurat inclusiv pe teritoriul valah, la adresa unui alt domn fanariot „de tristă amintire”, Ioan Gheorghe Caragea, despre care afirmă că este „cel mai lacom și mai nerușinat dintre acești scelerăți, care, fiind numit domn al Țării Românești după încheierea păcii [din 1812], a stors în șase ani din această nenorocită țară 93 milioane de piaștri. A cheltuit cinci sau șase [milioane] și când a fugit a luat cu el alte 18 (împreună cu diamante și bijuterii). 70 de milioane au ajuns la sultan, la miniștrii săi și la fanarioți⁴¹³”. Faptul că după ce „au venit în leat 1812 domnu în Țara Românească Caragea și au șezut șase ani” în domnie, „Au luot bani mulți din țară și au fugitu cu ei în Țara Nemțască⁴¹⁴” este confirmat și dintr-o sursă internă. Dintr-o însemnare autohtonă, din 1815, aparținând lui Asănahe Lipianu ni se confirmă caracterul prădalcnic și venal al administrației Caragea în Țara Românească, căci „viind domn Ion vodă Caragea, au încărcatu breslile de tot, mazilu cate taleri 18 și la leu parale 8, iar nu la sinetu⁴¹⁵”.

Nici măcar clasele sociale privilegiate, boierimea și clerul, nu sunt la adăpost de excesele domnești și adesea nu se pot proteja de vexațiunile voievodale.

Într-o scrisoare expediată din Țara Românească la 2 februarie 1777 de către abatele italian Lionardo Panzini, autorul vorbește despre politica rușinoasă a domnului Nicolae Mavrocordat „față de acest necăjit popor [valah], pe care s-a străduit în fel și chip să-l aducă în starea cea mai cumplită și îngenucheată în care poate fi adus omul de tirania și despotismul cel mai rafinat”. Abatele italian

⁴¹² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 24.

⁴¹³ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. p. 386, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 359.

⁴¹⁴ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 307.

⁴¹⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 107.

face referire la „asupririle, caznele și violențele pe care acest domn [Nicolae Mavrocordat], lipsit de omenie, le-a exercitat asupra persoanelor și averilor nenorociților și îndureraților români”, fără să cruțe pe nimeni, „nici pe femei, nici pe copii, nici pe dregători, nici pe boieri”.

A vărsat sângele lor șiroaie, a ridicat dintre ei capii familiilor celor mai bogate și mai puternice, care domniseră odinioară în Țara Românească, îndeosebi pe Brâncoveni și pe Cantacuzini, a impus contribuțiile cele mai apăsătoare, a jefuit, sub diferite cuvinte pline de strâmbătate, de averile și de bogățiile lor pe toți cei care aveau nenorocirea de a fi socotiți bogați⁴¹⁶.

La 1723, în *Apologia* pe care o publică Mihail Schendos van der Beck, medic personal al domnului Țării Românești, Nicolae Mavrocordat, și pretins „arhimedic al întregii Valahii”, autorul confirmă atitudinea general discriminatorie și prădalnică a domnului fanariot, indiferent de originea socială a victimelor sale.

Famiile strălucite ale Brâncovenilor și Cantacuzinilor și rămășițele eroilor răsăriteni au fost distruse prin înșelăciunile și lucrăturile strâmbe ale trădărilor, Bălăceanu și Brezoianu au fost tăiați fără vină și în pripă, pe când el [Nicolae Mavrocordat] se desfăta îngrozitor privind îndelung la ei cu ochi înfocați și savurând oarecum crima sa. Mitropolitul Antim, păstor prea cuvios și prea evlavios, cu al cărui sânge nu s-a înfiorat să-și păteze mâinile, precum și minunatul bărbat, cel mai vrednic de prețuire din amândouă țările, vistierul Grigore [Halepliul] – pe care, despoindu-l de avere și smulgându-l din brațele fiilor săi și ale soției, l-a osândit să fie închis într-o hrubă de mănăstire – începuseră de mult să fie la români un motiv de ură veșnică⁴¹⁷.

---

⁴¹⁶ Lionardo Panzini. 1777. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. pp. 175, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 223-224.

⁴¹⁷ Mihail Schendos van der Beck. 1723. *Apologia adversus Mavrocordati sycphantias*. Publicată parțial de J.Christ. Engel. 1804. *Geschichte des Ungarischen Reichs und seiner Nebenländer*. Halle. Volumul IV, 2. pp. 12-13, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 83-84.

La același domn, Nicolae Mavrocordat, și la practicile sale „tiranicești”, antiboieresti face referire, la 12 septembrie 1716, și căpitanul austriac de Sainte-Croix într-un raport pe care îl remite generalului conte de Stainville (comandantul militar imperial austriac în Transilvania și Director Suprem al Olteniei), când precizează faptul că domnul⁴¹⁸ [Țării Românești] a pus să fie decapitați doi dintre boierii cei mai de seamă și să fie ferecat în lanțuri mitropolitul⁴¹⁹.

El [domnul Țării Românești] asuprește cu atâta tiranie, cum nu pot scrie îndeajuns. De aceea toți boierii care vor să părăsească partida domnului și să treacă la noi s-au retras în munți sau în păduri și roagă pe Ex.V., pentru Dumnezeu, să nu-i părăsească și să-i ajute cu ceva trupe⁴²⁰.

Un domn despre care mărturiile din epocă afirmă că prigonește boierii este și Grigore al II-lea Ghica. Într-o însemnare olografă aparținând marelui vornic Nicolae Dudescu ne sunt prezentate urgisirile la care este supus acest mare boier valah în cursul anului 1751.

La care și eu, robul lui Dumnezeu, Neculae Dudescul biv vel vornic, la întâmplarea ce mi s-au întâmplat la curgerea anilor 1751, martie 28 dni, fost-am trimis de domnul nostru Io Grigorie Ghica voevod⁴²¹ la urgie la Znagovu de am șazut zile 48. Și după aceea, iarăș din porunca mării sale mai sus numitului domnu la mănăstirea ce să numește Cotrăcenii, și acolo am șazut zile 35, încă tot la urgie aflându-mă. După aceste toate zile, m-au dus la mănăstirea ce să chiamă Văcărești. Și am șazut acolo zile 44⁴²².

---

⁴¹⁸ Nicolae Mavrocordat în prima sa domnie în Țara Românească (decembrie 1715-noiembrie 1716).

⁴¹⁹ Antim Ivireanul.

⁴²⁰ Căpitanul de Sainte-Croix. 1716. *Raportele de la Tismana*. Publicate de Constantin Giurescu. 1913. *Material pentru istoria Olteniei supt austrieacă*. Volumul I. 1716-1725. București. pp. 33-35, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. pp. 37-39.

⁴²¹ Grigore al II-lea Ghica în a doua sa domnie în Țara Românească (1748-1752).

⁴²² Corfuss, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 8-9.

Ioan zapciu sin Costandin pârcălab ot Roș consemnează la 9 august 1755, „în zelele pră luminatului domnului nostru Ion Costandin Țihan Racoviță voivod”, când „era ispravnic Scarlat biv vel medelnicer”, momentul în care „s-au făcut Văcăriștii surgun”⁴²³. Același eveniment (prigonirea boierilor Văcărești de către domnul Constantin Racoviță) este menționat într-o altă mărturie autohtonă și de popa Moisei sin popa Manta ot Brăești, pe când „șădiam aici la satu Brăești și pă acea vreme era episcop Buzăului Anthemu”.

Și multă vrajbă întru domnu⁴²⁴ și întru boieri. Și făcură pă Văcăriști surgun, la luna lui iunie 1 dni, 1755⁴²⁵.

La 20/31 iulie 1786, dintr-un raport diplomatic întocmit de către consulul rus la București, Ivan Ivanovici Severin, se desprinde faptul că despotismul domnului Nicolae Mavrogheni „calcă în picioare toate privilegiile principatului”, întrucât „principele [fanariot] a voit să-l ucidă cu pumnalul pe armaș[ul Cantacuzino], iar pe vistiernicul Brâncoveanu și pe banul Ghica i-a amenințat cu tăierea capetelor”⁴²⁶.

Ca urmare a faptului că „la leat 1791 au făcut pace împăratu turcului cu împăratu nămțului”, potrivit unei mențiuni documentare autohtone datată 6 august 1791, „după făcerea păcii au venit și boerii cei pribegiți din Țara Turcească aici în Țara Rumânească”⁴²⁷.

La 13 noiembrie 1793, „în zilile lui Alexandru Vodă [Moruzi]⁴²⁸ au fost surghiuniți de măriia sa 6 boeri, care sunt tot veri unii cu alții”. „Scarlat Izvoranu, Dinu bratsău, cu Iancu Brebino” au fost urgisiți la sfânta mănăstire Bistrița, iar „Scarlat Mîlcoveanu cu Nicolae Gigărtu i cu Micu Vulturescu polcovnic”

⁴²³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 9.

⁴²⁴ Constantin Racoviță (1753-1756).

⁴²⁵ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 9.

⁴²⁶ Eudoxiu de Hurmuzaki. 1962. *Documente privind istoria României*. Volumul I. *Rapoarte consulare ruse (1770-1796)*. București. p. 370, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 660.

⁴²⁷ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 19.

⁴²⁸ În prima sa domnie în Țara Românească (1793-1796).

au suferit prigonirea domnească la sfânta mănăstire Arnota⁴²⁹. Dintr-o altă consemnare autohtonă, datată 3 decembrie 1793, aflăm și care este „crima” pentru care se fac vinovați acești boieri și pentru care suferă această penitență, ei „fiind toți la o vină, adecă pă bună dreptate, căci ș-au jăluit păsurile mării sale”.

Însemnarăm într-această carte de când au fost aici surghiuniți trei boieri anume Nicolae Gigărtu, Micu Vulturescu, Scarlat Milcoveanu din sud Olt, de măriia sa domnul nostru Alexandru Moruz Constantin voevod într-aciastă sfântă mănăstire Arnota, i pe alți trei boieri, tot tovarăși cu dumnialor la mănăstirea Bistriții, anume clucer Scarlat Izvoranu, frate-său Constantin și Iancul Slătineanu⁴³⁰.

Despre manifestările vexatorii la adresa dregătorilor domnești ale unui alt „teribil domn fanariot”, Ioan Gheorghe Caragea, face vorbire, în luna februarie 1813, August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, într-o scrisoare pe care o expediază din București către prietenul său Jules Griffith.

Am avut curiozitatea să mă duc să văd pe domn ținându-și curtea de judecată; Caragea a judecat după Codul lui Justinian, revizuit, îndreptat și dezvoltat chiar de el; a boierit câțiva oameni de rând care-și plătiseră scump patentă și a încheiat această ședință memorabilă rupându-și topuzul pe capul unui boier de curte, chior, acuzat că nu fusese cuviincios cu domnița Ralu, fiica sa. Încântat de acest mare act de dreptate, s-a întors în apartamentul lui, precedat de arnăuții din gardă și spijinit de cei doi gineri ai săi – unul postelnic și altul spătar –, slujbele cele mai mari, adică cele mai bănoase din principat⁴³¹.

Chiar și la început de epocă regulamentară mai există cazuri de boieri surghiuniți în Țara Românească pe la mănăstirile de pe

⁴²⁹ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 20.

⁴³⁰ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 21.

⁴³¹ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. pp. 329-330, *apud Călători străni despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 566-567.

întreg cuprinsul teritoriului valah. Astfel, dintr-o însemnare olografă „pă acestu sfânt Ceaslov” aparținând lui Constatin Trăsnea, datată 1 aprilie 1831, se precizează faptul că „am venit eu, surghiun aicea în sfânta mănăstire Coziia⁴³². Peste mai bine de jumătate de an, la 26 decembrie 1831, starea de urgență în care se găsea „robu lui Dumnezeu Costache Trăsnea” rămâne neschimbată, însă locația în care este consumată penitența devine mănăstirea Cozia.

Am citit ieu Costandin Trăsnea fiind surghiun, și mare folos am aflat și trupește și sufletește într-această Cazanie⁴³³.

Cazuistica III. Abuzuri boierești și dregătorești

Toate aceste rele urmări s-au luat îndemnare din cele făr' de cuvânt iraturi [venituri – n.m.] ale boierilor noastre căci au văzut că un boier ce lua spătăria băga în casă-i o mare sumă, vânzând polcovnicii, căpităni și alte asemenea iraturi, care, ca niște speculanți neguțători, ce s-au numărat banii, cânta să ia de la norod îndoit. Așijderea vedea și pe vistierul că vindea isprăvnicii, sameșii, până și zăpălicuri, și acestea toți iarăș trebuia să ia o asemenea sumă. Și adăogând toate celelalte iraturi, ale tuturilor boierilor, să urcă la o necrezută sumă. Apoi cu care dreptate acest norod au fost dator să ne dea o asemenea sumă? O! ce amărâtă viață al acestui norod, ce locuiește pe acest bogat pământ! O! ce agoniseală nedreaptă cu numire de iraturi ale boierilor! O! cum în aduc aminte și cum sunt silit să mă spovedesc că sunt foarte greșit. Căci eu nu numai nu am făcut niciun bine, cât de mic, patrii, spre mulțumire căci au brănit, au îmbogățit, au cinstit pe părinții miei, moși și strămoși, ci, de la cea dintâi dregătorie și până la cea din urmă, n-am conținut luând luări nepravilnice de la acest norod care nu-ș are nici brana din toate zilele⁴³⁴.

Dincolo de situațiile limitate, fără doar și poate, în care clasele sociale privilegiate, nobilimea și clerul, au suferit privațiuni de

⁴³² Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. p. 51.

⁴³³ Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea. pp. 51-52.

⁴³⁴ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva. pp. 79-82.

libertate, urgisiri și vexațiuni din partea autorității domnești, boierimea și dregătorimea valahă, de-a lungul întregului secol al XVIII-lea, au fost parteneri de nădejde ai domnului fanariot (încălțat de la Constantinopol în tronul voievodal al Țării Românești, în misiunea ignobilă a acestuia de a prăda vistieria valahă și bunurile „bieților lăcuitori”), și mai cu seamă, unelte mijlocitoare care au dus la îndeplinire deciziile domnești, oricât de abuzive și arbitrare vor fi fost acestea (și în această calitate boierimea și dregătorimea valahă sunt cele care au săvârșit, adesea cu supra de măsură, pe întregul cuprins al țării, toate abuzurile și fărădelegile comandate de domnul fanariot de la București).

Într-o relatare din epocă care rezumă portretul abuziv al boierului valah, în vremea domniilor fanariote, aparținând generalului conte Alexandre de Langeron, participând la războiul ruso-turc din 1806-1812, autorul descrie, în mod avizat, realitățile Țării Românești la început de secol al XIX-lea, făcând referire, printre altele, și la „prădăciunile, hoțiile și cruzimea dregătorilor români nu sunt nici tainice, nici justificate de un pretext oarecare”, iar ca mijloace aristocratul francez și general țarist menționează „influența banilor în procese”, precum și „acapararea grânelor”. Aristocratul francez și general țarist își avertizează cititorii potențiali, într-o notă de subsol, că le va veni greu să creadă posibile atâtea atrocități la care se va referi în continuare, dar dacă ar cunoaște moravurile asiatice ale boierilor din Țara Românească, uimirea lor ar înceta. Cât privește caracterul venal al justiției valahe și gradul extrem de înalt de corupție al boierilor divaniți, chemați să împartă dreptatea în țară, același Alexandre de Langeron, într-un jurnal al campaniilor făcute în serviciul Rusiei, menționează la 1790, în timpul războiului austro-ruso-turc (1787-1792), faptul că tribunalul „care se numește Divan în Țara Românească” este alcătuit din boierii băștinași, iar președintele de fapt al acestui divan este marele vistier al țării „care face acolo aproape tot ceea ce vrea el”. Divanul, care este curtea supremă de judecată în principatul valah, purcede în judecarea pricinilor „foarte arbitrar” deoarece nu se ține seamă de legile scrise (care rămân tot codul lui Justinian), „întrucât câtimea și valoarea plocoanelor ce se aduc noului vistier

și celorlalți membri ai Divanului influențează de obicei judecarea procesului și adeseori cu atâta nerușinare, încât află trei sau patru hotărâri contradictorii pentru aceeași pricină⁴³⁵”. Faptul că în „conducerea treburilor publice și în administrație domnește pretutindeni corupția” în Țara Românească este sesizat, la 1807, și de către Charles Frédéric Reinhard, consul general al Franței în Țările Române, într-un raport întocmit asupra Țării Românești și Moldovei la solicitarea împăratului Napoleon I Bonaparte.

Nedreptatea nu mai revoltă pe nimeni. Se citează exemple cumplite de crime nepedepsite și de pedepse date unor nevinovați. Judecătorii percep, după lege, patru la sută din valoarea obiectelor [aflăte] în litigiu și de regulă câștigă procesul cel care oferă mai mult⁴³⁶.

Dar călătorii străini care au tranzitat Țara Românească de-a lungul întregului secol al XVIII-lea și care au cunoscut realitățile valahe, nu scot în evidență doar acest aspect al cumpărării justiției prin mituirea boierilor care sunt chemați a împărți dreptatea în tribunalele constituite în țară, și care astfel dau, în mod abuziv, sentințe nedrepte. Cîrîndu-l pe Alexandre de Langeron „sunt și altele mai lucrative și care niciodată nu sunt date uitării”. Aristocratul francez și general țarist se referă, în mod concret, la cumpărarea posturilor de ispravnic de județ contra unei taxe (care variază în funcție de venitul pe care-l poate aduce titularului postului) care trebuie achitată membrilor Divanului de la București pentru ca aceștia să influențeze numirea de către domn a respectivului pretendent în postul vizat. În schimbul cumpărării acestor posturi de ispravnic de județ titularii dregătoriilor se pot deda tuturor abuzurilor posibile (mai cu seamă în momentele de

---

⁴³⁵ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. p. 72, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 934-935.

⁴³⁶ Holban, Maria. 1935. *Texte d'un rapport inédit du Ministre Reinhard sur la Valachie. Rapport remis par ordre de Sa Majesté à son Excellence Monseigneur le Ministre des Relations Exterieures. 30 Novembre 1807*. În „Revue historique du Sud Est Européen”. XII. p. 31, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 254.

colectare a birurilor și de impunere a obligațiilor fiscale) pentru a-și recupera suma investită și pentru a scoate chiar profit de pe urma exercitării unei funcții publice.

Acești ispravnici sunt despoți în jurisdicția lor și niciodată nu se tem de o anchetă care totdeauna este ocolită, nici de vreo pedeapsă care este în permanență evitată, datorită venalității mai marilor lor. Ei iau pe față și fără rușine de la fiecare țaran obiectele de gospodărie, vitele, banii. Fiecare familie trebuie să plătească Divanului un bir oarecare; ispravnicul îl îndoiește, îl împătește, îl înzecește, fără a fi autorizat de nicio lege sau ordin și împarte această sumă cu membrii Divanului. Dacă țăranul îndrăznește să se împotrivescă acestor groaznice extorcări sau să se plângă, este băgat la închisoare, despuat, bătut și supus unor cazne meșteșugite în urma cărora adeseori își pierde viața sau printr-un rafinament de cruzime al călăilor săi, își vede soția și copiii chinuți în fața sa. Cel mai neînsemnat post de ispravnic produce 7 până la 8.000 de ducați pe an⁴³⁷.

Nu doar posturile la nivel teritorial sunt licitate anual pentru ca titularii lor să poată comite, la adăpostul dregătoriilor pe care le ocupă, cele mai teribile abuzuri contra populației valahe. Însuși șeful poliției capitalei, potrivit lui Alexandre de Langeron, care se numește vel agă, este

uneori ocrotitorul hoților, tăinuitorul furturilor, iar aceste ocupații „cinstite” îi mai aduc și 15 până la 20.000 de ducați pe an. Spătarul întreține o miliție de arnăuți pentru a urmări și aresta pe tâlharii care împânzesc drumurile și pădurile; arnăuții sunt cei care fură și ucid, împărțindu-și adesea veniturile cu spătarul; în anii buni veniturile acestuia sunt estimate la 15.000 de ducați. Judecătorii sau logofeții provoacă procese atât civile, cât și penale sau acuză de crimă pe cei bogați pentru a-i jupui [de bani]. În sfârșit, Divanul, compus din marele vistier care e primul membru și din trei sau patru consilieri, primește pe față bani de la

---

⁴³⁷ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 182-184, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 335-338.

fiecare slujbaş și astfel își face un mic venit până la 40.000 de ducați. Se înțelege că această slujbă este foarte căutată⁴³⁸.

O altă sursă generatoare de abuzuri de către dregătorii domnești și remarcată de către mai toți călătorii străini, este privilegiul domnesc al olăcăritului, potrivit căruia domnul își exercită autoritatea asupra tuturor mijloacelor de transport în țară, asigurând, prin dregătorii săi, caii necesari curierilor (olăcarilor domnești), demnitarilor și călătorilor autohtoni și străini. Potrivit unei mențiuni aparținând lordului englez William Cavendish Bentinck și datată joi, 3 decembrie 1801, toți caii din Țara Românească aparțin domnului. Chiar dacă nu se plătește nimic pentru a tranzita, în secolul al XVIII-lea, principatul valah de la un hotar la altul, nimeni însă nu poate călători prin țară „fără vreo poruncă de la domn sau de la împuternicitul său până la hotare”. Această putere este exercitată, potrivit lordului britanic, adesea „spre marea nenorocire a țăranului”, căci de mai multe ori pe drum, când olăcarul zărește un cal bun, „îl ia imediat și-i lasă țăranului în locul lui pe al său”. Concluzia lui William Cavendish Bentinck este aceea că „niciun om cu simțăminte engleze nu poate vedea cu seninătate astfel de abuzuri⁴³⁹”.

Această modalitate abuzivă în care arnăuții domnești obișnuiau în secolul al XVIII-lea să facă rost de cai odihniți aparținând „lăcuiților” pentru a-i înhăma la trăsurile celor aflați în tranzitarea Țării Românești „pricina adesea mare supărare” și unui alt călător britanic (lady Elisabeth Craven), care într-o mențiune din jurnalul său de călătorie, datată 13 iulie 1786, precizează că „se întâmpla des ca un țăran călare pe un cal arătos, mai având în spate și un sac de făină, să fie dat jos de pe cal într-o clipă și să i se

---

⁴³⁸ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 182-184, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 335-338.

⁴³⁹ Bentinck, William Cavendish. 1801. *Diary of Continental Travels* (jurnal manuscris). Publicat de Trevor J. Hope. 1974. *The Journey of an English Aristocrat through the Balkans in 1801: the Travel Diaries of Colonel, Lord William Bentinck, M.p.* În *Revue des études sud-est européennes*. XII. Nr. 4. p. 574, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 123-124.

lase un cal obosit, iar calul său odihnit să fie înhămat la trăsura mea”.

Eu voiam cel puțin să i se dea ceva bani omului și să i se explice toată treaba [...] ⁴⁴⁰.

Doi ani mai târziu, la 1788, raguzanul Stephan Ignaz Raicevich scoate și el în evidență șirul nesfârșit de abuzuri la care se dedau, în virtutea privilegiului domnesc al olăcăritului, dregătorii domnești sau otomani, „care nu plătesc nimic și care, pentru cea mai mică întârziere sau din capriciu, stălesc în bătai pe căpitani de poștă și pe poștalioni, silindu-i să fugă cu disperare”.

În fiecare poștă, în afară de caii anume hotărâți, pe care trebuie să-i schimbe în fiecare an, domnul mai ia cai de la țărani pe preț de nimic și astfel se înmulțește numărul violențelor și asupririlor ⁴⁴¹.

Părăsind Piteștiul, la 1794, prin luna aprilie-mai, englezul John Sibthorp, care întreprinde în această perioadă o călătorie prin Banat, Transilvania și Țara Românească după ce face o haltă îndelungată, „având caii obosiți”, la Găești, se vede silit, împreună cu însoțitorii săi, „să recurgă la caii țăranilor, pe care despotismul din Țara Românească îngăduia unui distins călător să-i ia de la plug”.

În zadar se plângea țăranul de nevoia lui de a ara pământul. Cu sabia în mână, olăcarul nostru a mânat caii spre trăsurile noastre ⁴⁴².

Dar principala sursă a abuzurilor făptuite de către slujbașii domnești de-a lungul întregului secol al XVIII-lea este de ordin fiscal. Nimeni nu a zugrăvit poate într-o manieră mai sugestivă imaginea agentului fiscal (adesea dregător grec sau valah) în timpul

⁴⁴⁰ Craven, Lady Elisabeth. 1789. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elizabeth Lady Craven*. London. p. 302, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 720.

⁴⁴¹ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 215-216, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 507.

⁴⁴² Sibthorp, John. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Jurnal manuscris publicat de Tappe, E.D. 1967. În „*Revue des études sud-est européennes*”. Nr. 4-5. pp. 468-469, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1207.

domniilor fanariote decât colonelul baron Karl Ludwig Bogislav von Götze (sau von Goetze), care în decembrie 1791 tranzitează Țara Românească.

Este un așa mare amestec, între aceste mărunte potăi domnești și mai ales între toți grecii, de trufie și mârșăvie, lăudăroșenie și sărăcie, cum nici nu-și poate închipui un om cu scaun la cap⁴⁴³.

La 20 august 1731, ca urmare a unei inspecții oficiale făcute în Oltenia (aflată sub stăpânire austriacă la acea dată) de către generalul conte Franz Paul von Wallis (comandantul militar imperial austriac în Transilvania și Director Suprem al Olteniei între 1730-1737) însoțit de baronul von Rebentisch, s-a putut constata faptul că la strângerea dărilor locuitorii [din Oltenia] „au fost supuși la chinuri nemaiauzite, prin execuții silite, stoarceri și maltratări, astfel că e ușor de bănuat ce mai pot păstra pentru plata contribuției după ce au îndurat toate aceste grozăvii”.

Potrivit cu referatul auditorului de stat împreună cu interogatoriul și constatările privind învinuirea de tortură adusă vătășelului județului Jiul de Sus, Ion Hortoban, acesta și consilierul său fiscal Joviza, tiranizau oamenii, îi ungeau sub nas cu oțet dres cu funingene, îi închideau în casă și acolo îi afumau dând foc la paie umede, pe oamenii legați îi izbeau cu capetele unii de alții și tot astfel au târât prin zăpadă și un copil⁴⁴⁴.

Dintr-un alt raport privitor la aceeași provincie istorică valahă, Oltenia (aflată în componența Țării Românești de astă dată), întocmit la 1778 de către colonelul în armata habsburgică Karl Friedrich von Magdeburg, se desprinde faptul că birul (pe care îl achită locuitorii din Oltenia către vistieria Țării Românești)

---

⁴⁴³ von Götze, Ludwig Bogislav. *Tagebuch einer Reise von Potsdam aus, durch Sachsen, Bayern, Steyermark, Venedig nach Constantinopel, und zurück über Bukarest, Siebenburgen und Ungarn (mit einen Zeichnungen) vom 8 April 1788 – May 1792* (microfilm – Biblioteca Națională a României). Fol. 285, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1020.

⁴⁴⁴ Generalul conte Franz Paul von Wallis și baronul von Rebentisch. 1731. *Inspeția făcută în Oltenia*. Publicată de Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Volumul VI. p. 474, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 169.

„este impus cu lovituri de ciomag, fiind singurul mijloc de a constrânge pe locuitori să dea totul⁴⁴⁵”.

Într-o manieră similară (sub aspectul exceselor făptuite de dregătorii domnești) înfățișează și Dionisie Eclesiarhul, în *Cronograful Țerei Rumânești*, perceperea dajdiei pe văcărit – „doi zloți de cap de vită dincoace de Olt într’aceste cinci județe, ear dincolo de Olt câte doi lei de vită” – reimpusă în mod abuziv de către domnul Constantin Hangerli la 1799. Slujbașii stăpânirii („Turci, Arnăuți, și alți ciocii”), sub conducerea unor „mumbașiri” rânduiri de domnie („măcar că era creștini, era mai rău decât Turcii”), „preasfîrându-se cu bucurie prin plășile județelor”, în „nemilostivirea” lor, cutreieră satele în toiul iernii „ca niște lupi flămânzi și ca niște holtei de câini leșanați”, cerând împlinirea imediată a birului („că-i apuca pe creștini a împlini banii”), deși criza de numerar („oamenii nu prea avea bani, find în mijlocul ernii, târgurile eara nu era să vînză oamenii vite, vremea de coasă și de sapă nu era să lucreze să câștige bani să se plătească, bucate încă nu prea era să vînză”) și mai cu seamă termenul extrem de scurt în care trebuia achitată darea în cauză („dând zor în zece cincisprezece zăle să se istovească dajdea văcăritului”), în condițiile unei ierni extrem de grele („fiind într’acel an eară grea și zăpadă mare, de 5 palme, mare, n-au putut bieții creștini să scape niciun cap de vită cât de mic, de mărimea zăpezii, ci vitele se afla ale fiește-căruia în băutura casii naintea ușii”), face aproape cu neputință achitarea sumelor datorate pentru categorii largi de populație.

Ear slujbașii închidea oameni și mueri prin coșeri și-i înneca cu fumuri de gunoi și cu ardei ’i afuma și-i ținea închiiși zăua și noaptea flămânzi să dea bani, pe alți-i lega cu mâinile îndărăt și cu spatele de garduri, și-i bătea cu bicele, pre alții legați ’i băga cu picioarele goale în zăpadă geroasă, așa chinuia pe creștini, o, amar de bieții creștini, că plângea și se văeta, și săracele văduve

---

⁴⁴⁵ Colonelul Karl Friedrich von Magdeburg, 1778. *Raport cu privire la Oltenia. Descriere a așa-numitei Valahii Mici aflătoare între Transilvania, Dunărea – de la Orșova până la Nicopole – și râul Olt și a condițiilor sale politice și naturale*. Publicat în „Arhivele Olteniei”. 1928. An VII. p. 445, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 273.

țâpa de ger, dar nu era milostivire la varvarii de slujbași, că avea urechile astupate ca aspidule, și ca vrăjmașii ucidea oamenii, încă preste Olt au și omorât mumbașării turci pre mulți, din care pre unul rudele lui l-au dus la București și l-au băgat cu carul în curtea domnească să-l arate lui vodă, și înștiințându-se, vodă a zâs să dea bani că nu-i va omori niminea⁴⁴⁶.

Și pentru că majoritatea populației rurale, crunt apăsată și obidită de rapacitatea fiscală a regimului fanariot, nu deținea banii lichizi cu care să plătească într-un termen atât de scurt „dajdea văcăritului”, „unii boeri și gelepii cumpăra vite de pe la oameni pe fie-ce, de făcea cirezi să câștige bani sângeraiți, și lua boi câte 10 sau 12 lei bou ales mare, vacile câte 4, 5 lei alese, ear mai de gios vite câte 2 lei sau 3, încă și câte 2 zloți juninci, că oamenii nu avea cui să le vânză eara, precum am zâs, ci le da de mare nevoie că-i muncia tiranii”.

Așadar, de la Decemvre 5 până la Februarie 15 (1799), cu iuțame și munci grele, mai istovise dajdea văcăritului slujbașii și mumbașării, și trimitea banii la vistierie necurmat zâoa și noaptea, de prin toate județele, că venea dela domnie cu porunci mumbașări preste mumbașări, și slujbașii se silia ca să easă bani să câștige și ei, să mănânce carne de creștin, și măcar că a fost porunca lui vodă, să se ia văcărit și de boeri, mari și mici, și dela slujbași, dar n’au luat de la ei, ci numai dela lăcuiorii țerii și dela mânăstiri, că porunca a fost fățarnică, că necum să ia dela boeri văcărit, ci încă le-a și dat bani din dajdea văcăritului, că nu cumva să se unească boerii și să dea arzoval la împăratul pentru el, și fiește-căruia boerilor celor mari cei din București și celor din Craiova le-a trimis, căruia câte o pungă de bani, altuia două, și la unii încă mai mult, precum am și văzut cu ochii, cu cuvânt că li se dă milă domnească⁴⁴⁷.

---

⁴⁴⁶ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 90-95.

⁴⁴⁷ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 90-95.

Despre abuzurile de care se face vinovat un alt înalt dregător fanariot, vistierul grec Samurcaș, în timpul administrării Țării Românești de către armata țaristă de ocupație, între 1806-1812, în timpul confruntării ruso-turce, face vorbire generalul conte Alexandre de Langeron, care scoate în evidență „spolierile, crimele chiar” pe care le făptuise în timpul administrației sale asupra vistieriei valahe vistierul Samurcaș, care pentru modul fraudulos în care a gestionat resursele financiare ale Țării Românești pe durata mandatului său de vistiernic „francezii sau englezii l-ar fi executat pe Samurcaș”, iar acesta, potrivit lui Alexandre de Langeron, o merita cu prisosință.

Vânduse toate posturile subalterne unor greci care socoteau că totul le e îngăduit. Nenorociții țărani români au fost atât de cumplit chinuiți, încât mulți au fugit în Transilvania. S-au văzut ispravnici așezând femeile pe cărbuni și biciuind copii ca să le smulgă puținii bani ce le rămăseseră după ce soții sau tații fugiseră⁴⁴⁸.

Dintr-o dispoziție dată, din localitatea Slobozia, de feldmareșalul Mihail Ilarionovici Kutuzov (comandantul suprem al armatei țariste de ocupație a Țărilor Române) generalului I.I. Steter, la 31 august 1811, sunt remarcate „cele mai mari neglijențe și abuzuri făptuite de către ispravnici”, dar și de către același venal vistiernic Samurcaș (partizan al rușilor), de astă dată în privința aprovizionării magaziilor de fân pentru uzul armatei țariste de ocupație. Lăsând la o parte faptul că la data menționată, contrar unei dispoziții anterioare a feldmareșalului Kutuzov, în magazii era strânsă numai o parte foarte mică din fânul solicitat (dar chiar și din cel strâns „jumătate sau a treia parte nu este bună de folosit”), în multe sate ispravnicii au cerut, în mod abuziv, de două ori mai mult fân decât în anul trecut (1810), iar în alte părți au luat de la mulți locuitori în loc de fân, bani, după care au cerut fânul și în natură. Din această cauză unii dintre țăranii valahi au fost nevoiți să-și vândă boii pentru a plăti suma cerută, iar alții au plecat în

---

⁴⁴⁸ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 381-384, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 355-358.

pribegie, părăsindu-și casele și bunurile. În alte locuri, ispravnicii i-au convins pe oameni să plătească bani în locul transportării fânului, iar ulterior, au cerut de la ei și cărăușie. În fața acestui val de nestăvilit, chiar și de către armata țaristă de ocupație a Țării Românești, de sustrageri și excese teribile la care se dedau dregătorii și boierii cu atribuții fiscale, care amenințau inclusiv resursele vitale și capacitatea militară a armatei rusești de a purta războiul, feldmareșalul Kutuzov se vede nevoit să îi poruncească explicit generalului Steter să execute fără șovăire următoarele măsuri:

adunând întreg Divanul, să-i faceți dl Vistiernic Samurcaș⁴⁴⁹ cea mai severă mustrare, punându-i în vedere în același timp că am luat măsuri din cele mai severe pentru a obține în toate provinciile informații asemănătoare și, în caz că jalbele locuitorilor vor fi găsite juste sau dacă armata nu va avea fân de bună calitate și în cantitate suficientă, în urma împuternicirii pe care o am din partea Majestății Sale Imperiale, el va răspunde nu numai cu avutul, ci și cu viața⁴⁵⁰.

Despre modul fraudulos în care funcționa sectorul administrativ sub administrare țaristă în timpul războiului ruso-turc (1806-1812), datorită „malversațiilor și furturilor slujbașilor tolerate de șefi obișnuiți să comită acte arbitrare și care se amestecau fiecare după pofta sa în treburile locale”, face mențiuni, la 1812, în *Memoriile* sale și Pavel Vasilievici Ciceagov, generalul adjutant al țarului rus Alexandru I și comandant militar suprem al armatelor țariste dislocate în Țara Românească și Moldova. Potrivit aprecierilor generalului Ciceagov, abuzurile erau atât de numeroase în cele două principate dunărene („atât de roditoare”), încât numerarul și proviziile lipseau cu desăvârșire, deși Țara Românească și Moldova puteau produce singure un venit de mai bine de 150.000 de ducați, astfel că Rusia era obligată să furnizeze bani și hrană pentru

---

⁴⁴⁹ Costache Samurcaș, mare boier, membru al Divanului muntean în calitate de mare vornic la 1808 și de vistiernic la 1811.

⁴⁵⁰ Kutuzov, Mihail Ilarionovici. 1952. Документы. Volumul III. Publicat de L.G. Beskrovnâi. Moscova. p. 571, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 434-435.

întreținerea trupelor țariste staționate „în mijlocul unei abundențe de toate felurile, ale cărei roade erau distruse de dezordine”.

Următorul exemplu e suficient pentru a da o idee despre felul cum mergeau treburile. Când armata cerea 50 de care (cu câte doi boi), Divanul ordona rechiziția a 200 pentru ca fiecare dintre părtași să câștige ceva. Vistierul adăuga 50 pentru sine, apoi venea partea ispravnicilor; în așa fel că cererea de căruțe se ridica de obicei la 500. Locuitorii, neputând suporta asemenea pretenții, cereau îndurare și obțineau numărul de căruțe cerut pentru armată, iar pentru cele în plus erau taxați cu doi sau trei ducați de bou. Aceeași proporție se urma pentru toate felurile de rechiziții⁴⁵¹.

Faptul că „zapcii sau perceptorii dărilor în plăși sau sate sunt adevărate lipitori ale nenorocitului de țăran și că nu există asuprii la care să nu se dedea aceștia pentru a-i smulge banii” îl observase, la 1822, și călătorul străin F.G. Laurençon. Autorul menționează un caz de abuz fiscal teribil la care s-a dedat un agent fiscal valah, în anul 1815, sub domnia lui Ioan Gheorghe Caragea, când „un zapciu a venit la o biată femeie, al cărei bărbat era plecat și i-a cerut bani”.

Sărmana femeie neavând și neputând mulțumi lăcomia tâlhărilor, acesta și-a pus slujbașii s-o prindă și au întins-o cu burta la pământ. Cum era însărcinată, au avut grijă să facă o gaură pentru a pune acolo burta; apoi au început s-o bată cu atâta cruzime, încât a rămas moartă pe loc. Ce s-a întâmplat cu zapciul? A fost dus la București, condamnat la o amendă și la ținutuirea, timp de două ceasuri, a urechii la stâlp; și de acolo s-a întors neîndoios la alte mârșăvii. Cine nu va tresări auzind de asemenea atrocități!⁴⁵²

---

⁴⁵¹ Ciceagov, Pavel Vasilievici. 1909. *Mémoires de l'amiral Paul Tchicheagof, commandant en chef de l'armée du Danube, gouverneur des Principautés de Moldavie et de Valachie en 1812*. Publicate de Ch. Gr. Lahovary. Paris: Plon Nourrit et Co/București: Sococ et Co. pp. 383-384, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 547-548.

⁴⁵² Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis*

Naum Râmniceanu relatează că sub unul dintre ultimii domni fanarioți, Alexandru Șutu, trimișii administrației, pentru a stoarce populația și de ultimul ban, „legau copii tineri, de câte unsprezece și doisprezece ani, spate la spate, afară sub văzduh, în vreme de iarnă și, turnând apă peste dânșii, se lipea de îngheța ticăloasele trupuri, și era o jalnică privire văzându-se pieile rupte și sângerate când în silă se deslipea trupurile și părinții lor erau siliți să-și vândă tot, până și boul ce-i scotea hrana din pământ, ca să scape pe copiii lor de cumplitele tiranii. Pe alții îi căznea cu bățai, cu fumuri și cu groaznice închisori friguroase și puturoase, nemâncați și neadăpați⁴⁵³”.

Și Dinicu Golescu (pe care Pompiliu Eliade, pe bună dreptate, îl numește „primul român modern”) menționează în monumentală sa lucrare *Însemnare a călătoriei mele* (ediția Princeps publicată la Buda în 1826) faptul că „să cutremură mintea omului când își va aduce aminte că făptura dumnezeirii”, birnicul Țării Românești („care locuiește într-acei bogat și frumos pământ” și care este „într-o sărăcie și într-o ticălășie atât de mare, încât un strein este peste puțină să crează această proastă stare”), „frații noștri, au fost câte zece așternuți pe pământ, cu ochii în soare și o bârnă mare și grea pusă pe pântecile lor, ca mușcându-i muștele și țințării, nici să poată a se feri”. Și tot pentru „dare de bani”, alți creștini „au fost spânzurați cu capu în jos, și alții, iarăș, închiși în coșare de vite, unde le-au dat fum, și alte multe asemenea pedepsi⁴⁵⁴”.

---

historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire. Paris: A. Egron imprimeur libraire. p. 16, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea.* 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 29 n.53.

⁴⁵³ Naum Râmniceanu. 1889. În „Biserica ortodoxă română”. XIII. p. 275, *apud* Cornea, Paul. 1972. p. 39.

⁴⁵⁴ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826.* București: Editura Minerva. pp. 75-78.

CAPITOLUL V

SERVUL VALAH.

„Ticălosul și amărâtul norod lăcuitor” al „bietelor sate” valahe („mici, sărăcicioase și împrăștiate”) și „sărmana sa viață” trăită în „hrube subpământene”. Universul rural marcat de sărăcie și mizerie extremă

Aceste nedrepte urmări și nepomenite peste tot pământul i-au adus pe ticăloșii lăcuitori întru așa stare, încât întrând cinevaș într-acele locuri, unde să numesc sate, nu va vedea nici biserică, nici casă, nici gard împrejurul casii, nici car, nici bou, nici vacă, nici oaie, nici pasăre, nici pătul cu sămănăturile omului pentru hrana familiii lui, și, în scurt, nimică; ci numai niște odăi în pământ, ce le zic bordeie, unde întrând cinevaș, nu are a vedea alt decât o gaură numai în pământ, încât poate încăpea, cu nevasta și cu copiii împrejurul vetrii, și un coș cu nuiiele scos afară din fața pământului și lipit cu balegă. Și, după sobă, încă o altă gaură, prin care trebuie el să scape fugând, cum va simți că au venit cinevaș la ușă-i; căci știe că nu poate fi alt decât un trimis spre împlinire de bani. Și el neavând să dea, ori o să-l bată, ori o să-l lege și o să-l ducă să-l vânză pentru un an, doi, și mai mulți, sau la un boierenaș, sau la un arendaș, sau la oricine să va găsi, ca el să-i slujească acei ani, și banii ce să dau pentru slujba acelor ani, să ia pentru birul lui. Ce era dator această faptură dumnezeiască să și robească ca să dea și ce nu are domnului?

Și apoi, intrând cinevaș întru acele bordeie ale lor, peste puțină era de a găsi pe trupurile lor, și în casă, lucru de zece lei; căci și căldarea cu care o să-și facă mămăliga nu o are fieșcine, ci sunt 5-6 tovarăș pe una. Și când aceștea, din norocire, prindea de veste când vinea în satul lor zapciu, polcovnicu, căpitanu, mumbașir isprăvnicesc, mumbașir domnesc, fugea atât ei, cât și muierile lor, și copiii care putea fugi, prin păduri și pe munți, întocmai ca dobitoacele cele sălbătice, când le gonesc vânătorii cu câinii. Căci știia că, prinzându-i, nu mai este altă vorbă decât cerere de bani, și ei, neavând bani, vor lua gârbaciuri pe spinare. Nu crez că cel mai rău tiran stăpânitor, – văzând chiar cu ochii lui pe această făptură dumnezeiască, pe acest deopotrivă cu el om, fugând prin munți și prin păduri, cu picioarele goale până în genunche și cu mâinile până în cot negre și pârlite, și haina pe care o au pe ei – numai din bucățele, iar copiii – de tot despoeți, – nu crez că nu i să va muia inima, cât de sălbatic și rău va fi, și va mai cere bani de la o așa stare de oameni⁴⁵⁵.

Toate abuzurile unei „administrații venale și ticăloase” suportate de „biata raia valahă”, toate calamitățile naturale („teribile cutremure de pământ”, „ierni foarte grele”, „incendii devastatoare” – mai cu seamă în cazul marilor concentrări urbane valahe: București și Craiova, invazii ale lăcustelor – care au devastat culturile agricole ale țăranilor ani la rândul) pe care le-a cunoscut Țara Românească de-a lungul secolului al XVIII-lea, toate aceste conflicte militare purtate de imperiile vecine și care s-au disputat în cvasiunanimitatea lor pe teritoriul valah (care au prejudiciat grav mărunta bunăstare a locuitorilor), toate epidemiile de ciumă (care „au semănat moartea” printre „bieții lăcuiitori” ai Țării Românești), toate aceste „nenorociri îndelungate și obișnuite”, despre care am făcut vorbire în capitolele anterioare, îndurate cu stoicism „de păcătoasa Țară Românească”, în timpul domniilor fanariote, „au semănat”, potrivit generalului locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr), „groaza și consternarea” în

---

⁴⁵⁵ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva. pp. 75-78.

sufletul unui popor (valah) fără sprijin din afară, fără putere înăuntru și au făcut din el „o turmă netrebnică, târătoare și temătoare”. O Țară Românească „înzestrată de natură cu îmbelșugare și rodnicie de tot felul” pe care așezarea sa geografică fericită a pus-o în situația de a-și asigura fără nicio muncă toate foloasele cu puțință, „abia își trage zilele într-un chip jalnic”. Conform aprecierilor aceluiași general von Bauer (Bawr), redactate la 1778, toate acestea „sunt roadele lenei și ale neghiobiei”.

Dar această adâncă amorțeală care apasă și îndobitocește o națiune valahă întreagă nu este o boală ivită pe neașteptate care cuprinde un popor deodată; ea este urmarea unui despotism de lungă durată care seacă încetul cu încetul toate izvoarele vieții, care oprește, în cele din urmă, toate îmboldirile sufletului și sfârșește prin a produce o apatie generală și fatală în tot organismul politic⁴⁵⁶.

Nu-i de mirare, în atare condiții, că un aristocrat francez, Charles Marie d'Irumbery, conte de Salaberry, care se întâmpla să călătorească prin Țara Românească, menționa, la 1791, într-o scrisoare (a XXI-a), „starea de înjosire la care asuprirea și tirania îi reduc pe oameni”, argumentând că, tranzitând principatul valah, „trebuie să renunți la lucrurile de prisos ale vieții și să te bucuri cu scumpătate de strictul necesar”, călătorul fiind „adesea fericit dacă nu petrece noaptea în pădure, nefiind niciodată sigur că face șase sau opt leghe în douăsprezece sau cincisprezece ceasuri”. Călătorul străin este nevoit, potrivit consemnării nobilului călător, „să doarmă în bordeie făcute sub pământ, pe care numai după fum le bănuiești că sunt locuite”, întrucât „șăranii din Țara Românească au mare grijă să-și ascundă astfel viața și tot ce mai pot avea, de frică să nu le fie luate de turci⁴⁵⁷”.

---

⁴⁵⁶ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 29-30, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 153-154.

⁴⁵⁷ Salaberry, Charles Marie d'Irumbery, conte de. An VII (1799). *Voyage à Constantinople, en Italie et aux îles de l'Archipel, par l'Allemagne et la Hongrie*. Paris.

Îmi amintesc cazul următor, la care am fost martor. Se înnop-tase. Am sosit cu oiștea ruptă la ușa unui bordei așezat în mijlo-cul pădurilor. O gaură în podea slujea drept vatră pe care patru buturugi ardeau în picioare. Coliba era plină de fum; nu puteai răsufla și trebuia să stai ghemuit ca în Laponia. O femeie în zdrențe se afla sub o plapumă veche care se mișca din când în când și credeam că sub ea erau niște pisoii. Ne atârnasem ceaunul de grindă, cu toată ingeniozitatea, și fierbeam în el orezul și păsările. Această femeie privea cu un interes asupra căruia m-am înșelat. I-am dat o aripă de pui; îndată ce a căpătat-o, a scos repede de sub plapumă un copil mic, gol de tot, adormit și plângând că îl trezește ca să i-o dea să o mănânce. În general, ceea ce m-a izbit mai mult în această țară este fața surâzătoare și liniștită la toți copiii. Părinții lor le leagă pe cap toate monedele pe care le au; iată de ce asprii, paralele și ducații sunt găuriți în Țara Românească și în Turcia⁴⁵⁸.

Un al călător străin, Costantino-Guglielmo Ludolf, tot într-o scrisoare expediată din Sibiu, de astă dată la 7 iunie 1780, se arată a fi contrariat de faptul că în Țara Românească câmpiile cele mai frumoase sunt toate nelucrate și foarte puțin populate, și în con-secință, remarcă numărul mare de „bieți nenorociți” pe care îi întâlnești „târându-și o viață amară și murind de foame în țara cea mai frumoasă care se poate vedea pe acest pământ”.

Țăranii nu seamănă decât porumb cu care fac „polenta”, pe care o numesc mămligă, și iată toată hrana lor. Și vă asigur că nu mi-am putut reține indignarea împotriva acestei cârmuiri des-potice, care nu are nicio grijă de agricultură și care lasă în pără-sire câmpurile cele mai frumoase și mai roditoare⁴⁵⁹.

---

pp. 100-101, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1007.

⁴⁵⁸ Salaberry, Charles Marie d'Irumberry, conte de. An VII (1799). *Voyage à Constantinople, en Italie et aux îles de l'Archipel, par l'Allemagne et la Hongrie*. Paris. pp. 100-101, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1007.

⁴⁵⁹ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*.

Despre mizeria și împilarea extremă în care au ajuns țăranii din Țara Românească face vorbire, la 1801, și Vince (Vincenz) Batthyány, conte de Nemetujvár, când face aprecieri cu privire la starea de înjosire în care trebuie să fi ajuns locuitorul valah pentru a ajunge să respecte numai pe acela de la care capătă numai înjurături și lovituri de ciomag⁴⁶⁰.

La 1791, într-o scrisoare (a XXI-a) expedită de Charles Marie d'Irumberry, conte de Salaberry, autorul remarcă înfățișarea primitivă a țăranului⁴⁶¹ valah, veșmântul său neîngrijit „de oaie murdară”, încălțăminte alcătuită din „fâșii de pânză care sunt strânse de o funie încrucișată”, dar mai cu seamă zbuluciumul interior și starea de permanentă temere care sălășluiește în sufletul „bieților țărani valahi”, reduși la condiția umilă de „turme înfricoșate”, „oameni cât muntele și care au înfățișarea unor oameni puternici, dacă ochii lor nu ar trăda starea de asuprire și dacă robia nu i-ar fi încredințat că sunt slabi”⁴⁶².

Dar nimic nu poate fi mai sugestiv pentru a reliefa condiția mizeră și viața necăjită a țăranului valah în timpul domniilor fanariote decât descrierea precarității bordeielor (săpate sub pământ) în care își duceau existența locuitorii din mediul rural. Potrivit călătorului francez Jean-Louis Carra, care la 1777 întocmește o *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești*, satele din Țara Românească sunt o adunătură de câteva colibe de șase până

București. p. 346, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 437.

⁴⁶⁰ Batthyány, Vincenz. 1810. *Reisen nach Konstantinopol in Briefen*. Ediția I. Pesta. p. 245, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 90.

⁴⁶¹ Satele aflate la „drumul mare” (principală cale de tranzit a Țării Românești dinspre Transilvania, prin București, către Constantinopol), aveau obligația, în schimbul neplății niciunei dări către vistierie, de a pune la dispoziția călătorilor care traversau Țara Românească, la solicitarea autorităților, cai și oameni care să ajute caleștile să depășească obstacolele care puteau surveni în zona montană valahă.

⁴⁶² Salaberry, Charles Marie d'Irumberry, conte de. An VII (1799). *Voyage à Constantinople, en Italie et aux îles de l'Archipel, par l'Allemagne et la Hongrie*. Paris. pp. 97-99, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1006-1007.

la șapte picioare lățime pe tot atâtea de înălțime, risipite ici și colo într-o vale sau într-o pădure și, de obicei, fără grădină, puț și ogradă.

Casele [oamenilor de rând] din orașe și de la țară sunt făcute din garduri de nuiele lipite cu pământ galben și cu bălegar de vacă bine amestecate împreună, iar pe dinăuntru și pe dinafară sunt tencuite cu un fel de humă cenușie-albă; [doar casele] celor mai de seamă boieri sau stăpâni, mai ales la Iași și la București, sunt clădite din piatră. Mobilierul lor e foarte săracios⁴⁶³.

Un an mai târziu, la 1778, într-un *Raport cu privire la Oltenia*, întocmit de colonelul în armata habsburgică Karl Friedrich von Magdeburg, se consemnează faptul că locuințele din orașele și satele Țării Românești constau în general din colibe de pământ, afară de locurile de la munte, unde casele sunt făcute din lemn. În aceste sate, țăranii valahi își fac niște case foarte proaste, căci neavând pământ în proprietate, locuitorii din mediul rural mizează permanent dintr-un sat într-altul (mai cu seamă în momentele de impunere fiscală pentru a evita plata birurilor grele). Acesta este motivul pentru care „în puținele sate rămase în ființă” numărul de locuitori este foarte mic și scade continuu din cauza contribuției mari, în temeiul căreia un țăran având doi boi, două vaci și doi cai trebuie să plătească la fiecare două luni 8 până la 7 florini și pe deasupra de fiecare „gulden” mai trebuie să dea și o măsură de grâu și una de orz sau în locul acestora trebuie să plătească „bani peșin magaziilor turcești”.

Cum locuitorii [Olteniei] trebuie să predea la contribuție [visteriei Țării Românești] toți banii pe care pot să-i câștige, ei sunt atât de săraci, încât adesea într-un sat întreg nu poți găsi nici măcar un gulden bani gheață. Din proviziile lor se cară în fiecare an, toamna, la Constantinopol tot cerșitul, precum și un

---

⁴⁶³ Jean-Louis Carra. 1777. *Disertație geografică, istorică și politică asupra Moldovei și Țării Românești*. Manuscris francez aflat în cartioanele Ministerului Afacerilor Străine din Paris. Volumul 13. „Mémoires et documents”. Fondul Turquie. Anii 1760-1839. Fol. 71-71v°, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 245.

mare număr de boi și de oi. Dacă nu ar fi prea îndelungată pentru ei, carantina de trei săptămâni [la granița austro-valahă pentru depistarea cazurilor de infestări epidemiologice] – căci ei nu ar putea să se susțină atâta timp împreună cu vitele lor –, ei ar emigra în masă în posesiunile împărăției [în Transilvania]⁴⁶⁴.

Faptul că „satele din câmpia Bărăganului sunt foarte sărăcăcioase și dau o impresie de pustiire și de mizerie” este confirmat, la 1788, și de raguzanul Stephan Ignaz Raicevich, secretar pentru limbile france (italiana și franceza) al domnului Alexandru Ipsilanti (între 1775-1782) și agent consular al Imperiului Austriac în Principatele Române (între 1782-1786), care consemnează că bordeie în care locuiesc sub pământ țăranii valahi sunt mai degrabă niște viziune.

De departe nu se zărește decât fumul care iese din coșuri, iar de aproape numai acoperișul care se ridică puțin deasupra pământului și care este alcătuit din scânduri acoperite cu pământ, astfel că pe ele crește iarba. Locuitorii fug întotdeauna de drumurile principale și caută vreo adâncitură sau un loc mai jos pentru a nu fi văzuți de călători și a nu fi supuși jafurilor și violențelor. Iată în ce stare de înjosire aduce pe om asuprirea și tirania. Satele de la munte sunt mai vesele și casele sunt mai înalte și destul de bune cu grajdurile lor și cu hambarele pentru păstrarea proviziilor⁴⁶⁵.

Precum colonelul von Magdeburg (la 1778), și Stephan Ignaz Raicevich (la 1788) apreciază că starea de extremă mizerie în care își duce „păcătoasa existență” țăranul valah se datorează excesivei apăsări fiscale și „miilor de nereguli” din administrația valahă de stat, de care se face responsabil regimul fanariot, cel care a exer-

---

⁴⁶⁴ Colonelul Karl Friedrich von Magdeburg. 1778. *Raport cu privire la Oltenia. Descriere a așa-numitei Valahii Mici aflătoare între Transilvania, Dunărea – de la Orșova până la Nicopol – și râul Olt și a condițiilor sale politice și naturale*. Publicat în *Arhivele Olteniei*. 1928. An VII. pp. 442-444, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 271-272.

⁴⁶⁵ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 228-229, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 508.

citat asupra Țării Românești „o cârmuire vicioasă și asupritoare”. Toți cei care au avut „nenorocul să trăiască sub un astfel de jug” fanariot precum și toate provinciile supuse direct sau indirect „tiraniei otomane” resimt, deși în mod disproporționat, efectele despotismului, atât „cei de sus care fiind mai aproape de trăznet pot fi prefăcuți în cenușă în orice clipă”, cât și „cei mai de jos, și anume plugarii, care fiind în general mai departe, nu sunt atât de expuși să-și piardă viața, însă, se pare că le este lăsată viața numai pentru a-i munci în continuare și a le lua apoi rodul sudorii și muncii lor”.

Nenorociții de plugari din Țara Românească și din Moldova, obligați să scoată în fiecare clipă bani pentru dările și taxele împovăraătoare asupra tuturor felurilor de produse, trebuie să recurgă chiar la acei care au bani la îndemână. Frica de ciomăgeală și de închisoare, precum și de a vedea că i se răpesc, de către mâinile crude ale dăbilarului, plugul și boii, singurii tovarăși ai trudei sale și singurul mijloc de a-și asigura traiul, îl împiedică să stea la gând și să cerceteze în ce condiții îi sunt avansați banii; pentru a face rost de câțiva piaștri, ei se angajează și vând cu anticipație toată producția ogoarelor lor, pe care o așteaptă în acel anotimp; grâul pe care l-au semănat, via pe care au cultivat-o, ceara de la albinele lor, lâna de la oi, vițelul, mânzul, nimic din toate acestea nu mai este al său. Toate produsele abia le-au văzut că au și trecut la cămătarul hrăpăreț. Domnii cu regularitate pun taxele cele mai grele cam în timpul când dau în copt roadele pământului și nu lasă țăranilor timpul să le vândă, de teamă să nu folosească în altă parte banii pe care îi scot. În același timp, negustorii greci și epiroți apar cu saci plini de bani și cutreieră casele pentru a oferi ajutor [financiar] celor care au nevoie, cercetează cantitatea aparentă a produselor, socotind după ea, cu anticipație, acontul și fixând un preț foarte jos. Dacă grindina sau orice altă intemperie ivită între timp înșeală speranțele plugarilor și cantitatea mărfii nu corespunde sumei primite drept acont, ei rămân datori pe anul următor. Dacă li se ivesc între timp noi nevoi, ei recurg la negustor ca să-și procure bani și se angajează să plătească dobânzi mari pentru vechea și

pentru noua datorie. Într-un cuvânt, după câțiva ani, plugarul se găsește în situația de a trebui să muncească și să asude toată viața pentru altul, abia rămânându-i o hrană mizerabilă⁴⁶⁶.

Același fenomen al pământurilor „aproape în întregime necultivate”, al „satelor sărăcicioase care sunt foarte împrăștiate” și al așezării locuințelor „sărmanilor locuitori” în „locurile cele mai pustii”, „spre a se feri de prigoanele strângătorilor de biruri și de prădăciunile hoardelor în trecere, ce continuă să pustiască Țara Românească” este remarcat, la 8 noiembrie 1792, și de către William Sidney Smith, într-un raport (nr. 1) întocmit asupra Țării Românești, ocazie cu care semnalează, că așa cum se prezintă situația, țărănul valah „de-abia își poate duce zilele, fiind despuiat de orice prisos și sărăcit până la ultimul ou din cuibar și cel din urmă bob de porumb”. Călătorul englez menționează de asemenea și faptul că țăranii „circulă foarte mult înregistrându-se, câteodată, migrații de proporții către Transilvania, spre a evita unele prigoniri neîntârziate, dar se reîntorc după aceea”, întrucât le este foarte greu să se stabilească în Transilvania, pentru că acolo pământul este deja foarte bine populat și intens cultivat.

Țăranii sunt nepăsători și fac parte dintr-o rasă sfioasă, foarte ascultătoare și supusă față de străini, neavând, în față, decât cuceritori și stăpâni arbitrari, din generație în generație. Sărăcia și asuprirea sunt vizibile în înfățișarea lor [a țăranilor] și nu pot să cred că trupele care au fost recrutate dintre localnici⁴⁶⁷, atât de către austrieci, cât și de turci, au putut fi altceva decât niște bande prădătoare pline de lașitate, devastările comise de ele văzându-se în orice loc și, adăugate contribuțiilor impuse de austrieci, au sărăcit țara într-un fel de neînchipuit⁴⁶⁸.

---

⁴⁶⁶ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 125-129, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 500-501.

⁴⁶⁷ Mercenari sud-dunăreni, arnăuți, greci sau chiar turci.

⁴⁶⁸ Hope, Trevor J. 1980. *Interesele britanice în Europa de sud-est și în regiunea Dunării de Jos la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (anexele tezei de doctorat). București. pp. 278-280, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1077-1078.

La 1799, teologul sas Friedrich Murhard menționa și el că satele din Țara Românească sunt alcătuite din colibe de pământ, acoperite cu paie, iar locuințele țăranilor din preajma Bucureștilor, nu sunt întru nimic mai numeroase sau mai arătoase față de restul bordeielor valahe răspândite pe întreg cuprinsul Țării Românești. Întrucât în Țara Românească, dacă țăranul nu-și plătește dările către stat, se presupune ca lucru sigur că și-a îngropat banii „și i se dă falanga” („lovituri cu o vargă groasă pe tălpile goale ale picioarelor”) pentru ca acesta să aducă banii, călătorul străin remarcă faptul că, în consecință, o familie țărănească se mută adeseori, mai cu seamă atunci când armatele turcești intră în țară în timp de război sau când domnia impune biruri excesive, pentru ca – nefiind descoperită câtva timp – să nu trebuiască să plătească dări, sate întregi practicând acest sistem de migrație internă, motiv pentru care geografia satelor din Țara Românească este foarte schimbătoare.

Am vorbit cu mai mulți [țărani] români care fugiseră aici [în Țara Românească] din Transilvania și i-am întrebat dacă erau mulțumiți aici. Ei s-au plâns de asupririle ispravnicului; în cazul acela ei recurgeau la fugă în munți și acolo rămăneau până se schimbau lucrurile, ceea ce era mai greu de făcut în Transilvania. În afară de aceasta, în ținuturile turcești⁴⁶⁹ se bucurau de faptul de a avea atâta pământ și atâtea pășuni cât voiau să folosească și dimpotrivă în Transilvania și în Banat i se măsoară fiecărei familii o anumită întindere de pământ⁴⁷⁰.

Deosebit de expresive sunt însă descrierile bordeielor valahe, și asta cu atât mai mult cu cât, majoritatea călătorilor străini care tranzitează de-a lungul secolului al XVIII-lea și care lasă astfel de descrieri extrem de savuroase sunt de regulă, reprezentanți ai unor guverne occidentale, ofițeri superiori, nobili, diplomați, în general,

⁴⁶⁹ Se face referire la Principatele Române vasale Porții otomane.

⁴⁷⁰ Murhard, Friedrich. 1799. *Bruchstücke aus dem Tagebuch einer Reise von Hermannstadt nach Bukarest – im J. 1799*. pp. 217-336. (fragmente și rezumate din textul original) Publicate de Johann Chr. Engel. 1804. *Geschichte der Walachei nebst der historischen und statistischen Literatur beyder Länder*. Erster Theil, Halle. pp. 82-83, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1337-1338.

oameni bine crescuți și educați. Călătorii străini ajung să între în contact direct cu modul foarte concret de locuire al țăranilor valahi și cunosc, astfel, universul interior al unui bordei din Țara Românească, întrucât, tranzitând principatul valah, de la un capăt la altul, aceștia sunt nevoiți să înnopteze în casele oamenilor, hanuri neexistând decât în marile orașe (București și Craiova), și chiar și acolo multe dintre acestea având preponderent rosturi comerciale și mai puțin de a oferi găzduire.

Călătorind cu poșta, la 1779, arheologul și numismatul italian Domenico Sestini, se oprește pentru a înnopta „într-un sat numit Călugăreni”, alcătuit din „colibe și cocioabe sărăcăcioase”, astfel că „a trebuit să ne odihnim într-o asemenea locuință foarte proastă”, în care întregul mobilier este compus dintr-un fel de laviță sau bancă de jur împrejurul odăii, pe care doarme câte o familie întreagă „întocmai ca soldații dintr-un corp de gardă”.

Într-una din încăperi se afla un cuptor aprins care răspândea o căldură peste măsură de mare pe care am simțit-o de îndată ce am intrat înăuntru, lumea dormea lângă acest cuptor pentru a scăpa, cred, de aerul pe care eu nu-l socotesc prea bun, atât din cauza răcorii nopților, cât și pentru roua care cade din belșug⁴⁷¹.

La 1785, prin lunile februarie-martie, Alexandre-Maurice Blanc de Lanautte, conte d'Hauterive, tranzitează Țara Românească, călătorind dinspre Constantinopol înspre Moldova în suita noului domn al Moldovei, Alexandru Mavrocordat Firaris și poposește în ziua a 19-a, în satul valah Lichirești⁴⁷², în care este „devo-
rat de purici noaptea”, după ce în timpul zilei suportase chinul de a degera de frig.

Un milion de purici înfomețați au tăbărit pe noi. Alergau în șiruri ca un roi de albine. M-am văzut pe dată pișcat și acoperit de puncte roșii și pete rotunde care se amestecau una cu alta prin mulțimea lor și care semănau destul de bine cu acei mici

---

⁴⁷¹ Sestini, Domenico. 1794. *Viaggio da Constantinopoli a Bukaresti*. Roma. pp. 48-51, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 337.

⁴⁷² Localitate rurală valahă, aflată, la vremea aceea, pe locul actualului municipiu Călărași, județul Călărași.

solzi ce alcătuiau armura împlătoșată a vechilor daci, în țara căroră am avut nenorocul să dorm pentru prima dată⁴⁷³.

Ziua următoare, a 20-a, parcurge distanța dintre Lichirești și Slobozia⁴⁷⁴ în 8 ore și remarcă prezența „niciunui sat și a niciunui om de la plecare până la sosire”, în plină câmpie a Bărăganului, apreciind că „oamenii fug de pământurile fertile, spre a nu fi obligați să le cultive”.

Te crezi într-un pustiu timp de peste zece ceasuri. Căsuțe modeste, destul de asemănătoare unor stupi și aproape tot atât de sărăcăcioase ca cele ale satelor noastre din Beauce și din Sologne⁴⁷⁵, întrunesc zece persoane, tată, mamă, copii. De la cel mai vârstnic până la cel mai tânăr nu e o diferență mai mare de opt ani; sunt acoperiți cu zdrențe, dar nu le este frig. Tații care ies afară sunt cu toții bine încotoșmănați; copii nu ies decât când e frumos spre a alerga în noroaie, ușurei și goi ca niște maimuțele. În rest, mizeria nu se vede decât pe pereții încăperilor⁴⁷⁶.

Un alt călător străin, Lazzaro Spallanzani, descrie și el, la 1786, casele țăranilor din jurul Bucureștilor, care nu sunt altceva decât niște „colibe sărăcăcioase de nuiel”, în care locuiesc de multe ori nu numai întreaga familie, „ci și puținii porci sau oile, pe care se întâmplă să le aibă”.

Cauza pentru care în Țara Românească pământul este atât de puțin cultivat [iar câmpiile pustii] este rărima populației, care în Țara Românească scade mereu din cauza dărilor repetate ale domnului. Dacă domnul ar domni mai mulți ani, s-ar putea

---

⁴⁷³ Ubicini, Abdolonyme. 1877. *Journal inédit d'un voyage de Constantinople à Jassi, capitale de la Moldavie, dans l'hiver de 1785, par le Comte d'Hauterive*. În *Revue de géographie*. Tome II. pp. 214-237, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 684.

⁴⁷⁴ Orașul Slobozia, județul Ialomița.

⁴⁷⁵ Zona de câmpie din regiunea pariziană.

⁴⁷⁶ Ubicini, Abdolonyme. 1877. *Journal inédit d'un voyage de Constantinople à Jassi, capitale de la Moldavie, dans l'hiver de 1785, par le Comte d'Hauterive*. În *Revue de géographie*. Tome II. pp. 214-237, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 684-685.

întrema și astfel nu ar jupui într-atât pe supuși; dar fiind el schimbat des, se întâmplă tocmai dimpotrivă⁴⁷⁷.

La 1794, prin lunile aprilie-mai, îndată ce trece de un lazaret și pătrunde în domeniile turcești [adică în Țara Românească], John Sibthorp, înnoptează în prima localitate valahă cea mai apropiată de granița dintre Țara Românească și Transilvania austriacă, Căineni⁴⁷⁸, „un sat mic alcătuit din câteva cocioabe mizerabile”. După ce termină de luat cina „într-o seară calmă și liniștită, sub cerul liber, într-un peisaj cu adevărat pastoral”, caprele cu ieziilor lor zburdând în jurul mesei, iar Oltul susurând prin vale, un sărman țăran valah îi oferă călătorului englez patul său, care

era atât de plin de paraziți, încât l-am părăsit pentru podeaua de lut pe care, acoperit cu mantaua de călărie, mi-am petrecut restul nopții⁴⁷⁹.

Datorită scrisorilor pe care doamna Christine Reinhard (soția consulului general al Franței în Țările Române, Charles Frédéric Reinhard) le expediază din Căineni și București, la 11 și 17 iulie 1806, ni s-a păstrat chiar și o descriere a „cele mai bune case” din același sat de graniță Căineni, în care înnoptează și familia de diplomați francezi, după ce gazda a avut bunăvoința să se mute în grajd, ca să lase la îndemâna înalților oaspeți singura încăpere a locuinței, al cărei mobilier se compune doar dintr-un pat foarte mare de lemn, acoperit cu un covor ordinar.

Ne vom cuibări cum vom putea mai bine și, în ce mă privește, îmi voi veghea copilașii căci e atâta murdărie, încât mă aștept la

---

⁴⁷⁷ Campanini, Naborre. 1888. *Lazzaro Spallanzani, Viaggio in Oriente. Relazione ordinata e compilata sui giornali del viaggio a Constantinopoli e su altri manoscritti inediti del grande naturalista*. Torino. p. 321, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 766.

⁴⁷⁸ Sat și comună în județul Vâlcea.

⁴⁷⁹ Sibthorp, John. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Jurnal manuscris publicat de Tappe, E.D. 1967. În *Revue des études sud-est européennes*. Nr. 4-5. p. 468, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1206.

o noapte foarte agitată. Prevederile mele s-au împlinit căci în adevăr am plecat de la Căineni fără să mă fi odihnit⁴⁸⁰.

Un alt călător englez, James Dallaway, relatează condițiile de locuire oferite, în anul 1794, prin lunile aprilie-mai, de un bordei valah, în care un călător străin care tranzita Țara Românească putea înnopta, precizând că „în coliba în care am dormit, erau și copii și oi și iezi și păsări”.

Eu am avut prilejul să dorm în paie, pe o platformă mai ridicată, înconjurat de această companie gălăgioasă. Țăranii au fost bine plătiți pentru această găzduire, renunțând cu plăcere la colibele lor⁴⁸¹.

Confesându-i-se mamei sale, într-o scrisoare expedită din Țara Românească, în același an 1794, prin lunile iunie-iulie, John Bacon Sawrey Morritt mărturisește că în cursul călătoriei de la Sibiu la București, aproape că nu a intrat în nicio casă, „nici chiar să mâncăm”, căci satele și colibele [din Țara Românească] sunt atât de sărăcăcioase, „încât am dormit întotdeauna în trăsurile noastre sau sub un pom mai degrabă decât să folosim o laviță” (paturile fiind necunoscute pe atunci în Țara Românească) și „să ne umplem de păduchi” înnoptând într-un bordei valah⁴⁸².

Tranzitând Țara Românească, în primăvara anului 1802, în tovărășia ambasadei turcești ce mergea de la Constantinopol în Franța, colecționarul de antichități și mineralog englez, Edward Daniel Clarke, menționează faptul că prima stațiune valahă de

---

⁴⁸⁰ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807. p. 194, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 284.

⁴⁸¹ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. p. 468, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1214.

⁴⁸² Morritt, John Bacon Sawrey. 1794. *Scrisori din Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Marindin, G.E. 1914. *The Letters of John B.S. Morritt of Rokely, descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794-1796*. London. p. 60, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1239.

poștă, din nordul Dunării, este localitatea Daia, „un sat păcătos”, unde observă felul de a trăi al valahilor, „înfățișat de un pat de lemn, însă folosit mai mult ca un divan turcesc decât ca pat, căci era acoperit de o rogojină, pe care ședea un bărbat cu picioarele încrucișate sub el și trăgea tutun din lulea⁴⁸³”. Țăranii din Țara Românească, după cum presupune Edward Daniel Clarke, viețuiesc într-o stare de „cvasiinanție”, fiind „despuiați” de tot ce ar trebui să posede și „întreaga populație este redusă la starea cea mai umilă de iobăgie”, locuind „în colibe de lut și acoperite cu stuf, fără nici o îndulcire a vieții”⁴⁸⁴.

Dacă țăranul poate într-un chip oarecare să-și facă rost numai doar de strictul necesar pentru a nu muri de foame, el nu mai caută nimic altceva⁴⁸⁵.

Aceeași localitate de graniță Daia este remarcată în octombrie 1805 și de către Louis Allier de Hauteroche, care tranzitează Țara Românească, călătorind de la Constantinopol la Paris. Cu această ocazie călătorul străin menționa faptul că satul Daia este „o îngrămadire de câteva bordeie săpate în pământ, cu acoperișul la nivelul solului, care ține pământul, paiele și trestia cu care aceste ciudate locuințe sunt acoperite”, iar locuitorii „foarte rezistenți la oboseală” și având toți, fără deosebire, „înfățișarea cea mai umilă”, „umiliți până la ultima expresie la care poate fi o ființă omenească, îndură răbdători tot felul de jigniri și de apăsări”⁴⁸⁶.

⁴⁸³ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Viena*. London. p. 252, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 56.

⁴⁸⁴ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Viena*. London. pp. 257-258, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 59.

⁴⁸⁵ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Viena*. London. pp. 266-267, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 61-62.

⁴⁸⁶ Pippidi, Andrei. 1987. *Encore un voyageur français dans les Pays Roumains: Louis Allier de Hauteroche, en 1805*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. XXVI. Nr. 1-2. p. 118,

Aveam o scrisoare de recomandare de la ofițerul principelui către o notabilitate locală (un anume căpitan) și care la vederea acestei scrisori trebuia să ne procure un adăpost convenabil pentru a petrece restul nopții. L-am găsit pe acest om zăcând bolnav pe un prici, alături de nevastă-sa, într-una din aceste locuințe subterane, adevărat bârlog afumat a cărui descriere, oricare ar fi ea, ar rămâne probabil încă insuficientă sau n-ar înfățișa în culori reale hidoșenia imaginii. Am preferat, deci, să ne urcăm înapoi în căruțele noastre, unde am petrecut noaptea înfășurați în mantale⁴⁸⁷.

Călătorind spre Iași, de la București la Râmnic, dintr-o scrisoare expediată din Iași, la 24 iulie 1806, doamna Christine Reinhard descrie modul de viață al păstorilor de turme din Țara Românească, care „trăiesc ca păsările, în adevărate cuiburi”.

Ridică niște construcții din trunchiuri de copaci în vârful cărora așează coșuri uriașe de răchită cu capacul drept acoperiș. Aceste locuințe n-au decât o singură deschidere la care ajungi cu scara; în ele stau familii întregi cu păsări cu tot. Adesea se văd câte zece cuști din acestea așezate una lângă alta, înfățișând un adevărat sat suspendat. Aș fi vrut să văd una din aceste locuințe, dar scările erau atât de stricate, încât mi-a fost cu neputință⁴⁸⁸.

Satele din toată Țara Românească sunt alcătuite, și la 1818, potrivit însemnărilor consulului general britanic în Țările Române, William Wilkinson, îndeosebi din colibe țărănești, „clădite toate în

---

apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 196.

⁴⁸⁷ Pippidi, Andrei. 1987. *Encore un voyageur français dans les Pays Roumains: Louis Allier de Hauteroche, en 1805*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. XXVI. Nr. 1-2. p. 117, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 193.

⁴⁸⁸ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807. pp. 204-205, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 290.

același fel și de aceeași mărime”, având „pereții din lut și acoperișurile din paie”. Într-una din aceste locuințe subterane, deloc „potrivite pentru a-i feri pe locuitori de asprimea iernii”, bărbații, femeile și copiii din fiecare familie, oricât ar fi de numeroși, dorm toți de-a valma, iar păturile lor, „care le slujește și de saltele și de învelitoare”, constau dintr-o bucată de dimie groasă de lână.

Totuși, atâta timp cât le îngăduie starea timpului, locuitorii ocupă partea clădită deasupra pământului, dar iarna se retrag în niște bordeie săpate sub pământ, unde căldura se păstrează ușor cu ajutorul unui foc mic făcut din gunoi uscat și din câteva crăci de copaci și care slujește totodată pentru ca să-și gătească hrana lor sărăcăcioasă⁴⁸⁹.

Hrana obișnuită a țăranilor valahi, despre care face vorbire William Wilkinson, este alcătuită, potrivit diplomatului britanic, „dintr-un fel de aluat, făcut din mălai, amestecat câteodată cu lapte, pe care îl numesc mămăligă”.

În primele două sau trei zile după un post îndelungat, ei își îngăduie să guste cu zgârcenie ceva carne, dar cei mai mulți nu pot să-și îngăduie un ospăț atât de bogat și ei se mulțumesc cu ouă prăjite în unt și cu ceva lapte pe lângă mămăliga lor⁴⁹⁰.

Un alt călător britanic, medicul William Michael, remarcă, tranzitând Țara Românească de la București la Dunăre, în ianuarie 1818, faptul că „satul în care ne-am oprit pentru a schimba caii putea foarte bine fi socotit drept sălașul grosolan al hoardei celei mai necivilizate”, locuințele valahe (catalogate drept „hrube sub-pământene”) fiind „toate clădite în același fel și după același plan”.

O odaie pătrată (făcută din nuiele împletite ale căror locuri goale erau umplute cu glod uscat), având un acoperiș de papură, alcătuită un fel de intrare într-o bortă sub pământ la care te coborai pe

⁴⁸⁹ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 157-158, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 648.

⁴⁹⁰ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. p. 158, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 648.

câteva trepte; pe din afară, bordeiul de-abia se înălța deasupra pământului... hoceagul (făcut din papură sau din crengi împletite împreună) arăta centrul movei ce semăna mai degrabă cu ascunzătoarea unei cârțițe, ce, îngropându-se în pământ, și-ar fi aruncat pe spate o grămadă de țărână decât cu o locuință omenească⁴⁹¹.

O mărturie privitoare la vestimentația inedită, pentru un european, a locuitorilor din localitatea ilfoveană Băneasa îmbrăcați cu „cojoace de blană ce-și păstrau toată lâna așa cum este jupuită de pe spinarea oilor” lasă, la 1824, un alt călător englez, capelanul anglican Robert Walsh, care remarcă faptul că bordeiele „scobite în pământ” ale țăranilor valahi (în care vara locuiesc deasupra pământului, iar iarna dedesubtul său⁴⁹²), împrăștiate pe un imaș gol („fără un pom sau gard și fără niciun fel de arătură”), erau împrejmuite de „un gard de nuiele împletit” și construite din ziduri de noroi acoperite cu paie, având o adâncitură mare ca o pivniță.

Nu se vedea deasupra pământului decât vârful acoperișului, care alcătuiește o parte din bătătura curții. Se aflau câteva deschizături care lăsau să iasă fumul și să pătrundă lumina și aerul. Unul din bordeiele în care am intrat era o cârciumă. Avea o pivniță plină de butoaie, cu mai multe încăperi care se deschideau la aceeași adâncime, având mirosul și înfățișarea unor morminte⁴⁹³.

Prin martie-aprilie 1827, trecând, în drum spre Dunăre, prin câteva sate cu bordeie subpământene „a căror înfățișare se asemuia unor grămezi de băligar”, căpitanul de marină englez Charles Colville Frankland consemnează faptul că aceste colibe mizerabile consistă pur și simplu dintr-o săpătură alungită în pământ, adâncă cam de trei picioare, deasupra căreia este aruncat un acoperiș de

---

⁴⁹¹ Mac Michael, William. 1819. *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*. London. p. 122, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 749-750.

⁴⁹² Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. London. p. 263, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 113.

⁴⁹³ Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. London. pp. 199-200, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 100-101.

paie și trestie și remarcă în același timp că „nu poate fi ceva mai decăzut decât viața țăranului român⁴⁹⁴”.

Extrema mizerie în care se zbate populația săracă a Țării Românești și starea jalnică a satelor, vestimentația zdrențăroasă și hrana mizerabilă a țăranimii valahe (care este mămăliga), precum și faptul că în Oltenia sunt puține orașe și acestea nenorocite, toate aceste aspecte sunt remarcate, la 1830, de croitorul german P.D. Holthaus, care apreciază că este un chin să vezi „cum arată de istovită și lipsită de orice lucrare a pământului această țară roditoare”, în care sărăcia și mizeria stăpânesc chiar și printre boieri.

Satele stau ascunse în văi și nu pot fi văzute din depărtare deoarece casele sunt în pământ. Acestea sunt ciudat clădite. Cobori, de obicei, opt trepte în pământ și intri printr-o mică deschidere în două sau trei încăperi separate care se numesc camere. Deasupra se află un mic acoperiș făcut din buruieni sau papură și cu pământ îndesat. Coșul, din spini împlețiți cu trestie, servește în același timp și de geam prin care coboară lumina zilei. În aceste vizuini subpământene nu e nicio oală, niciun vas; locuitorii nu știu ce va să zică un pat, ei au mai degrabă un culcuș alcătuit din papură, se culcă îmbrăcați în hainele pe care nu le scot niciodată de pe ei. I-am văzut adesea culcați în vizuinile lor în fața unui foc mare, uscându-și hainele, prăjindu-și porumbul sau grâul turcesc și fumând⁴⁹⁵.

---

⁴⁹⁴ Frankland, Charles Colville. 1829. *Travels to and from Constantinople, in the years 1827 and 1828 or personal narrative of a journey from Vienna, through Hungary, Transylvania, Wallachia, Bulgaria, and Roumelia, to Constantinople; and from that city to the Capital of Austria, by the Dardanelles, Tenedos, the plains of Troy, Smyrna, Napoli di Romania, Athens, Egina, Poros, Cyprus, Syria, Alexandria, Malta, Sicily, Italy, Istria, Carniola and Styria*. London: Editura Henry Colburn. pp. 41-42, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 282-283.

⁴⁹⁵ Howitt, William. 1844. *Wanderings of a journeyman tailor through Europe and the East during the years 1824-1840*. London. pp. 56-59, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 442-443.

CAPITOLUL VI

ÎN TRE OCCIDENT ȘI ORIENT:

Mentalități, moravuri, maniere, mode

O! Ce deosebire pe la noi: ne plecăm până ne dă capul de pământ, și rămânem foarte mulțumiți când numai cu coada ochiului să vor uita către noi, căci trupurile nu le mișcă, parcă sunt de ceară și le tem să nu să frângă. Iar când ne vor zâmbi a râde, atunci cu mare bucurie trebuie să povestim către familie și către oamenii casii⁴⁹⁶.

A. În audiență la Palatul domnesc

O vizită la palatul domnesc, în vremea domniilor fanariote, punea călătorul occidental (diplomat sau nu) în situația privilegiată de a intra într-un contact nemediat cu cadrele oficiale de inspirație otomană care legitimau (într-o țară dependentă de Constantinopol) autoritatea de stat în plan simbolic (cum ar fi însemnele de putere ale domnului înmânate de sultan în momentul investirii în funcție), în plan vestimentar (îmbrăcămintea orientală a domnului și a boierilor săi), în plan arhitectural (mobilarea orientală a interiorului palatului domnesc, unde se stătea turcește pe divan ajutat de perne), în plan fonic (meterhaneaua otomană, „fanafara militară” oficială a domnului, descrisă de toți călătorii europeni drept

---

⁴⁹⁶ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva. p. 56.

„simfonie infernală” și „înfrorătoare muzică turcească”), dar și în ceea ce privește normele de ospitalitate specific orientală (cum ar fi dulceleșurile, șerbetul, cafeaua și apa parfumată cu care erau serviți oaspeții domnului). În acest cadru monolitic, normat de maniere și mentalități tipic orientale (care încadrau exercitarea puterii politice în stat de către reprezentantul sultanului la București), încep timid să-și facă simțită prezența, între 1774 și 1829, manierele și normele comportamentale europene, mai cu seamă în ceea ce privește toaletele occidentale ale doamnelor de la Curte (rude ale domnului), prepararea bucatelor și maniera europeană de a servi masa, cunoașterea limbilor de circulație europeană (italiana, franceza) precum și muzica occidentală pe care boierii tineri de la Curte încep să o asculte încă de la jumătatea secolului al XVIII-lea⁴⁹⁷, iar spre sfârșitul veacului, încep să o și danseze pe la balurile capitalei.

La 13 iulie 1786, lady Elisabeth Craven pășește în sala mare de audiențe a palatului domnesc, în mijlocul căreia se afla despărțit un spațiu cu perne pe care ședea domnul Nicolae Mavrogheni, îmbrăcat după moda turcească. Deasupra capului [domnului] erau înșirate simbolurile autorității domnești în stat (tuiurile, cuca cea mare cu pană, „iataganul minunat” și celelalte arme), pe care lady

---

⁴⁹⁷ La 1740, industriașul (manufacturier) și negustorul francez Jean Claude Flach, tranzitând Țara Românească în drum spre Constantinopol, remarcă apetitul tinerilor boieri de la Curtea lui Constatin Mavrocordat precum și al tinerelor beizadele ale domnului pentru muzica occidentală. „Cântam puțin din flaut și am băgat de seamă că muzica noastră franțuzească le smulgea [tinerelor beizadele ale lui Constantin Vodă Mavrocordat și celorlalți boieri tineri de la curtea acestuia] acea admirație care pornește dintr-un suflet mișcat, și cu toate că bucățile italienești pe care le cântam erau totdeauna aplaudate și mult admirate, ei se întorceau iar la melodile noastre care prin pateticul și duioșia lor treziseră în ei o impresie încântătoare, pe care vioiciunea și strălucirea scurtelor cântece italienești nu o puteau șterge. Datorită acestui mic talent, măcar că nu-l am într-o măsură mai însemnată, am ajuns să fiu prețuit de toți boierii tineri de la curte. Concertele lor de muzică orientală nu mai slujeau decât ca să-i facă să le dorească pe acelea pe care le avem noi în cele mai multe orașe mari ale Europei și despre care își făcuseră o idee după spusele mele. S-ar fi hotărât fără îndoială să aducă muzicanți de la noi dacă n-ar fi avut de luptat împotriva prejudecăților sau de înlăturat multe piedici” (Cf. Jean-Claude Flach. 1766. *Observations sur le commerce et sur les arts*. Volumul I. Lyon. p. 285, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. p. 255).

Elisabeth Craven le văzuse purtate solemn pe străzile din Constantinopol, într-un ceremonial oficial care a premers luarea efectivă în stăpânire de către noul domn a principatului valah, în momentul numirii acestuia de către sultan⁴⁹⁸. După ce s-au servit „cafea și zaharicale”,

m-am sculat să-mi iau rămas bun, [moment în care] unul dintre șambelanii săi mi-a șoptit să mă așez din nou și atunci urechile mi-au fost asurzite de gălăgia cea mai diabolică pe care am auzit-o vreodată. În curtea [palatului domnesc] am văzut tot felul de trompete, tipsii de aramă izbite una într-alta și tobe de toate mărimile – unele din ele, abia cât o ceașcă, erau înșirate pe jos și cei ce băteau în ele erau ghemuiți la pământ pentru a le putea bate. Fiecare muzicant se silea să acopere zgomotul vecinului printr-un zgomot mai mare – dacă ar fi fost cu puțință – și eu nu știu dacă nervii mei au mai fost vreodată puși la asemenea încercare, căci însoțitorul meu, care vedea cu ce greutate mă stăpâneam să nu râd, îmi tot spunea „în numele cerului, nu râdeți”. Mi-au venit în minte în clipa aceea desăvârșii muzicanți germani și contrastul dintre muzica lor [occidentală] și zgomotul pe care îl auzeam acum [înfiorătoare muzică turcească] sporeau absurditatea momentului, astfel încât sufeream grozav⁴⁹⁹.

Fiind invitată la cină, lady Craven remarcă, cu surprindere, pe de o parte, maniera europeană în care este servită masa și menționază, în acest sens, existența în palatul domnesc a unor elemente de mobilier pe care nu se aștepta să le găsească într-un atare decor oriental („o masă cu picioare și scaun pe care să șezi”, mai multe piese de argintărie de fabricație vădit engleză care erau așezate pe masă, adică solnițe, oțetare etc., patru sfeșnice de alabastru încrustat cu flori compuse din mici rubine și smaralde, care erau foarte frumoase), iar pe de altă parte, scoate în evidență cadrul fonic oriental

---

⁴⁹⁸ Craven, Lady Elisabeth. 1789. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elizabeth Lady Craven*. London. p. 305, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 721.

⁴⁹⁹ Craven, Lady Elisabeth. 1789. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elizabeth Lady Craven*. London. p. 305, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 721.

în care a fost servită masa, întrucât în tot timpul cinei a cântat „înflorătoarea muzică turcească”, din când în când întreruptă de cea a lăutarilor țigani, ale căror melodii erau „absolut fermecătoare și ar fi dat chef să joace chiar celui mai greoi bulgăre de țărână”.

[După cină] m-am retras cu toți însoțitorii mei, dar mai având pe deasupra încă vreo sută de masalale, cred, și toată muzica turcească și cea a țiganilor cântând de-a lungul mării carete [domnești] poleite. Această disonanță îngrozitoare și tot comicul procesiunii acesteia au învins gravitatea mea de până atunci și, deși era de față secretarul [domnului], am râs tot drumul până la casa consulului francez⁵⁰⁰.

La 1794, prin lunile aprilie-mai, englezul John Sibthorp este primit în audiență, alături de o delegație ambasadorială din care făcea parte, de către domnul Alexandru Moruzi, fiind servit, pentru început, cu diferite gustări („dulceață de lămâie, șerbet și cafea”) și parfumat „cu o cățuie de tămâie ce ni s-a ținut sub nas”, timp în care, pe genunchii oaspeților s-au așezat „servete de mușlină bogat brodate”, a căror bogăție variază în funcție de importanța acordată fiecărei persoane (spre exemplu, șervețelele așternute domnului sau ambasadorigilor fiind cu mult mai strălucitoare, decât cele oferite celorlalți membri ai delegației oficiale). Cât privește degustarea preparatelor culinare cu care au fost serviți în palatul domnesc (și care erau în concordanță cu țara de origine a delegației diplomatice), călătorul britanic remarcă că s-au avut în vedere, în mod inspirat, chiar gusturile engleze, pregătindu-se un „*plum pudding* excelent”, mesele fiind „îmbelșugate, bine gătite și servite pe veselă de Staffordshire”⁵⁰¹.

Intrând, la 1801, în camera în care domnul Țării Românești obișnuia să își țină audiențele, Vince (Vincenz) Batthyány, conte

⁵⁰⁰ Craven, Lady Elisabeth. 1789. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elizabeth Lady Craven*. London. p. 305, *apud* Călători străini despre Țările Române. Volumul X. Partea I. 2000. p. 723-724.

⁵⁰¹ Sibthorp, John. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Jurnal manuscris publicat de Tappe, E.D. 1967. În *Revue des études sud-est européennes*. Nr. 4-5. pp. 469-470, *apud* Călători străini despre Țările Române. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1207-1208.

de Nemetujvár, constată că principele a părăsit o masă de scris scundă, lângă care șezuse pe o pernă, pentru a se așeza, după moda turcească, pe un divan care se întindea de-a lungul peretelui. În timpul audienței, nobilul maghiar este servit cu cafea, șerbet și apă parfumată, și remarcă portul slujitorilor și gărzilor domnești care se apropie foarte mult de acela al turcilor (numai vizitii domnului purtând blănuri și pantaloni ungurești)⁵⁰².

În dimineața zilei de 15 iulie 1806, doamna Christine Reinhard, după ce își pregătește minuțios toaleta de gală și mantia de Curte (fără să se gândească la pericolele la care își expune garderoba, întrucât „saloanele de la intrarea în palatul domnesc erau murdare, întunecoase, pline de femei prost îmbrăcate”, iar „biata trenă a îndurat multe pe lepezile acelea atât de proaste” ale palatului domnesc), își însoțește soțul în audiența pe care domnul Constantin Ipsilanti a acordat-o familiei de diplomați francezi, făcându-și „o foarte curioasă idee despre obiceiurile din Orient” cu ocazia acestei „vizite originale”. Deși fusese prevenită cu privire la „traiul simplu al palatului”, totuși doamna Christine Reinhard nu se aștepta „să treacă printr-o adevărată ogradă de țară, plină de oră-tanii și de vite”.

Mă simțeam tare ridicolă cu rochia mea de gală în acea sală spoită cu var, ale cărei ferestre erau împodobite cu perdele de cit roșu și care avea drept singură podoabă câteva oglinzi ordinare. Principesa Ipsilanti⁵⁰³ era îmbrăcată într-o rochie de crep roșu după moda franceză, și aceasta în onoarea mea. A venit în întâmpinarea mea și m-a silit să mă sui cu dânsa pe divan și să mă așez turcește. Celelalte doamne erau toate îmbrăcate în portul țării și li se îngăduia să se așeze numai pe marginea divanului. După complimentele obișnuite, mi-a pus un șervet brodat în jurul gâtului, mi s-au oferit dulcețuri și cafea neagră, pe urmă am fost stropită cu parfumuri și la urmă tămâiată. Când au intrat în sala în care mă aflam domnul Reinhard, întovărașit de marele

---

⁵⁰² Batthyány, Vincenz. 1810. *Reisen nach Konstantinopel in Briefen*. Ediția I. Pesta. pp. 249-251, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 91.

⁵⁰³ Safta Ipsilanti, fiica marelui logofăt Constantin Văcărescu.

postelnic și de alți demnitari, principesele s-au sculat în picioare pe divan și așa cocoțate le-au făcut temenele adânci; această parte a ceremoniei mi s-a părut cu desăvârșire caraghioasă și mi-a venit foarte greu să-mi țin răsul când au început să-l tămâieze și pe bărbatul meu⁵⁰⁴.

În februarie 1813, August Marie Balthasar Charles Pelletier, conte de Lagarde, îl însoțește pe dl Ledoulx, consulul Franței, la palatul domnesc, unde, în prezența domnului Ioan Gheorghe Caragea, se desfășoară „interesanta ceremonie” de prezentare a scrisorilor de acreditare, care „mămuțărește” întocmai primirea ambasadorilor creștini la Poartă. Cortegiul consular francez este primit la palatul domnesc „cu toată larma unei muzici turcești”, alcătuită din cincizeci de tobe mari, tot atâtea țimbele, trei cimpoaie și șase oboaie care completau această „simfonie infernală”, pe care lady Elisabeth Craven o denumise cu 27 de ani înainte „înfiorătoare muzică turcească”. Precedați de ciohodari purtând livreaa curții, delegația consulară este introdusă în sala tronului, unde „un bătrân venerabil” așezat sub un baldachin de catifea brodată cu mărgăritare și cu aur, înconjurat de toată pompa pe care a putut-o desfășura, a poruncit cu glas tare să se servească șerbet și cafea, în care timp s-a vorbit despre evenimentele politice actuale, despre ciuma de la Constantinopol, despre rigorile iernii și când n-a mai fost nimic de spus cortegiul diplomatic s-a dus la doamna⁵⁰⁵, unde, după ce au fost serviți cu dulceturi și parfumuri de către „roabe [țigănci] chipeșe”, au reînceput aceleași „caraghioslăcuri”.

Apoi ne-au delectat cu sunetele ascuțite ale unui minavet despre care Măria Sa spunea că nu se satură să-l asculte. La ultima măsură a minunatei caterince ne-am luat rămas-bun și cu greu

---

⁵⁰⁴ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. *Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807*. pp. 200-202, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 287-288.

⁵⁰⁵ Elena Scanavi, fiica bancherului Dumitru Scanavi din Constantinopol.

am răzbit până la porțile palatului, împinși, îmbrânciți, îngheșuiți de mii de netrebnici îmbrăcați în roșu, alb, verde, cu barbă sau fără barbă, cu turbane sau cu calpace care, neavând alt câștig la curte decât aceste rare chilipiruri și bacșișul de Anul Nou, se grăbeau să primească gratificația obișnuită pe care trebuie s-o împartă consulul prezentat. Am văzut venind clipa în care, tot trăgându-l încoace și încolo, erau gata să-l facă bucăți; din ferire pentru el însă patru cionhodari voinici l-au dus într-o clipă la caleașcă, de unde a aruncat câțiva pumni de gologani pe spinările acestor cerșetori galonați. Scăpat de acest tumult, singur cu tine, pot să râd acum puțin de nebunia omenească și să glosez pe seama importanței dată nimicurilor, întrebându-mă totuși dacă această comedie bufă nu se va termina tragic pentru actorul principal⁵⁰⁶.

La 1818, William Wilkinson, consulul general britanic în Țările Române, consemnează modul cu totul aparte în care erau celebrate la palatul domnesc zilele de Crăciun, de Paște, de Anul Nou sau aniversarea zilei de naștere a domnului. Cu aceste prilejuri, domnul și doamna, acoperiți cu giuvaeruri și cu veșmintele cele mai costisitoare, așezați în colțul unui divan foarte lung, primeau, de la nouă dimineața până la ora unu după-amiaza, omagiile tuturor acelor care au privilegiul de a le săruta mâna, „cinste” de care numai consulii străini, soțiile lor și slujitorii din suita consulară „socotesc potrivit să se dispenseze”. Întrucât aceste zile sunt închinată vizitelor de etichetă la Curte, nicio persoană, care stă în țară, nu poate fi primită la Curte în zilele de gală fără să treacă prin această formalitate. Soțiilor de boieri li se îngăduie să se așeze în fața domnului și a doamnei, potrivit rangului sau slujbei

---

⁵⁰⁶ La 11 octombrie 1818, Caragea, care de mult timp își pregătea retragerea, a părăsit Bucureștii cu întreaga familie. Escortat de 400 de arnăuți din garda sa, a fugit spre Brașov, în Transilvania, unde a ajuns a patra zi. Retras în Elveția și apoi în Italia, se bucură acolo de o avere uriașă, care-l consolează de abdicarea sa prudentă. Cf. Conte de Lagarde, August Marie Balthazard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. pp. 335-338, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 567-569.

soților lor, care, fără excepție, sunt siliți să stea în picioare la o distanță respectuoasă.

În ziua Anului Nou este obiceiul să faci daruri în bani servitorilor de la Curte; ei nu au altă leafă pentru slujba lor; și zarva, și învâlmășeala prilejuite de lăcomia acestei gloate de zgripturoi este tot atât de greu de descris pe cât este de nepotrivită cu demnitatea unei Curți care așteaptă și cere omagiul universal datorat căpeteniilor ei⁵⁰⁷.

Cu ocazia unei scurte treceri prin Țara Românească a diplomatului danez Clausewitz, acesta, traversând curtea palatului domnesc, populată de mulți arnăuți îmbrăcați în haine orientale, este primit, la 1824, într-o audiență publică la palatul domnesc de către Grigore al IV-lea Ghica, așezat pe sofa cu picioarele încrucișate, având în jurul lui boierii Divanului și demnitarii țării, iar de față fiind și cucoane, în toaletă de bal, „măcar că era zece dimineața”. Ca și William Wilkinson la 1818, diplomatul danez remarcă faptul că toți boierii și soțiile lor aveau obiceiul de a săruta mâna domnului, potrivit ceremonialului Curții, doar consuli și alți străini de marcă fiind scutiți de acest semn de deferență. După ce este servit cu dulceați, cafele și lulele, diplomatul danez remarcă manierele europene de la curtea lui Grigore Ghica, nepoata de frate a lui Grigore Ghica Vodă, domnița Pulcheria, vorbind foarte bine franțuzește, iar tinerii frați ai domnului fiind foarte bine crescuți⁵⁰⁸.

B. Trecând pragul unei case boierești: interioarele orientale

Un occidental aflat călător în secolul al XVIII-lea prin Țara Românească, odată ce a trecut lanțul munților Carpați dinspre Transilvania austriacă în „Valahia turcească”, constata cu

⁵⁰⁷ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 141-142, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 642-643.

⁵⁰⁸ Karadja, Constantin J. 1928. în *Revista istorică*. XIV. p. 362, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 96.

surprindere o completă schimbare de decor atât în plan exterior (în ceea ce privește arhitectura subterană a localităților rurale valahe, specificul oriental al mediului urban, infrastructura de transport, care lipsea cu desăvârșire etc.), cât și în privința amenajărilor interioare ale locuințelor valahe (marcate de lipsa oricărei piese occidentale de mobilier – scaun, masă, pat). Călătorii străini remarcă cu surprindere goliciunea extremă a caselor boierești valahe (singura piesă orientală de mobilier fiind divanul sau sofaua pe care boierul fuma, dormea, mânca și stătea turcește), precum și murdăria acestora (adevărate „cocini de porci” în care domnea dezordinea⁵⁰⁹), datorată folosinței robilor ȝigani („slinoși, murdari și neîngrijii”) în rezolvarea tuturor treburilor gospodărești. Odată cu sfârșitul epocii fanariote, încep să își facă apariția, extrem de rar chiar și pentru casele boierești, câteva piese europene de mobilier, aduse cu mare greutate din Europa centrală sau occidentală, fiind menționat arareori câte un pat (obiect de lux în epocă, oferit de regulă ca zestre la o căsătorie boierească „tinerilor însurăței”), un scaun sau un fotoliu (îmbrăcat în piele). Un aspect pozitiv care atrăgea atenția călătorilor străini în epocă era ospitalitatea boierească recunoscută, cu atât mai mult în situațiile în care amfitrionă era o „tânără și chipeșă grecoaică” din Țara Românească, fapt ce înfierbânta imaginația străinilor și stârnea amintiri legate de poveștile celor o mie și una de nopți (Țara Românească fiind asimilată sferei politice de influență și civilizație otomană).

O mărturie asupra înfățișării exterioare a caselor și locuințelor valahe „clădite și întocmite după moda turcească” s-a păstrat de la generalul-locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr), cel care la 1778, menționează faptul că de obicei „casele au galerii cu zăbrele sau geamuri închise”⁵¹⁰, făcute din

---

⁵⁰⁹ Jenne – Lebprecht. 1790. *Lebprechts Reisen nach St. Petersburg einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavonien, Italien, die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn, nebst einem Reise-Journal Der Donaufahrt von Esseg bis ans Schwarze Meer*. Pesta. pp. 225-226, *apud Călători străini despre Țările Române. Volumul X. Partea I*. 2000. pp. 742-743.

⁵¹⁰ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr.Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est*

bășici de porc, sticla fiind foarte puțin răspândită, iar „camerele locuite de femei sunt totdeauna închise cu asemenea ferestre, căci românii, ca și turcii, își ascund femeile și caută să le ferească de ochii lacomi ai străinilor”⁵¹¹. Cât privește amenajarea interioară a imobilelor valahe, la 1794 (iunie-iulie), John Bacon Sawrey Morritt consemnează că în Țara Românească nu sunt utilizate produsele occidentale elementare de mobilier (patul, masa și scaunul).

Când am părăsit Transilvania ne-am luat rămas bun de la paturi, mese și scaune. Căci, ca și turcii, românii nu stau niciodată pe ceva ridicat de la pământ și dorm întotdeauna pe covoare, îmbrăcați în hainele lor⁵¹².

Dintr-o scrisoare expediată din București la data de 17 iulie 1806, de către doamna Christine Reinhard ne-a rămas peste vreme o descriere a uneia dintre cele mai frumoase case boierești din capitala Țării Românești, în care familia de diplomați francezi Reinhard a înnoptat. Printre aspectele remarcate de doamna Reinhard se numără faptul că în aceste clădiri împărțirea interioară este întotdeauna aceeași, odăile fiind astfel așezate ca toate să dea într-o sală aflată la mijloc, în care se fac primiri de gală în zilele de sărbătoare și în care sunt nenumărați servitori, așezați pe jos sau culcați pe divane (în zilele ordinare). Ca întotdeauna, paturile lipseau (asemenea mobile fiind necunoscute în acest spațiu civilizațional otoman, de care aparținea și Țara Românească la acel moment), fiind înlocuite de divanele pe care s-a băut și s-a mâncat. De asemenea, oglinzile și mesele de scris erau obiecte de mobilier

---

européennes. An VIII. Nr. 3. p. 471, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1216.

⁵¹¹ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 20-22, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 150-151.

⁵¹² Morritt, John Bacon Sawrey. 1794. *Scrisori din Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Marindin, G.E. 1914. *The Letters of John B.S. Morritt of Rokeby, descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794-1796*. London. p. 62, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1240.

inexistente chiar și într-una dintre cele mai bune case boierești ale capitalei, în care erau cazate familiile diplomaților străini acreditați la București.

A doua zi am vizitat apartamentul și l-am găsit foarte gol; drept orice mobilă erau divanurile și, spre marea mea uimire, nici o oglindă. Soțul meu a cerut cu stăruință o masă de scris. Am vrut să știu cum se așază oamenii aici să scrie. Domnul de Sainte Luce, agentul nostru, mă asigură că te deprinzi foarte ușor să scrii pe genunchi; numai slujbașii prințului își permit luxul unui „portofoliu”⁵¹³.

Precaritatea și goliciunea completă a interioarelor boierești (lipsite de absolut orice fel de piesă de mobilier, cu excepția divanului sau a sofalelor, pe care se mânca, se dormea, și se scria – numai pe genunchi) este confirmată și pentru conacele boierești de țară, cele care, potrivit aprecierilor aceleiași doamne Christine Reinhard, nu sunt altceva decât niște case păcătoase, formate dintr-un vestibul mare și câteva odăițe întunecoase, mobilate cu o singură canapea și o sobă mare.

Proprietarii și o mulțime de curioși se înghesuiau împrejurul nostru, fiind foarte încântați să ne vadă mâncând. Voiau cu orice preț să atingă tot ce se scotea din cufer și rămaseră înmărmuriți mai ales de mărimea oarecăror vase intime pe care le-au luat drept cești de cafea!⁵¹⁴

---

⁵¹³ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. *Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807*. pp. 199-200, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 287.

⁵¹⁴ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. *Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807*. pp. 195-196, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 285.

Înnoptând la Pitești, într-un conac cu înfățișare plăcută aparținând unui boier bogat, doamna Christine Reinhard remarcă de această dată, pe lângă unica piesă de mobilier cu care ne-am obișnuit să fie amenajate interioarele boierești („canapeaua cea mare”), siguranța îndoielnică a casei (lucru confirmat de dispariția mai multor obiecte aparținând familiei Reinhard), dar mai ales „inevitabila cohortă de ploșnițe și pureci indigeni” care au făcut familiei de diplomați francezi somnul imposibil în acea seară de vară (17 iulie 1806).

Nefiind chip să te aperi, ne-am hotărât să fugim din calea invaziei. Exasperat, soțul meu sculă pe toată lumea și spuse mihamandarului că nu vrea să se supuie acestor lupte nocturne și că dorește să ajungă la București chiar în acea noapte⁵¹⁵.

În același oraș Pitești, însă 18 ani mai târziu, la 1824, diplomatul danez Clausewitz, cazat fiind în casa șefului poștei din localitate, care la acea dată era un grec, Steriopulo, vorbind bine germana și italiana, și frumos îmbrăcat, după moda orientală, cu ișlic roșu, brodat cu fir și papuci de piele de aceeași culoare, remarcă casa frumoasă și bine mobilată a acestuia, grecul posedând, între altele, un fotoliu englezesc, îmbrăcat cu piele roșie⁵¹⁶.

Oferindu-i-se cu politețe găzduire, la 1794, prin luna aprilie-mai, în localitatea Curtea de Argeș, de către doi dregători ai orașului, care potrivit însemnărilor lui James Dallaway, i-au pregătit o locuință și i-au oferit o cină *à la grecque* (fiind servit pe rând cu mai multe feluri de mâncare, însă cu unul singur în același timp, fiind astfel extrem de înclinat să laude bucătăria), după care a dormit pe covoare întinse pe o platformă ridicată (un divan)⁵¹⁷.

⁵¹⁵ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. *Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807*. p. 198, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 286.

⁵¹⁶ Karadja, Constantin J. 1928. *Un diplomat danez la Curtea lui Grigore Ghica Vodă (1824)*. În *Revista istorică*. XIV. p. 362, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 96.

⁵¹⁷ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr.Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est*

Faptul că interioarele caselor boierești erau, la sfârșit de epocă fanariotă, în general prost rânduite în Țara Românească (dotate cu o singură piesă de mobilier pe care se mânca și se dormea în același timp), este remarcat, la 1801, și de Vince (Vincenz) Batthyány, conte de Nămetujvár, care menționează însă ospitalitatea cu care a fost primit în astfel de case boierești, oferindu-i-se un suc gelatinos de fructe sau de petale de trandafiri în cupe de sticlă.

Am luat de fiecare dată puțin din ele pentru ca să nu jignim pe stăpânul casei; căci s-ar fi considerat ca o dovadă de neîncredere, dacă nu am fi voit să mâncăm ceva la ei acasă; după cum orice savurare în comun a mâncării este socotită ca o declarație de prietenie⁵¹⁸.

În preajma anului 1800, exclusiv în casele marilor boieri, și doar extrem de rar, începe să își facă apariția, extrem de timid, mobilierul occidental (fiind menționată existența în câteva dintre marile case boierești a patului și a scaunului). O astfel de piesă (occidentală) de mobilier (un pat), este apreciată la 1794 (lunile aprilie-mai), de către supusul britanic James Dallaway, care se întâmpla să se găsească călător pe aceste meleaguri valahe la acea dată, ca fiind „un obiect de lux” în Țara Românească, și se oferea, ca zestre, tinerei mirese în momentul celebrării unei căsătorii boierești⁵¹⁹. Această situație privind raritatea pieselor occidentale de mobilier o regăsim menționată și 20 de ani târziu, în martie 1813, atunci când August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, este invitat de către o boieroaică valahă (Catinca Slătineanu, născută Filipescu), să asiste la căsătoria uneia dintre fetele sale de casă, zestrea „dusă într-un car” constând și dintr-un

---

européennes. An VIII. Nr. 3. p. 469, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1214.

⁵¹⁸ Batthyány, Vincenz. 1810. *Reisen nach Konstantinopol in Briefen*. Ediția I. Pesta. pp. 252-253, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 92.

⁵¹⁹ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. pp. 471-472, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1216-1218.

„pat cu tot așternutul”⁵²⁰. Cu ocazia unui bal la care este invitat să participe la 1824, diplomatul danez Clausewitz remarcă „sofale și scaune” ca piese de mobilier (orientale și occidentale) cu care erau mobilate sala de bal și cele patru saloane⁵²¹.

La 1826, ofițerul britanic Sir James Edward Alexander remarcă faptul inedit potrivit căruia „pereții camerelor” anumitor case boierești din Țara Românească au început să fie „pictați cu nuduri de fecioare” (în mărime naturală) „îmbăindu-se, ca de pildă Diana și nimfele sale” lucrare „bine executată de artiști italieni”⁵²². Într-adevăr interiorul multor case boierești din București era decorat de artiști italieni, printre care se număra la 1822 și pictorul Giacometti, autor al frescelor ce împodobeau palatul lui Caragea de pe Podul Mogoșoaiei și acela al Ghiculeștilor de la Colentina-Tei⁵²³.

Un alt detaliu care reconstituie atmosfera interioară (orientală) a unei case boierești din epocă, remarcat de călătorii străini care au vizitat locuințele protipendadei bucureștene în vremea domniilor fanariote, este mulțimea (murdară și neîngrijită) de slugi boierești, majoritatea fiind robi ȝigani. Acești slujitori la care se referea și doamna Christine Reinhard, la 1806 – de care obișnuiau să își umple casele boierii din Țara Românească – sunt remarcați încă de la 1780, de către arheologul și numismatul italian Domenico Sestini, care consemnează că aceste „adevărate cârțițe” când trebuie să stea să aștepte nu fac altceva decât să doarmă, motiv pentru care de la toată această „gloată nenorocită”, nu se poate obține

⁵²⁰ Conte de Lagarde, August Marie Balthazard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 341, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 570.

⁵²¹ Karadjia, Constantin J. 1928. *Un diplomat danez la Curtea lui Grigore Gbica Vodă (1824)*. În *Revista istorică*. XIV. p. 363, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 97.

⁵²² Alexander, Sir James Edward. 1827. *Travels from India to England comprehending a visit to the Burman Empire, and a journey through Persia, Asia Minor, European Turkey in the years 1825-1826*. London. p. 253, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 158.

⁵²³ Constantinescu-Iași, p. 1951. *Influențe ale arhitecturii vechi rusești asupra vechii arhitecturi românești*. București. p. 164, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 158 n.24.

decât puțină muncă. Pentru boierii din Țara Românească, este însă un spectacol măreț și de o mândră strălucire (dar și grotesc în același timp) când ies din casele lor, escortați de vreo treizeci de asemenea robi țigani prost îmbrăcați și încălțați, murdari și nespălați și cu hainele slinoase și jengoase ca o turtă de ulei.

Totuși, în această țară [Țara Românească] se bucură de considerație cel care are o suită atât de nobilă a cărei întreținere costă puțin, căci dacă sunt cu adevărat robii lor, ei nu au nicio leafă, atât doar că sunt îmbrăcați odată pe an, iar dacă sunt oameni liberi arareori primesc leafa asupra căreia s-au înțeles cu ei, neavând pentru trai decât rămășițele de la masa stăpânilor care sunt puține, în afară de mămăliga lor și apa de băut⁵²⁴.

Despre obiceiul generalizat la nivelul familiilor boierești valahe de a folosi robii țigani „în diferite servicii casnice, și mai ales la bucătărie”, face vorbire la 1818, și William Wilkinson (consulul general britanic în Țările Române), care remarcă totodată faptul că „murdăria și insectele, care le acoperă trupul” acestor robi țigani, „par să alcătuiască o parte integrantă din ființa lor, căci nicio considerație nu-i poate hotărî să fie mai curați”, cei mai mulți dintre ei fiind „acoperiți cu câteva zdrențe, iar copii lor mergând goi în aproape toate anotimpurile”. Dar, deși economia realizată prin rezolvarea treburilor gospodărești prin apelul la munca gratuită, neremunerată a robilor țigani, este foarte însemnată mai cu seamă în acele case boierești unde trebuie ținute foarte multe slugi, neajunsul este însă mult mai mare, „din cauza deprinderilor de murdărie ale bucătarilor și a lipsei de grijă a stăpânilor, bucătăriile boierilor ajungând să fie tot atât de dezgustătoare ca obișnuitele cocini de porci”.

Aplecarea de neînălțurat către viciu și lenea acestor servitori dau naștere la tulburări și supărări necontenite. Aproape în toate casele s-au stabilit pentru ei pedepse, dintre care cea mai aspră este bătaia la tâlpi; este aplicată de un alt țigan, sub

---

⁵²⁴ Sestini, Domenico. 1815. *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valachia, Transilvania e Ungheria fino a Viena*. Florența. pp. 25-26, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 345.

supravegherea intendentului și, adeseori, chiar sub supravegherea stăpânului sau stăpânei. Boieroaicele, oricât de tinere și de frumoase, nu se prea simt oprite de un sentiment de delicatețe spre a nu se deda în asemenea împrejurări la acte de autoritate. O pedeapsă mai puțin gravă constă în a băga capul vinovatului într-un fel de coif de fier cu două coarne imense din același metal și de a-l închide pe sub bărbie în așa fel încât să fie foarte supărător pentru cel care-l poartă, împiedicându-l pe acesta să mănânce sau să bea, atâta timp cât îl poartă. Este totuși neîndoielnic că servitorii țigani nu pot fi ținuți într-o bună rânduială fără a fi pedepsiți și nici nu pot să îndeplinească o muncă mai îndelungată fără stimulul bății⁵²⁵.

La 1822, F.G. Laurençon, cu prilejul observațiilor asupra Țării Românești, pe care le face tranzitând principatul valah, remarcă și el mulțimea excesivă de slugi, bărbați și femei, care populează conacele boierilor valahi, existând case în care erau „treizeci, patruzeci și mai multe” asemenea slugi, care nu primeau niciun fel de leafă, fiind numai hrăniți și îmbrăcați pe cheltuiala boierului, și care așteptau cu răbdare, câteodată mai mulți ani, ca stăpânul lor să ajungă într-o dregătorie publică oarecare, pentru ca atunci să fie răsplătiți pentru serviciul lor casnic, prin oferirea de posturi mici, în administrația de stat, care depindeau de decizia titularului dregătoriei respective⁵²⁶.

Dincolo de aceste descrieri, preponderent defavorabile interioarelor orientale valahe (din punct de vedere arhitectural, dar și sub aspectul mobilierului), există în vremea domniilor fanariote și aprecieri entuziast pozitive (aparținând unui grup de călători

---

⁵²⁵ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 169-176, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 653-655.

⁵²⁶ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 29-32, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 34-35.

englezi de la care s-au păstrat trei mențiuni complete redactate de John Bacon Sawrey Morritt, Robert Stockdale și Randle Wilbranham) referitoare la modul în care călătorii străini percep un conac boieresc locuit la sfârșit de secol al XVIII-lea de familia unui boier valah de prima treaptă (un mare agă). Astfel, tranzitând Țara Românească, în anul 1794, în lunile iunie-iulie, grupul de călători englezi, în mențiunea lui John Bacon Sawrey Morritt, este nevoit să înnopteze într-un sat de lângă Curtea de Argeș, în care, nefiind niciun han sau cârciumă, este condus către reședința de țară a unui boier muntean, ocazie cu care călătorii englezi remarcă obiceiurile din Țara Românească și vestimentația boieroaicei. Stăpânul casei fiind la București englezii au fost întâmpinați cu ospitalitate de soția sa (o foarte elegantă și frumoasă femeie, cu o statură superbă⁵²⁷), care ședea cu picioarele încrucișate pe un divan scund (o sofa foarte mare), de scândură, care umplea în întregime o latură a încăperii și era înconjurată de cinci sau șase roabe țigănci⁵²⁸, îmbrăcate cu mare fast și care le-a făcut toate onorurile *à la grecque*. Fiind înfometăți, le este servită cina (alcătuită din carne afumată și vin de pelin, bucatele fiind așezate pe scaune joase, puse pe divan, care slujeau drept masă), iar după masă două slugi boierești au venit cu un lighean și o cană ca să le toarne apă să se spele pe mâini⁵²⁹.

Un alt membru al grupului, Randle Wilbranham, remarca și el, într-o scrisoare expediată dnei Wilbranham Bootle de la Constantinopol, la 7 august 1794, faptul că în Țara Românească au putut vedea „specimene excelente ale bunelor maniere și obiceiuri grecești” (care i-au impresionat mult pe călătorii britanici și pe care

---

⁵²⁷ Wilbranham, Randle. 7 august 1794. *Scrisoare de la Constantinopol către dna Wilbranham Bootle*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. pp. 608-609, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1248-1249.

⁵²⁸ În textul original se face referire în mod eronat la roabe grecoice.

⁵²⁹ Morritt, John Bacon Sawrey. 1794. *Scrisori din Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Marindin, G.E. 1914. *The Letters of John B.S. Morritt of Rokeby, descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794-1796*. London. pp. 62-63, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1240-1241.

aceștia le apreciază în mod pozitiv) și menționează că în Țara Românească a dormit pe un divan (singura piesă de mobilier într-o casă boierească) care nu este nici mai mult nici mai puțin decât asemănător cu taraba unui croitor acoperită cu perne și care, vara, în special, este tot atât de confortabil ca și un pat⁵³⁰. Robert Stockdale remarca faptul că s-a odihnit comod pe divanul cel mare (acoperit cu un material roșu și împodobit cu perne mari și confortabile și care era total lipsit de paraziți) fără să își fi scos hainele (și de cinci nopți de când dormea astfel îmbrăcat se cam obișnuise). Dimineța, în timp ce se îmbrăcau, au fost serviți cu șerbet de trandafiri, dulciuri de un gust minunat și cu câte o mică ceașcă de cafea, astfel că grupul nostru de călători britanici a pornit la drum foarte mulțumit de găzduirea oferită peste noapte în casa unui boier valah⁵³¹.

Un alt exemplu de ospitalitate boierească (pe care autorul o descrie în termenii unui banchet patriarhal) este prezentat, în luna martie 1813, într-o scrisoare expediată din București, de către August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, care este invitat la masă de marele ban Grigore Basarab Brâncoveanu (cel mai bogat boier din Țara Românească, a cărui avere moștenită de la strămoșii săi era prețuită în epocă, în moșii, la aproape patru milioane de piaștri).

Înainte de a ne așeza la masă, servitorii îmbrăcați în diferite porturi naționale, au adus apă în lighiane de argint aurit; ne-am spălat pe mâini cu săpunuri de tot felul, apoi ne-am așezat, de cum ne-a dat pildă gazda. Nu-ți trimit lista de bucate, dintre care unele erau turcești, altele nemțești, multe românești și

---

⁵³⁰ Wilbranham, Randle. 7 august 1794. *Scrisoare de la Constantinopol către dna. Wilbranham Bootle*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. pp. 608-609, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1248-1249.

⁵³¹ Stockdale, Robert. 1794. *Scrisori și fragmente din jurnalul privind Banatul, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. p. 596, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1244-1245.

rusești, dar atât de multe încât dovedeau tot atâta opulență, cât și lipsă de gust. Potrivit obiceiului, fiecare umblă cu mâna în farfurie, ceea ce e mai degrabă cordial decât curat; dar a trebuit să fac și eu la fel sau să mă resemnez să rămân flămând. La desert, ca o dovadă de deosebită considerație, boierul mi-a trimis sâmburii de la merele pe care le mâncase⁵³²; au adus apoi vinuri din Arhipelag, mied de 20 de ani, Tokay și după patru ceasuri de asemenea ședință gastronomică ne-am spălat din nou pe mâini, pe gură, pe barbă, ne-am parfumat și am trecut în sfârșit în salon. De cum s-au servit dulcelețurile, cafelele și înghețata, nepoatele lui Brâncoveanu au cântat la pian și la harpă, au cântat pe grecește și pe rusește și au dansat ca să dea totodată o idee despre felurile lor talente. După ce s-a sfârșit acest soi de examen, ne-am dus cu caleașca la Herăstrău, de unde s-au întors la o partidă de faraon pe care au încheiat-o la ziuă⁵³³.

C. Strălucirea fanariotă și luxul boieresc afișate în mod ostentativ: trăsurile poleite cu aur

Despre venalitatea excesivă și despre caracterul risipitor al grecilor care luau, pentru perioade limitate de timp, în virtutea mandatului încredințat de padișahul otoman, în stăpânire Țara Românească s-a scris suficient de mult în istoriografia română. Interesant este însă nu acest aspect al risipei banului public însoțit cel mai adesea prin fraudarea vistieriei domnești și prin stoarcerea țăranului valah care se zbatea în cea mai cruntă mizerie materială, ci exemplele concrete care puneau în lumină, chiar în epocă, aceste comportamente fanariote (de a procura în mod oneros sume de bani care să fie utilizate ulterior în cheltuieli aberante pentru produse de lux) și pe care contemporanii (mai cu seamă călătorii

---

⁵³² Desigur pentru a semna vreo particularitate a celui soi, iar nicidecum ca o atenție, într-adevăr ciudată, pentru musafir.

⁵³³ Conte de Lagarde, August Marie Balthazard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. pp. 338-340, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 569-570.

străini) le descriu, sub impactul unui sentiment de completă uimire, în amănunt. Ceea ce impresiona, sub acest aspect al cheltuielilor pentru produse de lux, occidentalul cumpătat aflat în tâmplător călător prin Țara Românească în drum spre sau dinspre Constantinopol, era, pe lângă prețurile exorbitante cu care erau achiziționate la București veșmintele orientale boierești, blănurile importate din Rusia, diversele podoabe femeiești, stofele fine, mătăsurile sau produsele manufacturate în Europa occidentală, dar mai cu seamă, numărul impresionant de trăsură și calești importate cel mai adesea de la Viena sau din Ungaria, cu care era împânzit tot Bucureștiul și care au ajuns curând să reprezinte o marcă a „omului de lume bună”. Specific acestei epoci de tranziție, sfârșitul de veac fanariot, este însă fenomenul poleirii cu aur a trăsurilor de către marii boieri, în încercarea de „personalizare” a acestora, dar mai cu seamă contradicția stringentă dintre bogăția sclipitoare a caleștilor boierești aurite cu care se plimba protipendada bucureșteană, înveșmântată în straie scumpe și rafinate, de multe ori numai și pentru a trece strada, și, pe de o parte, calitatea precară a harnașamentului, slăbiciunea calului (adesea „niște mârțoage nenorocite”) și îmbrăcămintea zdrențăroasă a vizitiului de pe capră (cel mai adesea un țigan murdar și slinos), iar pe de altă parte, primitivismul trăsurilor valahe de poștă cu care circula restul populației (aparținând clasei superioare) atunci când avea de străbătut țara.

La 1788, raguzanul Stephan Ignaz Raicevich face vorbire cu privire la consumul parazitar de lux la care se dedau o parte consistentă a clasei stăpânitoare boierești, și mai cu seamă la luxul afișat ostentativ de către grecii ajunși în principate, în condițiile în care luxul era, în epocă, aparent interzis în Turcia tuturor celor care nu erau musulmani prin naștere. Grecii, însă, în calitate de domni și de stăpâni efemeri ai Țării Românești și Moldovei, s-au dedat, la București și la Iași, la luxul cel mai costisitor și mai extravagant, și care potrivit aprecierilor lui Stephan Ignaz Raicevich, „întrece chiar pe al sultanilor din Constantinopol”. Acest lux a fost firește imitat îndeaproape și adeseori întrecut de boierii băștinași, dând prilej negustorilor (preponderent alogeni) să introducă în țară tot felul de mărfuri scumpe. Boieroaicele, mai ales, se

împodobeau cu blănurile cele mai alese, cu stofe din India, cu broderii și galoane europene. Din Rusia, regulat în fiecare primăvară, veneau blănurile cele mai scumpe de jder, samur, cocom, vulpe, râs și altele. Grecii aduceau de la Constantinopol toate stofele și muselinele din India și Alep și țesăturile de aur din Chios, în afară de nenumărate mărunțișuri făcute la Constantinopol. Alți greci se duceau, pentru a satisface această poftă de lux a clasei stăpânitoare valahe (extrem de eterogenă etnic), de două ori pe an la târgurile de la Lipsca și Viena, de unde aduceau pe uscat (cu mari eforturi) un mare număr de stofe fine de tot felul, stofe groase de lână, catifele, atlasuri și alte mătăsuri, pânze imprimate, galoane și broderii de Viena, hârtie de Veneția, condimente, zahăr rafinat de Fiume, cafea din America, plumb, cositor etc., mărunțișuri din Nürnberg, Viena, Franța și Anglia, precum și un mare număr de giuvaeruri, perle, ceasornice și alte lucruri de aur și argint. Într-un cuvânt, toate produsele brute (de natură animalieră sau cerealieră) care se exportau la acea dată din cele două provincii dunărene, erau date la schimb, potrivit aprecierilor lui Stephan Ignaz Raicevich, pe sus-amintitele produse de import de lux⁵³⁴.

Aceeași stare de fapt este confirmată și de către Sir William Sidney Smith cel care menționează la 8 noiembrie 1792, într-o dare de seamă asupra Țării Românești, faptul că exporturile Țării Românești folosesc doar pentru consumul de lux a foarte puțini boieri, care sunt suficient de bogați, spre a putea beneficia în mod concret de stoarcerile exercitate din plin asupra țăranilor valahi și să-și permită astfel achiziționarea articolelor de lux. Aflându-se la o distanță mai mare de capitala Imperiului Otoman și astfel mai puțin supuși legilor somptuare otomane împotriva consumului de lux al grecilor, pe care aceștia trebuic să le respecte la Constantinopol, boierii fanarioți/fanariotizați își procură acele articole vestimentare de lux care sunt prohibite la Constantinopol, se îmbracă la București și la Iași cu cele mai scumpe stofe și blănuri, iar boieroaicele poartă, potrivit aprecierilor călătorului britanic, grămezi de

---

⁵³⁴ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 133-135, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 502.

giuvaeruri și chiar produsele englezești manufacturate de oțel încep să-și facă drum în Țara Românească, deși la prețuri prohibitive⁵³⁵.

După ce menționează faptul că boierii din Țara Românească, sunt apлекаți spre moleșală, trândăvie, ceartă și dezbinare între ei (motiv pentru care procesele sunt una dintre îndeletnicirile boierești de căpetenie, spre marea mulțumire a domnilor fanarioți, căci se poate face apel la nesfârșit la noul domn împotriva hotărârii înaintașilor acestuia) și faptul că staționarea armatelor străine (în special rusești) pe teritoriul valah a deschis boierilor apetitul păgubitor pentru jocurile de noroc (astfel că mulți dintre ei s-au ruinat cu desăvârșire la faraon), F.G. Laurençon remarcă, la 1822, că boierimea valahă afișează un mare lux în ceea ce privește trăsurile, îmbrăcămintea și cheltuiesc, în consecință, mult pentru casele lor. Călătorul francez evidențiază asemănarea dintre bogăția costumului boieresc (pentru confecționarea căruia, fiind folosite stofele și blănurile cele mai prețioase, trebuie să cheltuești cinci până la șase mii de piaștri pentru a fi îmbrăcat convenabil) și vestimentația otomană, „afară de calpac, care este de formă deosebită”.

Este adevărat că te-ar uimi cheltuielile pentru îmbrăcămintă și luxul lor care desigur întrece în mai multe privințe pe acela al doamnelor din primele capitale ale Europei; căci diamantele și rochiile din cașmir adevărat sunt podoaba lor obișnuită⁵³⁶.

Un articol de lux, care prin varietatea și diversitatea lui, a intrigat pe mai toți călătorii străini care au vizitat principatele dunărene, în vremea domniilor fanariote, au fost trăsurile și

---

⁵³⁵ Hope, Trevor J. 1980. *Interesele britanice în Europa de sud-est și în regiunea Dunării de Jos la sfârșitul secolului al XVIII-lea* (anexele tezei de doctorat). București. pp. 278-280, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1077-1078.

⁵³⁶ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 29-32, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 34-35.

caleștile importate la prețuri exorbitante preponderent din Ungaria și Austria și care, în această perioadă, ajung să aglomereze străzile proaste ale capitalei valahe. Prin raportare la întinderea zonei centrale a capitalei valahe (care interesa boierimea valahă), la numărul și la sărăcia majorității locuitorilor Bucureștilor și mai ales la îngustimea și precaritatea ulițelor prost pavate, întortocheate și înfundate de noroaie ale capitalei, numărul impresionant de calești și trăsurile de lux reprezintă, fără doar și poate, un simbol al condiției superioare a „omului de lume bună” (care nu merge pe jos), dar și o amprentă a capitalei valahe de neuitat pentru un străin care se întâmpla să călătorească în acele timpuri prin Țara Românească. Potrivit unei mărturii din epocă (august/septembrie 1797), aparținând călătorului britanic John Jackson, care atestă faptul că „la București sunt foarte multe trăsurile de-ale boierilor”, se menționează că „cel care nu ține o trăsură este privit ca un servitor sau ca un țăran⁵³⁷”.

Despre numărul acestor atelaje care ajunge, prin septembrie 1830, excesiv de mare, face vorbire și caretașul german Ernst Christoph Döbel, care subliniază faptul că, deși a traversat jumătate de Europă pentru a ajunge la București, nicăieri nu a văzut trăsurile mergând „atât de repede și în număr atât de mare, unele în spatele altora” precum în capitala valahă, „adeseori trebuind să stai locului câte un sfert de ceas pentru a putea trece de pe o parte pe cealaltă a străzii”⁵³⁸. Dar numărul surprinzător de mare, pentru un călător occidental, al trăsurilor bucureștene (aproximativ 4.000 – în anul 1802), raportat la populația capitalei valahe (care nu depășea 80.000 de locuitori la acea dată), se datorează nu doar apetenței bucureștenilor pentru produsele de lux, trăsurile reprezentând și mijloace adecvate de deplasare într-o capitală cu străzi murdare, prost pavate, mocirloase și prăfuite, fapt remarcat în

---

⁵³⁷ Jackson, John. 1799. *Journey from India towards England in the year 1797*. London. pp. 257-260, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1289-1290.

⁵³⁸ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 38-41 și 43, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 455-458.

epocă și de colecționarul de antichități și mineralog englez, Edward Daniel Clarke, cel care, menționează că, datorită pavajului defectuos al ulițelor, datorită gropilor și lipsei de pavele care acoperă caldarâmul, adesea „ulițele sunt aproape de netrecut în alt chip decât folosind un vehicul, și chiar așa nu este totdeauna ușor să mergi pe ele”⁵³⁹. Faptul că în București multă lume folosea trăsura mai mult de nevoie decât ca obiect de lux, este remarcat în octombrie 1805 și de către Louis Allier de Hauteroche, care consemnează faptul că un călător modest, aflat în trecere prin București, „și pe care curiozitatea îl determină să străbată acest oraș pe jos, este stropit în mod nedemn de noroi, fără măcar să se poată plânge, căci i s-ar spune: „De ce umblai pe jos”⁵⁴⁰?”

Prin iunie 1792, englezul William Hunter, după ce constată că unii dintre boierii bogați ai Țării Românești „trăiesc cu mare strălucire”, tocmai pentru a exemplifica această trufie boierească William Hunter menționează că, în București, se socotește „ca un lucru ce nu se cade și care este cu totul în dezacord cu demnitatea boierească să fie văzuți în oraș mergând pe jos”, astfel că orice persoană, care poate să facă față la cheltuiala rezultând din achiziția și întreținerea unei calești cu vizitiu, își ține o astfel de trăsură proprie. Numărul și varietatea acestor vehicule (extrem de puține construite la București, cele mai multe fiind cumpărate mai ales din Ungaria ori de la Viena) este, potrivit aprecierilor călătorului englez, cu totul de necrezut la București și multe din ele sunt foarte elegante și costisitoare⁵⁴¹.

---

⁵³⁹ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Viena*. London. p. 267, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 62.

⁵⁴⁰ Pippidi, Andrei. 1987. *Encore un voyageur français dans les Pays Roumains: Louis Allier de Hauteroche, en 1805*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. XXVI. Nr. 1-2. p. 117, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 194.

⁵⁴¹ Hunter, William. 1796. *Travels in the year 1792 Through France, Turkey and Hungary to Viena*. London. pp. 323-324, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1102.

Prin august/septembrie 1797, un alt supus britanic, John Jackson, călător prin Țara Românească, curios să își explice mulțimea trăsurilor din București, menționează faptul că până și „doamnele își au de obicei trăsurile lor particulare, căci o caretă cu un echipaj potrivit face parte, de obicei, din zestre⁵⁴²” (în cazul unei căsătorii boierești sau contractată între două persoane provenind din familii prospere economic).

La 1801, Vince (Vincenz) Batthyány, conte de Nemetujvár, este surprins să constate numărul impresionant de echipaje ale boierilor bucureșteni, care nu sunt, în percepția aristocratului maghiar, altceva decât niște birje care erau „acum vreo douăzeci de ani la modă”, înhămate cu cai proști, ale căror hamuri rupte sunt împodobite cu ciucuri colorați. Pe capră stătea un slujitor boieresc (de regulă rob țigan) „pe jumătate gol sau grotesc împoțonat”, tot un asemenea slujbaş în locul servitorului, care este „zdruncinat într-un chip jalnic”, din pricina gropilor de pe ulițe, în timp ce stăpânul său, căruia îi „lipsește numai turbanul pentru a arăta ca un turc, se întinde pe scaunul său pe cât este de lung”. Contele de Nemetujvár remarcă de asemenea faptul că aceste trăsuri, deși demodate, aduse în oraș de un negustor întreprinzător, au la București o mare valoare, căci fără un asemenea echipaj nu poți fi considerat „om cu stare”, astfel că niciun boier și nicio soție de boier nu apare niciodată pe jos.

Ar fi interesant firește de știut cât de în urmă sunt Bucureștii în privința articolului pomenit mai sus față de diferite orașe din Ungaria, acestea la rândul lor, în urma Vienei, depășită de Bruxelles și Londra, pentru a stabili cum această ramură a noului lux este răspândită sau perfecționată de la un cap la celălalt al Europei⁵⁴³.

Imaginea puternic contrastantă, subliniată de contele de Nemetujvár, dintre boierul valah înveșmântat în straie orientale

---

⁵⁴² Jackson, John. 1799. *Journey from India towards England in the year 1797*. London. pp. 257-260, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1289-1290.

⁵⁴³ Batthyány, Vincenz. 1810. *Reisen nach Konstantinopel in Briefen*. Ediția I. Pesta. pp. 255-256, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 93.

de lux, plimbându-se trândav într-o caleașcă aurită, pe străzile murdare, prost pavate și pline de praf sau de noroaie (în funcție de sezon) ale capitalei valahe, printre coșmelii dărăpănate și „co-cioabe de lut”, într-o trăsură trasă de o pereche de „mârțoage nenorocite”, „având în față, în loc de călăreți doi ȝigani, care alergau desculți, ținând în mână câte o făclie” îi atrege atenția la 12 iunie 1808 și lui Dimitri Bantăș-Kamenski (curier diplomatic țarist, care călătorește prin Țara Românească, în drum spre Serbia)⁵⁴⁴.

La 1818, William Wilkinson, consulul general britanic în Țările Române, menționează faptul că, cel puțin cu treizeci de ani în urmă, boierii din Țara Românească aveau obiceiul să meargă unii la alții și să se ducă la Curte călări și numai soțiile boierilor celor mai bogați se deplasau cu trăsura. Din vremea aceea, moda de a merge cu trăsura s-a întins atât de mult la București, apreciază William Wilkinson, devenind atât de răspândită, încât orice persoană care are pretenția de a fi respectat, nu poate ieși pe poarta casei sale decât în trăsură, chiar pe vremea cea mai frumoasă, boierii socotind că s-ar înjosi dacă s-ar deplasa altfel decât în caleașcă, motiv pentru care lasă poporului îndeletnicirea vulgară de a merge pe jos, de unde rezultă că ulițele înguste și întortocheate ale capitalei (late de 6 sau 7 metri), sunt întotdeauna ticsite de trăsuri, întâmplându-se adesea ca „bieții pietoni” (care au o condiție socială modestă) să sufere accidente. Trăsura cea mai des folosită fiind caleașca germană, boierii au introdus moda de a și le împodobi pe ale lor „în chipul cel mai bătător la ochi”, fără ca frumusețea cailor, a harnașamentului și a veșmintelor vizitivilor să le stârnească interesul într-un mod similar, motiv pentru care, remarcă diplomatul britanic, întâlnești adeseori pe stradă „o trăsură lucind sub podoaba aurăriei sale, trasă de două mârțoage nenorocite și mânată de un ȝigan zdrențuros”.

Sunt mulți caretași la București, dar trásurile trimise de la Viena sunt cele mai apreciate pentru care se și plătesc prețuri foarte

---

⁵⁴⁴ Dimitri Bantăș-Kemenski. 1810. *Puteșestrie v Valahii Moldavii i Serbiu*. Moskva: Tip.Restnikova. p. 141, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 409.

mari. Boierii nu se interesează dacă sunt trainice și cumpără orice vehicul vechi, dacă este transformat, pentru a amăgi ochii și dat drept nou. Podoabele frumoase, fiind singura înșușire prețuită, boierii sunt siliți să cumpere o trăsură nouă la răstimpuri de un an sau de optsprezece luni. Pe de altă parte, nepăsarea lor, lenea, murdăria și lipsa de grijă a vizitivilor lor fac ca această cheltuială anuală să nu poată fi suprimată. Nu se pot lua cu chirie niciun fel de trăsură astfel încât călătorii, cât și cei care nu locuiesc în permanență în oraș trebuie să meargă pe jos⁵⁴⁵.

Faptul că în raport cu populația, erau puține orașe în Europa la acea dată unde să se găsească un număr atât de mare de trăsură ca la București, fiecare negustoraș ajungând să aibă propria sa caleașcă, iar boierii obișnuind să își reînnoiască anual propriul echipaj, este remarcat, la 1822, și de francezul F.G. Laurençon care menționează că Viena furnizează Țării Românești un mare număr de calești (unele dintre cele mai elegante trăsură închise)⁵⁴⁶.

Primul lucru care îl izbește, la 1824, pe capelanul anglican Robert Walsh, pe ulițele din București este priveliștea cu totul neobișnuită pentru călătorul britanic reprezentată de mulțimea trăsurilor elegante (nespus de arătoase și bătătoare la ochi, strălucind de poleială din aur și părând toate nou-nouțe) care mergeau în toate direcțiile sau care stăteau în fața ușilor. Este o vanitate a boierilor să arate aceste trăsură pe care cheltuiesc sume mari de bani, căci sunt făcute numai pentru ostentație, ele stricându-se cu desăvârșire într-un an sau doi și fiind nevoie de o cheltuială neîntreruptă, pentru a procura altele noi. Într-unul din aceste vehicule bătătoare

---

⁵⁴⁵ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 90-92, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 627-628.

⁵⁴⁶ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 9-10, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 26.

la ochi stă câte un boier gras, învelit într-o blană scumpă, cu un calpac enorm, adică un fel de tichie de o formă ciudată alcătuită din două calote mari care se ridică una deasupra celeilalte și care sunt acoperite cu catifea verde sau roșie. În față stă vizitiul (un individ înalt, murdar, îmbrăcat cu o haină lungă, cenușie, murdară și ruptă, având capul acoperit cu o pălărie mare vulpească de pâslă, trasă pe ochi, legată cu o sfoară, de sub care îi atârnă liber pletele lipite de față și de umeri) care prezintă un contrast puternic cu stăpânul său, contrast pe care capelanul Walsh, nu se sfiește a-l denumi „amestec barbar de lux și de mizerie”. Un alt contrast și mai izbitor care stârnește indignarea clericului anglican este cel dintre micile trăsurile de poștă, grosolane și sărăcăcioase, puse la îndemâna publicului și trăsurile boierești poleite cu aur și bătătoare la ochi, folosite individual de niște persoane numai pentru a fi duse de la o casă la alta.

După mulțimea trăsurilor care apăreau pe toate ulițele, am crezut că este vreo recepție publică la Curte. Am aflat însă că era tocmai dimpotrivă, toate relațiile acestea fiind acum suspendate; dar atât de mare este vanitatea acestor boieri, încât ei nu pot rezista dorinței de a-și arăta luxul chiar în timpul epidemiei de ciumă. Odinioară era obiceiul ca boierii să umble călare și arareori îi vedeai umblând pe jos pe ulițe. Abia la vreo treizeci de ani au luat obiceiul femeiesc de a merge cu trăsura; și aceasta este atât de potrivit cu firea lor feudală și leneșă, încât acum nu ar mai trece pe partea cealaltă a uliții fără să se suie în una din ele⁵⁴⁷.

---

⁵⁴⁷ Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. London. pp. 202-204 și 208, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 102 și 104.

D. Baluri, mode și veșminte boierești la sfârșit de epocă fanariotă

Cine vor vedea pe acele de mai mare neam dame din Viena și pe ale noastre, pe cele de al treilea mână, vor socoti pe vieneze de sărace, și pe acestea ale noastre stăpânite de lux, milioniste. Iar adevărul este cu totul împotriva: căci acelea au destul, dar luxul și bainele împeștrite nu le plac. Iar ale noastre sunt destul de sărace, căci toată marfa să ia pe răboj, până începea a-ș pune moșiile la mezat, dar sunt stăpânite groaznic de lux. Mai bucuroase sunt acasă să le moară copiii de foame, decât să iasă la plimbare fără de a avea pe rochie alte o sută de bucățele în feliurimi cusute, ce le zic garnituri, carele este o îndoită cheltuială⁵⁴⁸.

Aflată sub suzeranitate otomană și cărmuită în mod arbitrar, despotic și venal de greci fanarioți ale căror capete și funcții în tronurile și dregătoriile valahe atârnav exclusiv de bunăvoința sultanului otoman sau de capriciile de moment ale marelui vizir, Țara Românească a gravitat, așa după cum era și firesc, cel puțin din punct de vedere al moravurilor și manierelor acceptate și recunoscute oficial, în jurul normelor de conviețuire socială impuse de la Constantinopol. Odată cu războaiele ruso-turce (purtate inclusiv pe teritoriul valah între 1768-1774, 1787-1792, 1806-1812 și 1828-1829), moment în care boierimea valahă a avut prilejul de a interacționa social cu ofițerii ruși și austrieci (ale căror maniere în societate și moravuri erau complet „evropenești”), cantonați în Țara Românească de-a lungul multiplelor ocupații militare ale principatului valah în veacul al XVIII-lea și cărora li s-a oferit cel mai adesea găzduire, pe durata șederii la București, în casele boierilor din Țara Românească, încep să fie sesizate, în timp, schimbări și evoluții din ce în ce mai profunde în comportamentul, atitudinea și vestimentația boierimii valahe, care poate fi considerat un fenomen de tranziție de la manierele orientale la cele occidentale, fenomen care s-a desfășurat între 1774 și 1829. Odată cu instaurarea

⁵⁴⁸ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva. p. 58.

domniilor fanariote în Țara Românească, în 1716, este remarcat în decadele ulterioare fenomenul de grecizare a culturii valahe (prin tipărirea de carte în limba greacă și prin impunerea limbii grecești drept limbă de Curte) care durează de-a lungul întregului secol al XVIII-lea (chiar și la sfârșit de epocă fanariotă la academia domnească de la Sf. Sava se predă în grecește). Încet dar sigur, marii boieri (care gravitau în jurul domniei atotputernice) încep să deprindă, prin angajarea de profesori particulari, și limbile france (italiana și franceza), care primesc un puternic impuls în a fi învățate în vremea ocupației rusești dintre 1768-1774 (datorită contactului cu ofițerii ruși perfect occidentalizați sub aspectul manierelor), ca de altfel și dansurile europene (valsul, contradansul, cadrilul, cotilionul) sau balurile (ca fenomen preferat de socializare în înalta societate). În acest teribil malaxor al prefacerilor moravurilor intră în vremea ocupației rusești dintre 1806-1812 și veșmintele femeilor (care renunță primele la costumația levantină și adoptă modele vestimentare occidentale), urmând ca în cele din urmă, ca urmare a confruntării ruso-turce dintre 1828-1829, Țara Românească, consolidându-și autonomia politică și economică față Poarta otomană, veșmintele bărbaților boieri să fie înlocuite cu „hainele nemțești”.

Trebuie însă menționat clar faptul că aceste schimbări (inclusiv în plan vestimentar) nu au afectat decât clasa socială boierească (care comunica și interacționa social direct cu ofițerii armatelor străine cantonate în București), restul populației valahe fiind practic ancorată, sub aspectul manierelor, în vechile cadre neschimbate de secole. Deși procesul primenirii garderobei orientale începuse în Țara Românească cu mult înainte de sfârșitul veacului al XVIII-lea, în 1805, în afară de puține excepții, saloanele din București înfățișau generalului Sebastiani aceleași toalete de modă constantinopolitană și aceleași maniere răsăritene. Odată cu intrarea armatelor rusești în Țara Românească, în 1806, „oamenii simțindu-se o clipă descătușați și nădăjduind în eliberarea definitivă a țării, lepădară vechile straie pentru a îmbrăca haina europeană, prefacerea se petrecu atunci dintr-o dată”. Deși bărbații în vârstă își păstrară mai departe veșmântul lor oriental, femeile își schimbară întru totul

portul, mai întâi doamnele și domnițele, apoi jupânesele și cucoanele lor, după aceea boieroaicele de starea a doua și a treia și, în urmă abia, marea masă a orășencilor, după pilda elegantelor din București și Iași.

Boierii Țării Românești rămăseseră mai departe aceiași demnitari bărboși, gravi și solemni în caftanele orientale de modă veche, înfășurați în costisitoare și ridicole blănuri, și vara și iarna, cu ișlicele demodate pe cap și cu papuci în picioare, alături de mai tinerele lor soții, îmbrăcate după ultimul jurnal franțuzesc⁵⁴⁹.

În 1806 – scrie generalul conte de Langeron în memoriile sale – „găsirăm multe jupânese în costum oriental, casele lor lipsite de mobile și bărbații foarte geloși. Într-un singur an toate jupânesele moldovence și muntence adoptară costumul apusean. De pretutindeni sosiră în cele două capitale negustori de mode, croitorese, croitori, și magazinele din Viena și Paris se goliră de toate vechiturile lor, care părră foarte noi la Iași și care fură foarte scump plătite. Se văzură curând în toate casele mobile puțin cam învechite, aduse de la Viena cu mari cheltuieli. Trăsurile care semănau cu niște «birji» de Viena, de un gust perimat, fură înlocuite cu calești și trăsuri elegante, casele se populară cu slugi străine și cu bucătari francezi și nu se mai vorbi decât franțuzește în saloane și în iatacuri. Câțiva tineri adoptară fracul, dar bătrânii rămaseră cu bărbile lor și cu giubelele lungi”⁵⁵⁰.

Pentru a evidenția caracterul extrem de limitat al fenomenului preschimbării vestimentației (care cuprindea, până la Regulamentele Organice, numai categoria puțin numeroasă a boieroaicelor de toate rangurile și în general a femeilor și a tinerilor provenind din familii înstărite), chiar și în luna iunie 1828, locotenentul finlandez Berndt Johan Rosenström, însemna în propriul jurnal de călătorie faptul că „majoritatea locuitorilor Bucureștilor sunt îmbrăcați în

---

⁵⁴⁹ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 235-236.

⁵⁵⁰ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 219-220.

haine orientale”⁵⁵¹. Până și la 1830, portul turcesc domina complet orizontul vizual al capitalei, potrivit croitorului german P.D. Holthaus, în vreme ce „portul german se vede rar, în afară de cel al germanilor înșiși”⁵⁵². Fie ele orientale, franțuzești ori nemțești, vestimentația cu care se înveșmântau clasele superioare valahe era mai toată de import și, ca întotdeauna, somptuoasa garderobă boierească costa nespuse de mult, luxul fiind în epocă „una dintre cele mai costisitoare plăceri ale boierilor pământeni”. Într-o societate valahă franțuzită în care se bea „ponciu și vutcă franțuzească, ce se cheamă rum”, și se mânca ananas și presentin și salam ardelenesc și ciocolată, se cheltuiau sume uriașe cu caleștile de Viena, magnific împodobite și aurite, cu slugile venite de peste munți, cu dascăli de casă, francezi și nemți (pentru ca odraslele boierești să deprindă învățătură), cu bijuteriile importate și ele din Țara Nemțească sau din Franța, cu jocul de cărți, dar mai ales cu postavurile, stofele și blănurile cumpărate de pe alte meleaguri. În intervalul primelor două decenii ale veacului al XIX-lea, luxul boierilor valahi devenise cu adevărat ruinător. Potrivit unei mărturii târzii, aparținând lui G.I. Ionescu-Gion, pentru achiziționarea în epocă a „unei perechi de cercei, într-un rând, și, într-altul, și pentru achiziționarea unei trăsurii aduse de la Viena” se vânduseră în județul Romanai moșii care la 1899 „apropiau milionul”⁵⁵³.

De o eleganță tot mai prețioasă și mai distinsă, boierimea Țării Românești și mai ales jupănesele valahe se afișau acum în public, purtând mănuși albe, albastre sau roșii și haine tot mai scumpe, cu nasturi mari de aur cu rubine în vârf, blănuri (guși) de vulpe de Mosc și salbe de mărgăritare, albe și curate. Cu straie costând 3.000 de lei și adesea cu mult mai mult, împodobiți de

---

⁵⁵¹ Bossy, Raoul V. 1937. *Mărturii finlandeze despre români*. București. pp. 62 și 67, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 381 și 383.

⁵⁵² Howitt, William. 1844. *Wanderings of a journeyman tailor through Europe and the East during the years 1824-1840*. London. pp. 53-54, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 439-440.

⁵⁵³ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiană. pp. 258-260.

strălucitoare bijuterii, îmbrăcați în „dulame și anterii de sevai”⁵⁵⁴ cu flori de fir sau în scumpe giubele de aur, lucrate din altân și blănite cu samur, dar și din catifele albastre sau din enghiur salisî, căptușite cu husan alb și blănite cu guși de Mosc sau sângeap, cu haine din postav melir sau din ghermesut-șam sadea și ghermesut sevai”, era o bogăție și o risipă în ținuta și îmbrăcămintea marilor boieri valahi (în special Văcărești și Dudești), care sfidau adesea, prin fastul și cheltuielile lor nebunești, până și pe voievozi, motiv pentru care nu o dată „între domni și mândrii boieri de țară se vor isca sângeroase conflicte somptuare și gelozii de tot felul” asemănătoare aceleia amintite în cântecul popular, din vremea domniei Moruzeștilor, fanarioți care niciodată nu s-au bucurat de simpatia boierilor țării:

Ienăchiță Văcărescu
Șade-n poartă la Dudescu
Cu antereu de atlas
*Moare Doamna de necaz*⁵⁵⁵.

Erau la modă acum pentru boieri caftanele de ghermesut pier-sagii cu flori sau caftanele de șamalagea sângepie cu flori de fir și șatranghe, iar pentru femei rochiile de atlas de Venetia, sângepiu cu flori de fir și cu șatranghe tot de fir și cu șireturi late de fir de jur împrejur, rochiile de atlas galben de Țarigrad, cu flori de mătase și cu șatranghele de fir, cu sponce de „Lipița”, și giubelele de șaliu vărgat blănite cu crasac și saielele de citarie (toate cu anteriile lor, potrivite la flori și culoare, după cum cerea moda). Femeile, la fel de mândre, voluntare și geloase de descendența și de luxul lor (ca și soții lor, de altfel – mari dregători ai Țării Românești), purtau marames cusute cu mătase și umplute cu fir, și mănuși de frenghie verde, cu fir și blănițe, și lădunci, făptură turcească, de teletin, cu capacele de argint, de sârmă, și cu șiretul

⁵⁵⁴ Țesătură de mătase cu fire de aur sau de argint.

⁵⁵⁵ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiană. pp. 100-101.

de ibrișin cu câte două catarămi și cu câte două paftale tot din argint, de sârmă și se încingeau cu colane de fir și beteală⁵⁵⁶.

În această perioadă de tranziție în moravurile și mentalitățile adoptate de segmente extrem de restrânse, totuși, de populație valahă (din vârful societății), pot fi așadar sesizate contradicții flagrante, mai cu seamă în momentele în care se țineau marile baluri ale protipendadei bucureștene, pe de o parte, între elementele de sorginte orientală din care se poate deduce cadrul politic general și poziția de autonomie limitată a principatului valah în cadrul Imperiului Otoman, cum sunt amenajarea interioară a caselor boierești (cu divane și sofale) și vestimentația boierească (bărbătească), iar pe de altă parte, manierele occidentale, cum sunt limba de exprimare în societate (greaca, franceza sau italiana), dansurile, muzica și vestimentația femeilor.

La 1778, generalul locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr), remarcă faptul că „românii se îmbracă și trăiesc aproape după felul turcilor, stăpânii lor”⁵⁵⁷. Despre faptul că, la 1794 (aprilie-mai), „obiceiurile și locuințele românilor se aseamănă cu cele ale stăpânilor lor turci” face vorbire și călătorul străin James Dallaway care menționează că românii „poartă o îmbrăcăminte lungă” (referindu-se desigur la costumația orientală a boierilor din Țara Românească), iar „bărbații în vârstă au bărbi și tinerii mustăți”⁵⁵⁸.

Cu prilejul nunții unui boier valah, englezul John Petty, aflat în trecere prin Țara Românească în drum spre Constantinopol, este invitat să participe, împreună cu familia, la 2 august 1784, la unul

⁵⁵⁶ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 100-101.

⁵⁵⁷ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. pp. 20-22, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 150-151.

⁵⁵⁸ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. p. 471, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1216.

dintre balurile boierimii bucureștene, ocazie cu care remarcă, pe de o parte, faptul că s-au dansat, după moda occidentală, menuete și cadriluri foarte iuți (atât de către boieroaiice cât și de către boieri), iar pe de altă parte, faptul că „doamnele erau îmbrăcate după moda românească și cea grecească”, găteala lor fiind „foarte bogată și împodobită din belșug cu diamante și alte pietre scumpe”.

Pot să vă asigur că nu mi-am putut stăpâni râsul văzând pe domnii aceia cu bărbile lor impunătoare siliți să se țină de dans în timpul dat de nevastă-mea. În cele din urmă, grecoaiicele s-au însuflețit grozav și s-au străduit să danseze ca englezoaiicele. Totul era plin de veselie, totul era în armonie. S-a servit un supeu și apoi a reînceput balul care a ținut până la miezul nopții⁵⁵⁹.

La 1791, Charles Marie d'Irumberry, conte de Salaberry, fiind condus să îi vadă pe boierii cei mai însemnați din Craiova, își face o primă imagine asupra manierelor orientale, care reglementau viața socială valahă la acea dată, menționând faptul că „boieroaiicele, care mănâncă stând turcește, se îmbracă după moda turcească, iar bărbații lor, de asemenea, afară de faptul că poartă calpăce în loc de turban”. Totuși, aristocratul occidental nu poate să nu remarce că mulți boieri vorbeau „destul de bine” limba franceză, precum și faptul că boierilor olteni „le place mult să joace cărți, chiar pe bani mulți, pretutindeni jucându-se faraon” (jocul de cărți, deși un viciu, fiind o modalitate de petrecere a timpului liber de inspirație europeană)⁵⁶⁰.

În ceea ce privește percepția călătorilor britanici asupra vestimentației levantine a grecoaiicelor⁵⁶¹ din Țara Românească, un alt englez, John Bacon Sawrey Morritt, care tranzitează principatul valah în vara anului 1794, descrie cu entuziasm portul constantinopolitan adoptat de clasa conducătoare valahă.

---

⁵⁵⁹ Herbert, H. 1903. *Briefe an den Fereiherrn Samuel von Brukenenthal*. În *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, p. 686, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 669.

⁵⁶⁰ Salaberry, Charles Marie d'Irumberry, conte de. An VII (1799). *Voyage à Constantinople, en Italie et aux îles de l'Archipel, par l'Allemagne et la Hongrie*. Paris. pp. 114-116, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1008.

⁵⁶¹ Se face referire la portul oriental, diferit față de cel occidental. În cazul de față este descris portul constantinopolitan, adoptat de boierimea valahă.

Rochia ei avea mâneci lungi și în față nu ajungea mai sus de bustul ei, era strânsă în jurul gleznelor și picioarelor ei ca niște salvari și era făcută dintr-o muselină subțire, pestriță. Pe cap ea purta o tocă înaltă cu fundul teșit și cu un ciucure de aur în vârful și o basma în jurul frunții [...]. Peste rochie purta un caftan lung de mătase azurie tivit cu blană, cu mâneci până la cot și în picioare avea cipici subțiri de safin galben, cu papuci pe care îi lăsa alături de divan, când își ridica picioarele pe divan, căci toată lumea stă aci cu picioarele încrucișate după moda turcească. Peste piept purta o basma subțire de muselină care se strânge sub sâni și te asigur că, deși nu era la prima tinerețe, este greu să-ți închipui o apariție mai elegantă⁵⁶².

Aceeași vestimentație inedită pentru un britanic este descrisă, în același an 1794, prin lunile iunie-august, și de către Robert Stockdale, tovarășul de drum al lui John Bacon Sawrey Morritt.

Era îmbrăcată după moda atât de fermecătoare a acestor locuri, cu o rochie largă și frumoasă de șal cu mâneci lungi, terminată în față cu o cingătoare stacojie prinsă foarte sus; o basma vapo-roasă și foarte subțire (pe care o cred de mătase) se încrucișa foarte strâns într-o singură cută peste piept și se încheia sub bust. Deasupra peste toate, venea un anterior de mătase garnisit cu blană, care îi ajungea până la călcâie și avea mâneci scurte tivite cu blană. Pe cap purta o tichie înaltă, roșie, cu fundul teșit, legat în jurul frunții de un șal colorat. Părul ei negru îi cădea liber pe umeri. Acest fel de îmbrăcăminte, cu frumoșii ochi negri ai femeilor, arată foarte frumos, dar asemenea veșminte slobode nu înfrumusețează linia lor și, în general, femeile de aici o au foarte imperfectă. Costumul bărbaților este în mare măsură asemănător cu acesta, dar ei mai poartă și un anterior lung și adesea o șubă⁵⁶³.

---

⁵⁶² Morritt, John Bacon Sawrey. 1794. *Scrisori din Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Marindin, G.E. 1914. *The Letters of John B.S. Morritt of Rokeby, descriptive of journeys in Europe and Asia Minor in the years 1794-1796*. London. pp. 62-63, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1240-1241.

⁵⁶³ Stockdale, Robert. 1794. *Scrisori și fragmente din jurnalul privind Banatul, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope.

La 9 august 1793, Heinrich von Reimers participă la recepția, urmată de un bal, oferită la București de domnul Țării Românești Alexandru Moruzi în cinstea unui ambasador rus care traversa capitala valahă în drum spre Constantinopol și menționează, cu această ocazie, ca deprinderi occidentale, recent însușite de clasa conducătoare valahă, faptul că se jucau cărți și se dansau contradanțuri și cadriluri, iar ca moravuri orientale, faptul că peste tot, chiar și la baluri, vezi în mâinile boierilor și ale boieroaicelor din protipendadă, atât în București, cât și la Iași, un șirag de mătănii ale căror boabe le rostogolesc neîncetat printre degete în sus și în jos (pricina acestui obicei părănd călătorului străin a fi o imitare a turcilor, care au întotdeauna între degete un șirag de mătănii care slujesc mai degrabă ca distracție fără să aibă legătură neapărat cu religia).

Acum câteva zile a dat voievodul un bal și o masă de rămas-bun la conacul său de lângă oraș, pentru întreaga suită a ambasadei. Grădina a fost iluminată cu lămpi și apoi s-au tras focuri de artificii. Acestea au fost din cale afară de neînsemnate, în afară de pocniturile tari ale rachetelor⁵⁶⁴.

În anul 1794, prin lunile aprilie-mai, un alt călător englez, James Dallaway, aflat în tranzit prin Țara Românească, asistă la ceremonia căsătoriei unui boier valah de treapta a doua, și remarcă maniera turcească în care stăteau pe divan oaspeții invitați la bal, cu picioarele încrucișate (asemenea croitorilor din Anglia), întrucât nu se folosesc scaune, precum și faptul că muzica de bal constă din melodii vioaie produse de două lăute, tot atâtea cobze cu corzi din mațe de pisică și un nai (sau fluier inegal), care era mânuit cu o îndemânare extraordinară și scotea sunete dulci și de mare efect. Bărbații stăteau în jurul încăperii, iar unii dintre aceștia fumau din ciubuce făcute din lemn de iasomie, lungi de câteva picioare, cu cupe de porțelan roșii, încărcate cu un tutun foarte aromat. Fiind

---

1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. p. 605, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1247-1248.

⁵⁶⁴ von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. pp. 126-130, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1168-1170.

tratat cu dulceață de portocale, cafele, lichioruri și limonadă, James Dallaway observă îmbrăcămintea boierească de ceremonial greoaie, plină de blănuri și prea puțin adaptată la clima caldă (balul fiind ținut într-o zi de primăvară), precum și faptul că moda nu are niciun fel de influență „în toate părțile stăpânirii turcești”, vestimentația, specifică grecilor⁵⁶⁵, atât a bărbaților, cât și a femeilor, nefiind schimbată de secole și nefiind acceptate schimbări în costumație în conformitate cu anotimpurile.

Cucoanele [...], odată cu trecerea anilor, se îngrașă și se deformează. Pe creștetul capului, ele poartă o mică tichie din postav alb, legată cu o cunună de muselină colorată și acoperită cu paiete și mărgel de sticlă, dacă nu au giuvaere. Peste un veșmânt de muselină albă, ele poartă un caftan de mătase strâns tare la încheietura mâinii. Gleznele sunt acoperite cu o fustă, de sub care se văd doar imineii [papucii] galbeni. Costumele bărbaților [boierilor] nu dovedesc mai mult gust, deoarece capul este tuns, exceptând creștetul, care este acoperit cu o tichie roșie, numită fes, peste care se poartă un calpac făcut din lână de oaie. Corpolența [bărbaților] este foarte răspândită, în special în rândul celor de vârstă mijlocie, iar aceasta este subliniată și de folosirea sânelui caftanului drept buzunar în față.⁵⁶⁶

După războiul ruso-turc (1806-1812), timp în care Țara Românească a fost administrată direct de înalți ofițeri ai armatei imperiale ruse, deprinși cu maniere elegante ale Occidentului, situația începe însă să se schimbe, în privința vestimentației femeiești, care începe să iasă de sub influența levantină și să fie racordată la noile tendințe în modă care veneau din marile capitale europene. În ceea ce privește portul boierilor, acesta rămâne în continuare cel constantinopolitan, asemănându-se cu cel al turcilor, în afara turbanului pe care boierii valahi (nemusulmani) nu

⁵⁶⁵ Se face referire la boierimea fanariotă sau fanariotizată din Țara Românească care a adoptat portul constantinopolitan.

⁵⁶⁶ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. pp. 471-472, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1216-1218.

au voie să-l poarte și pe care îl înlocuiesc cu niște calpace uriașe („un fel de bășică în formă de pară, acoperită cu blană de miel de culoare cenușie sau neagră, cu o circumferință nu mai mică de trei picioare și cu înălțimea de aceleași proporții”). Dintr-o scrisoare expediată din București de către August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, în februarie 1813, prietenului său Jules Griffith, reiese faptul că îmbrăcămintea femeilor în vârstă și a boieroaicelor de clasa a treia seamănă în continuare cu aceea a grecoaicelor de la Constantinopol, la care adaugă o mai mare cantitate de bijuterii, în vreme ce toate celelalte boieroaice (de prima și de a doua treaptă) urmează însă moda de la Paris și Viena și se întrec în ceea ce privește gustul și cochetăria cu eleganțele din celelalte capitale europene⁵⁶⁷.

Tranzitând Țara Românească, la 30 mai 1813, John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor și agent diplomatic al guvernului britanic observă că boierii valahi, din spirit tradițional și mai puțin din înclinații politice, își păstrează portul grecesc, lăsându-și doar soțiile să adopte moda franceză⁵⁶⁸.

La 1818, William Wilkinson, consulul general britanic în Țările Române, remarca frumusețea și bogăția portului de sorgine constantinopolitană al boierilor din Țara Românească, care nu se deosebește de acela al claselor superioare din Turcia, cu singura deosebire a turbanului pe care îl înlocuiesc cu un fel de căciulă (pe cât de urâtă, pe atât de caraghioasă), numită calpac, goală pe dinăuntru, de o înălțime neobișnuită, făcută din blană de astrahan cenușie, de forma unei pere. Boieroaicele se îmbracă întru totul după moda europeană, dar ele combină módele cu bogăția orientală și cu mulțimea podoabelor⁵⁶⁹.

⁵⁶⁷ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. pp. 323-324, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 564-565.

⁵⁶⁸ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. p. 16, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 598.

⁵⁶⁹ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 134-135, *apud*

Și tot la 1818, în luna ianuarie, medicul englez William Mac Michael găsindu-se călător prin Țara Românească, vizitând un club boieresc deschis la București și foarte la modă în epocă, consemnează faptul că „totul era oriental” în înfățișarea boierilor, mulți dintre aceștia fumând „ciubuce turcești” și fiind îmbrăcați „cu toții la fel, purtând calpace foarte mari, cu caftane lungi care fâlfâiau în voie”, în vreme ce vestimentația femeiască era compusă, într-un mod extrem de interesant, dintr-un melanj de rochie europeană și accesorii orientale.

În portul femeilor care ședeau ghemuite pe divane era un amestec vădit de veșminte franțuzești și orientale; părul lor era bogat împodobit cu giuvaeruri și purtau veșminte de mătase, făcute probabil la Viena, ajustate totodată cu o cingătoare grecească și papuci turcești. Sub ochiul gelos al bănuitorului guvern turc, îmbrăcămintea nu este deloc o chestiune lipsită de însemnătate și folosirea costumelor din Europa civilizată ar fi privită ca o inovație tot atât de primejdioasă, ca și adoptarea vederilor celor mai luminate asupra politicii moderne. În timpul ocupării țării de către ruși, boierii au lăsat cu entuziasm la o parte veșmintele lor largi și au purtat veșminte franțuzești; dar când s-au întors sub stăpânirea turcă, au fost siliți să reia caftanul și calpacul⁵⁷⁰.

Faptul că vestimentația elitei sociale valahe „aduce cu portul grecilor și al armenilor din Constantinopol și Smirna” și „că moda bărbătească nu se schimbă niciodată”, este confirmat, la 1824, și de capelanul anglican Robert Walsh, care descrie amănunțit costumația boierească.

Un calpac, sau tichie înaltă ca o căpățână de zahăr cu vârful tăiat, stând cu partea cea îngustă pe cap, o feregea sau șubă căptușită și tivită cu blană, un brâu dintr-un șal scump în jurul

---

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 640.

⁵⁷⁰ Mac Michael, William. 1819. *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*. London. pp. 117-119, *apud* *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 747-748.

mijlocului, șalvari largi, cizme deschise de piele colorată și papuci cu vârful ascuțit adus în sus⁵⁷¹.

În ceea ce privește portul boieroaicelor valahe, la 1822, potrivit francezului F.G. Laurençon, moda de la Paris era deja urmată cu strictețe la București, iar croitoresele străine nu duceau deloc lipsă de lucru⁵⁷².

Aceste tendințe (occidentale în ceea ce privește limba de conversație în societate, dansurile, muzica și vestimentația femeiască; orientale în materie de veșminte bărbătești) sunt confirmate la 6 februarie 1820 și de către Sir Robert Ker Porter, care aflându-se la momentul respectiv călător prin Țara Românească, este invitat și participă la un bal și la un concert dat la București de unul dintre boierii de frunte ai orașului (printre invitați numărându-se sora, fiica și patru dintre fiii domnului Alexandru Șuțu, boieri de primul rang și „străini cu însărcinări obștești din felurite părți ale Europei”), autorul fiind curios să vadă modul în care „această adunare orientală în care turci, greci și «frânci» [în accepțiunea de occidentali: italieni și francezi – în mod special] se amestecă în vioaiele dansuri europene, pe care doamnele și domnii Țării Românești le îndrăgesc cu osebire”, gustul pentru aceste maniere europene căpătându-l boierii valahi, potrivit aprecierilor călătorului britanic, „de când rușii stăpâneau țara” (femeile valahe luând, în același timp, obiceiuri occidentale, sub aspect vestimentar). Concertul era susținut de violoniști de profesie, uneori acompaniați de muzicanți amatori, timp în care invitații la bal jucau cărți în încăperile alăturate, trăgeau din lulele, sorbeau băuturi plăcute și degustau înghețată, bomboane, prăjituri, limonadă, fructe, punch etc. Atmosfera este așadar una occidentală, muzica și dansurile

---

⁵⁷¹ Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. London. p. 262, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 112-113.

⁵⁷² Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 30-31, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 34-35.

sunt europene, numai boierii Țării Românești nu intrau în acest cadru, datorită vestimentației lor orientale „care îi făcea caraghioși” (fiind remarcat „costumul turcesc” confecționat din brocart de toate culorile, cu broderii și tivit cu blănuri și uriașa căciulă valahă, care stârnește, prin forma și dimensiunile sale, hazul auto-rului și apelativul de „caraghioslăc”).

Balul începu curând după ce s-a terminat concertul. Dansatorii nerăbdători într-o clipă au fost gata; uriașele căciuli ale boierilor au fost aruncate cât colo, splendidele lor blănuri au avut aceeași soartă și fiecare locuitor al acestei minunate panoplii a apărut iute lângă partenera sa într-o jachetă elegantă și de bun gust, roșie, cenușie sau de altă culoare, brodată cu multă fantezie. Această îmbrăcămintă îngustă și lipită grațios de trup se potrivea foarte bine cu largile cute ale poalelor strânse în jurul mijlocului de o cingătoare splendidă, nicio parte a acestei îmbrăcăminti ușoare nu era potrivită cu mișcărilor elastice ale dansului. Restul însă nu era de aceeași armonie tinerească. Toți bărbații erau rași în cap, purtând o tichie mică roșie, care lăsa să se vadă cea mai mare parte a țestei, ca și niște urechi clăpăuge de toată frumusețea, care, împreună cu mustățile și bărbile de toate culorile și firele, dădeau întregului grup o înfățișare atât de neobișnuită încât atunci când săltau la cadril și cotilion, se amestecau în contradansuri englezești și se învârteau în iuțea ameteitoare a valsului, nicio priveliște nu era mai grotească. Capete asiatice, siluete italienești, austriece precum și engleze, precum și alți rezidenți străini în redingote obișnuite și doamnele îmbrăcate toate după moda pariziană și rusă, ofereau un spectacol în continuă mișcare, ca și o mascaradă a figurilor dintr-o lanternă magică; eu cel puțin nu pot să-mi aduc aminte de această seară fără a zâmbi. Pe lângă dansurile aduse de curând la ei, pe care tocmai le-am amintit, am văzut și dansuri grecești și băștinașe. Ultimele se dansau în cerc în mișcare, format din ambele sexe, sau cot la cot, plesneau din palme, iar când și când făceau o piruetă înceată, în ritmul muzicii al cărui tempo însă a devenit tot mai iute până când toți au început să danseze, să sară, să se învârtască și să-și plesnească palmele ca nebunii. Acest dans a

încheiat sărbătoarea și trebuie să spun că n-am văzut oameni care să petreacă cu mai multă trageră de inimă⁵⁷³.

Cu ocazia unui alt bal bucureștean, pe care domnul Grigore Ghica îl dădea, la 1824, într-o casă boierească (bine mobilată cu sofale și cu scaune), special închiriată în acest scop, și la care participă și diplomatul danez Clausewitz, aflat în trecere prin Țara Românească la data respectivă, călătorul occidental remarcă frumusețea, eleganța și buna creștere a cucoanelor valahe, bogat îmbrăcate (nu întotdeauna însă cu gust) și vorbind limba franceză, și menționează faptul că balul se deschisese cu o poloneză, apoi urmară dansuri engleze, contradansuri și valsuri, ca la orice alt bal occidental, singura pată de culoare fiind reprezentată de vestimentația „stranie” a boierilor valahi.

Era straniu să vezi boierii, cu barba lungă, cu caftanele și cu tichia roșie, luând și ei parte la joc. După un timp își aruncară însă caftanele, prea călduroase și prea greoaie⁵⁷⁴.

Cele două mărturii anterioare, aparținând unor călători străini care au tranzitat Țara Românească, cu însărcinări diplomatice, fără a zăbovi prea mult pe aceste meleaguri asupra realităților valahe, sunt însă confirmate, la 1818, și de către William Wilkinson, consul general britanic în Țările Române, care menționează și el buna creștere a boieroaicelor valahe (căroră le place muzica germană, dansează bine, multe știind să cânte și la pian) precum și faptul că „de acum câțiva ani în cercurile societății înalte s-au introdus contradansurile și valsurile engleze și muzica polonă”, față de care „bărbații arată foarte mare indiferență, veșmintele lor împiedicându-i de a le practica într-un chip desăvârșit⁵⁷⁵”.

---

⁵⁷³ Ker Porter, Sir Robert. 1822. *Travels in Georgia, Persia, Armenia, Ancient Babylonia etc. during the years 1817, 1818, 1819 and 1820*. Volumul II. London. pp. 786-790, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 806-808.

⁵⁷⁴ Karadja, Constantin J. 1928. *Un diplomat danez la Curtea lui Grigore Ghica Vodă (1824)*. În *Revista istorică*. XIV. p. 363, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 97.

⁵⁷⁵ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 136-137, *apud*

E. Petrecerea boierească a timpului liber la sfârșit de epocă fanariotă prin cluburi și cafenele, la baluri mascate și reprezentații teatrale, în băi turcești sau jucând cărți

Pe la noi este un theatru în toată Țara Românească, în orașul București, în scaunul otocării, ce are norod peste o sută de mii, și de multe ori într-acest și numai theatru, abia sunt 100 de oameni. Și această mișcare să pricinuieste căci, în naționalul românesc, vorbesc în limba nemțească, parcă ar fi silit acest norod de a ști toți limba nemțească. Și pentru această urmare am pățit o destulă rușine în Viena, căci, întâmplându-mă la o adunare, unde era și un englez, carele, din Țarigrad viind, au trecut prin București [...], și cu mare râvnă au alergat la theatru, ca să auză arătarea în limba națională; unde, auzind că vorbesc în limba nemțească, au întrebat pe aceia cu care venise, de știe acest tot neam limbă nemțească. Apoi, aflând că din câți se află în theatru, numai a zecea parte pot pricepe, au zis că acest lucru nu numai nu l-au văzut în câtă lume au umblat, ci nici că crede că într-altă parte vor vorbi în theatru într-o altă limbă, ci nu într-o aceea națională. După aceasta au început să întrebe de nu are acest națion limbă și scrisoare naționalicească. Judece acum fieșcine, cât am fost de strămtorat de a-i răspunde. Și de au zis altul că în Țara Românească mulți știu limba nemțească, iar nu m-au ajutat, căci i s-au împotrivit, zicându-i că 200 neguțatori și 20 boieri ce știu această limbă nu pot ținea theatru, și ceilanți, nepricepând, nu pot găsi plăcere, și așa nația nu poate alerga. Și că de ar fi vorbit în theatru în limba națională, după lume ce el au văzut în București, și 4 theatre ar fi puține⁵⁷⁶.

Balurile protipendadei bucureștene nu constituiau în epocă singura modalitate de petrecere a timpului liber sau singura sursă de bună dispoziție pentru boierimea valahă. De un interes deosebit

---

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 640-641.

⁵⁷⁶ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826.* București: Editura Minerva. pp. 111-112.

se bucurau la sfârșit de epocă fanariotă cluburile și cafenelele (atât cele „evropenești”, cât și cele turcești), reprezentațiile teatrale și balurile mascate, plimbările protipendadei bucureștene în zona de Nord a capitalei (pe malul lacului Herăstrău și la moșia boierului Văcărescu în vecinătatea pădurii Băneasa), pe străzile întortocheate, prăfuite și prost pavate ale Bucureștilor, băile turcești și nelipsitul viciu al jocului de cărți (adesea ruinător).

Atunci când nu „se dădeau baluri particulare”, în casele boierești (permanent deschise prietenilor și cunoscuților familiei organizatoare), „petrecerile cele mai de seamă ale boierilor din București”, pe timp de iarnă, constau, la 1818, potrivit consulului general britanic William Wilkinson⁵⁷⁷, din a frecventa cluburile publice ale capitalei (la București existând cluburi pentru diferitele clase ale societății, cel mai de seamă astfel de club, la care subscriu Curtea și boierii cei mai însemnați, numindu-se Clubul boieresc, care este „foarte frecventat către sfârșitul carnavalului și deși numele său arată o selecție desăvârșită, totuși este îngăduită pătrunderea poporului de rând mascat”), unde se țin de trei sau patru ori pe săptămână baluri mascate. Totuși „oamenii cei mai distinși” în stat nu dansează niciodată într-un astfel de club, „afară doar dacă sunt mascați”, ei preferând să joace „Pharaon” și alte jocuri variate de cărți. În ceea ce privește localurile publice ale capitalei valahe pe care le pomenește diplomatul britanic la sfârșit de epocă fanariotă, ca fiind o modalitate agreată de boierimea valahă de relaxare și petrecere a timpului liber în anotimpul hibernă, elvețianul François Recordon, secretar pentru limba franceză al domnului Ion Gheorghe Caragea (1812-1818), menționează faptul că în afara cafenelelor europene „care sunt destul de numeroase la București, mai sunt destule și după moda turcească”, care se deosebesc de cele europene prin faptul că „au doar o sală mare cu o bancă lată de jur împrejurul pereților (divanul), acoperită cu rogojini sau cu covoare și perne pe care te așezi turcește pentru a

---

⁵⁷⁷ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 138-141, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 641-642.

fuma și a bea cafeaua ce se aduce fără a fi cerută celor care vin în aceste locuri de întâlnire”.

De obicei, deși este multă lume, domnește o tăcere adâncă, întreruptă câteodată numai de zgomotul făcut de jucătorii de dame sau de șah ori de dansul, cântecul și muzica ȝiganilor, panglicarilor și lăutarilor ale căror schimonoseli și gesturi necuviincioase distrează mult pe spectatori, care sunt de cele mai multe ori oameni de condiție umilă, căci persoanele de un rang oarecare nu intră niciodată în aceste cafenele, foarte mulți dintre boierii români având la ei acasă biliarde unde-și petrec timpul pe care nu-l închină afacerilor sau altor îndeletniciri⁵⁷⁸.

Pe lângă aceste alternative de a petrece lungile și adesea grelele ierni valahe în spații publice închise (cafenele și cluburi), erau la modă în epocă și „plimbările de după-amiază” cu săniile pe ulițele orașului, „unde numărul și strălucirea săniilor este tot atât de mare ca acelea ale trăsurilor, vara”.

Ajungând la București într-o astfel de lună de iarnă, în ianuarie 1818, după ce menționează că „locuitorii din București sunt atât de dedați la viciul jocului de cărți și în general la chel-tuială”, medicul englez William Mac Michael, remarcă faptul că, nefiind deschis la acel moment în București niciun teatru, „distracția publică de căpetenie consta în scuturătoarea plimbare pe ulițe” și frecventarea clubului boieresc.

Însă, fiindcă ne găseam [la București] în timpul carnavalului, se dădeau baluri publice de două sau de trei ori pe săptămână într-unul din principalele hanuri și am fost de față, într-o seară, la un fel de reprezentație teatrală, susținută de niște artiști ambulanți germani, într-o clădire publică numită „Clubul”⁵⁷⁹.

---

⁵⁷⁸ Recordon, François. 1821. *Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitants écrites de 1815 à 1821 avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu*. Paris: Lecoq et Durey Libraires. p. 25-26, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 664.

⁵⁷⁹ Mac Michael, William. 1819. *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*. London. pp. 117-119, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 747-748.

În ceea ce privește, însă, serile plăcute și calde de vară, acestea erau de regulă petrecute pe marginea lacului Herăstrău, situat la acea vreme la o milă de bariera orașului, setea putând fi potolită, după îndelungile plimbări care „nu sunt umbrite de copaci”, cu înghetată și răcoritoare care se găsesc de vânzare la o cafenea construită chiar pe malul lacului.

Duminicile, numărul trăsurilor care vin aici se ridică uneori la șase sau șapte sute; și mulțimea persoanelor la modă, ca și marea desfășurare de robi și giuvaieruri ale doamnelor fac din această plimbare un spectacol vesel și strălucit⁵⁸⁰.

Moșia marelui boier Văcărescu, situată în Nordul Capitalei, la o milă distanță de lacul Herăstrău, constituia în epocă un alt punct de atracție pentru protipendada bucureșteană, căci proprietarul după ce a amenajat, pe cheltuiala sa, o parte din „frumoasa pădure numită Băneasa”, ca parc natural al conacului său, s-a dovedit a fi „destul de îngăduitor pentru a-l lăsa deschis publicului”, astfel că „atât el, cât și soția lui fac onorurile parcului prietenilor lor în chipul cel mai îndatoritor cu putință”. Însoțind o boieroică valahă (Catinca Slătineanu, născută Filipescu) la o astfel de plimbare la Herăstrău, în luna martie, 1813, August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, descrie un joc (aruncarea „djerit”-ului), „care consta din aruncarea reciprocă a unui fel de suliță mică și din ferirea din calea ei, fugărindu-se unii pe alții după felul turcilor⁵⁸¹”, pe care tinerii arnăuți din garda domnească și „slugile de frunte ale boierilor greci și români” îl practicau, în zilele de sărbătoare, spre deliciul asistenței, extrem de numeroase, de altfel.

---

⁵⁸⁰ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 138-141, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 641-642.

⁵⁸¹ Recordon, François. 1821. *Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitants écrites de 1815 à 1821 avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu*. Paris: Lecointe et Durey Libraires. pp. 20-21 și 28-30, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 662 și 665-666.

Cunosc puține exerciții mai potrivite ca acesta pentru a da trupului putere și mlădiere. „Djerit” înseamnă trestie; dar îndeobște se numește astfel orice băț aruncat cu mâna. Înarmați cu mai multe asemenea sulite, călări pe cai, pe care-i struneau cu grație și ușurință, am văzut o sută de călăreți alergând unii împotriva celorlalți cu toată repeziciunea, aruncându-și micile sulite și ferindu-se cu multă îndemânare de zborul lor, apoi lăsându-se urmăriți la rândul lor, ridicând cu un cârlig sulitele căzute la pământ. Această manevră se execută cu strigăte și mișcări agile imposibil de descris. Câteodată se [mai] întâmplă, mi s-a spus, ca cineva să fie rănit în urma acestei distracții primejdioase; dar nimic nu dă o idee mai exactă a războiului: împărțiți în două grupe, făceau adesea, după inspirație, unele manevre pe care căpitanii de carieră le-ar fi găsit savante⁵⁸².

După un asemenea periplu în Nordul Bucureștilor nu-i de mirare că întreaga societate („nu mai puțin de o mie de trăsură și cinci sute de boieri călări”) întorcându-se în oraș în același timp, mai ales în zilele de sărbătoare, se creează astfel ambuteiaje în trafic, „șirul nesfârșit al trăsurilor ridicând nori mari de praf spre marea pagubă a veșmintelor doamnelor”. Odată întorși în oraș, unii își petreceau restul serii plimbându-se călări pe ulițele principale ale Bucureștilor, iar alții se adunau în diferite case spre a juca cărți.

Obiceiul de a petrece o parte din zilele calde de vară în zona de Nord a Capitalei, este confirmat încă de la 17 iulie 1806, atunci când doamna Christine Reinhard, „pentru a se conforma obiceiului local”, la apusul soarelui merge în plimbare la „Izvoare⁵⁸³”, aceasta fiind „principala promenadă unde se întâlnește toată societatea elegantă din București”.

---

⁵⁸² Conte de Lagarde, August Marie Balthazard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Grifflith*. Paris. pp. 346-347, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 572.

⁵⁸³ Havuzul făcut de Nicolae Mavrogheni lângă biserica Izvorul Tămăduirii, citoria sa de pe șoseaua care avea să fie numită mai târziu Kiseleff.

Acolo, coborând din trăsură și așezați pe pământul gol, căci folosirea băncilor este necunoscută, am fost încântați să privim marea varietate de costume. Femeile poartă îmbrăcămintea grecească. Fusta este de mătase sau de muselină, iar trena este totdeauna de blană; un bariș încrucișat pe piept este ușor vârat în brâu⁵⁸⁴.

Același fenomen este descris (în mod ironic drept „Prado”-ul Bucureștilor), la 30 mai 1813, și de către John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor și agent diplomatic al guvernului britanic, care menționează că a descoperit „un adevărat circ de figuri grotești, coborâte din trăsurile pline de praf, pentru a-și bea cafeaua și a se plimba pe malurile unei bălți cu apă stătută”, autorul făcând astfel referire la locurile preferate de plimbare ale boierimii valahe din acea vreme, grădina boierului Văcărescu de la Băneasa și lacul Herăstrău.

Câteva din aceste calești se aflau într-o stare și mai jalnică decât aceea a trăsurilor noastre [englezești] de piață, în timp ce altele, prin aurăriile cu care erau acoperite, îți reaminteau caretele de la curtea lui Ludovic al XIV-lea⁵⁸⁵.

La 1817, potrivit mențiunilor consulului general britanic la București, William Wilkinson, „o trupă de artiști germani a venit la București pentru a juca opere germane și comedii traduse în limba română”, astfel că „în primele două sau trei luni a atras mare mulțime de spectatori din toate clasele societății, care, fără excepție, păreau să fi prins gust de acest nou gen de distracție” (teatrul), iar după câteva reprezentații care au entuziasmat audiența, această trupă de teatru este încurajată chiar să înființeze un teatru regulat.

---

⁵⁸⁴ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. *Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807*. p. 200, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 287.

⁵⁸⁵ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. p. 16, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 597-598.

Dar, mai târziu, farmecul noutății a început să se învechească și boierii de starea întâi împreună cu câțiva rezidenți străini, păreau să fie singurii dispuși să sprijine această instituție, mai mult pentru a o transforma într-un loc de întâlnire generală a societății, decât din atracție pentru scenă⁵⁸⁶.

Momente extrem de plăcute de relaxare se puteau petrece către sfârșit de epocă fanariotă, potrivit unei mențiuni aparținând elvețianului François Recordon, desfătându-te într-una dintre „cele trei băi mari turcești” publice, câte număra Bucureștiul în timpul domniei lui Ion Gheorghe Caragea, exceptând băile de aburi care încep să fie întâlnite în această perioadă în casele unor mari boieri boieri⁵⁸⁷. O astfel de experiență a îmbăierii, la București, într-o baie turcească, face la 1826, și ofițerul britanic Sir James Edward Alexander, cu ocazia tranzitării Țării Românești.

Seara ne-am dus într-o birjă la o baie turcească din București. Am fost mai întâi conduși într-o cameră anumită unde ne-am dezbrăcat; de acolo am trecut într-o încăpere mică, dar înaltă, plină de aburi izvorând din trei mici rezervoare, în care apa caldă sau rece era adusă prin țevi. După ce am asudat din plin, am fost frecați cu o mânășă de păr, după aceea spălați pe cap, acoperiți cu clăbuci de săpun și improșcați cu apă caldă din belșug. După aceea am fost acoperiți cu grijă și îndrumați în camera de îmbrăcare, unde ne-am odihnit o jumătate de oră, primenindu-ni-se hainele, în timp ce ne răcoream. Am fumat din narghilele, am băut cafele, am servit o lingură de dulceață și o dușcă de apă. Ultima parte a acestei operații este cu mult mai bine condusă decât în Persia⁵⁸⁸.

---

⁵⁸⁶ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 138-141, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 641-642.

⁵⁸⁷ Recordon, François. 1821. *Lettres sur la Valachie ou observations sur cette province et ses habitants écrites de 1815 à 1821 avec la relation des derniers événements qui y ont eu lieu*. Paris: Lecoq et Durey Libraires. pp. 25-26, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 664.

⁵⁸⁸ Alexander, Sir James Edward. 1827. *Travels from India to England comprehending a visit to the Burman Empire, and a journey through Persia, Asia Minor, European Turkey in*

Existau bineînțeles și „boieri între boieri” care nu puteau fi satisfăcuți de oferta internă de „băi turcești” (publice sau particulare) pe care Țara Românească era capabilă, în epocă, să o pună la dispoziția protipendadei bucureștene, motiv pentru care încep să se înregistreze cazuri de boieri valahi care preferă să își consume aceste momente de relaxare în afara granițelor țării, așa după cum procedează, în luna martie 1813, marele logofăt și conte Dudescu⁵⁸⁹, cel care potrivit mărturiilor lui August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde, își „va petrece sezonul de băi la Baden”, unica sa dorință fiind aceea „de a părăsi cât mai în grabă Țara Românească, pentru a respira un aer mai puțin îmbăcșit de slugărnice⁵⁹⁰”.

La 1822, francezul F.G. Laurençon sintetizează, pe un ton oarecum ironic (dar realist), toate aceste posibilități de petrecere a timpului liber pe care Bucureștii le ofereau în epocă locuitorilor săi și despre care am făcut referire în pasajele anterioare.

Bucureștii n-au decât un teatru mic. O trupă germană (trupa lui Johann Gerger, care juca la Cișmeaua Roșie, teatrul întemeiat de domnița Ralu Caragea) l-a ocupat timp de trei ani; lucru uimitor căci boierii sunt foarte nestatornici și schimbători. În toamna lui 1820 a venit o trupă italiană care a fost și ea împrăștiată de tulburările din 1821. Iarna funcționează clubul nobil sau cazinoul și mai multe altele de mână a doua. Câteodată, dar foarte rar, boierii dau baluri particulare. La cluburi nu se cunoaște decât cadrilul și valsul. Acolo se adună jucătorii de faraon, de ruletă și de loterie. Marea plăcere a boierilor și a cucoanelor este să se plimbe cu caleașca, de dimineața până seara, pe străzile Bucureștilor.

---

the years 1825-1826. London. p. 251, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 157.

⁵⁸⁹ Constantin Dudescu (1760-1828), purta titlul de conte austriac, obținut de un antecesor, Radu Cantacuzino (Cf. N. Iorga. 1927. *Les voyageurs orientaux en France*. Paris. pp. 45-56).

⁵⁹⁰ Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. pp. 349-350, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 573.

Mai cu moț este să te duci după siestă la Herăstrău, baltă aflată la o jumătate de leghe de oraș. Nu găsești acolo decât un chioșc și niciun copac. La modă este totuși să te duci să respiri praf sau să mergi să scuipi în baltă ca să faci cercuri. Nu-ți vine să crezi, dar așa se întâmplă. În spatele Mitropoliei se află promenada de la Filaret, unde nu se duce decât norodul, duminicile și în zilele de sărbătoare. Este foarte plăcută, plantată cu alei destul de frumoase și cu trei bazine de apă la mijloc. În partea dinspre Broșteni sau mahalaua tabacilor sunt o mulțime de cârciumi, locul obișnuit de întâlnire al bețivilor⁵⁹¹.

F. Desfrâu, impudoare și decadență în Bucureștiul fanariot

Constatând „mocirla morală” în care se zbătea capitala valahă de-a lungul întregului veac al XVIII-lea, călătorii străini nu s-au sfiit sub niciun motiv să condamne desfrânarea și libertinajul locuitorilor (din toate clasele sociale) și să compare Bucureștiul cu un autentic „sălaș epicurean⁵⁹²” sau cu un „lăcaș al plăcerilor⁵⁹³” prohibite poate, la acea dată, atât la Constantinopol, cât și în Europa occidentală, în forma atât de deschisă și ostentativă sub care se manifestau acestea la București. Condiția extrem de precară a femeii valahe (de a cărei părere nu se ținea cont mai niciodată), ajunsă o simplă „chestiune de speculație financiară” între niște

---

⁵⁹¹ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. p. 32, 36 și 37, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 36-37.

⁵⁹² General Sir Robert Thomas Wilson. 1861. *Private Diary of Travels. Personal Services, and Public Events during mission and employment with the European Armies in the Campaigns of 1812, 1813, 1814*. London. p. 138, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 556-557.

⁵⁹³ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. p. 117, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 319-320.

bărbați intriganți și avizi după putere (care nu ezitau să utilizeze nicio resursă – inclusiv umană – pentru a-și satisface poftele materiale și ambițiile politice egoiste) sau un banal obiect de satisfacere a unor orgolii exclusiv masculine, a fost subliniată în epocă atât în corelație cu statutul de fiică (care nu era niciodată consultată în privința partenerului de viață ales de părinți pentru a-i fi soț), ulterior de nevestă (neglijată de soț), dar și de metresă (mai mereu în bătaia vântului) sau pur și simplu de „femeie publică⁵⁹⁴” (de prostituată – de care Bucureștiul fanariot era plin). Călătorii străini care s-au întâmplat să tranziteze Țara Românească în veacul al XVIII-lea au remarcat, pe de o parte, frumusețea femeilor valahe (din toate clasele sociale) „dornice de împerechere”, dar și desfrâul acestora, iar pe de altă parte, statutul infam al femeii valahe în sânul familiei autohtone, de obiect neglijabil și negociabil, putând fi oferită, în mod interesat, de părinți sau rude ca nevestă, ca amantă sau ca prostituată, iar ea trebuind să se supună. Senzaționale sunt la sfârșit de epocă fanariotă mărturiile generalului conte Alexandre de Langeron privitoare la prostituarea de către marii boieri ai Țării Românești a propriilor fiice și nepoate, pe care le ofereau spre satisfacerea poftelor înalților ofițeri țariști, pentru a dobândi în schimb consistente avantaje materiale, influență și putere politică în stat.

La 1797, prin august/septembrie, călătorul englez John Jackson remarca faptul că în Țara Românească în rândul persoanelor căsătorite „se poartă multe intrigi amoroase”, menționând „că există foarte puține neamuri în lume, mai ales printre cele care se declară creștine, care să facă mai mult caz de religie decât acești oameni și care în realitate să fie mai puțin pătrunși de ea”. Deși, din punct de vedere formal, părinții sau epitropii viitorilor soți încheie căsătoria fără consimțământul acestora, „bărbatul neputând să își vadă viitoarea sa soție până ce nu se schimbă inelele de căsătorie, ceremonie care are loc cu câteva zile înainte de cununie”,

---

⁵⁹⁴ În accepțiunea de prostituată. Cf. von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. p. 129, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1169.

iar „tinerele fete necăsătorite fiind ținute închise ca într-o mănăstire și nu li se îngăduie să se afle în societatea nici unui bărbat, până ce nu a avut loc ceremonia schimbării inelelor (logodna) cu viitorul lor soț”, în realitate însă, la foarte puțin timp după cununie, „tinerii căsătoriți nu mai trăiesc împreună, fiecare urmându-și propriile sale intrig⁵⁹⁵.

Faptul că în Țara Românească „credința conjugală a ajuns un cuvânt gol” de conținut este remarcat la 1818 și de către consulul general britanic în Țările Române, William Wilkinson, care menționează drept cauze principale ale „turburărilor casnice, care domnesc în multe familii particulare”, pe de o parte, „lipsa de activitate obișnuită, produsă de o aversiune firească pentru orice îndeletnicire serioasă, care nu este legată de vreun interes personal și imediat”, coroborată cu „libertatea cea mai desăvârșită pe care o au ambele sexe de a se vedea”, iar pe de altă parte, percepția din epocă asupra mariajului considerat drept o „chestiune de speculație financiară” și obiceiul părinților de a se amesteca în treburile de familie ale copiilor lor⁵⁹⁶ și „de a nu-și mărita niciodată fetele, fără să le dea o zestre deasupra posibilităților, spre paguba fiilor lor care, fiind lipsiți de avere, privesc la rândul lor căsătoria ca pe un mijloc de a o dobândi”. Toate aceste rațiuni, în percepția diplomatului britanic, prilejuiesc adeseori „legături clandestine” și pentru aceste motive numai foarte puține familii în București se puteau bucura în epocă „de o neîntreruptă armonie conjugală și încă mai puține care să poată arăta vreo rudă care să nu fi divorțat”.

Sentimentele de dragoste sau de stimă sunt, așadar, lăsate la o parte când este vorba de încheierea unei căsătorii și banii rămân singurul țel urmărit. Când o fată a atins vârsta de treisprezece sau paisprezece ani, părinții ei se străduiesc să-i găsească un soț. Ei nu așteaptă cereri în căsătorie, ci fac ei înșiși oferte, câteodată la trei

⁵⁹⁵ Jackson, John. 1799. *Journey from India towards England in the year 1797*. London. pp. 257-260, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1289-1290.

⁵⁹⁶ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 150-151, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 646.

sau patru bărbați în același timp, stabilind cu ei cuantumul și natura zestrei pe care sunt dispuși să o dea. Când se cere o sumă mai mare, ei încep o tocmeală în regulă și, în cele din urmă, se învoiesc cu acela care se mulțumește cu condițiile cele mai înțelegătoare. În această împrejurare, nu consultă niciodată preferințele fetei lor și o prea mare deosebire de vârstă sau alte defecte personale ale viitorului soț nu ridică nicio obiecție. Uneori fata nu cunoaște defel pe bărbatul ales de părinții ei; și la vârsta ei fragedă, nefind în stare să-și facă niciun fel de idee despre căsătorie, ea se supune cu indiferență voinței părinților. Delăsată de soțul ei și având deplina libertate de a dispune de timpul ei cum socotește de cuviință, ea leagă prietenie cu femei care au experiența lumii mai mult decât ea. Atracția plăcerii și a traiului în societate ajung prea puternice pentru ca să i se împotrivescă, iar exemplele altora, împreună cu numeroasele tentații care o înconjoară, se dovedesc mai curând sau mai târziu fatale pentru virtutea ei. Părăsește casa soțului, cere divorțul și de obicei îl obține oricât de neîntemeiate i-ar fi motivele în adevăratul sens al legii. I se înapoiază averea și aceasta îi îngăduie să trăiască singură sau să cucerească un alt soț, dacă se mai simte atrasă de căsătorie. De-abia acum i se îngăduie să aleagă singură; dar odată obișnuită cu plăcerile variației, rareori mai rămâne mai credincioasă celui de-al doilea soț decât fusese celui dintâi. Biserica din Țara Românească și cea din Moldova sunt singurele biserici de rit ortodox care îngăduie divorțul sau mai degrabă singurele care abuzează de puterea de a-l pronunța, acest drept fiind acordat patriarhului de la Constantinopol pentru cazuri de natură cu totul deosebită și de care el nu se folosește⁵⁹⁷.

Un astfel de mariaj straniu, relatat la 1797, prin lunile martie-aprilie, de către Philip Jackson, se consumă într-o stație valahă de poștă (o „căsuță sărăcăcioasă”), între un „căpitan de poștă” (un omuleț morocănos) și nevasta lui „tânără, trupeșă și frumoasă”, care alcătuiau împreună, potrivit aprecierilor călătorului britanic,

---

⁵⁹⁷ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 144-147, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 643-644.

„un cuplu cât se poate de nepotrivit”. Ceea ce stârnește uimirea supusului englez este „situația destul de jenantă”, în care este pus, atunci când are a se confrunta cu „familiaritatea gazdei sale feminine, o femeie cu adevărat atrăgătoare, care, înainte de a se culca, s-a dezbrăcat în văzul tuturor”, fără să roșească deloc și fără să i se pară „că lucrul pe care îl făcuse ar fi fost mai necuviincios decât acela pe care îl face un bărbat atunci când își dezbracă haina, rămânând foarte repede într-un costum nu departe de cel al mamei noastre Eva”⁵⁹⁸.

Un alt aspect care stârnește rumoare în rândul călătorilor străini care tranzitează principatul valah de-a lungul întregului veac al XIX-lea este determinat de numărul mare al relațiilor de concubinaj (relații de tip conjugal, neoficializate însă) care exced cadrul căsătoriei legitime. Mai cu seamă afișarea în public în această calitate de amanți sau ibovnici, a unor persoane implicate în asemenea relații ilegite, stârnea nedumerire totală printre străinii educați într-o altă normativitate socială (occidentală) decât cea valahă (de inspirație fanariotă). Un astfel de caz se petrece la 15 mai 1780, atunci când Costantino-Guglielmo Ludolf mărturișește, într-o scrisoare, impresia făcută de faptul că secretarul domnului Alexandru Ipsilanti înțeține o amantă alături de care nu se sfiește să se afișeze în prezența persoanelor străine.

Ceea ce m-a făcut să pierd ceva din buna părere pe care am avut-o despre secretarul Raicevich la prima vedere a fost că la sosirea noastră ne-a dus într-o cameră în care are o mică bibliotecă și ne-a spus: „Iată, domnilor, epoca antică și cea modernă”, prezentându-ne o tânără grecoaică, pe care o întreține. Și nu s-a mulțumit numai cu atât, ci a așezat-o cu noi la masă. Deși această purtare m-a cam mirat, mirarea mi-a trecut ușor, când am aflat că așa se proceda aici, la București, în mod deschis, și că nu ești socotit om de lume dacă nu ai o amantă. Este sigur, de

---

⁵⁹⁸ Jackson, Philip. 1797. *Relatarea călătoriei prin Țara Românească și Transilvania*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1987. *The Balkan Travel of Philip Jackson in 1797*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. An XXVI. Nr. 1-2. pp. 104-105, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1284-1285.

asemenea, că moravurile sunt foarte stricate aici și că domnește o mare licență, urmare firească a șederii rușilor aici⁵⁹⁹.

Complet defavorabil au fost percepute în epocă mai cu seamă relațiile de concubinaj dintre înalți ofițeri ai armatei țariste de ocupație a Țării Românești (în timpul războiului ruso-turc care s-a purtat inclusiv pe teritoriul valah între 1806-1812), chiar generali țariști cu funcție de comandant militar suprem al trupelor rusești dislocate în Țara Românească, și tinere valahe (provenind din familii boierești). Și mai grav decât simpla implicare amoroasă, în calitate de metrese, a tinerelor din Țara Românească, în astfel de relații complet ilegiteime, alături de ofițeri țariști, era faptul că aceste „legături clandestine” se consumau, în văzul tuturor, cu acordul familiei boierești din care provenea fata, obținut contra unor consistente avantaje materiale, și care au fost la unison apreciate în epocă ca fiind extrem de dăunătoare pentru modul defectuos în care era administrată Țara Românească în timpul acestor ocupații (datorită influenței nefaste exercitate de aceste metrese valahe asupra concubinilor lor ruși de a-și promova rudele sau alte persoane apropiate în ocuparea de dregătorii în administrația valahă de stat). Practic, potrivit mărturiilor călătorilor străini care au tranzitat Țara Românească în această perioadă „bogată în intrigi”, boierii din Țara Românească – „vestiți, chiar printre fanarioți, pentru imoralitatea, lăcomia, ca și pentru aplecarea și talentul lor spre intrigă” – își prostituau efectiv propriile copile doar pentru a-și atinge, în mod dezonorant, infamele ambiții materiale sau politice (încercând să influențeze astfel deciziile bătrânilor generali ruși). Revelator în acest sens este conflictul deschis dintre marele ban Constantin Filipescu (care, pentru a câștiga bunăvoința ocupantului țarist, își oferă drept amantă propria fiică generalului rus Miloradovici) și marele vistiernic Constantin Varlaam (care își oferă drept ibovnică propria nepoată feldmareșalului Kutuzov pentru a intra în grațiile celui alt comandant militar suprem țarist care i-a succedat în funcție generalului Miloradovici).

---

⁵⁹⁹ Oțetea, Andrei. 1930. *Contribution à la question d'Orient. Esquisse historique suivie de la correspondance inédite des envoyés du Roi des Deux-Siciles à Constantinople (1741-1821)*. București. p. 343, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 434-435.

În acest fel procedează la 1807 marele ban Constantin Filipescu, „cel mai mare dușman⁶⁰⁰ al rușilor, principalul agent al principelui Șutu, șeful acțiunii franceze la Constantinopol, cel mai ascuns, cel mai perfid, cel mai scelerat dintre munteni”, care „și-a prostituat propria fiică” în scopul satisfacerii ambițiilor sale politice. Un astfel de caz este înfățișat de către generalul conte Alexandre de Langeron, participant activ la războiul ruso-turc din 1806-1812, și îl are ca actor principal pe generalul rus Miloradovici, care „s-a aprins după fiica unuia din primii boieri ai Țării Românești numit Filipescu⁶⁰¹, gășind-o foarte pe gustul său, deși era departe de a fi o frumusețe desăvârșită, fără să se sinchisească dacă [tatăl său] făcea parte dintre prietenii sau dintre dușmanii” rușilor. După ce i-a câștigat încrederea generalului Miloradovici (oferindu-i-o drept metresă pe propria sa fiică) și profitând în mod perfid de această „slăbiciune de neiertat” a generalului țarist pentru fiica sa, marele ban Constantin Filipescu, pentru a acapara întreaga administrație valahă de stat și pentru ca toate posturile să fie încredințate „dușmanilor de moarte ai rușilor și spionilor cunoscuți și de temut ai francezilor și ai turcilor”, a început o campanie de înlăturare, persecuție și denigrare a tuturor partizanilor⁶⁰² rușilor, „care au îndurat neîncrederea și ingratitudea [generalului Miloradovici] și mulți din ei, indignați de această nedreptate, au trecut în partida adversă”.

Din acel moment s-a putut prevedea puțină șansă a războiului și ruina țării pe care Filipescu și aderenții săi o exploatau cu cruzime și rapacitatea ce era de așteptat de la asemenea administratori. Eșecurile suferite prin trădările lui [Constantin] Filipescu,

---

⁶⁰⁰ Ducându-se în ambasada rusă de la Constantinopol, Kutuzov a primit de la Curtea imperială țaristă o listă a dușmanilor Rusiei din Țara Românească, în fruntea căreia era Constantin Filipescu.

⁶⁰¹ Constantin Filipescu (1751-1817), mare ban și mare vistier (în 1809 când îl înlocuiește pe Constantin Varlaam).

⁶⁰² Este cazul principelui Constantin Ipsilanti, pe care Constantin Filipescu a reușit să-l facă să pară suspect în ochii generalului rus Miloradovici, și, de asemenea, cazul marelui vistier Constantin Varlaam, pe care, în 1809, Constantin Filipescu a reușit să îl înlăture din dregătoria de mare vistier, ambii, atât Ipsilanti cât și Varlaam, loiali în mod onest partidei ruse.

lipsa de alimente care s-a făcut curând simțită, bolile care au urmat, ruina vistieriei imperiale [ruse], puținul ce s-a scos dintr-o țară care ar fi putut hrăni și întreține întreaga armată și încă să mai și verse bogății în vistieria noastră [imperială rusă] – totul a fost lucrătura zăpăcelii, orbirii și nebuniilor lui Miloradovici. Principele Ipsilanti [legat de partida rusă], care cu câțva timp înainte voise să taie capul lui Filipescu, ca spion al turcilor și al lui Șuțu, și a greșit că n-a făcut-o, a fost pe cât de surprins, pe atât de îngrijorat să-l vadă în fruntea Divanului Țării Românești⁶⁰³.

Un caz perfect similar s-a petrecut în timpul aceleiași ocupații țariste asupra Țării Românești (provocate de războiul ruso-turc desfășurat între 1806-1812) și este relatat de același general conte Alexandre de Langeron, avându-l ca actor principal, de astă dată, pe bătrânul feldmareșal Kutuzov (celălalt comandant militar suprem țarist care i-a succedat în funcție generalului Miloradovici) căruia, în timpul șederii sale la București, marele vistiernic Constantin Varlaam, adversar politic declarat al marelui ban Constantin Filipescu, i-o oferă drept metresă pe propria sa nepoată Lucsandra Bărcănescu (soția marelui logofăt Nicolae Guliano). Bătrânul feldmareșal Kutuzov (de 70 de ani) „nu s-a mai jenat de nimic” și se lasă astfel furat de valurile amorului pentru „această mică româncă de 14 ani”, renunțând la „orice pudoare și orice bună cuviință”, dedându-se „celui mai rușinos desfrâu, sfidând în chipul cel mai scandalos orice urmă de respect uman”, „transformându-și casa într-un adevărat lupanar”, până într-atât încât „a răpit-o în mod public soțului ei”, făcând din ea „metresa oficială, sultana favorită”.

Venea la el în fiecare seară și-și permitea cu ea, în fața tuturor, familiarități care degenerau în indecență, scandalizându-i pe toți oamenii cinstiți siliți să se ducă la el. La baluri, în cluburi, în locurile publice mica nerușinată era văzută tot timpul alături de el. Se așeza adesea pe genunchii amantului ei de 70 de ani, se juca cu decorațiile lui și se lăsa sărutată hohotind de râs. Mama

---

⁶⁰³ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 130-135, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 323-325.

doamnei [Luxandra] Guliano – doamna Bărcănescu –, o învăța în taină [pe fiica sa] ce trebuie să facă pentru a deștepta dorințele istovite ale generalului și venea să se bucure de rezultatul lecțiilor ei. În această mocirlă se bălăcea, în mod public, un bătrân de 68 de ani, decorat cu toate ordinele rusești⁶⁰⁴.

Deși „nimic nu este mai dezgustător decât un moșneag desfrânat, ceea ce sporea dezgustul inspirat de purtarea lui Kutuzov” era, la fel ca în cazul lui Miloradovici, pericolul reprezentat „de legăturile și influența condamnabilă” pe care toate „specimenele” care gravitau în jurul lui (confidenți, acoliți, prieteni intimi și mai cu seama tânăra metresă valahă) o aveau asupra acestuia. Dar poate cel mai grav era faptul că acest comportament indecent al tinerei doamne Luxandra Guliano (născută Bărcănescu) era inspirat, încurajat și perfecționat de propria sa mamă prin sfaturile pe care aceasta i le acorda interesat fiicei sale.

[Kutuzov] nu se pricepea să refuze ceva acestor paraziți, care dispuneau de toate posturile, de toate favorurile. Pentru 3.000 de ducați, doamna [Luxandra] Guliano [născută Bărcănescu] a numit în postul de seamă de caimacam – sau guvernator general al Olteniei – un conte Dudesco⁶⁰⁵, cunoscut ca cel mai infect român, periculos, chiar pentru opiniile și legăturile sale, și căruia pe vremea principelui Ipsilanti ar fi trebuit să i se taie capul pentru o corespondență foarte compromițătoare cu Pazvantoglu și care fusese interceptată. Doamna Guliano a făcut, de asemenea, să fie dată slujba de agă sau șef al poliției Bucureștilor vărului ei, un Filipescu, cunoscut spion al turcilor, ca și toți membrii familiei sale. Cabinetul, cancelariile lui Kutuzov erau astfel centrul tuturor intrigilor. Neputinciosul și vinovatul moșneag era hărțuit de toți acești indivizi care căutau să-i câștige încrederea și care, îndată ce o aveau, abuzau de ea în chip nerușinat. În timpul iernii, guvernul Țării Românești a fost din nou schimbat; nemulțumirea generală, plângerile nenorociților de români, convingerea la care se ajunsese,

---

⁶⁰⁴ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 381-384, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 355-358.

⁶⁰⁵ Constantin Dudesco, caimacam al Craiovei în 1812.

în sfârșit, că dacă se lăsa administrația în halul în care era, țara va fi total ruinată și armata fără aprovizionare, au obligat la această schimbare⁶⁰⁶.

Aceste aspecte care relevă implicarea populației autohtone (din toate clasele – nu doar boieri) în astfel de relații de concubinaj interesat (ajungându-se până la situațiile extreme, de-a dreptul infame, în care părinții își ofereau propriile fiice, drept amante, mai-marilor zilei – ruși, de regulă – care stăpâneau la București) sunt confirmate în luna ianuarie 1818 și de către medicul englez William Mac Michael, care, drept dovadă pentru starea de mocirlă morală în care se zbătea populația capitalei valahe în epocă, remarcă uimit faptul că beizadea Gheorghe Caragea, fiul domnului Ion Gheorghe Caragea, a intrat într-o seară într-un club bucureștean („îmbrăcat turcește și purtând turban cu care nu ar fi îndrăznit să se arate la Constantinopol”), în care „se aflau mama și surorile sale, precum și cei mai mulți dintre dregătorii Curții [domnești] și mulți dintre cei mai însemnați boieri din Țara Românească, ducând la braț pe prietena sa, o doamnă româncă frumoasă, care își părăsese de curând soțul și cei șase copii ai ei”, și, așa cum era de așteptat, „nimeni nu părea să găsească ceva neobișnuit sau necuviincios în această purtare⁶⁰⁷”.

Principalul aspect remarcat cu uimire de mai toți călătorii străini care au tranzitat în această perioadă Țara Românească este însă decadența capitalei valahe datorată comportamentului desfrânat al femeilor, „de la cele din societatea cea mai înaltă până la cele din societatea cea mai de jos”, al căror caracter este, la 1826, în percepția ofițerului britanic Sir James Edward Alexander, „tot așa de rău ca și al venețienelor”⁶⁰⁸. Un alt englez, colecționarul de

---

⁶⁰⁶ Eudoxiu de Hurmuzaki. *Documente privind istoria României*. Supliment. I. Volumul III. pp. 381-384, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 355-358.

⁶⁰⁷ Mac Michael, William. 1819. *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*. London. pp. 117-119, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 747-748.

⁶⁰⁸ Alexander, Sir James Edward. 1827. *Travels from India to England comprehending a visit to the Burman Empire, and a journey through Persia, Asia Minor, European Turkey*

antichități și mineralog Edward Daniel Clarke, care a călătorit în primăvara anului 1802 prin Țara Românească, în tovărășia membrilor ambasadei turcești care mergeau în Franța, menționa și el stupefiat că „nu există în lume un oraș de aceste dimensiuni în care să fie atâtea prostituate ca în București”, ajungându-se până într-acolo încât o secție din Spitalul Colțea⁶⁰⁹ a ajuns să fie folosită în epocă „pentru aceste femei” nenorocite, iar „biserica [Colțea] a fost dată spre folosință [tot] lor⁶¹⁰”. Pe lângă faptul că „frumusețile din Țara Românească sunt rivale de temut ale cunoscutei și lăudatei instituții a lui Venus”, ceea ce îl determină pe generalul englez Sir Robert Thomas Wilson să mărturisească, la 1 august 1812, că Țara Românească îi apărea în epocă fiind „asemenea unui sălaș epicurean” este mai cu seamă „marea varietate de feluri de mâncare bine gătite”⁶¹¹.

Heinrich von Reimers descrie, la 9 august 1793, o experiență personală pe care lasă să se înțelagă că ar fi avut-o cu „femeile publice” ale capitalei valahe, a căror existență în București o apreciază a fi la fel de naturală și firească „ca în orice oraș mare sau mic”.

Caracteristica după care sunt cunoscute și felul în care își ademenesc trecătorii seara este foarte original. În locuințele lor scunde obișnuiesc să șadă la ferestre cu picioarele goale scoase în afară și altminteri foarte cochet îmbrăcate și apoi, de obicei, cântă tare cu glasul lor de sirenă următorul cântec, ale cărui cuvinte le reproduc, după cum mi le-a spus un lăutar ȋigan:

Mititico, mititico, vino 'ncoace!

Ba eu, neică, n-am ce face!

---

in the years 1825-1826. London. p. 253, apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 158.

⁶⁰⁹ În realitate numai o secție din Spitalul Colțea.

⁶¹⁰ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Vienna*. London. p. 270, apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 63.

⁶¹¹ General Sir Robert Thomas Wilson. 1861. *Private Diary of Travels. Personal Services, and Public Events during mission and employment with the European Armies in the Campaigns of 1812, 1813, 1814*. London. p. 138, apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 556-557.

*Mititico, vii la noi?
 Ba eu neică nu te voi!
 Mititică ești la gură,
 Dă-i lui neica băutură!
 Mititică ești la stat,
 Și cu haz la sărutat!*⁶¹²

Un alt eveniment („un zeefet domnesc”), prilejuit de prezența în capitala valahă a unor înalți demnitari și dregători otomani, în calitate de oaspeți ai domnului Gheorghe Hangerli (1797-1799), și în centrul căruia se găsesc „femeile publice” ale Bucureștilor (care încântă simțurile pașalelor și agalelor otomane în calitate de presupuse „cocoane ale boerilor veliți”), este menționat de către Dionisie Eclesiarhul, în *Cronograful Țerei Rumânești*.

Deci într’acea vreme a venit căpitan-pașa cu agalele lui la București, și acolo petrecând doauă săptămâni, făcutu-i-a vodă zeefeturi, și a zâs căpitan-pașa lui vodă, să cheme pe boerii cei mari cu cocoanele lor la zeefet, și chemând vodă boerii, a venit după poruncă fără cocoane. Vodă văzând că n’au venit cu muerile lor, nu i-a silit, ci a trimis pe postelnicul cel mare și pe cămărași de au adus mueri podărese curve, și cărciumărese, însă au ales mueri mai chipeșe și mai frumoase, și le-a îmbrăcat cu haine frumoase din cămara lui vodă, făgăduindu-le daruri domnești să facă toată voia lui căpitan-pașa și a agalelor lui, și să se sloboază la chefuri. Deci la vremea mesii le-a poftit la masă să șează cu boerii, și aducându-le velpostelnicul, le-a numit că sunt cocoanele boerilor, arătând: eată aceasta e Brâncoveanca, aceasta Goleasca, aceasta e Corneasca, aceasta e cutare, și aceasta e cutare Filipeasca. Căpitan-pașa văzându-le s’a bucurat și șezând toate la masă cu boerii și vodă și căpitan-pașa cu agalele, zicându-le musicile la masă, și după de au mâncat s’a sculat, și ridicând masa a poruncit căpitan-pașa să joace boerii cu cocoanele lor, și au și jucat, și țiiând jocuri până seara, și earăși puind

⁶¹² von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. p. 129, *apud* Călători străini despre Țările Române. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1169.

masa, și după masă jucând până în puterea nopții și încetând, a zâs căpitan-pașa lui vodă, să-i oprească pe una mai aleasă pentru culcare, că știe el cum sunt Bucureștencele iubitoare de împreunări, și așa s'a și făcut, și celelalte le-a dat la paturile agalelor. Și boerii s'au dus la casele lor, poruncind vodă postelnicului să spue muerilor să le fie cu voie. Ear dimineata a dăruit Turcii pe mueri bine, socotind că sunt cocoanele boerilor, și le-au slobozât. Apoi cămărașu le-a desbrăcat de hainele cu care le-a fost îmbrăcat și le-a dat drumu⁶¹³.

Încercând să găsească o explicație și problematizând pe marginea numărului uimitor de mare, pentru un occidental, de femei care se prostituează în București, William Wilkinson, consulul general britanic în Țările Române, menționează la 1818 numărul excesiv de mare („cam două sute și zece zile din an”) de „sărbători păzite cu strictețe de băștinași, cel puțin în privința încetării oricărui fel de muncă”, timp în care „cei din slujbe publice deși nu fac nimic într-un atât de lung răstimp”, și căroră „li se mai dă, pe deasupra, două săptămâni de vacanță la Paște, precum și liber în timpul celor mai călduroase zile de vară”, în aceste „zile sterpe și primejdioase de trândăvie”, când „îndeletnicirea de căpetenie a boierilor este de a căuta mijlocul de a-și omorî timpul în afara caselor, cei din clasele de jos și-l petrec cheltuindu-și lefurile în cârciumi, unde sunt ținute femei ușoare în scopul de a atrage un număr cât mai mare de clienți”, femei publice care astfel propagă, „împreună cu viciul, cea mai îngrozitoare din toate bolile care lovesc ființa omenească”.

Femeile din această clasă nenorocită sunt atât de multe la București, încât ultimul agă sau director al poliției a sugerat domnului ideea de a le supune pe fiecare în parte plății unei dări prin care și-ar procura un nou venit de vreo câteva sute de mii de piaștri. Acest plan n-a fost pus în aplicare, contrar tuturor așteptărilor, deși nu părea să întâmpine piedici⁶¹⁴.

⁶¹³ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 96-97.

⁶¹⁴ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 142-143, *apud*

Și la 1824, „desmățul amarnic” observat de capelanul anglican Robert Walsh la toate clasele sociale din București și numărul excesiv de mare de cârciumi (în care pentru a atrage clienții „se țin un număr oarecare de femei care sunt gata la un semn să joace și să cânte pentru oaspeți”) reprezentau particularitățile care individualizau în cel mai înalt grad capitala valahă în rândul celorlalte urbe europene, Bucureștii (ajuns „de ocară” din cauza desfrâului populației) întrecând chiar „orice alt oraș din Europa”.

În aceste case vin boierii lăsându-și familiile și își petrec serile cu femei de teapa cea mai lipsită de rușine, care își dezonorează sexul. Numărul femeilor din această categorie nenorocită este atât de mare încât s-a propus să se pună un bir pe ele, ca fiind cel mai profitabil izvor de venituri ce s-ar putea închipui și se crede că această propunere va fi pusă în practică⁶¹⁵.

F. Metoda fanariotă privind dobândirea „culturii științifice” și a „celeii mai îngrijite educații”: învățarea de „cuvinte goale” în diverse limbi străine

Eu destul m-am rușinat când am văzut în pensioane [occidentale – n.m.] copii de 8-9 ani să știe ce n-au știut ai mei, de 20 de ani, să vorbească, zic, trei limbi slobod și să aibă știință de catebismul bisericesc atât, cât peste puțină ar fi fost să crez, de nu aș fi auzit; cum și mare propășire la toată începerea învățăturii⁶¹⁶.

Majoritatea călătorilor care au tranzitat principatul valah de-a lungul veacului al XVIII-lea au făcut observații critice cu privire la metoda educațională a grecilor utilizată pentru dobândirea „celeii

---

Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 643.

⁶¹⁵ Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England.* London. pp. 206-208, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea.* 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 103-104.

⁶¹⁶ Golescu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826.* București: Editura Minerva. p. 171.

mai îngrijite educații”, și care constă în a cunoaște cât mai multe limbi străine (metodă motivată de faptul că singura funcție către care puteau aspira grecii în Imperiul Otoman era cea de dragoman, de interpret, musulmanilor fiindu-le interzisă prin Coran învățarea limbilor străine), modalitate de instruire pe care abatele italian Lionardo Panzini o denumește, într-o scrisoare expediată din București la 18 martie 1776, învățarea de „cuvinte goale”, ceea ce determină ca timpul rămas liber și dedicat dobândirii sistematice de idei științifice și de cunoștințe reale să fie extrem de limitat. Într-un atare context, prelatul italian remarcă „neștiința adâncă” care domnea în epocă în Țara Românească, „abia câte unul” dintre marii boieri știind „să citească puțină greacă literară”.

Am întrebat până acum pe cinci sau șase persoane, care trec drept foarte învățate, dar care în realitate sunt niște proști de mână întâi, dacă se puteau găsi aici [la București] sau la Iași cărți bisericești tipărite de unii greci din veacul trecut. Și li s-a părut ciudată această întrebare. De fapt, ei nu au cunoștiință nici despre astfel de cărți, nici despre autorii lor și încă și mai puțin de locul unde au fost tipărite⁶¹⁷.

Într-o scrisoare expediată la 2 februarie 1777 din Țara Românească, același abate italian Lionardo Panzini încearcă să găsească și argumente atenuante și justificative pentru starea de neputință și „nefericire” în care se găsea populația valahă, „apăsată de atâtea asuprii” și „supusă cu desăvârșire autorității cârmuirii turcești, nestatornice, asupritoare și despotice”, ceea ce a compromis „studiul literelor și științelor, care cer răgaz, înlesnire și tihnă”. Iar dezinteresul cârmuirii otomane pentru „răspândirea luminilor” în Țara Românească și motivul pentru care Înalta Poartă „a pus stavilă cu orice mijloc oricărui fel de cultură”, constă, potrivit prelatului italian, în temerea otomană potrivit căreia principatul valah „ar fi putut cu timpul să dea naștere vreunei tulburări în dauna sa”. Nu trebuie trecut cu vederea nici faptul că dacă în vremea domniilor

---

⁶¹⁷ Lionardo Panzini. 1776. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. pp. 164-165, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 213.

fanariote nu găseai, decât foarte rar, „o carte în mâinile boierilor sau ale soților lor”, această situație se datora și faptului că „toate gândurile celor dintâi se îndreaptă spre intrigile cârmuirii, spre bărbii și slujbe”, iar „cele ale soților către cochetărie și ușurătate”.

Un motiv în plus pentru starea de neștiință în care se zbătea Țara Românească de-a lungul întregului secol al XVIII-lea consta în faptul că „învățații și meșterii, ieșiți din mănăstirile din Grecia și din școlile de la Constantinopol”, și a căror expertiză (în diverse domenii) era extrem de apreciată la București în vremea domniilor fanariote, „au fost și sunt atât de străini oricărui fel de cultură științifică, încât toată știința lor se mărginește la înțelegerea limbii grecești literare, pe care de ar da Dumnezeu să o știe [măcar] cum trebuie! – căci ambiția lor nu merge mai departe, decât să prindă concret valoarea și înțelesul cuvintelor în sine, fără să se ocupe de istorie, critică [literatură], cronologie, geografie și de celelalte discipline care îți sunt necesare pentru a înțelege ceea ce citești”, gramatica fiind „începutul și sfârșitul științei lor” (Lionardo Panzini dorind să întărească această apetență a reprezentanților clasei conducătoare valahe exclusiv pentru dobândirea de cunoștințe lingvistice, printr-un exemplu potrivit căruia „persoane de toate rangurile și categoriile, atunci când vedeau vreo carte latină, italiană sau franceză bine legată, care le atrăgea atenția, întrebau dacă acea carte era vreo gramatică nouă sau bună”). În timpul războiului ruso-turc, care s-a purtat inclusiv pe teritoriul valah, în perioada 1768-1774, limba franceză a început să fie „gustată puțin”, cu prilejul „șederii rușilor” în Țara Românească, dar, „din lipsă de studii preliminare și de cunoștințe obișnuite și curente în Europa”, cu cât boierii valahi „citesc mai mult, cu atât înțeleg mai puțin și, astfel, sunt mereu ca niște copii”. Pentru a ilustra valoarea de adevăr a considerațiilor sale, abatele italian construiește inclusiv un portret al celui mai iscusit dascăl grec existent la acea dată în Țara Românească.

Bărbatul cel mai prețuit aici [în Țara Românească] este unul dintre profesorii⁶¹⁸ greci ai beizadelelor care și-a făcut un

---

⁶¹⁸ Se face referire la Neofit Cavesocalyvitis.

renume foarte mare dând la lumină o gramatică greacă voluminoasă într-un mare tom⁶¹⁹. El este stimat și prețuit de toți și pretinde o considerație și o venerație generală. Este un bătrân cumsecade și cu moravuri simple. Și-a întrebuințat două treimi din viață pentru a da la lumină această lucrare în care se află, cu toate acestea, unele prețiozități atât de ciudate încât ar stârni râsul tinerilor noștri [italieni] când ar fi ei mai necăjiți. El își ia toate exemplele sale de expresii și de figuri retorice de la soare, lună, astre, din astrologie și din geometrie fără a cunoaște nici măcar definițiile acestei științe. În cartea lui găsești totul afară de logica cea mai obișnuită. Și acest om cu aceste frumoase merite este persoana cea mai considerată din punctul de vedere al învățăturii în această țară⁶²⁰.

Observațiile abatelui italian Lionardo Panzini privitoare la metoda fanariotă de desăvârșire educațională prin deprinderea cât mai multor cunoștințe lingvistice în diverse limbi de circulație internațională la acea dată, este confirmată la 1818 și de către William Wilkinson, care menționează și el faptul că educația boierilor valahi „se mărginește de obicei la simpla cunoaștere a cititului și scrisului în limba țării și în limba greacă modernă”, numai foarte puțini boieri „aduagă acestor cunoștințe superficiale unele elemente de limbă franceză”, pe care „mult mai mulți o înțeleg și o vorbesc fără să aibă cea mai mică cunoștință de scrierea sau de gramatica acestei limbi” (franceză). Iar dacă unii dintre boierii Țării Românești „sunt în stare să vorbească curent, deși cu greșeli, despre unul sau doi autori vechi sau vestiți sau să facă unele versuri proaste, dar care au rimă, aceștia își iau titlul de literați și de poeți și concetățenii lor, uimiți, îi privesc ca fiind înzestrați cu geniu și talent superior”.

O aplecare precoce către învățătură și către literatură este prea puțin încurajată și, la o vârstă mai înaintată, micile intrigi de la

⁶¹⁹ Tipărit la București în anul 1768.

⁶²⁰ Lionardo Panzini. 1777. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În *L'Europa Orientale*. II. Roma. pp. 169-170, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 218-219.

Curte și lipsa oricărei piedici în a se deda galanteriei și plăcerilor face pe cei mai înzestrați să lase la o parte orice altă îndeletnicire. Fiii boierilor de seamă sunt crescuți acasă de preceptorii particulari, de obicei preoți greci care nu sunt originari din Principate. Educația femeilor nu este mai îngrijită decât aceea a bărbaților; câteodată îi este inferioară din cauza obiceiului de a le mărita la vârstă foarte fragedă⁶²¹.

Aceasta fiind starea sistemului educațional valah în vremea domniilor fanariote, nu este deloc surprinzător faptul că la 13 iulie 1786, Marioara Mavrogheni, doamna Țării Românești, și-a imaginat că lady Elisabeth Craven „își îngăduie libertatea călătorilor de a povesti lucruri neadevărate”, atunci când călătoria britanică i-a spus că în Anglia, „doamnele învață să danseze și să scrie”⁶²².

Privitor la învățătura pe care o primesc, în particular, tinerele vlăstare boierești, călătorul francez F.G. Laurençon remarca la 1822 faptul că „majoritatea boierilor mari țin dascăli de limba greacă”, iar „unii au profesori de limba franceză” și numai de câțiva ani unele familii boierești își trimit copiii la studii în străinătate, care fiind „din copilărie înconjurați de robi țigani, care le dau exemplele cele mai rele, educația tinerilor din familiile boierești este neglijată și aceștia păstrează la o vârstă mai înaintată oarecare urme din aceste năravuri proaste”. Ceea ce stârnește însă uimirea călătorului francez și scoate în evidență „puținele cunoștințe și lipsa de discernământ” a boierilor din Țara Românească este faptul că adeseori aceștia preferă pentru predarea copiilor lor a limbii franceze „unui francez adevărat, care își cunoaște bine meseria, un grec, un italian, chiar un neamț”.

Judecați ce pronunție bună dau elevilor lor și jargonul ciudat pe care-l bâiguie aceștia. De la o vreme muzica părea să fie la preț.

---

⁶²¹ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 129-131, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 637-638.

⁶²² Craven, Lady Elisabeth. 1789. *A Journey through the Crimea to Constantinople in a series of letters of Elisabeth Lady Craven*. London. pp. 311-312, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 723.

Se vedeau maestri de vioară, de gitară, de flaut și de pianforte, dar din pricina nepăsării sau delăsării obișnuite domnișoarele care se ridicaseră la înălțimea unui cadril sau a unui vals se credeau de pe acum muziciene desăvârșite și se mărgineau la atât. Îndeletnicirile serioase sunt inexistente⁶²³.

În ceea ce privește limba de conversație în societatea valahă a secolului al XVIII-lea precum și însușirea limbilor de circulație europeană de către clasa socială conducătoare din Țara Românească, potrivit unei consemnări din 2 februarie 1777, aparținând abatelui italian Lionardo Panzini, se adeverește că de când domnesc grecii în Țara Românească și vin permanent aduși de gândul de a-și găsi norocul pe aceste meleaguri valahe, care au ajuns să fie „Indiile sau America⁶²⁴ lor”, de atunci „boierii și oamenii mai de seamă din Țara Românească imită obiceiurile și felul de a fi al grecilor și nu folosesc aproape nicio altă limbă decât aceea a Curții” (limba grecească)⁶²⁵. Un an mai târziu, la 1778, generalul locotenent în armata țaristă Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr) menționează faptul că „oamenii din protipendadă vorbesc grecește, aceasta fiind limba celor cu pretenții”, limba franceză fiind extrem de puțin cunoscută, la acea dată, în Țara Românească, și numai foarte puțini boieri sau negustori vorbesc limba italiană, printre negustori existând „unii care vorbesc germana, mai ales aceia care cercetează târgul de la Lipsca”⁶²⁶. Chiar și mai târziu, la 1818,

---

⁶²³ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les moeurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. pp. 29, 35 și 36, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 34 și 36.

⁶²⁴ În accepțiunea că Țările Române constituiau pentru greci un fel de colonii tocmai bune de exploatat.

⁶²⁵ Lionardo Panzini. 1777. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. p. 175, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 223.

⁶²⁶ Generalul locotenent Friedrich Wilhelm von Bauer (Bawr). 1778. *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie avec un prospectus d'un atlas géographique et militaire de la dernière guerre entre la Russie et la Porte Ottomane*. Publiée par Monsieur

limba greacă modernă, introdusă de domnii fanarioți ca disciplină obligatorie de studiu în academia domnească, este, potrivit consului general britanic în Țările Române, William Wilkinson, limba Curții, „foarte bine înțeleasă de boieri, pentru care a ajuns o limbă maternă”, fiind vorbită în Țara Românească „cu mult mai multă puritate decât în orice altă țară unde este folosită”⁶²⁷. În primăvara anului 1802, colecționarul de antichități și mineralog englez Edward Daniel Clarke, după ce confirmă faptul că la academia domnească de la Sf. Sava din București „se predă greaca veche sau, cum se spune totdeauna, greaca literară”, însemnează că la școala „numită Doamna Bălașa”, se desfășoară o activitate pedagogică care presupune „instruirea tineretului în limba latină, franceză, italiană, germană și română”⁶²⁸.

La 1794, contele Johann von Hofmannsegg, menționează faptul că „boierii sunt oameni cu care poți sta în relații plăcute”, întrucât mulți dintre aceștia „vorbesc italienește și franțuzește și țin profesori pe lângă copiii lor ca să-i instruiască”⁶²⁹, deși la Curte continuă să predomine limba greacă modernă și chiar turca, potrivit unei mențiuni din luna aprilie-mai (același an 1794), aparținând călătorului străin James Dallaway.

Artele frumoase și știința nu sunt mai înfloritoare decât în celelalte țări subjugate de puterea otomană. Unii [din Țara Românească] studiază medicina în Germania sau la Padova, iar negustorii vorbesc italiana și greaca. În general, poporul este

---

de B. xxx, à Francfort et Leipzig, chez Henri Louis Broenner. p. 23, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 151.

⁶²⁷ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. p. 134, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 640.

⁶²⁸ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Viena*. London. p. 270, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 63.

⁶²⁹ von Hofmannsegg, contele Johann. 1800. *Reise des Grafen von Hofmannsegg in einige Gegenden von Ungarn bis an die türkische Gränze*. Görlitz. p. 198, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1189.

foarte superstițios și înșelat de cei mai inculți dintre popi: ei cred în vrăjitorie și în strigoi. Cu vreo cincizeci de ani în urmă, Constantin Mavrocordat, pe atunci domn, a tipărit pentru supușii săi un dicționar⁶³⁰ în trei volume, în neogreacă, franceză și italiană, dar aceste eforturi pentru literatură nu au fost continuuate și se găsesc puține cărți tipărite, cu excepția celor care slujesc cultului și slujbei bisericești ortodoxe, jumătate scrise în slavonă, iar cealaltă în greaca modernă⁶³¹.

Faptul că boierii învățați din Țara Românească vorbesc de obicei mai multe limbi străine, „grecește, rusește, nemțește și franțuzește”, este confirmat în luna februarie 1813 și de către August Marie Balthasard Charles Pelletier, conte de Lagarde⁶³².

---

⁶³⁰ Afirmatie eronată, în realitate fiind vorba de *Lexiconul trilingv*, alcătuit de Gheorghios Vendotis și tipărit la Viena, în 1790, pe cheltuiala fostului domn al Moldovei, Alexandru Mavrocordat Firaris, nepotul de frate al domnului Constantin Mavrocordat, evocat în mod eronat ca autor sau comanditar al lucrării.

⁶³¹ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr.Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. p. 470, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1215-1216.

⁶³² Conte de Lagarde, August Marie Balthasard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 323, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 564.

CAPITOLUL VII

BUCUREȘTIUL, „ORAȘ PERSAN”

desprins, parcă, din „poveștile nopților arabe”

De-a lungul întregului secol al XVIII-lea, Bucureștii apar mai tuturor călătorilor străini care îl tranzitează sub înfățișarea unui oraș turcesc, mai mult o aglomerare de sate construite „fără nici o regularitate sau plan”, o urbe cu ulițe murdare, strâmte, întortocheate și prost pavate (cu podele din scândură de lemn care putrezeau, lipseau, sau, cel mai adesea, erau furate în timpul anotimpului rece de către localnici pentru a se încălzi), cu bazine turcești (pe ale căror tarabe târgoveții îmbrăcați în straie orientale străteau turcește pe teighea), cu coșmelii și „cocioabe nenorocite de lut” construite, după moda turcească, în fundul curților, iar nu la stradă (cu excepția caselor neguțătorești care de fiecare dată atunci când erau ridicate „mușcau” câteva palme de pământ din drumul public, motiv pentru care la început de secol al XIX-lea Bucureștiul devine un oraș impracticabil pentru căruțele care aprovizionau cu marfă capitala, datorită modului haotic în care se construia în oraș, adesea chiar pe domeniul public), cu bodegi subterane (de care erau pline toate mahalalele capitalei – adevărate localuri de pierzanie populate de prostituate și bețivi), cu „câini sălbatici” (numiți în epocă „câini de Dâmbovița sau câini de pe gârlă”, antecesorii câinilor vagabonzi, care, potrivit consemnării croitorului german P.D. Holthaus, la 1830, „s-au aciuat pe malurile gârlei dând mult de lucru locuitorilor”, astfel că „țigani, care alcătuiesc în mare măsură drojdia societății, sunt folosiți pentru reducerea numărului acestor

animale supărătoare, ei umblând prin oraș în căruțe și lovind câinii, omorându-i, astfel că adesea se văd 40-50 de câini morți aruncați în căruțele lor⁶³³), cu animale moarte aflate în stare de putrefacție aruncate direct în stradă prin mahalale și chiar în Dâmbovița, cu aerul greu respirabil și evident nesănătos, cu apa de calitate proastă (scoasă cu sacaua din aceeași Dâmbovița în care erau aruncate leșuri de animale moarte sau erau deversate toate reziduurile orașului prin canale colectoare, atunci când acestea nu se infundau și nu refulau în stradă, emanând, printre pavajul stricat de lemn, miasme îngreșante). Și pentru ca reprezentarea asupra Bucureștiului fanariot să fie cât mai amănunțită, la toate acestea mai trebuie adăugat, potrivit curierului diplomatic țarist, Dimitri Bantăș-Kemenski, care traversează, la 12 iunie 1808, Țara Românească în drum spre Serbia, „zgometul produs de ciocanele de fierării, scârțâitul roților neunse ale carelor țărănești, pocniturile neîncetate din bici, strigătele surugilor, cântecele nedeslușite, cântate cu voce tare ale lăutarilor, care colindau străzile și cârciumile”⁶³⁴.

Faptul că Bucureștiul de sfârșit de epocă fanariotă nu este un oraș european este remarcat și de scriitorul militar rus A.I. Mihailovski-Danielevski, cel care menționa, în iunie 1829, că străzile sale sunt înguste și murdare, pe ele mergând „oameni cu chipuri asiatice” și vorbind o limbă de neînțeles (pentru călătorul rus)⁶³⁵. În iunie 1828, locotenentul finlandez Berndt Johan Rosenström contesta și el apartenența occidentală a Bucureștiului, aducând în discuție aceleași ulițe strâmte și întortocheate precum și costumele orientale (purtate la acea dată de majoritatea locuitorilor, cu excepția străinilor, a femeilor și a tinerilor din marile familii boierești care se grăbiseră deja să adopte vestimentația europeană,

⁶³³ Howitt, William. 1844. *Wanderings of a journeyman tailor through Europe and the East during the years 1824-1840*. London. p. 55, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 441.

⁶³⁴ Dimitri Bantăș-Kemenski. 1810. *Puteșestvie v Valahii Moldavii i Serbiu*. Moskva: Tip. Restnikova. p. 141, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 409.

⁶³⁵ Mihailovski-Danielevski, A.I. 1893. În *Ruskaia starina*. Nr. 7-9 (iulie-august). p. 190, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 410.

fapt care îl determină pe călătorul finlandez să remarce în acest sens „strălucirea multicoloră a tuturor costumelor occidentale și orientale” purtate la București și extrema diversitate etnică, existând printre locuitorii capitalei „oameni aparținând tuturor raselor posibile”⁶³⁶. Despre același „curios amestec de costume și obiceiuri orientale și europene” face vorbire, la 1827 (martie-aprilie), căpitanul de marină englez Charles Colville Frankland, care străbătând bazele turcești și ulițele prost podite ale capitalei valahe (întinsă și murdară), prezentând un ciudat amestec de lux european, mizerie și sărăcie orientală, este impresionat, ca mulți alți străini, de contrastul izbitor dintre „caleștile pompoase” boierești („bine lustruite și încărcate cu numeroase podoabe aurite”, în care „se tolănea câte un boier purtând câte un calpac imens, lucrat în catifea roșu aprins sau verde și îmbrăcat cu o mantie bogată împodobită cu blană”) și un „animal de vizitiu” de pe capră (cel mai adesea un slinos rob țigan), „cu o uitătură animalică, pe jumătate barbar, pe jumătate paiață”⁶³⁷.

În curând, însă, sub domnia lui Grigore Ghica al IV-lea (1822-1828), potrivit mărturiilor medicului și chimistului francez Pierre Jacques Antoine Béchamp, totul se va schimba. Dacă la începutul lunii noiembrie 1825 Bucureștiul este perceput de către călătorul francez drept „tăcut ca pustietatea, purtând încă stigmatele barbariei” (enunțând spre pildă, „rândurile de capete ale condamnaților înfipite în țepi împrejurul mării închisori” din preajma vechii curți domnești, precum și starea deplorabilă în care se găseau străzile – adevărate „poduri de lemn aruncate pe rigole

---

⁶³⁶ Bossy, Raoul V. 1937. *Mărturii finlandeze despre români*. București. pp. 62 și 67, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 381 și 383.

⁶³⁷ Frankland, Charles Colville. 1829. *Travels to and from Constantinople, in the years 1827 and 1828 or personal narrative of a journey from Vienna, through Hungary, Transylvania, Wallachia, Bulgaria, and Roumelia, to Constantinople; and from that city to the Capital of Austria, by the Dardanelles, Tenedos, the plains of Troy, Smyrna, Napoli di Romania, Athens, Egina, Poros, Cyprus, Alexandria, Malta, Sicily, Italy, Istria, Carniola and Styria*. London: Editura Henry Colburn. pp. 32-33 și 37, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 280-281.

pline de noroi”), mult înainte de războiul ruso-turc din Balcani (disputat inclusiv pe teritoriul valah între 1828-1829), „Bucureștii erau deja schimbați”. Întru susținerea afirmației potrivit căreia sub Grigore Ghica (1822-1828) în Țara Românească barbaria se retrăgea și se putea respira un alt aer, se trăia o viață nouă și se aspira la un viitor mai bun, Pierre Jacques Antoine Béchamp menționează primele încercări de pavare a străzilor (pavajul se numea pe atunci „caldarâm”), „încercarea nenorocită” a iluminatului stradal cu lumânări de seu (astfel că puțin înainte de 1828, nu mai era trebuință a avea felinar pentru a ieși seara din casă, iar farmaciștii puteau cu toată siguranța să se ducă să-și facă datoria pe lângă bolnavi, pentru ca la 1829 Bucureștiul să fie deja „splendid luminat”), dezvoltarea instrucțiunii publice și înlocuirea școlilor fanariote (având limba de predare și profesori greci) prin școli naționale (înființarea Liceului „Sfântul Sava” cu predare în limba română), punerea în scenă la București a pieselor germane de teatru reprezentate inițial pe scene improvizate în nemțește, urmând să fie demarată construirea unei săli de teatru unde se intenționa a se juca în românește piese franțuzești⁶³⁸. După o călătorie oboșitoare de nouă zile, în care timp nu mai dormise în pat decât la Pesta, ajungând în capitala Țării Românești, la 1827 (martie/ aprilie), căpitanul de marină englez Charles Colville Frankland remarcă serviciile ireproșabile ale primului hotel dat în folosință la București la sfârșit de epocă fanariotă, „Hôtel de l'Europe”, unde supusul britanic declară că este curat și bine servit⁶³⁹.

⁶³⁸ Istrati, Dr. Constantin. 1894. *România dintre 1825-1834. Suvenir personale de Antoine Béchamp*. În *Revista nouă*. Nr.3. p. 93-94, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 139-141.

⁶³⁹ Frankland, Charles Colville. 1829. *Travels to and from Constantinople, in the years 1827 and 1828 or personal narrative of a journey from Vienna, through Hungary, Transylvania, Wallachia, Bulgaria, and Roumelia, to Constantinople; and from that city to the Capital of Austria, by the Dardanelles, Tenedos, the plains of Troy, Smyrna, Napoli di Romania, Athens, Egina, Poros, Cyprus, Syria, Alexandria, Malta, Sicily, Italy, Istria, Carniolia and Styria*. London: Editura Henry Colburn. pp. 32-33 și 37, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 280-281.

Un alt aspect care evidențiază îmbunătățirile (greu perceptibile, ce-i drept) pe care le experimentează capitala valahă, după războiul ruso-turc (1768-1774), începând cu domnia lui Alexandru Vodă Ipsilanti, sub aspectul unei mai bune „gospodăriri comunale” și a creșterii siguranței în spațiile publice (mai ales seara), este menționat, la 1788, de către raguzanul Stephan Ignaz Raicevich.

În orașe este un fel de poliție, domnii au grijă ca să fie belșug de pâine și de carne și adeseori umblă deghizați prin oraș. Noaptea sunt străji la locuri hotărâte în diferitele mahalale, în afară de acelea care circulă pe ulițe, pentru pază contra focului și a hoților. Există crainici care pun în vedere locuitorilor să-și măture ulițele și să-și curețe coșurile, și care anunță noile ordine și regulamente. Noaptea, toată lumea este silită să meargă cu o lumină și cărciumile trebuie să fie închise. Dar s-a mai spus că slujbașii abuzează de autoritatea lor și că săvârșesc tot felul de vexații și de samavolnicii sub cuvânt că mențin ordinea⁶⁴⁰.

A. Bucureștiul coșmeliilor „meschine” (din lemn sau din paiantă), al „cocioabelor nenorocite de lut”, al „caselor mici și sărăcicioase”

Bucureștiul, reședința de scaun a domnului Țării Românești, „așezat la o depărtare de aproape opt ore de Dunăre, într-o regiune foarte plăcută și de-a dreptul fermecătoare”, le apare, din depărtare, călătorilor străini care se apropiau de capitala valahă la sfârșit de epocă fanariotă, ca fiind „foarte măreț înaintea ochilor”, din cauza mulțimii bisericilor, clopotnițelor, turlelor și capelelor, „fiecare cu câte trei, patru, cinci și chiar mai multe turnulețe”, care se înalțau deasupra grădinilor, întrucât se considera în epocă faptul că „orașul are tot atâtea mănăstiri și biserici câte zile numără anul” (însă fără să le fi numărat cineva în mod riguros vreodată), dându-i astfel, potrivit mărturiei lui John Mac Donald Kinneir, din data de

⁶⁴⁰ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 225-226 și 229, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 507-508.

30 mai 1813, „înfățișarea unui oraș persan”⁶⁴¹. Traversând întreaga Europă continentală, din Marea Britanie către Constantinopol, prin Țara Românească, călătorul englez Randle Wilbraham, percepe Bucureștiul la 7 august 1797, într-o scrisoare expediată dnei Wilbraham Bootle, drept un „oraș aparte” desprins parcă din „poveștile nopților arabe”, fiind primul în care supusul britanic întâlnește „locuințe și locuitori de stil oriental”⁶⁴².

Urcându-se, la 9 august 1793, în mai multe astfel de turnuri (de biserici sau mănăstiri) din oraș, pentru a se putea orienta mai bine, călătorul Heinrich von Reimers se desfată „de sus de pe înălțimi” cu „privești minunată a orașului” (întins, lung, „aproape de un ceas și jumătate”), pe care îl aseamănă „mai mult cu un sat mare, frumos clădit, așezat într-o pădure și împetrișat cu grădini și câmpuri mici decât cu capitala unei provincii și reședința unui principe”⁶⁴³. Dar această primă impresie de „măreție orientală” se schimbă imediat ce ești purtat chiar pe ulița principală din București și vezi înșirate, conform aprecierilor din noiembrie 1786, aparținând lui Jenne – Lebprecht, „cocioabele nenorocite de lut ale mămularilor și ale cârciumarilor”⁶⁴⁴, precum și „casele mici și sărăcăcioase, cu acoperișuri de șindrila”⁶⁴⁵ (potrivit relatării

⁶⁴¹ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. p. 15, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 597.

⁶⁴² Wilbraham, Randle. 7 august 1794. *Scrisoare de la Constantinopol către dna. Wilbraham Bootle*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. pp. 608-609, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1248-1249.

⁶⁴³ von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. pp. 124-125, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1167.

⁶⁴⁴ Jenne – Lebprecht. 1790. *Lebprechts Reisen nach St. Petersburg einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavonien, Italien, die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn, nebst einem Reise-Journal Der Donaufahrt von Esseg bis ans Schwarze Meer*. Pesta. pp. 225-226, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 742-743.

⁶⁴⁵ Campanini, Naborre. 1888. *Lazzaro Spallanzani, Viaggio in Oriente. Relazione ordinata e compilata sui giornali del viaggio a Constantinopoli e su altri manoscritti inediti del grande naturalista*. Torino. p. 321, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. p. 766.

călătoriei lui Lazzaro Spallanzani din același an 1786), construite din lemn sau din paintă, având „câte o curte sau grădină în față, după obiceiul oriental⁶⁴⁶” (potrivit mărturiei aceluiași John Mac Donald Kinneir, căpitan scoțian în serviciul Companiei Indiilor și agent diplomatic al guvernului britanic, din data de 30 mai 1813). La 1794, Bucureștiul îi apare pictorului italian de origine evreiască Luigi Mayer, ca fiind „un oraș mare, răsfirat și foarte populat, majoritatea caselor având o „înfățișare meschină și sărăcăcioasă, fiind construite în mare parte sub pământ și acoperite de paie și scoarțe de copaci”.

Casele sunt îndeobște clădite și rânduite după moda orientală, mai ales ale boierilor și ale persoanelor cu avere. Foarte rar se văd geamuri la ferestre, ele fiind înlocuite cu bășici de porc. Odăile locuite de femei au întotdeauna astfel de ferestre, căci românii, întocmai ca și turcii, își țin femeile ascunse cât mai mult de ochii străinilor⁶⁴⁷.

La 26 iulie 1776, străbătând Țara Românească și capitala valahă, abatele italian Lionardo Panzini, remarca faptul că excepând o singură mahala (alcătuită după „moda nemțească”), în care sunt adunați toți negustorii, „ale căror case sau mai bine spus coșmelii sunt alăturate și aliniate”, toate celelalte case din oraș, sunt izolate, împrăștiate și înconjurate de o curte, grădină și dependențe, ceea ce le dă „aparența de case de țară”⁶⁴⁸ (consemnare din 16 decembrie 1814, aparținând căpitanului francez de geniu Thomassin, atașat militar pe lângă ambasadorul Franței la Înalta

---

⁶⁴⁶ John Mac Donald Kinneir. 1818. *Journey through Asia Minor, Armenia and Koordistan in the years 1813 and 1814*. London. p. 17, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 598-599.

⁶⁴⁷ *Views in Turkey in Europe and Asia, comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine*. Selected from the Collection of sir Robert Ainslie, Drawn by Luigi Mayer and engraved by William Watts. Published March 1st 1801, by the Proprietor, William Watts. London. pp. 7-8, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1225-1227.

⁶⁴⁸ Isar, Nicolae. 1981. *Les Principautés roumaines au début du XIXe siècle dans les récits des officiers français Guilleminot et Thomassin*. În *Analele Universității București. Istorie*. Anul XXX. p. 85, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 602.

Poartă), iar Bucureștiului „înfățișarea unui sat”⁶⁴⁹. Practic, în afară de casele boierești, de biserici și de hanuri, zidite din piatră sau din cărămidă arsă, toate celelalte case sunt în această perioadă „joase și dărăpănate”⁶⁵⁰ fiind construite din lemn și lut⁶⁵¹.

După „cocioabele” pe care le văzuse în drumul de la Dunăre și până la intrarea în capitală, în luna octombrie 1805, Louis Allier de Hauteroche, călătorind de la Constantinopol la Paris, se declară, în mod surprinzător, „plăcut surprins” să constate faptul că în București construcțiile „nu sunt la fel de mizerabile ca cele din micul număr de sate” valahe pe care le întâlnise în cale. Se poate, deci, și mai rău. Depinde doar cum facem comparația și la cine raportăm Bucureștiul (la „nenorocitele” sate valahe sau la celelalte aglomerări urbane europene).

Se pare că prezența principelui, a Curții și a bogățiilor sale au introdus destul gust și lux; se văd multe case clădite din piatră și acoperite cu șindrilă (acestea fiind „cele mai răsărite”). Câteva edificii sunt remarcabile prin suprafața lor: palatul hospodarului, mănăstiri, case boierești. În general fiecare gospodărie e izolată prin curți mai mult sau mai puțin întinse, totuși zidul de la stradă pare că leagă toate locuințele⁶⁵².

Și totuși la 1788, potrivit aprecierilor raguzanului Stephan Ignaz Raicevich, „Bucureștiul ar putea fi numit mai degrabă sat decât oraș fiind alcătuit din case și bordeie cu grădini mari și curți

⁶⁴⁹ Lionardo Panzini. 1776. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. p. 166, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 213-214.

⁶⁵⁰ Howitt, William. 1844. *Wanderings of a journeyman tailor through Europe and the East during the years 1824-1840*. London. pp. 53-54, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 439-440.

⁶⁵¹ Jenne – Lebprecht. 1790. *Lebprechts Reisen nach St. Petersburg einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavonien, Italien, die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn, nebst einem Reise-Journal Der Donaufahrt von Esseg bis ans Schwarze Meer*. Pesta. pp. 225-226, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 742-743.

⁶⁵² Pippidi, Andrei. 1987. *Encore un voyageur français dans les Pays Roumains: Louis Allier de Hauteroche, en 1805*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. XXVI. Nr. 1-2. p. 117, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 194.

care ocupă mult loc”⁶⁵³. După războiul ruso-turc, purtat în perioada 1768-1774 inclusiv pe teritoriul valah (fapt care a încurajat interacțiunea socială dintre clasa conducătoare valahă și ofițerii ruși – perfect occidentalizați la acea dată), au început să se construiască și în București „multe palate și case boierești din cărămidă sau piatră” (acoperite cu tencuială „atât pe dinăuntru, cât și pe dinafară”), „mari și încăpătoare, dar cu un singur cat, fără simetrie și ordine”, în general „foarte rău clădite și lipsite de noblețe” și care au „înspre uliță, în fața casei, niște grădini și curți care le ascund vederii”. Întrucât bucureștenii „nu știu să confecționeze țiglă pentru acoperișuri”, potrivit mențiunilor capelanului anglican Robert Walsh din anul 1824, casele erau acoperite, în epocă, cu șindrilă sau cu „olane de pământ ars, foarte înalte, țuguiate în unghiuri ascuțite ca să nu se prăbușească sub povara zăpezii”⁶⁵⁴.

După obiceiul turcesc în apropierea centrului orașului se găsea, la 1794 (aprilie/mai), conform mărturiei călătorului britanic James Dallaway, așa-numitul „târg” alcătuit din „numeroase șiruri de prăvălii deschise, bazare în stil turcesc învelite cu acoperișuri de șindrilă și apărate de soarele de amiază printr-o streășină de lemn, ce se întinde dintr-o parte într-alta” (și care „formează locuri de preumblare întunecoasă”), unde erau expuse spre vânzare „mărfurile obișnuite și alimentele”, cele mai multe dintre aceste maghernițe neguțătorești fiind „făcute din lemn și pământ, tencuite cu var”⁶⁵⁵ și având „o înfățișare primejdioasă care mai degrabă înspăimântă decât atrage pe cumpărători”⁶⁵⁶ (potrivit lui Heinrich

⁶⁵³ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 225-226 și 229, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 507-508.

⁶⁵⁴ Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. London. pp. 206-208, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 103-104.

⁶⁵⁵ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. pp. 472-473, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1218.

⁶⁵⁶ von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. pp. 124-125, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1167.

von Reimers, din data de 9 august 1793). Despre aceleași tarabe ale prăvăliașilor bucureșteni face vorbire prin iunie/august 1794 un alt călător britanic Robert Stockdale.

Cele mai bune case arareori depășesc în înfățișare pe cele ale fermierilor înstăriți [din Anglia] și mai toate sunt prăvălii cu o deschizătură mare drept fereastră și o tarabă ce se întinde până la jumătatea uliței. Tarabele prăvăliilor se întind atât de departe în multe ulițe încât ele sunt aproape în întregime acoperite, cu excepția unei mici părți la mijloc. Oamenii stau cu picioarele încrucișate pe tejghelele lor și constau din: greci, evrei și nemți. Înainte de toate ești uimit aici de acele plăcintării soioase care abundă în toate orașele din Turcia. Îmbrăcămintea, obiceiurile, cât și limba sunt atât de ieșite din comun, încât izbesc peste măsură pe oricine nu este obișnuit cu ele. Oricât ar fi de sărăcicioase clădirile, dar risipite printre grădini și copaci, ca în orice oraș turcesc, înfățișarea lor de la depărtare nu este neplăcută⁶⁵⁷.

Un alt detaliu edilitar fermecător al Bucureștiului sfârșitului de veac fanariot și pe care îl remarcă Raicevich constă în faptul că în toate mahalalele se găseau „cârciumi subterane, unde femeile vând vinul și se vând și pe ele”⁶⁵⁸.

B. Bucureștiul ulițelor murdare și pline de „hârtoape”, prost și scump podite (cu bârne din lemn)

Dacă de la depărtare și de pe un teren mai înalt Bucureștiul se înfățișează privirilor călătorilor străini care îl tranzitează asemenea unui „frumos decor de teatru, care încântă într-un chip plăcut ochiul”, remarcabil fiind „amestecul de case și de copaci” care îi

⁶⁵⁷ Stockdale, Robert. 1794. *Scrisori și fragmente din jurnalul privind Banatul, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. pp. 598-599, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1246-1247.

⁶⁵⁸ Raicevich, Stephan Ignaz. 1788. *Osservazioni Storiche, naturali e politiche intorno la Valachia e la Moldavia*. Napoli. pp. 225-226 și 229, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 507-508.

dă, potrivit mărturiei consulului general britanic în Țările Române, William Wilkinson, „o frumusețe deosebită”, de aproape, însă, capitala valahă nu mai este altceva decât o „măzgăleală grosolană”, un „oraș mare, murdar, așezat pe un teren plat și mocirlos”, cu ulițe („murdare, strâmte, nepietruite și cu gloduri”) podite „cu scânduri sau grinzi groase de lemn așezate de-a curmezișul și legate între ele”. De neînțeles și greu de conceput pentru călătorii europeni pe care secolul al XVIII-lea îi găsește aflați în tranzit prin Țara Românească este „sistemul costisitor, neplăcut și nepotrivit”⁶⁵⁹ în conformitate cu care ulițele capitalei valahe au fost podite cu bârne din lemn „pieritor” (cu scânduri groase de fag sau de stejar), iar nu pavate cu „piatră durabilă” (așa cum era cazul în epocă cu toate celelalte orașe europene).

S-a presupus și se mai crede încă și astăzi că este cu neputință să pietruiești ulițele, nu atât din cauza rarității materialului, cât datorită faptului că solul este alcătuit dintr-o clisă moale, care nu prezintă niciun sprijin. Această idee precumpănitoare printre localnici este desigur greșită și nu poate exista o dovadă mai convingătoare decât drumurile pavate cu piatră construite de romani în vremea împăratului Traian, care au rezistat atât de bine acțiunii distrugătoare a vremii⁶⁶⁰.

Întorcându-se seara acasă în București, într-o lună de martie 1813, August Marie Balthazard Charles Pelletier, conte de Lagarde, fiind gata „să fie răsturnat de către vizitiu într-o groapă mare, lăsată fără masala, în mijlocul uliței”, îl întreabă pe aga poliției capitalei, alături de care călătorea, „cum este cu putință să nu se pietruiască orașul în loc să fie podit, ceea ce face să se dea uliței numele de poduri, iar aerul acestei capitale să fie atât de nesănătos, datorită apelor stătute care bălesc sub bârnele de stejar”.

---

⁶⁵⁹ Hunter, William. 1796. *Travels in the year 1792 Through France, Turkey and Hungary to Vienna*. London. p. 322, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1102.

⁶⁶⁰ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 85-90, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 625-627.

El mi-a răspuns că greutatea așezării unui pavaj trainic pe acest teren mlăștinos ar cere cheltuieli prea mari pentru a putea fi vreodată înfăptuit și că de altfel un singur demers în acest sens ar îngreui și mai mult jugul care apasă asupra acestei țări nenorocite.

Într-o notă de subsol autorul își motivează dezacordul față de opinia exprimată de marele agă:

Această idee a imposibilității pavării cu piatră, care s-a încetățenit printre locuitorii principatului ar trebui stârpită prin mărțuria urmelor drumului lui Traian care, din orașul numit Caracal, de pe malurile Dunării, străbate toată Țara Românească și se mai vede încă până la poalele munților Carpați.⁶⁶¹

La intrarea „sărăcăcioasă și murdară” în București dinspre marginea orașului, la 1794 (lunile iunie/august), nu exista, potrivit lui Robert Stockdale, „nimic pe ulițe care să semene a pardoseală”, acestea fiind acoperite cu scânduri (podine) groase „îmbinate strâns una lângă alta adesea sărite de la locul lor și foarte periculoase pentru cai”, majoritatea acestor ulițe fiind „puțin mai mari decât niște drumeaguri și atât de asemănătoare între ele încât trebuia să cunoști bine orașul pentru ca să-ți găsești drumul”⁶⁶², fapt care a stârnit totală uimire, la 17 iulie 1806, a doamnei Christine Reinhard, care trebuind să străbată pe toată lungimea ulița principală [Podul Mogoșoaiei], fără să rateze „nicio hârtoapă”, își amintește că și-a dat seama că ajunsese la destinație după „o zdruncinătură mai violentă decât altele, urmată de o oprire bruscă”. Deși doamna Christine Reinhard știa că orașul nu este pietruit, nu se aștepta totuși să-l

⁶⁶¹ Conte de Lagarde, August Marie Balthazard Charles Pelletier. 1824. *Voyage de Moscou à Vienne par Kiev, Odessa, Constantinople, Bucharest et Hermanstadt, ou lettre adressées à Jules Griffith*. Paris. p. 342, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 570.

⁶⁶² Stockdale, Robert. 1794. *Scrisori și fragmente din jurnalul privind Banatul, Transilvania și Țara Românească*. Publicate de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. pp. 598-599, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1246-1247.

găsească „acoperit cu bârne de lemn, rău prinse între ele pe care trecând sârmana trăsură se desfăcea și gemea”⁶⁶³.

După șase ore de drum am ajuns la București, cel mai ciudat oraș pe care l-am văzut în viața mea, pentru motivul că toate ulițele erau acoperite dintr-o parte într-alta cu butuci nestrunjiți. Ce lucru straniu! Un oraș mare, în care își are reședința voievodul Țării Românești și în care butucii abia dacă erau așezați destul de strâns ca să nu rupă picioarele cailor. E lesne de imaginat efectul pe care îl pot produce asupra unei trăsurii care trece peste ei, dar oamenii sunt obișnuiți și lucrul nu pare să-i supere nicidecum⁶⁶⁴.

Înaintând pe ulițele din București, în primăvara anului 1802, trăsura colecționarului de antichități și mineralog englez Edward Daniel Clarke este supusă unor „zdruncinături neîncetate și nemaipomenit de tari”, fiind „trasă peste niște trunchiuri de copaci și alți dulapi mari de lemn așezați de-a curmezișul – în loc de pietruială –, formând un fel de plută înotând în noroi lichid, care pe măsură ce dulapii se înfundau în el din cauza greutateii sărea în sus prin interstiții. Toate aceste bucăți de lemnărie erau libere și când erau astfel puse în mișcare ele păreau ca un pod plutitor în întregime fărâmat, ce se desfăcea în bucăți și amenința să ne îngroape în golurile ivite între ele”⁶⁶⁵. Despre modul deficitar în care se călătorea, la 1 august 1812, printr-un București „podit cu scânduri de la un cap la altul” într-o trăsură „tare zdruncinată”

⁶⁶³ Baroana de Wimpffen. 1900. *Une femme de diplomate. Lettres de madame Reinhard à sa mère, 1798-1815*. Traduites de l'allemand et publiées pour la Société d'histoire contemporaine, par la baronne de Wimpffen, née Reinhard. Paris: Alphonse Picard et fils. Cap. IV. *Mission de Moldavie. De Paris à Jassy, 1806-1807*. p. 199, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 287.

⁶⁶⁴ Jackson, Philip. 1797. *Relatarea călătoriei prin Țara Românească și Transilvania*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1987. *The Balkan Travel of Philip Jackson in 1797*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. An XXVI. Nr. 1-2. p. 104, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1283.

⁶⁶⁵ Clarke, Edward Daniel. 1818. *Travels in various countries of Europe, Asia and Africa*. Volumul III. *Supplement containing the narrative of a Journey from Constantinople to Viena*. London. p. 264, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 60.

datorită „suprafeței zgrunțuroase”⁶⁶⁶ a ulițelor prost podite, face vorbire și generalul englez Sir Robert Thomas Wilson.

Acesta ar fi un oraș încântător, dacă ulițele nu ar fi podite cu bușteni, care demontează fiecare element al trăsुरii pe măsură ce ea înaintează. Am fost aproape torturat și toate rănilile mele de la călărie s-au redeschis, deoarece trebuie amintit că trăsurile rusești nu au suspensii. Restul drumului trebuie străbătut în același soi de vehicule și voi fi obligat probabil să țopăi pe ceea ce ei numesc „poduri de lemn”⁶⁶⁷.

Potrivit unei alte mărturii din epocă, la 1792 (prin luna iunie), toate ulițele Bucureștilor sunt, conform relatării călătorului englez William Hunter, „așternute cu dulapi groși, ce se întind de la o margine la cealaltă, formând un fel de pod din lemn, multe din aceste scânduri având o mare elasticitate, din care cauză, atunci când ești în trăsura, ești săltat în sus în felul cel mai ciudat cu puțință, iar norii de praf care zboară de pe ele în zilele când suflă vântul îți fac mare necaz”⁶⁶⁸. La 1794 (aprilie/mai), James Dallaway remarcă faptul că ulițele principale ale Bucureștilor sunt podite cu bârne de lemn, „adeșori rupte sau gata să se rupă”⁶⁶⁹, „slab fixate din care multe lipsesc, astfel că mersul pe jos este deosebit de greu” pentru oameni și anevoios pentru cai și trăsuri⁶⁷⁰. La 9

⁶⁶⁶ Alexander, Sir James Edward. 1827. *Travels from India to England comprehending a visit to the Burman Empire, and a journey through Persia, Asia Minor, European Turkey in the years 1825-1826*. London. p. 250, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 156.

⁶⁶⁷ General Sir Robert Thomas Wilson. 1861. *Private Diary of Travels. Personal Services, and Public Events during mission and employment with the European Armies in the Campaigns of 1812, 1813, 1814*. London. p. 138, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 556.

⁶⁶⁸ Hunter, William. 1796. *Travels in the year 1792 Through France, Turkey and Hungary to Vienna*. London. p. 322, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1102.

⁶⁶⁹ Salaberry, Charles Marie d'Arberry, conte de. An VII (1799). *Voyage à Constantinople, en Italie et aux îles de l'Archipel, par l'Allemagne et la Hongrie*. Paris. pp. 121-122, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1010.

⁶⁷⁰ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An

august 1793, într-o scrisoare pe care Heinrich von Reimers o expediază din Țara Românească, călătorul străin confirmă faptul că în București „nu se arată nicio considerație pentru siguranța picioarelor” pietonilor întrucât „ulițele sunt de obicei rele, podite prost cu scânduri strâmte și neregulate”⁶⁷¹.

Din cauza „noroiiului de nesuferit”⁶⁷², care este îngrozitor când plouă și se află la București pe toate ulițele, această podire (cu scânduri de stejar) este folositoare pentru a scăpa de acest noroi, dar este foarte neplăcută pentru cel care merge cu trăsură, deoarece scândurile, nefiind bine îmbinate între ele și nici netede și bine geluite, zdruncină atâta încât lecuiesc de obstrucție intestinală chiar și pe cei care au suferit de ea zece ani în șir⁶⁷³.

La unele suprafața este geluită și netedă, pe câtă vreme la altele trunchiurile sunt lăsate aproape în starea lor brută. În anotimpurile ploioase sunt mereu acoperite de un strat gros de noroi lichid și vara cu un strat tot atât de gros de praf negru, pe care cea mai ușoară adiere de vânt îl răcolește cu foarte mare primejdie pentru ochi și pentru plămâni; în afară de aceste mari neplăceri este absolut necesar să le reînnoiești complet la șase ani⁶⁷⁴.

Mai grav este însă faptul că, prin mijlocul ulițelor, pe sub aceste podine de lemn, sunt „băltoace mari de noroi” sau canale

VIII. Nr. 3. pp. 472-473, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1218.

⁶⁷¹ von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. pp. 124-125, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1167.

⁶⁷² Jenne – Lebprecht. 1790. *Lebprechts Reisen nach St. Petersburg einen Theil von Deutschland, Frankreich, Kroatien, Slavonien, Italien, die Moldau, Wallachei, Siebenbürgen und Ungarn, nebst einem Reise-Journal Der Donaufahrt von Esseg bis ans Schwarze Meer*. Pesta. pp. 225-226, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 742-743.

⁶⁷³ Lionardo Panzini. 1776. *Scrisori din Țara Românească*. Publicate de Nino Cortese. 1922. În „L'Europa Orientale”. II. Roma. p. 166, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. pp. 213-214.

⁶⁷⁴ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 85-90, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 625-627.

mari „de apă clocită” adânci de șase picioare, în care se aruncă tot felul de gunoaie sau în care se scurg „murdăriile caselor”, acestea urmând să fie deversate, în râul Dâmbovița. Potrivit mărturiei capelanului anglican Robert Walsh, din 1824, „din cauza terenului absolut drept și a nepăsării locuitorilor, toată mocirla de pe uliți este lăsată să se adune pe sub podină” și să băltească (emanând un „miros urât și nesănătos care generează friguri și alte boli născute de miasme”, printre care și ciuma), din care motiv „locuitorii își numesc ulițele, pe bună dreptate, poduri căci nu sunt decât niște poduri plutitoare peste râuri de murdărie”⁶⁷⁵. Potrivit relației călătoriei croitorului german P.D. Holthaus, la 1830, „căldura foarte ridicată din timpul verii provoacă un miros cum nu se poate mai nesuferit”⁶⁷⁶. Chiar dacă acumularea murdăriei în canalele colectoare ale orașului obstrucționează adesea scurgerea acestora în Dâmbovița, făcând să refuleze la suprafață, autoritățile bucureștene de abia își dau „oarecare osteneală pentru ca să țină deschise diferitele canale” ale orașului, mai cu seamă în anotimpul călduros atunci când această situație produce „mirosurile cele mai vătămătoare și febre de natură infecțioasă și malignă, boli la care cei mai mulți locuitori sunt predispuși numai din cauza așezării orașului”⁶⁷⁷.

Din toate aceste considerente, capitala valahă „se aseamănă prea puțin urbanistic cu străzile continue din alte capitale [europene], încât nu este nimic mai mult decât o aglomerare de sate fără nicio regularitate sau plan”⁶⁷⁸, cu ulițe (prost podite cu scânduri

⁶⁷⁵ Walsh, Robert. 1828. *Narrative of a Journey from Constantinople to England*. London. pp. 206-208, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 103-104.

⁶⁷⁶ Howitt, William. 1844. *Wanderings of a journeyman tailor through Europe and the East during the years 1824-1840*. London. pp. 53-54, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 439-440.

⁶⁷⁷ Wilkinson, William. 1820. *An Account of the Principalities of Wallachia and Moldavia with various political observations relating them*. London. pp. 85-90, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 625-627.

⁶⁷⁸ Dallaway, James. 1794. *Călătoria prin Banat, Transilvania și Țara Românească*. Publicată de Cushing, G.F. 1970. *Dr. Dallaway's itinerary*. În *Revue des études sud-est européennes*. An VIII. Nr. 3. pp. 472-473, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1218.

din lemn) în multe părți închise circulației, în special acolo unde se află bazarele sau șirurile de prăvălii⁶⁷⁹.

C. Aerul nesănătos și greu (infestat cu miasme îngreșoșante emanate de gunoaiele apoase ale orașului care băltesc sub pavajul din lemn al ulițelor) și apa de calitate proastă (colectată de sacagii din Dâmbovița în care sunt deversate rezidurile menajere ale riveranilor și sunt aruncate leșurile de animale moarte)

Un alt aspect negativ remarcat de mai toți călătorii străini care au tranzitat capitala valahă la sfârșitul domniilor fanariote este constituit de aerul nesănătos și greu („încărcat adeseori de miasme din vina locuitorilor”⁶⁸⁰), precum și apa de calitate proastă⁶⁸¹ a Bucureștilor, localitate pe care caretașul german Ernst Christoph Döbel o consideră, în luna septembrie 1830, „cea mai murdară” din câte a văzut și „în care românii, grecii, armenii și evreii întrecându-se unii pe alții în murdărie, se agită ca niște animale domestice”⁶⁸². Dar această „murdărie îngrozitoare și lipsa de curățenie dezgustătoare”, care, mai presus de orice descriere, domnește în București „în case, pe ulițe (nepavate și pline de murdărie) și în piețe”, nu trebuie să ne mire, după cum nici „starea nesănătoasă”

⁶⁷⁹ Wilbranham, Randle. 7 august 1794. *Scrisoare de la Constantinopol către dna Wilbranham Bootle*. Publicată de Eric D. Tappe și Trevor J. Hope. 1980. *A Cambridge Don and his companions in the Balkans (1794)*. În *Revue des études sud-est européennes*. An XVIII. pp. 608-609, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1248-1249.

⁶⁸⁰ Batthyány, Vincenz. 1810. *Reisen nach Konstantinopel in Briefen*. Ediția I. Pesta. pp. 244-245, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 89-90.

⁶⁸¹ *Views in Turkey in Europe and Asia, comprising Romelia, Bulgaria, Walachia, Syria and Palestine*. Selected from the Collection of sir Robert Ainslie, Drawn by Luigi Mayer and engraved by William Watts. Published March 1st 1801, by the Proprietor, William Watts. London. pp. 7-8, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. pp. 1225-1227.

⁶⁸² Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 38-41 și 43, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 455-458.

în care se găsește orașul⁶⁸³, „așezat într-o adâncitură, împrejurimile acestuia fiind mlăștinoase, iar locuitorii suferind foarte mult de frecvența frigurilor lente și a frigurilor de baltă, aerul fiind foarte nesănătos”. Sursa care determină infestarea apei și a aerului capitalei valahe constă, potrivit medicului englez William Michael, în faptul că „sub dulapii de lemn, cu care sunt podite ulițele, gunoarele apoase ale orașului, formând mocirle, se adună în șanțurile de scurgere din care aproape nu e cu putință să se mai golească vreodată și aceasta nici nu se mai curăță vreodată”⁶⁸⁴, astfel că mai ales vara, remarcă F.G. Laurençon, la 1822, „când plouă, din șanțurile săpate sub grinzi ies emanații cum nu se poate mai diferite. De aceea frigurile sunt ca și endemice”⁶⁸⁵.

După ce menționează, la 9 august 1793, că aerul nesănătos și apa rea din București au îmbolnăvit mulți membrii din suita unui ambasador rus care traversa Bucureștiul în drum spre Constantinopol și continua să amenințe cu îmbolnăvirea pe acei membri ai delegației ambasadoriale care încă mai erau sănătoși, Heinrich von Reimers se întreabă evident retoric dacă „aerul poate fi oare altfel decât infectat într-un oraș cu o climă atât de călduroasă, unde animalele moarte sunt ascunse sub podinele ulițelor și în felul acesta sunt expuse putrefacției în anotimpul călduros”⁶⁸⁶. Mai ales în mahalale dai, în septembrie 1830, „peste cai căzuți, câini sau vreun alt animal mort”, caretașul german Ernst Christoph Döbel

⁶⁸³ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 38-41 și 43, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 455-458.

⁶⁸⁴ Mac Michael, William. 1819. *Journey from Moscow to Constantinople in the years 1817, 1818*. London. p. 112, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). pp. 744-745.

⁶⁸⁵ Laurençon, F.G. 1822. *Nouvelles observations sur la Valachie, sur ses productions, son commerce, les mœurs, et les coutumes des habitants et sur son gouvernement, suivies d'un précis historique des événements qui se sont passés dans cette province en 1821, lors de la révolte de Théodore et de l'invasion du prince Ipsilanti, par un témoin oculaire*. Paris: A. Egron imprimeur libraire. p. 33, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 35.

⁶⁸⁶ von Reimers, Heinrich. 1803. *Reise der russischen Kaiserlichen ausserordentlichen Gessandtschaft an die Othomanische Pforte im Jahre 1793*. St. Petersburg. p. 130, *apud Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. p. 1170.

remarcând, în acest context, „duhoarea de nesuportat și murdăria îngrozitoare care umple întregul oraș”, și care au drept cauză principală, „pe lângă obiceiul neplăcut de a trăi porcește, împrejurarea potrivit căreia cele mai multe ulițe nefiind nici pietruite și nici prevăzute cu trotuare” pavajul străzilor este format din bulumaci cu muchii pătrate sau dulapi groși de lemn cioplit așezați „de-a curmezișul drumului, dintr-o parte în alta a străzii, de la un șir de case la celălalt, atingându-se între ei sau aproape”, pe sub care curge un canal⁶⁸⁷, în care, potrivit mărturiei lui Louis Allier de Hauteroche, din octombrie 1805, „apa de ploaie și gunoaiele bălesc, putrezesc și contribuie din plin la aerul nesănătos pe care-l respiri în acest oraș și care aduce, periodic, în fiecare an, epidemii”⁶⁸⁸.

Mai mult decât atât, „dulapii pe care trebuie să mergi”, și care formează pavajul stradal din lemn, „pentru ca să nu te scufunzi în murdărie, sunt puțin despărțiți, pentru ca să poată primi conținutul vaselor de noapte pe care le golesc acolo locuitorii dis-de-dimineață, în ciuda pazei severe, adeseori murdăria fiind aruncată chiar în fața ușii vecinului lor pentru ca să-i facă în ciudă și să fie scutiți astfel de osteneala de a curăța strada”⁶⁸⁹. Un alt focar de infecție și de miros greu este piața de pește.

Pentru a găsi piața de pește, poți să te îndrepti numai după mirosul neplăcut pe care o răspândește prin oraș și dacă cineva intră în piață nu rareori îi piere pentru totdeauna pofta de a mânca pește. Așezați în straturi, în cantități mari, pentru ca să nu fie lipsă în timpul postului, peștii sunt fie proaspeți, fie pe jumătate uscați și zac pe mese murdare în vederea vânzării.

⁶⁸⁷ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 38-41 și 43, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 455-458.

⁶⁸⁸ Pippidi, Andrei. 1987. *Encore un voyageur français dans les Pays Roumains: Louis Allier de Hauteroche, en 1805*. În *Revue Roumaine d'Histoire*. XXVI. Nr. 1-2. p. 117, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). p. 194.

⁶⁸⁹ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 38-41 și 43, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 455-458.

Nu numai mirosul de nesuferit care vine de la ei, dar și chipurile urâte, murdare ale vânzătoarelor, stârnesc străinului un dezgust care nu poate fi înfrânt. Acești pești sunt prinși, în cea mai mare parte, în Dâmbovița, un râu mare care trece dincolo de oraș, și în Gârlița, un râu mic care curge prin oraș (un afluent dispărut al Dâmboviței din mahalalele Antim și Domnița Bălașa)⁶⁹⁰.

În privința aprovizionării orașului cu apă, Dâmbovița, care curge prin mijlocul Bucureștilor (și în care sunt deversate toate tipurile de reziduuri menajere ale riveranilor și în care „sunt aruncate toate vitele moarte, pisicile și câinii, dintre aceștia din urmă un număr foarte mare”) îndeștează pe locuitori cu apă folosită la gătit și la băut, „căci în oraș nu este nicio fântână și este o privești frumoasă când stai pe pod și te uiți în susul și în josul râului, cum atâră din casele care se află pe malul râului, deasupra aceluiași râu, niște urloaie ca niște tuburi de orgă, prin care trece tot ceea ce nu poate fi stăvilir”, iar sacagii fără să se sinchisească de aceasta, „pătrund cu sacalele lor în râu și își umplu butoaiile pentru ca să le vândă în toate părțile din oraș”⁶⁹¹. Un astfel de spectacol al comercializării, la 1830, a apei potabile, colectată de sacagii din Dâmbovița infestată de deversările necontrolate ale riveranilor, dar și de leșurile de animale moarte aruncate direct în albia râului, ni s-a păstrat din partea croitorului german P.D. Holthaus.

Un butoi este tras pe un cărucior și se aud în toate părțile strigătele de „Appa hop”, ceea ce înseamnă „Cumpărați apă!”. Fiecare familie are un butoi asemănător în care se toarnă apă. Se pune înăuntru puțină piatră acră și, după ce a fost bine bătută, apa devine limpede și bună de băut; dar cum provine de-a dreptul din râu este cât se poate de plină de necurătenii. Un butoi de

---

⁶⁹⁰ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 38-41 și 43, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 455-458.

⁶⁹¹ Döbel, Ernst Christoph. 1863. *Wanderungen im Morgenlande*. Berterode bei Eisenach. pp. 38-41 și 43, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). pp. 455-458.

apă costă de obicei 20 de parale, iarna chiar 40 de parale, sau de la unul până la 2 groși de argint⁶⁹².

În perioada ulterioară ratificării păcii de la Kuciuk-Kainargi (în 1774), în București încep să fie construite și să fie date în exploatare cișmele pentru alimentarea cu apă a orașului, fiind numit de către domnie și un „personal specializat” care să se ocupe cu întreținerea acestora⁶⁹³. Aceste cișmele vor fi însă de fiecare dată complet insuficiente pentru necesitățile de apă potabilă ale populației bucureștene, prost amplasate (exclusiv în zona centrală a orașului, acolo unde își găseau sediul principalele instituții ale administrației publice de stat, dar și reședințele marilor boieri divaniți sau spațiile de comercializare cu detaliul sau toptanul ale mărfurilor – în detrimentul mahalalelor periferice unde era concentrată masiv populația capitalei), greu accesibile populației de rând (datorită amplasamentului cișmelelor în zona centrală a orașului și mai mult decât atât în preajma sau chiar în curțile marilor boieri, ale bisericilor și mănăstirilor sau chiar în curtea palatului domnesc) și supuse deteriorării rapide, datorită solului argilos al Bucureștilor, dar și ca urmare a efectelor cutremurelor, multe din cișmelele orașului se stricau sau deveneau nisipoase (așa cum este cazul la 15 iunie 1803⁶⁹⁴, când capitala este zguduită de un nou cutremur, deși mult mai slab decât cel din octombrie 1802, care a stricat multe din cișmelele Bucureștilor, conductele pentru aducerea apei în București s-au spart ori s-au astupat)⁶⁹⁵.

---

⁶⁹² Howitt, William. 1844. *Wanderings of a journeyman tailor through Europe and the East during the years 1824-1840*. London. p. 55, *apud Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). p. 441.

⁶⁹³ La 1 octombrie 1779, domnul Alexandru Ipsilanti îl numește suifulgi-bașa pe Dumitru căpitanul, pe care îl însărcinează, alături de alte patru ajutoare ale sale, cu buna funcționare și îngrijirea cișmelelor orașului, drept pentru care erau cu toții scutiți de mai multe dăjdii și angarale (oierit, dijmărit, plata pentru 50 de stupi ș.a.).

⁶⁹⁴ Parusi. 2007. p. 145.

⁶⁹⁵ La 1 octombrie 1779, într-un hrisov emis de Alexandru Ipsilanti se menționează inaugurarea primelor două cișmele din București (amenajate de domn una lângă mănăstirea Sărințar, alta în Ulița Boiangiilor) și a instalației de aducțiune a apei potabile prin oline de la izvoare din Giulești. Tot Alexandru Ipsilanti și tot în prima sa domnie valahă inaugurează alte două cișmele cu apă

Din aceste motive utilizarea pe scară largă de către populația capitalei (în special din mahalalele periferice – situate la o depărtare consistentă față de cișmelele care încep să fie construite în această perioadă în centrul orașului) a apei impure extrasă de sacagii bucureșteni din Dâmbovița cea insalubră pentru prepararea hranei și pentru potolirea setei va continua pentru o lungă perioadă de vreme.

---

provenind din izvoare locale de astă dată, lângă Biserica Albă Postăvari și în lunca Dâmboviței. Un alt izvor local aproviziona Curtea Domnească din Dealul Spirii. Până la aceste amenajări, apa era asigurată exclusiv de mai multe fântâni și de apa Dâmboviței, care curgea de multe ori „tulbure și cu multe necurățenii”. Conducta de aducere a apei de la izvoarele aflate pe atunci în afara orașului (Giulești și Crețulești), dată în folosință de domnul Alexandru Ipsilanti în octombrie 1779 și reparată, prin înlocuirea olanelor, în noiembrie 1786, alimenta cu apă potabilă (în anul 1786) Curtea Domnească, dar și cișmelele aflate în curțile unor mari boieri (Ghica, Crețulescu, Filipescu, Văcărescu, Dulescu, Brâncoveanu, Greceanu ș.a.), precum și mănăstirea Sfântul Sava. La 11 noiembrie 1786, domnul Nicolae Mavrogheni poruncește să fie amenajată, în apropierea Podului Mogoșoaiei, Cișmeaua Roșie, numită așa deoarece cărămizile au rămas netencuite. În afară de Cișmelele de la Curtea Domnească și din curțile unor mari boieri, la data de 25 iunie 1787, sunt menționate și cișmelele aflate în folosința obștii bucureștene: Cișmeaua Roșie, cea de la Sărindar, de la poarta banului Filipescu, de la poarta banului Ralet și de la poarta boierilor Cornești, lângă Biserica Enei. Într-un document datat 20 mai 1811, sunt menționate cele 17 cișmele ale Bucureștilor, câte număra capitala la acel moment. Astfel, în București aprovizionarea cu apă se putea face de la cele două cișmele situate pe Podul Târgului de Afară, de la chioșcul lui Mavrogheni, de la Biserica Albă, de la cișmeaua amplasată pe Podul Mogoșoaiei, de la metohul Episcopiei de Râmnic, mănăstirea Colței, mănăstirea Sfântul Sava, sau de la vistierul Filipescu, vornicul Isac Ralet, vorniceasa Catrina Greceanu, Ioan Hagi Moscu, vornicul Câmpineanu, banul Costache Ghica, vornicul Grigore Ghica, vorniceasa Zmaranda Filipescu, vornicul Ștefan Văcărescu, banul Racoviță (Cf. Fătu, Mihai. 1998. *Istoria Universității Tehnice de Construcții din București (1818-1998)*. București: Universitatea Tehnică de Construcții. p. 34; Vătămanu, Nicolae. 1973. *Istorie bucureșteană*. București: Editura Enciclopedică Română. p. 29; Georgescu, Florian. Cebuc, Alexandru și Daiche, Petre. 1966. *Probleme editare bucureștene. Alimentarea cu apă. Canalizarea Dâmboviței. Asanarea lacurilor din nordul Capitalei*. București: Muzeul de Istorie a Orașului București. pp. 13 și 22; Căzan, Ileana. „Preocupări de modernizare a orașului București (1774-1929)”. În *București. Materiale de istorie și muzeografie*. XI. p. 129.

ÎN SPERANȚA UNUI ÎNCEPUT DE DRUM,
SECOLUL AL XIX-LEA

De-a lungul acestei lucrări, așa după cum am precizat încă de la început, parafrazându-l pe Nicolae Iorga, în „Istoria țerii prin cei mici (Comunicație la Academia Română)”, nu ne-am propus să deoalăm niște secvențe obiective de memorie trecută desprinse „din istoria țerii, cea oficială, cea solemnă”, pe care, mai întâi domnii Țării Românești, iar mai apoi „puternicii (boieri) de supt cârmuirea lor o voiesc, o cer, o revăd, adesea și o schimbă, o aprobă pentru folosul faimei lor”, și care începe cu „însemnări de pomelnice, trece apoi la analele de caracter religios, în cel mai pur spirit biblic, pentru ca, îmbrăcându-se în veșmântul retoric al biografiilor Împăraților bizantini, să ajungă la memoriile din întâia jumătate a veacului al XVIII-lea”. Alături de această istorie mare, oficială, solemnă „scrisă chiar de către cei mari, sau cel mai adesea pentru cei mari”, mai există o altă istorie, subiectivă de astă dată, o „istoria mică”, scrisă de „oameni mici”, o istorie care „se strecoară pe margenea, pe dosul vreunui document, sau în chiar corpul zapiselor sau al cărților domnești”, o istorie „care nu e compusă, ci numai înseilată, notată incidental și sporadic, de cei modești și puțini cărturari uneori, cari nu se gândesc nici la un patron, nici la un public, ci pun pe hârtie ce știu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa ca faptele să se piardă ori din nevoia de a face și pe alții, necunoscuți, martori ai suferințelor, isprăvilor și întâmplătoarelor bucurii ale lor”. Nicolae Iorga o numește „istoria țerii prin cei

mici”⁶⁹⁶. La această scriere neintenționată a istoriei, efort la care sunt ancorați „oamenii cei mici” în calitatea lor de simpli martori ai istoriei, istorie pe care oamenii timpului o percep sub forma unor simple și „obicinuielnice” secvențe de viață cotidiană, se adaugă memoriile sau jurnalele de călătorie ale străinilor care s-au întâmplat să tranziteze principatul valah în perioada supusă atenției noastre (secolul al XVIII-lea). Toate aceste izvoare istorice (măruntele, dar atât de expresive, însemnări autohtone pe câte un document sau pagină de carte, precum și memoriile de călătorie ale străinilor care au tranzitat Țara Românească între 1716-1828) au fost utilizate în cadrul acestui material pentru a recompune ceea ce am putea denumi imaginea din epocă a Țării Românești în percepția (subiectivă, desigur) a contemporanilor (valahi sau străini).

În vreme ce secolul al XVIII-lea este marcat pe toată întinderea sa (de la începutul convențional al domniilor fanariote în Țara Românească în 1716 până în preziua Regulamentelor Organice la 1828) de o serie nesfârșită de evenimente negative (distrugătoarele cutremure de pământ, incendiile, teribilele invazii militare, epidemii devastatoare de ciumă și holeră, invazii de lăcuste, recolte agricole proaste, frecvențele ierni grele valahe) care au periclitat permanent securitatea personală a „bieților lăcuitori”, mărunta lor avuție familială (atât cum s-a putut gospodări fiecare în mijlocul unui secol extrem de zbuciumat) și adeseori chiar viața, sfârșitul de epocă fanariotă (începând cu războiul ruso-turc purtat inclusiv pe teritoriul valah între 1768-1774 și care se încheie în anul 1774 prin semnarea păcii de la Kuciuk-Kainargi) reprezintă pentru principatul valah, dar mai cu seamă pentru clasele sociale superioare din Țara Românească (marea boierime și marea negustorime implicată în comerțul internațional de mărfuri „cu toptanul”) o perioadă de progres (în sensul cel mai larg și mai cuprinzător al termenului), de deschidere către Occident și de îmbrățișare a valorilor europene. În monumentală sa operă „Istoria românilor prin călători”, Nicolae Iorga aprecia că în această perioadă „apar elementele

---

⁶⁹⁶ Iorga, Nicolae. 1921. „Istoria țerii prin cei mici (Comunicație la Academia Română)”. În *Revista Istorică*. An VII. Nr. 1-3 (ianuarie-martie). București: Tipografia „Cultura Neamului Românesc” S.A. p. 26.

apusene care influențează și asupra noastră și asupra fanarioților”, remarcând „spiritul de renovare elenică, cu școli în acest sens, cu lecturi însușite de spiritul cel nou”, „ideile filosofice din Apus care stăpânesc toată clasa conducătoare de la noi”, precum și „coloritul care nu mai este oriental, ci occidental”, Constantinopolul și Orientul, în genere, începând să piardă „o mare parte din rosturile și influența pe care o avusese până atunci⁶⁹⁷. Acest schimb cultural produs la sfârșit de epocă fanariotă între „Valahia turcească”, puternic ancorată în realitățile politice, spirituale și culturale constantinopolitane, dar și în mentalitățile și moravurile orientului, și valorile sau influențele Europei occidentale (primite cu foarte mare plăcere de femeile de atunci, „care se interesau de romane, în special de cele pasionale, pe marginile căreia cutare lectoare greacă își însemna părerile despre valoarea morală a personajilor”) a fost intermediat, într-o primă fază, de ofițerii armatelor țariste de ocupație, de „represintanții diplomatici ai Puterilor apusene”, de „secretarii de limbă franceză”, de „preceptorii streini” care îndemnau la „cetitul cărților” („care se făcea în măsură foarte mare, fiind aduse prin poșta austriacă – și evident că s’a început cu cele interesante pentru că sunt scandaloase, ca aventurile cavalerului de Faublas, care se găseau în biblioteca multor doamne”) sau la „cetitul gazetelor” („și era o sumă prevăzută în budget pentru aceste gazete, care se ziceau «de Viena», deși erau franceze”) ⁶⁹⁸.

Deși scurtă, perioada de război ruso-turc (1768-1774) dă un nou impuls tendinței clasei conducătoare valahe către emanciparea politică a Țării Românești și aprinde iarăși, pentru un timp, „flacăra nădejdlor de libertate”, fără a lăsa însă urme vizibile asupra manierelor valahe, cel puțin din punct de vedere vestimentar, portul rămânând pe mai departe oriental. Din Constantinopol vine

---

⁶⁹⁷ Iorga, Nicolae. 1921. *Istoria românilor prin călători*. Volumul II. *De la jumătatea veacului al XVII-lea până la 1800*. București: Tipografia „Cultura Neamului Românesc”. p. 131.

⁶⁹⁸ Iorga, Nicolae. 1921. *Istoria românilor prin călători*. Volumul II. *De la jumătatea veacului al XVII-lea până la 1800*. București: Tipografia „Cultura Neamului Românesc”. p. 169.

acum pasiunea pentru canari, și de aiurea moda mănușilor și a umbrelor sau a parasolurilor, care vor băntui Principatele dunărene 6-7 decenii, devenind niște prețioase articole fără de care nu va mai fi concepută adevărata eleganță mondenă, la Iași sau la București. În preajma anilor 1770-1780, jupâneselor și cucoanelor le place să pozeze cu cățeluși de de rasă în brațe și să țină în iatacul lor colivii aurite cu canari, să se înveșmânteze în giubele „canarii” cu cacom (blană de hermină) și să primească bilețele de dragoste, în care adoratorii lor le compară cu aceste gingașe păsărele. În plimbările de la Herăstrău, sau de la Sf. Elefterie, boieroaicele valahe treceau acum în goana caleștilor aurite, în rochii somptuoase, apărându-se de soare cu umbreluțe înalte de mătase fină și ținând pe genunchi cățeluși mici, cilibii... Pe ulițele Bucureștilor lăutarii oftau, cântând sub balcoanele cochetelor timpului versurile devenite populare ale boierului poet Ienăchiță Văcărescu:

*Tu ești puișor canar
Ce te hrănești cu zahar*⁶⁹⁹...

La 1796, se cereau tot mai multe umbrele de pânză și din cele mai bune, aceste apărători de soare rămânând de atunci ca și mănușile în tradiția jupâneselor și cucoanelor din principatele dunărene, până după 1850. Moda cățelușilor de rasă se întinsese și ea ca o pecingine în saloanele boierești din Țara Românească și numai foarte greu se mai putea afla vreo boieroaică care să nu-și poftască o asemenea „englezea” de purtat în brațe. Scrisorile jupâneselor și boierilor valahi sunt în această perioadă pline până la refuz de asemenea cereri care mai de care mai frivole și mai mondene. Se cer apă de Spa, calupuri de săpun de obraz, ceasornice mici englezești de purtat în sân, sau batiste... dar mai ales cățeluși⁷⁰⁰.

Alexandru Alexianu, în *Modă și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*, apreciază că ultimul deceniu al veacului

⁶⁹⁹ Alexianu, Alexandru. 1987. *Modă și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 97-99.

⁷⁰⁰ Alexianu, Alexandru. 1987. *Modă și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 97-99.

al XVIII-lea „se arată a fi cel mai bogat din toate în prefaceri pentru societatea românească”, deschizându-i perspective nebănuite cu doar câteva decenii înainte, prin contactul direct cu lumea europeană. Răsunetul neobișnuit de puternic al Revoluției Franceze în conștiința oamenilor timpului, apoi războiul ruso-austro-turc, care trece ca un tăvălug prin principate, măturând mulți idoli și multe prejudecăți, spectacolul impunător al mândrelor armate imperiale, strălucind de uniforme muiate în fir și, în sfârșit, prezența numeroșilor călători străini și a consulilor în capitalele noastre, toate avură darul să tulbure adânc vechea lume valahă, clătinându-i așezările, transformându-i în parte moravurile și mentalitatea, prefăcându-i costumele...

Mari boieri pravoslavnici, mătăhăloși și greoi ca niște urși, cu bărbi lungi și giubele până în pământ, dansară în șalvari și mești cu doamne străine, conversară, jucară cărți și băură „votcă franțuzească”, la baluri și petreceri nocturne, alături de străinii care se întâmpla să se găsească călători prin Țara Românească. Frumosele lor jupânese și coconițe, leneșe, sulemenite și candidе, ca niște provinciale, în scumpele lor altembasuri, cu bijuterii de mii de galbeni, părăsiră și ele haremul doamnei Țării Românești, pentru a face pentru prima oară cunoștință cu complimentele și galanteria apuseană, cu splendidele toalete de modă franceză și engleză etalate cu multă eleganță de doamnele occidentale (care au tranzitat în epocă Bucureștii), foarte sensibile la această lume nouă, care însemna altceva decât serenadele nocturne sub balcoane și sacnasiuri de până atunci. Ani la rândul, de acum încolo, multe din femeile noastre nu-și mai visară decât ceasornice mici și gingașe de ținut în sân, mănuși fine, umbrele de mătase, ciorapi nemțești străvezii („strimfi”), o garderobă cu rochii de tăietură străină, slugi și calești de Viena, mâncăruri și băuturi aduse de peste hotare, romane de dragoste tălmăcite din franțuzește și libertatea de a trăi după pofta inimii. Costumul boierilor rămase firește neschimbat. Doar unii tineri, voltairieni, precum doctorul Constantin Caracaș, de pildă, sau ca Ștefan Hagi Moscu, întors, prin 1808, și el de la Viena, purtați prin

apus la studii, îmbrăcară fracul revoluției și începură să-și comande haine, pantofi și strimfi din străinătate prin casele de comerț de peste munți. Numeroase articole de toaletă și piese vestimentare străine începură să se aducă și pentru restul societății noastre care rămăsese, în genere, la garderoba orientală⁷⁰¹.

În ceea ce privește luxul exagerat al vestimentației boierimii valahe, dr. Andreas Wolf, medicul mitropolitului Moldovei Iacob Stamate, care între 1780-1797 a avut timp să cunoască foarte bine ambele principate dunărene, relatează că jupânele muntence poartă rochii și podoabe de câte 20.000-30.000 lei (o garderobă) și în degete au câte 10-12 inele cu briliante. De altfel, foile de zestre și diatele timpului sunt ticsite de: „ghiordane de aur stropite cu mărgăritare” sau „bătute cu pietre, diamanturi și cu câte 14 picioare de smaragd” fiecare, valorând câte 600 de taleri bucata, de „inele și cercei cu bălașe, robine, diamante”⁷⁰². Bogați din cale afară, fuduli și risipitori, boierii cheltuiesc sume uriașe de bani pe bijuterii, toalete și trăsuri elegante, ca să nu mai pomenim de balurile sau de ospetele de pomină servite în farfurii de majolică de Danzig sau despre jocurile de cărți (mariage, panțarola, ombre, cadril, pichet, pharo, ghiordum etc.) la care pierd până la 4.000 de galbeni pe seară⁷⁰³.

Demonul luxului părea că pusese definitiv stăpânire pe boierimea valahă, cu atât mai mult „legile somptuare” imperiale otomane „nu atingeau Țările Române” și nu se aplicau pe teritoriul valah, astfel că în Țara Românească va fi zadarnică pilda „Împărăției lui Sultan Mustafa al III-lea” (sultan otoman care a domnit între 1757-1774), care așa cum povestește Ienăchiță Văcărescu „vrând să semene în mințile tuturor economia, schimbă porturile cele desfrânate ale raelilor, cu iasac de a purta tot haine negre și în Țarigrad și aiurea, afară numai de Vlaho-Moldavia, cum și ale

---

⁷⁰¹ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 129-131.

⁷⁰² Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 109-110.

⁷⁰³ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. p. 110.

turcilor, atât cu porunci, ca să poarte haine proaste, cât și cu pildă, căci le purta însuși împăratul”. Exceptată fiind de la interdicția luxului, protipendada valahă va continua să importe tot mai multe stofe prețioase, blănuri scumpe și materii străine orientale și apusene, inovând mereu în îmbrăcăminte, „cuprinsă de acea voluptate amețitoare a cumașurilor, de acea beție a huzurului, a falei și a nepăsării, pasiuni frenetice pe care fanarioții le transformă în tot atâtea vicii pustitoare, care aduseră după ele moravurile cele mai corupte și jecmânirea obiditului norod”. Deși „viața nu era de tot scumpă” (întrucât se putea trăi cu bani puțini în Țara Românească, o spun chiar străinii, iar îmbrăcămintea uzuală nu necesita în general cheltuieli excesive), „veșmintele și podoabele boierești întreceau orice măsură”⁷⁰⁴.

Exasperați de luxul desfrânat al boierimii valahe, voievozii fanarioți ai Țării Românești au vrut în repetate rânduri să-l stăvilească, dând uneori chiar și exemplu personal prin modestia îmbrăcăminții domnești și a întregii curți. Fără niciun succes însă, căci este de la sine înțeles că marii boieri de țară, „scoborâtori din vechi neamuri” (cum au fost Văcăreștii, Dudeștii, Filipeștii etc.) care își îngăduiau să disprețuiască și să sfideze fățiș pe domnitorii fanarioți în numele stirpei, avuției și culturii lor, stând cu capul acoperit în fața domnilor, sub pretexte ridicole, sau scriind pamflete la adresa stăpânirii, nu vor da ascultare restricțiilor somptuare inițiate de gospodari, chiar și atunci când acestea vor fi întărite de scrisoarea patriarhului din Ierusalim ori de semnătura mitropolitului țării⁷⁰⁵.

Dacă pentru clasa socială conducătoare valahă sfârșitul de epocă fanariotă a reprezentat un moment de înflorire (din punct de vedere vestimentar, cultural, politic) prin adoptarea progresivă a valorilor, modelor și manierelor occidentale, pentru clasele sociale inferioare (în special țărănimea) traiul începe să devină din ce în ce mai greu, viața din ce în ce mai scumpă, iar calitatea vieții

---

⁷⁰⁴ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. pp. 82-83.

⁷⁰⁵ Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. Volumul II. București: Editura Meridiane. p. 106.

începe să se degradeze continuu. Concomitent, deci, cu îmbunătățirea climatului politic, cultural și economic pentru clasele bogate (care speculează în interes propriu momentul prin înmulțirea contactelor cu lumea occidentală care se găsea la acea dată pe o treaptă superioară de civilizație), calitatea vieții se înrăutățește pentru clasele sociale sărace. Dionisie Eclesiarhul, în *Cronograful Țerei Rumânești*, realizează o inspirată comparație, din perspectiva deteriorării calității vieții la sfârșit de epocă fanariotă, începând cu „domnia lui Alecsandru Ipsilant Voevod I Gospodar” (1774-1782), „domn înțelept și cu minte înaltă”, care „stăpânia țeara cu înțelepciune și cu pace, și nu era cu tirănie, nici pedepsea greu” și terminând la 1815, în vremea lui Ioan Gheorghe Caragea (1812-1818), când „bolea boală foarte grea” peste Țara Românească.

„Întru adevăr”, apreciază Dionisie Eclesiarhul, pe vremea lui Alexandru Ipsilanti, „era darul și mila lui Dumnezeu într’această țeară, cu liniște mare, și cu pace adâncă, deschizându-se toate schelile hotarelor împregiur, și de către Turci nicio supărare nu era, boerimea sporia întru slujbele lor, neguțătorii se lăția cu alșverişurile lor la câștig, meșteșugăreții sporia în lucrarea sa, țărani și lucra pământurile lor, nesupărați cu greutate de dăjdi, toți se bucura, și fără grije petrecea, efinătatea era la mărfuri și la dobitoace, boii, vacile, oile, caprele cu puțin preț, bucatele mai cu puțin preț”.

Și pentru ca să fie știut și să fie de mirare celor ce se vor afla după noi auzînd, vom scrie cevași din parte, bou de jug 10 lei, 12, 15 cel ales, cal bun de călărime 20 lei, ales 25, ear cal boeresc telegar, prețul cel mai mare 40 lei, oaia cu miel 1 leu, capra cu ied 1 zlot, carnea ocoa 1 para, sau mult 2, vinu vadra 10 parale pe ales, ocoa de vin la cărciume 2 parale, găina 2 sau 3 parale, puiu una sau două parale, ouă zece de o para, găscă 6, 7, 8 parale, curca 10 parale, curcanul cel mare 15, făina de grâu 1 para, când era mai scumpă o para și o lăascaie, făina de porumb un ban sau mult o lăascaie; cu puțini bani își făcea omul atunci îmbrăcămintă, era și îndestulare rodurilor pământului, un veac fericit era, care pot zice că nu va mai fi niciodată, era și peștele berechet, morunu proaspăt la Dunăre ocoa 4 parale, la târg la scaune ocoa 8 parale, crapu, somnu 5 parale, și 4, ocoa, cosacu și alt pește mărunt, era o para

ocaoa, și nici îl lua cineva, raci 20 de o para, icre tescuite de morun 30 parale ocaoa, de cele proaspete 20 parale ocaoa, fasolea, lintea, mazerea 1-2 para ocaoa, zaharu ocaoa 2 lei de cel bun, ear cel mai prost 2 zloți, cafeaoa 2 zloți, untu de lemn, 20 parale ocaoa, tămâia 50 parale ocaoa, unt de vacă 6 parale ocaoa, ear mai scump 8 parale ocaoa. Dar să însemnăm și pentru mărfuri oarește postavul de Eclitera bun, era cotu 8 lei, mult zece lei, saita 7 lei cotu, șaiu 4 lei și jumătate, mult 5 lei cotu, tropaoru 2 lei și jumătate, postavu mai de gios 2 zloți cotu, și un leu cotu, siamalagiaoa de cele bune 10 lei sau 12, mai gios 8 lei, ghermesutu 1 leu cotu, mult 50 parale cotu, nefecele de vulpi părechea 22 lei pe ales, vulpile era una 1 leu, și altele toate celea era eftine⁷⁰⁶.

În perioada imediat următoare finalizării războiului ruso-turc (1806-1812), „s’a făcut o nespusă și nepovestită scumpete care n’a mai fost niciodată în lume, pentru care să însemnăm din parte ca să rămâie de a ști fiii cei ce se vor naște”, astfel că la 1815, „scumpetea se tot înalța cu mare preț, din zî în zî, la toate celea, mai vârtos banii se ridica tot adaos”, iar prin comparație cu situația anterioară, din vremea lui Alexandru Ipsilanti, „toate cele s’au suit la prețul întreit și înșepțit”.

Făina de grâu 24 lei suta, mălaiul 13 lei suta de oca, vinul până la 50 parale ocaoa s’a suit, rachiu prost 70 parale ocaoa, ear anasonu 3 lei și 4 ocaoa, găina 50 parale și 60, un ou 6 parale, și 8, curcanu 4, 5 lei, ear la București 8 lei, peștele morun proaspăt doi lei și jumătate ocaoa, crapu, somnu 2 lei, oare a doi zloți, cosacu mărunț care era o para ocaoa s’a suit un leu ocaoa, ear icrele roșii 4 lei ocaoa, ear negre 5 lei și 6, unt de lemn 5 lei și 6 ocaoa, lemnele caru 5 lei și 6, ear la București 10 lei caru și 12 lei. Ear vitele calu prost 100 lei, ear mai bun 200 și 300, încă și 500 un cal, vaca cu vițel mai de gios 40, 50 lei și 70 lei vacă bună, boi de jug 100 lei păreachea, mai buni 120, 150 și 170 de frunte păreachea. Dar mărfurile ce vom zăce alagiaoa proastă 12

⁷⁰⁶ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 65-67.

lei, siamalagiaoa 25 lei și 30 lei bucata, postavul, tropaor 10 lei cotul, șaiu 16 lei cotul, saita 24, asemenea și bumbacu, astaru, ibrișimu și găitanurile, încă și ghermesuturile⁷⁰⁷.

Dincolo de situația economică din ce în ce mai proastă și de degradarea constantă a nivelului de trai al populației valahe obișnuite, proasta și corupta guvernare (sub domnia lui „Hangerlău”, spre exemplu, „biata țară pătimia înfricoșat”, Zilot Românul, deplângând „patimile, fricile, jafurile și prăzile nesocotite” făptuite la adresa „săracilor creștini⁷⁰⁸”), epidemiile de ciumă și holeră, perioadele prelungite de secetă, foametea precum și frecvențele invazii militare ale imperiilor vecine sau operațiunile de jaf și pradă inițiate de la sud de Dunăre, au împărțit adesea moarte și suferință printre locuitorii Țării Românești, integritatea persoanlă și materială a „bietelor raiale valahe” fiind frecvent pusă sub semnul îndoielii.

Referindu-se la prima domnie în Țara Românească (1793-1796) a lui Alexandru Moruzi, Zilot Românul, menționează „groaznica foamete care s-au făcut, încât toată obștea a pățimit foarte, ajungând cei mai mulți a trăi cu coajă de copaci și cu bălīgi de vită, ferească Dumnezeu! Încă au și murit oameni de foame, lucru ce de multă vreme nu s-a fusese pomenit”⁷⁰⁹.

Același neobosit cronicar (Zilot Românul) însemnează „la leat 1800”, momentul în care „au început Pazvantoglu a bântui țara și au trimis pe vreo câțiva ostași ai săi dincoace, la Calafat, arzând și frigând pe unde putea ajunge, carii văzând pazvangiții că nu au nicio împiedicare despre turcii împărătești, au întărit socoteala lor spre jafuri și, fără veste, s-au pornit din Calafat și au mers de au lovit orașul Târgul Jâiului, din județul Gorjilor. Oroșanii, pomenindu-să așa fără veste cu călcarea pazvangiilor, au fugit care încotro au putut, că vai de capul lor. Și așa pazvangiții, jăfuind

⁷⁰⁷ Dionisie Eclesiarhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”. pp. 183-184 și 214.

⁷⁰⁸ Zilot Românul (Ștefan Fănuță). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. p. 19.

⁷⁰⁹ Zilot Românul (Ștefan Fănuță). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. p. 23.

orașul și puține zile zăbovind-se acolo, s-au întors la Calafat, arzând și pârlind pă unde au putut ajunge⁷¹⁰”.

În luna lui dechemvrie 1800, au fost călcarea Craiovii de către o negură de hoți pazvangii, care ca niște heară turbate, venia răcnind și aruncând focuri. Și luați seama în ce chip groaznic o au prăpădit. Acest oraș Craiova să încheia peste tot în șapte mii și mai bine de case, dintr-acestea abia au mai rămas vreo trei sute, iar celelalte toate le-au ars și le-au dărâmat la pământ. Vai, bieților creștini, acelora pe carii i-au apucat acolo în oraș, pă unii îi lua robi, pă alții îi slutia, pre alții îi jărtfia ca pe niște dobitoace, fără de nici o milostivire⁷¹¹.

De pomină și intrată în folclor, prin excesele sale teribile (între care Zilot Românul remarcă fenomenul cumpărării dregătoriilor, acestea fiind „vânate cu dare de bani și încă și cu făgăduieli după placul Curții, din care să defăimă cu totul domnia, să ocărni tagma boierescă și să dărăpână țara și ale țării toate”), a rămas domnia lui Ioan Caragea Vodă (1812-1818), sub domnia căruia, „bolea boală foarte grea, încât să primejduia a pieri biata țară, urgisită și întunecată cu înmulțirea barbelor și cu vânzarea cinurilor pă bani și alte răutăți”. „Și, așa și lui vodă plăcându-i, luă multe pungi de bani necăutând că pângărea numele domnesc și boieresc cu vânzarea pă bani a dregătoriilor țării” (fără să-i pese că prin vânzarea tuturor dregătoriilor „pă bani”, „poate socoti fieșcare la ce batjocură au ajuns și domnia și boierimea și trebile lor, că nu era alt decât o tiranie și ticăloșie asupra scăpătaților și săracilor”) ⁷¹². Drept consecință, comportamentul corupt al domnului și corupător al

---

⁷¹⁰ Zilot Românul (Ștefan Fănuță). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. pp. 26-27.

⁷¹¹ Zilot Românul (Ștefan Fănuță). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. pp. 30-31.

⁷¹² Zilot Românul (Ștefan Fănuță). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. pp. 103 și 129.

marilor boieri din divan este imitat în mod perfect identic și la nivelul județelor.

Iar otcârmuitorii norodului du pe afară, cum am zice ispravnicii județelor, sameșii, condicarii, vâtașii plaiurilor, zapcii plășilor, polcovnicii, căpitani, vameșii și ceilalți slujbași, aceștia toți, cu un cuvânt, șădea cu socoteala înaintea ochilor de-a pururea, în care trecea întâi câți bani au de dat lui vodă, câți banului, câți vornicului, câți logofătului, câți vistierului, câți spătarului și celorlanți, fieșcare celor de carii atârna și de la carii cumpăra-seră slujbele, sau mai bine să zic sângele săracilor. Apoi trecea dobânda banilor, apoi cheltuiala slujbei du peste an și apoi făcea o sumă. După aceasta, adăuga câștigu pentru sine, cât îl slobozia inima, încă atâta, să zici îndoit, întreit sau cât voiești poți zice, pentru că nu era sfială, căci deși ieșia câte o mâncătorie de față, mai da cel dovedit și măriei-sale și dumnealor celorlanți vânzători câte cevași, și atât să îndrepte de bine, cât primejdie era celui năpăstuit și jăfuit a mai zice cevași⁷¹³.

Și așa, continuă același cronicar contemporan (Zilot Românul), „vedei un foc arzând pre ticăloasa țară și fieșcare sugându-să de mulțime de șărpi, încât alt nu auzia fără numai un geamăt adânc, și unul altuia când și când pă taină jăluindu-să, iar cele ce am putut înțelege din jăluirile lor, mai cu seamă era acestea”: „Ce să facem, fraților, la cine să mergem să ne plângem pentru această prăpădenie? Stăpânirea și cei din partea ei sunt asupra-ne, încotro să apucăm?” Iar unii, care era mai bătrâni, zicea: „Frații noștri! Alt nu rămâne, decât să cădem la Dumnezeu cu lacrimi, și de vom putea să stricurăm și vreo jalbă la împăratul (otoman), și în jalbă așa să scriem din partea țării”.

---

⁷¹³ Zilot Românul (Ștefan Fănuță). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. p. 130.

*Preaînalte Împărate!
 Caragea mă lăsă-n oase,
 Șuțul și măduva-mi scoase.
 Apoi tu, o, Împărate,
 Căci nu-mi cauți de dreptate?
 Că țe-am fost și-ți sunt grădină,
 Iar nu vulpe și haină,
 Vulpi sunt domni fanarioșii
 Și din boieri patrioșii,
 Că pre tine t-amăgește,
 Iar pre mine mă topește.*

*De aceea, preaînalte,
 Mă rog cată-mi de dreptate,
 Sunt la deznađăjdure,
 Crăp, plesnesc, arz în pieire,
 Că toate câte-s legate
 Astăzi sunt dărăpănate.
 Ție cu tocmeli plecată,
 Țara Românească¹⁴.*

Disperarea în care se găsea Țara Românească la sfârșit de epocă fanariotă este evidențiată și de faptul că oamenii simpli își pierduseră definitiv speranța într-o ameliorare a traiului cotidian determinată de posibilitatea schimbărilor domnilor pe tronul valah, pentru că toți domni fanarioși, cu extrem de rare excepții, erau în mod egal de răi și de venali. Un exemplu în acest sens este schimbarea domnului Țării Românești, la 1799 (an în care Constatin Hangerli este mazilit și decapitat de către turci, iar Alexandru Moruzi fiind pentru a doua oară „îmbrăcat cu caftan de domnie” de către sultan), moment în care „prostimea zicea așa: Am scăpat de Hangeriu cu văcăritu și vine ăsta cu foametea”⁷¹⁵.

Nimic nu surprinde, probabil, mai bine trista realitate valahă (pentru majoritatea covârșitoare a populației rurale) de la sfârșit de secol al XVIII-lea și început de veac al XIX-lea decât stihurile pline de jale ale protosinghelului Naum Râmnicăneanu („Pentru Țara Românească”), în care se întrezărește totuși, ca o licărire palidă în negura vremurilor, o speranță, pe care autorul o înalță către bunul Dumnezeu, într-un viitor mai bun care atunci când este redactată poezia, nu se întrezărea, dar la care Naum Râmnicăneanu speră și pe care o așteaptă (alături de o națiune întreagă).

⁷¹⁴ Zilot Românul (Ștefan Fănușă). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. pp. 130-131.

⁷¹⁵ Zilot Românul (Ștefan Fănușă). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva. p. 23.

*Ca o grădină părăginită
 Întocmai este asemuiă.
 A noastră țară prea ticălosă
 În proastă stare și ntunecată.
 Că'nprejur este neîngrădită
 Și'n toate părțile rezvrătită,
 Ploe nu cade s'o răcorească,
 Nici sore bate s'o încalzească,
 Ci o usucă umbra păgână
 Și au adus o praf și țărănă.
 Omiți mulțime pe pome ciupește
 Și moșoroe pe jos scobește.
 Ori ce jigăanii vin fără frică
 Și cum li'i voea rupe și strică.
 Cioce și grauri meru ciupește
 Din flore și pome ce mai găsește.
 Copaci mulțime, bușteni se vede
 Tote uscate și nimic verde.
 Burueni proste și ghimpi mulți crește,
 Iar flori și pome nu mai rodește!
 O! jale multă! Triște amară!
 Supt care zace a noastră țară.
 Până când Domne astă prăpaste
 Pe noi se fie, și grea năpaste?
 Iartă-ne Domne de ori ce vină
 Și'ți fie milă d'ata grădină!
 Pământ prea bun i-ai dat firește,
 Flori și ori-ce pome când vrei rodește.
 Da! Fie, mai are o rădăcină,
 Dar cufundată este în tină.*

*P'această bună grădină alege
 Un stepân vrednic d'anoastră lege,
 Cu pază bună s'o îngrădească
 Hiarele tote să le zgornească
 Omiți, șerpi, broște și moșiroe
 Și se o curățe de gunoe.
 De neștiință și de mândrie,
 Burueni să rumpă, să nu mai fie,
 Gimpui zăvistiei din grădină
 Pe toți să'i scoți din rădăcină.
 Al fericirii dă pe noi sore,
 Ploe dă, milă și dă răcore,
 Ale Unirei flori se'n florească
 Și'a fericirii pom se rodească.
 Ithica încă aici se zăbore,
 Cu daruri multe să se'npresore.
 Dafinul nostru ce acum s'arată,
 O rădăcină proastă uscată,
 Să înverdască fără zăbavă,
 Ca din vechime, să crească-n slavă.
 Paseri frumoase, un glas prea dulce
 De veselie în cer se urce,
 Sfânta Troiță se o slăvească,
 Ce legea noastră cea creștinescă
 O va aduce în fericire,
 Cu așa mare milostivire⁷¹⁶.*

⁷¹⁶ Erbiceanu, Constantin. 2003. *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*. București: Editura Cronicar. p. LXIII.

BIBLIOGRAFIE

1. Academia Română 2004. *Croniciari munteni*. Selecția textelor, studiu introductiv, note, comentarii și glosar de Dan Horia Maziliu. București: Editura Fundației Naționale pentru Știință și Artă/Editura Univers Enciclopedic.
2. Alexianu, Alexandru. 1987. *Mode și veșminte din trecut: cinci secole de istorie costumară românească*. București: Editura Meridiane.
3. Andea, Avram. 1996. *Iluminism și modernizare în societatea românească*. Cluj-Napoca: Editura Inter Tonic.
4. Anghelovici, Elisabeta. *Un catalog de librărie din București din prima jumătate a secolului al XIX-lea*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. V.
5. Bacalbașa, Constantin. 1987. *Bucureștii de altădată*. Volumul I. București: Editura Eminescu.
6. Bălăceanu-Stolnici, Constantin. 1990. *Cele trei săgeți. Destine la confluența cu istoria – Saga Bălăcenilor*. București: Editura Eminescu.
7. Caracaș, Constantin. 1937. *Topografia Țării Românești și observațiuni antropologice privitoare la sănătatea și bolile locuitorilor ei. O veche monografie sanitară a Munteniei*. București: Editura Bucovina-I.S. Torouțiu. Ediție îngrijită de dr. P. Samarian.
8. Cazimir, Ștefan. 1986. *Alfabetul de tranziție*. București: Cartea Românească.
9. *Călători străini despre Țările Române*. Volumul IX. 1997. Academia Română (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”). Volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Cernovodeanu Paul. București: Editura Academiei Române.
10. *Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea I. 2000. Academia Română (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”). Volum îngrijit de Maria Holban, Maria M.Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu. București: Editura Academiei Române.
11. *Călători străini despre Țările Române*. Volumul X. Partea II. 2001. Academia Română (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”). Volum

- îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu. București: Editura Academiei Române.
12. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2004. Serie nouă. Volumul I (1801-1821). Academia Română (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”). Volum îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia, Paul Cernovodeanu. București: Editura Academiei Române.
  13. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2005. Serie nouă. Volumul II (1822-1830). Academia Română (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”). Volum coordonat de Paul Cernovodeanu și Daniela Bușă. București: Editura Academiei Române.
  14. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*. 2006. Serie nouă. Volumul III (1831-1840). Academia Română (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”). Volum coordonat de Paul Cernovodeanu și Daniela Bușă. București: Editura Academiei Române.
  15. Căzan, Ileana. *Preocupări de modernizare a orașului București (1774-1929)*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XI.
  16. Cârjan, Lazăr. 2000. *Istoria poliției române de la origini până în 1949*. București: Editura Vestala.
  17. Cebuc, Alexandru. *Contribuții la istoricul iluminatului din Capitală până în anul 1900*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. Volumul II. MMB.
  18. Corfus, Ilie. 1975. *Însemnări de demult*. Iași: Junimea.
  19. Cornea, Paul. 1972. *Originile romantismului românesc: spiritul public, mișcarea ideilor și literatura între 1780-1840*. București: Minerva.
  20. Dianu, Gr.I. 1901. *Istoria închisorilor din România. Studiu comparativ – legi și obiceiuri*. București: Institutul de Arte Grafice Carol Göbl.
  21. Dionisie Eclisierhul. 1934. *Cronograful Țerei Rumânești*. Râmnicul-Vâlcea: Tipografia „Episcopul Vartolomeiu”.
  22. Erbiceanu, Constantin. 2003. *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*. București: Editura Cronicar.
  23. Enc, Camelia. *Documentar istoric și edilitar urbanistic privind zona Șelari – Pasajul Marchitanilor*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XIV.
  24. Fătu, Mihai. 1998. *Istoria Universității Tehnice de Construcții din București (1818-1998)*. București: Universitatea Tehnică de Construcții.
  25. Genilie, Iosif. 1835. *Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă, a continentelor în general și a României în parte*. București: Tipografia lui Eliad.
  26. Georgescu, Florian. Cebuc, Alexandru și Daiche Petre. 1966. *Probleme edilitare bucureștene. Alimentarea cu apă. Canalizarea Dâmboviței. Asanarea*

- lacurilor din nordul Capitalei*. București: Muzeul de Istorie a Orașului București.
27. Giurescu, C.C (coordonator). 1992. *Istoria României în date*. Ediția II. Chișinău: Editura Crai Nou.
28. Goleșcu, Dinicu. 1977. *Însemnare a călătoriei mele, Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*. București: Editura Minerva.
29. Grigoriu, Elena. 1997. *Pagini din istoria învățământului superior românesc de la Constantin Brâncoveanu la Alexandru Ioan Cuza*. București.
30. Ionașcu, Ion. *Învățământul superior din București și ideologia iluministă înainte de 1821*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. VIII.
31. Ionescu, Grigore. 1956. *București. Orașul și monumentele sale*. București: Editura Tehnică.
32. Ionescu-Gion, G.I. 1998. *Istoria Bucureștilor*. București: Editura Mavios-Clio. Fundația Culturală „Gh.M. Speteanu”.
33. Ioniță, Maria-Magdalena. 2000. *Casa și familia Capșa în România modernă, 1852-1950*. București: Publimpres.
34. Iorga, Nicolae. 1928-1929. *Istoria românilor prin călători*. București: Editura Casei Școalelor.
35. Iorga, Nicolae. 1921. *Istoria țerii prin cei mici (Comunicație la Academia Română)*. În „Revista Istorică”. An VII. Nr. 1-3 (ianuarie-martie). București: Tipografia „Cultura Neamului Românesc” S.A.
36. *Istoria și arhitectura lăcașurilor de cult din București din cele mai vechi timpuri până în anul 2000. Atlas-ghid*. 1999-2000. București.
37. Lemny, Ștefan. 1990. *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*. București: Editura Meridiane.
38. Marsillac, Ulysse de. 1999. *Bucureștiul în veacul al XIX-lea*. București: Editura Meridiane.
39. Papazoglu, Dimitrie. 2000. *Istoria fondării orașului București*. București: Editura Minerva.
40. Paraschiv, Ion și Iliescu, Tr. 1979. *De la Hanul Șerban Vodă la Hotel Intercontinental (pagini din istoria comerțului hotelier și de alimentație publică în București)*. București: Editura Sport-Turism.
41. Parusi, Gheorghe. 2007. *Cronologia Bucureștilor: 20 septembrie 1459 - 31 decembrie 1989: zilele, faptele, oamenii capitalei de-a lungul a 530 de ani*. București: Editura Compania.
42. Panaite, Viorel. 1997. *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*. București: Editura All.
43. Părnuță, Gheorghe. 1997. *Istoria învățământului și culturii din București (de la începuturi până la 1864)*. București: Editura Semne.
44. Pippidi, Andrei. 2002. *București: istorie și urbanism*. Iași: Do-minoR.

45. Pippidi, Andrei. 30 iunie 2007. *Încă un călător de pe vremuri*. În „Dilema Veche”. Anul IV. Nr. 177. <http://www.dilemaveche.ro/index.php?nr=177&cmd=articol&id=6011>, 01.06.2008.
46. Potra, George. 1985. *Istoricul hanurilor bucureștene*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
47. Potra, George. 1961-1982. *Documente privitoare la istoria orașului București*. București: Editura Academiei.
48. Rucăreanu, Costin. 2001. *Începuturile electrificării în București – 1882-1886. Consemnate în documente ale epocii*. București: AGIR.
49. Samarian, Pompei G. 1932. *Din epidemiologia trecutului românesc. Ciuma*. București: Institutul de Arte Grafice E. Marvan (Institutul de Seruri și Vaccinuri Dr. I. Cantacuzino. Monografii).
50. Săndulescu, Paul I. 1936. *Istoricul pavajelor bucureștene. Studii și documente*. București.
51. Sălceanu, Simona. 2002. *Învățămintul în Bucureștii secolului al XVIII-lea*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XVI.
52. Simionescu, Dan. 1930-1934. *Din activitatea tipografică a Bucureștilor (1678-1830)*. În „Bucureștii vechi”. Buletinul Societății istorico-arheologice „Bucureștii vechi”. Anii I-IV.
53. Stănculescu, Irina. 2000. *Apariția și evoluția denumirilor de străzi din București*. În „Materiale de istorie și muzeografie”. Volumul XIV. MMB.
54. Theodorescu, Barbu. 1972. *Istoria bibliografiei române*. București: Editura Enciclopedică Română.
55. Tomescu, Mircea. 1968. *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*. București: Editura Științifică.
56. Țipău, Mihai. 2004. *Domnii fanarioți în Țările Române, 1711-1821. Mică enciclopedie*. București: Editura Omonia.
57. Vătămanu, Nicolae. 1973. *Istorie bucureșteană*. București: Editura Enciclopedică Română.
58. Vătămanu, Nicolae. 1980. *Catastih de bucureștean*. București: Editura Litera.
59. Zănescu, Ionel. *Teatrul Național din București*. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XIV.
60. Zănescu, Ionel și Ene, Camelia. *Goleștii în documente bucureștene*. Partea II: 1800-1848. În „București. Materiale de istorie și muzeografie”. XVI.
61. Zănescu, Ionel. 1967. *Meșteri și arhitecți constructori în Bucureștii primei jumătăți a veacului al XIX-lea*. În „Materiale de istorie și muzeografie”. Volumul XII. MMB.
62. Zilot Românul (Ștefan Fănuță). 1996. *Opere complete*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note, comentarii și indici de Marcel Dumitru Ciucă. București: Editura Minerva.

Cuprins

Cuvânt-înainte, de Adrian Majuru / 5

Început de călătorie prin „nocturnul” valah / 11

CAPITOLUL I. Valahia ca paradox istoric:

„Fala universului, frumusețea Europei, Țara Românească! Dar nenorocita (pustiita și depopulata) Țara Românească!” / 24

CAPITOLUL II. Călătorind prin Valahia / 47

Lipsa drumurilor și a podurilor peste râuri / 47

Un mijloc „primitiv” de transport public: căruța valahă de poștă (fără arcuri și „dotată” cu un balot de paie în loc de banchetă) / 49

Spațiile publice de cazare: hanurile (puține și insalubre) și stațiile de poștă (pline de purici) / 51

CAPITOLUL III. Vrăjmașia vremurilor. Valahia – „lăcaș al groazei” / 57

Zavere, răzmerițe, războaie, invazii militare, operațiuni de jaf și pradă / 57

Evenimente meteorologice extreme (aducătoare de lipsă de bucate, foamete și adesea chiar moarte): iernile grele valahe, lungi și geroase, timpurii sau târzii / 90

Distrugătoarele cutremure de pământ / 96

Morbiditate și mortalitate: ciuma, holera și alte boli endemice / **102**

Invaziile de lăcuste și consecințele lor teribile: compromiterea culturilor agricole / **111**

Incendiile – o amenințare permanentă la adresa avutului particular și obștesc (mai cu seamă în mediul urban) / **113**
(Atât de) puținii ani buni... / **118**

CAPITOLUL IV. Stăpâni și sclavi / 119

Stăpânul duplicitar: „prim despot al țării” (în plan intern) și „ultim sclav al seraiului otoman de la Constantinopol” (în plan extern) / **120**

Caracterul duplicitar: „aroganți și asupritori față de supușii lor” – „mișei și târători față de mai marii lor” / **134**

Abuzul instituționalizat / **144**

Cazuistica I. Abuzuri otomane / **145**

Cazuistica II. Abuzuri domnești / **149**

Cazuistica III. Abuzuri boierești și dregătorești / **165**

CAPITOLUL V. Servul valah

„Ticălosul și amărâțul norod lăcuitor” al „bietelor sate” valahe („mici, sărăcicioase și împrăștiate”) și „sărmana sa viață” trăită în „hrube subpământene”. Universul rural marcat de sărăcie și mizerie extremă / **178**

CAPITOLUL VI. Între Occident și Orient:

Mentalități, moravuri, maniere, mode / **197**

În audiență la Palatul domnesc / **197**

Trecând pragul unei case boierești: interioarele orientale / **204**

Strălucirea fanariotă și luxul boieresc afișate în mod ostentativ: trăsurile boierești poleite cu aur / **215**

Baluri, mode și veșminte boierești la sfârșit de epocă fanariotă / **225**

Petrecerea boierească a timpului liber la sfârșit de epocă
fanariotă prin cluburi și cafenele, la baluri mascate și
reprezentatii teatrale, în băi turcești sau jucând cărți / **240**

Desfrâu, impudoare și decadență în Bucureștiul fanariot / **248**

Metoda fanariotă privind dobândirea „culturii științifice” și a
„cele mai îngrijite educații”: învățarea de „cuvinte goale” în
diverse limbi străine / **261**

CAPITOLUL VII. București, „oraș persan”

desprins, parcă, din „poveștile nopților arabe” / 269

Bucureștiul coșmeliilor „meschine” (din lemn sau din paiantă),
al „cocioabelor nenorocite de lut”, al „caselor mici și
sărăcicioase” / **273**

Bucureștiul ulițelor murdare și pline de „hârtoape” prost și
scump podite (cu bârne din lemn) / **278**

Aerul nesănătos, greu (infestat cu miasme emanate de
„gunoaiele apoase” ale orașului care bălesc sub pavajul din
lemn al ulițelor) și apa de calitate proastă (colectată de sacagii
din Dâmbovița în care sunt deversate reziduurile menajere ale
riveranilor și sunt aruncate leșurile de animale moarte) / **285**

În speranța unui început de drum, secolul al XIX-lea / 291

Bibliografie / 305

*Contravaloarea timbrului literar se depune în contul A.S.P.R.O.
din România, nr. R086 RNCB 0072 0497 0704 0001,
deschis la BCR, Sucursala Dr. Felix, Sector 1, București*

COMENZI – CARTEA PRIN POȘTĂ

EDITURA PARALELA 45

Pitești, jud. Argeș, cod 110174, str. Frații Golești 130

Tel./fax: 0248 214 533; 0248 631 439; 0248 631 492

Tel.: 0753 040 444;

0721 247 918.

E-mail: **comenzi@edituraparelela45.ro**

sau accesați **www.edituraparelela45.ro**

Tiparul executat la Tipografia Editurii *Paralela 45*.